

TURUN YLIOPISTON JULKAISUJA
ANNALES UNIVERSITATIS TURKUENSIS

SARJA - SER. C OSA - TOM. 369

SCRIPTA LINGUA FENNICA EDITA

KOHTI YRITYSMÄISTÄ HYÖTY-YLIOPISTOA

Valtiovallan tahto Suomessa
vuosina 1985–2006 ja kokemukset
kolmessa yliopistossa

Jenni Kankaanpää

TURUN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF TURKU
Turku 2013

TURUN YLIOPISTO
Kasvatustieteiden tiedekunta
Kasvatustieteiden laitos

Tutkimuksen ohjaajat:

Professori Risto Rinne
Turun yliopisto
Kasvatustieteiden laitos

Professori Joel Kivirauma
Turun yliopisto
Kasvatustieteiden laitos

Esitarkastajat:

Dosentti Taina Saarinen
Jyväskylän yliopisto
Soveltavan kielentutkimuksen keskus

Professori Leena Koski
Itä-Suomen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden laitos

Vastaväittäjä:

Dosentti Taina Saarinen
Jyväskylän yliopisto
Soveltavan kielentutkimuksen keskus

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

ISBN 978-951-29-5530-5 (PRINT)
ISBN 978-951-29-5531-2 (PDF)
ISSN 0082-6995
Painosalama Oy – Turku 2013

TURUN YLIOPISTO, Kasvatustieteiden laitos, väitöskirja, 215 s, 4 liit. Lokakuu 2013.

KANKAANPÄÄ, JENNI. KOHTI YRITYSMÄISTÄ HYÖTY-YLIOPISTOA. Valtiovallan tahto Suomessa vuosina 1985–2006 ja kokemukset kolmessa yliopistossa.

TIIVISTELMÄ

Tutkimuksen tavoitteena on analysoida muuttuvaa puhetta suomalaisen yliopiston tehtävistä ja olemuksesta. Ensinnäkin tutkimuksessa tarkastellaan sitä, miten yliopiston tehtävät kansallisen tason diskurssissa ovat muuttuneet vuosina 1985–2006. Toiseksi tutkitaan, millaista puhetta ja reaktioita muutokset ovat synnyttäneet toimijatasolla yliopistoissa. Lopuksi verrataan kansallisen tason diskurssin suhdetta yliopistojen johtohenkilöiden kokemuksiin.

Tutkimuksen aineisto koostuu opetus- ja kulttuuriministeriön korkeakoulupoliittisista asiakirjoista (n = 39) sekä kolmen yliopiston johtohenkilöille tehdyistä haastatteluista (n = 23). Haastattelut on tehty vuonna 2005 Tampereen yliopistossa, Lapin yliopistossa ja silloisessa Helsingin kauppar korkeakoulussa. Analyysimenetelmänä käytetään diskurssianalyysiä, jossa muutoksen nähdään kytkeytyvän kielen muutosta luovaan voimaan.

Puhe suomalaisten yliopistojen roolista on selvästi muuttunut 1980-luvulta 2000-luvulle ulottuvalla ajanjaksolla. Dokumenttiaineistosta on löydettävissä kaksi diskurssia: hyödyn ja tuottavuuden diskurssi sekä sivistysdiskurssi. Tutkimusajanjakson aikana hyödyn ja tuottavuuden diskurssi on saanut ylivallan kansallisen tason dokumenteissa. Sivistysdiskurssi ei kuitenkaan ole täysin kadonnut teksteistä, vaan sivistys sinnittelee edelleen mukana sivistysyliopistoperinteen mukaisesti. Toimijatasolla yliopistohaastatteluissa yliopistoinstituution erityisyys ja halu pitää kiinni yliopiston ytimestä ja perustasta oli vahvin diskurssi. Yritysmäisyys ja yliopistollisuus asetettiin paljolti vastakkain niin ideologian kuin toimintatapojenkin näkökulmasta. Yliopistoissa myös uskottiin yliopiston perustan ja idean säilymiseen muutoksista huolimatta.

Valtiovallan ja yliopistokentän näkökulmat ja painotukset olivat selvästi erilaiset, vaikka yhteistä tahtoakin löytyi siitä, että yliopiston perusta on säilytettävä. Valtion taholla korostui taloudellinen kilpailukyky ja yliopiston taholla yliopiston säilyttäminen sivistysyliopistona, sillä tämä tekee yliopistosta erityisen. Yritysmäisyys ja tehokkuus näyttävät uhkana yliopiston erityisyydelle, sillä nämä piirteet tekevät niistä samankaltaisia kuin muut instituutiot. Mahdollista onkin, että jos yliopiston merkitys ja olemus redusoituvat taloudellisen kilpailukykyyn hyödyntämiseen, uhkana on yliopiston monimuotoisen perinteen kapeneminen.

Avainsanat: yliopisto, yritysmäinen yliopisto, korkeakoulupolitiikka, diskurssianalyysi, sivistys, hyöty

TURUN YLIOPISTO, Department of Education, Academic dissertation, 215 p, 4 app.
October 2013

KANKAANPÄÄ, JENNI. TOWARDS AN ENTREPRENEURIAL AND UTILITARIAN UNIVERSITY.
The will of the state in Finland 1985–2006 and experiences in three universities.

ABSTRACT

The purpose of the study is to analyse the changing discourse on the tasks and essence of the Finnish university. First, the research explores how the tasks of universities have changed in the national discourse between 1985 and 2006. Second, it examines what kind of discourse and reactions the changes have engendered at the actor level at universities. Finally, the national-level discourse and experiences of university actors are compared.

The data used in the research consists of higher education policy documents written by the Ministry of Education and Culture between 1985 and 2006 ($n = 39$) as well as interviews of leading staff members at three universities ($n = 23$). The interviews were conducted in 2005 at the University of Tampere, the University of Lapland and the Helsinki School of Economics. The method of analysis is based on the tradition of discourse analysis, which emphasises the power of language to create change.

The discourse on the role of Finnish universities has clearly changed from the 1980s to the 2000s. Two discourses can be found in the document data: the discourse on 'utility and productivity' and the discourse on 'Bildung'. During the research period, the utility and productivity discourse gained a dominant position in the national-level documents. However, the Bildung discourse, including the cultural task, did not disappear entirely. At the actor level, in the university interviews, the strongest discourse was a discourse that emphasised the uniqueness of the university as an institution and the desire to hold on to the core of the university. Entrepreneurialism and "universitiness" were considered contradictory both from the viewpoint of ideology and procedures. The interviewees also believed that the core and idea of the university would endure despite the changes.

The view and emphasis were clearly different at the national level and at the university level, but there was also common will about preserving the core of the university. On the national level, economic competitiveness was emphasized, whereas at universities the uniqueness of the university institution was stressed. Entrepreneurialism and efficiency appear as a threat to uniqueness of the university because these characters would tend to make them similar to other institutions.

Keywords: university, entrepreneurial university, higher education policy, discourse analysis, Bildung, utility

KIITOKSET

Tarinahan menee niin, että kasvatustieteen maisteriksi valmistuessani ainoa tavoitteeni oli päästä tutkijaksi. Väitöskirjaprosessin aikana mieli on kuitenkin muuttunut moneen kertaan suuntaan ja toiseen ja iso määrä ihmisiä on tarvittu kannustamaan tämä tutkimus valmiiksi ja kansiin.

Ohjaajani Risto Rinteen ansiosta pääsin kiinni yliopistomaailmaan heti maisteriksi valmistumiseni jälkeen. Työskentely EUEREK-projektin tutkijana oli vauhdikas alku tutkijanuralle ja hieno mahdollisuus tutustua kansainväliseen tutkimusyhteistyöhön. Yhteistyö Riston kanssa on toiminut alusta saakka ja ollut välttämätöntä tutkimuksen eri vaiheissa. Ristoa on myös kiittäminen siitä, että hän on uskonut tutkimukseni valmistumiseen ja luottanut, että työ etenee, vaikka olisin seikkaillut milloin käsityönopettajaopinnoissa, milloin Islannissa. Toinen ohjaajani Joel Kivirauma puolestaan on varsinkin työn loppuvaiheessa tehnyt hyviä kommentteja ja huomioita ja kannustanut ja rohkaissut työtä viimeistelyssä.

Esitarkastajille, professori Leena Koskelle Itä-Suomen yliopistosta ja dosentti Taina Saariselle Jyväskylän yliopistosta, suuren suuri kiitos käsikirjoitukseni huolellisesta lukemisesta sekä tarkoista ja konkreettisista kommentteista ja neuvoista. Niistä on nuoren tutkijan hyvä ottaa opikseen.

When spending one and half years in Iceland I was lucky to get to know Professor Jón Torfi Jónasson. He helped me especially with solving problems of analysis when I felt totally stuck with it. Thank you for kind supervision and encouragement! Kasvatustieteiden laitoksella professori Arto Jauhiainen on myös lukenut tekstejäni ja tehnyt oivaltavia huomioita, jotka ovat vieneet työtä eteenpäin.

Iso kiitos kuuluu ilman muuta haastateltavilleni, jotka kiireisistä aikatauluistaan huolimatta käyttivät hetken yliopiston muutoksesta puhumiseen. Haastattelut kerättiin mainitun EUEREK-hankkeen yhteydessä. Rahoitusta olen saanut KASVA-tutkijakoululta, Apteekkari Wäinö Edward Miettisen stipendirahastosta, tiedekunnalta ja kasvatustieteiden laitokselta. Niiden ansiosta olen saanut tehdä tutkimusta rauhassa ja täysipäiväisesti, matkustaa konferensseissa ja tutustua kansainväliseen tiedeyhteisöön.

Sitten ovat maailman parhaat työtoverit, jotka joinain aamuina ovat olleet ainoa motivaationi lähteä töihin. Tutkijapäädyn lounaspöydän välillä hulvaton, ja tarvittaessa empaattinen ja huolehtiva seura on muodostunut minulle erittäin tärkeäksi. Sinne palaan edelleen, vaikka työhuoneeni nyt sijaitseekin toisella puolella taloa. Tutkimukseni loppuvaiheessa korkeakoulututkimukseen keskittyvä Akat-ryhmämme oli tärkeä verstaistuki. Erikseen halua kiittää vielä Sannaa ja Suvia. Sanna oli ensimmäinen kontaktini kasvatustieteiden laitokseen ja tutkijan maailmaan. Sanna luki ja kommentoi jo gra-

dusta kirjoittamaani artikkelia. Saatuani käsikirjoituksen viimein koottua kokonaisuudeksi Sanna toimi taas tarkkana lukijana ja kommentaattorina. Sen lisäksi häneen on voinut aina luottaa kuuntelijana ja ymmärtäjänä. Myös Suvi on lukenut tekstejäni ja kriittisenä lukijana antanut palautetta, joka pakottaa todella miettimään omia ratkaisuja. Kiitos Suvi myös siitä, että tulit vaikeina aikoina hakemaan minut ulos huoneestani. Iloisella ja mutkattomalla luonteellasi olet piristänyt monta työpäivää.

Muut ystävät ovat huolehtineet ennen kaikkea mielenterveydestäni. Hannan, Maijan ja Reijan kanssa olen voinut jakaa väitöskirjan tekijän tuskaa. Hanna teki myös ison työn muuttamalla haastattelunauhat sähköiseen muotoon, jotta pystyin kuuntelemaan niitä maailmalla. Suvun, Johannan ja Mervin kanssa aloitimme kasvatustieteilijäuramme 14 vuotta sitten Lemminkäisenkadun luentosalin tekonahkapenkeillä. Tapaamisemme ovat harventuneet, mutta tärkeintä on tieto siitä, että olette olemassa, ja vain puhelinsoiton päässä.

Lapsuudenkotini ja -perheeni antoivat hyvät lähtökohdat elämälle. Äiti ja isä ovat rohkaisseet kouluttautumaan niin pitkälle kuin on mahdollista ja siskojen kanssa olen saanut viettää vapaa-aikaa missä milloinkin, keskittyen kaikkeen muuhun kuin tutkimukseen.

Olen äärettömän onnellinen, että voin kiittää myös Ismoa, joka on tuonut elämäni niin paljon rakkautta, tukea, arvostusta, luottamusta, hyvyttä ja hellyyttä, että väitöskirjan viimeistely on yhtäkkiä tuntunut paljon helpommalta. Lopuksi kiitos Lenjakissalle, joka piti huolen siitä, etteivät kirjoitus- ja istumisrupeamat venyneet liian pitkiksi etätyöpäivinä.

Kotona Nauvossa 24.9.2013, kun ulkona on jo pimeää ja sisällä tunnelmaa

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	11
2 YLIOPISTON HISTORIALLINEN PERUSTA, ROOLI JA OHJAUS	15
2.1 Yliopistoinstituution peruslähtökohdat	15
2.1.1 Tietoon pohjautuminen	17
2.1.2 Yliopisto osana korkeakoulujärjestelmää	17
2.1.3 Yliopisto organisaationa.....	18
2.2 Yliopistojen muodonmuutos eri aikoina	20
2.2.1 Synnystä humboldtilaiseen yliopistoon	20
2.2.2 Monimuotoiseen universaaliyliopistoon	22
2.2.3 Yliopiston kolme tehtävää ja sivistysihanne	23
2.3 Yliopiston suhde yhteiskuntaan, valtioon ja markkinoihin	26
2.3.1 Yliopisto ja sen ohjaus.....	27
2.3.2 Yliopiston autonomia	31
3 UUSI MUUTOSTEN AIKAKAUSI	34
3.1 Tulosohjausajattelu 1980-luvulta alkaen	34
3.1.1 Tulosohjaus ja yliopisto.....	35
3.1.2 Valtion kontrollista markkinakuriin	36
3.2 Tieto ja koulutus taloudellisen kilpailun keskeisenä välineenä 2000-luvulla....	40
3.2.1 Globalisaatiodiskurssi	40
3.2.2 Ylikansallisten toimijoiden vaikutus.....	42
3.2.3 Tietoyhteiskunta ja tietotalous	43
3.2.4 Tiedontuotannon muutos.....	45
3.2.5 Taloudellisen kilpailun välineeksi.....	47
3.3 Yliopistoille rakennetaan uutta asemaa.....	49
3.3.1 Yliopiston aseman muutos.....	49
3.3.2 Kiinnittyminen yhteiskuntaan ja kolmas tehtävä	53
3.3.3 Yliopiston valtiosuhde ja sivistyspäämäärä	55
3.3.4 Akateemisen kapitalismin globaali nousu	57
4 YRITYSMÄISEEN YLIOPISTOON?	59
4.1 Yritysmäinen yliopisto	59
4.1.1 Käsitteiden tarkastelu	59
4.1.2 Akateemisen ja yritysmäisen yhteensovittautuminen	62
4.2 Yritysmäisen yliopiston käytännöt	66
4.2.1 Tutkimus ja opetus.....	66

4.2.2	Organisaatiorakenne ja ympäröivään yhteiskuntaan linkittyminen.....	69
4.2.3	Hallinnosta johtamiseen	70
4.2.4	Rahoituspohjan muutos.....	72
4.2.5	Erot yliopistojen välillä.....	73
4.2.6	Erilaisia kehityskulkuja eri maissa	74
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	79
5.1	Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset.....	79
5.2	Tutkimuksen aineisto	82
5.2.1	Dokumenttiaineisto	82
5.2.2	Haastattelut	83
5.3	Analyysimenetelmä: diskurssianalyysi	86
5.3.1	Kielen muutos	87
5.3.2	Diskurssianalyttinen ote.....	88
5.3.3	Käytännön analyysi	92
6	VALTIOVALLAN TAHTO: DOKUMENTTIAINEISTON ANALYYSI YLIOPISTON TEHTÄVIEN MUUTOKSESTA.....	96
6.1	Taustaksi: Suomen korkeakoulupolitiikan kehitys	96
6.2	Yliopiston tutkimustehtävä: Perustutkimuksesta innovaatiojärjestelmään ja talouden kilpailukykyyn.....	100
6.3	Yliopiston opetustehtävä: kohti tietotalouden työelämätarpeita	108
6.4	Yliopiston palvelutehtävä: kohti vahvistuvaa ja abstraktimpaa alueiden ja elinkeinoelämän palvelutehtävää	114
6.5	Yhteenvedo tehtävien muutoksesta	123
6.5.1	Hyödyn ja tuottovaatimusten diskurssi valtaa alaa.....	125
6.5.2	Sivistysdiskurssi sinnittelee muistutuksina	131
7	KOKEMUKSET KOLMESSA YLIOPISTOSSA: HAASTATTELUAINEISTON ANALYYSI	136
7.1	Taustaksi: käytännön muutokset yliopistotasolla.....	136
7.2	Yliopistoinstituution ainutlaatuisuus: kokemuksia vanhasta ja uudesta yliopistosta	140
7.2.1	Olemus: akateemisuus, yliopistollisuus ja erillisuus.....	140
7.2.2	Toiminta: avautuminen, pitkäjänteisyys ja johtajuusongelmat.....	144
7.3	Yliopisto ei ole yritys: erityiset juurtuneet toimintatavat ja ideologia	147
7.3.1	Yritysideologia ei sovitettu yliopiston laajaan ja julkiseen rooliin.....	148
7.3.2	Yrity maailman käytänteistä poikkeavat toimintatavat ja rakenteet...	152
7.3.3	Myös puoltoääniä yritysmäisyydelle	156
7.4	Yliopistollisuudesta ei luovuta: ehtoja ja vahvaa uskoa.....	159

7.4.1 Perustehtävät kunniaan: uusiin tehtäviin yliopiston ehdoilla	159
7.4.2 Akateemisen ja muun tutkimuksen erottelu	163
7.4.3 Vahva usko perustan ja autonomian säilymiseen	165
7.4.4 Pelkoa kriittisyyden katoamisesta	168
7.5 Tieteenalojen välillä on suuret erot	171
7.6 Yhteenvedo kokemuksista yliopistoissa	175
8 JOHTOPÄÄTÖKSET	180
8.1 Hyötydiskurssi vie tilaa sivistysdiskurssilta korkeakoulupolitiikassa	180
8.2 Yliopiston erityisyys -diskurssi muutoksen heijastajana yliopistoissa.....	185
8.3 Valtiovallan tahto ja kokemukset yliopistoissa: yhtäläisyyksiä ja eroja	188
9 YLIOPISTON OLEMUS JÄLLEEN MURROKSESSA	192
LÄHTEET.....	198
LIITTEET	209

KUVIOT

Kuvio 1.	Korkeakoulutuksen ohjauskolmio	29
Kuvio 2.	Intressiryhmät ja ohjausvaikutukset korkeakoulutuksessa	31
Kuvio 3.	Korkeakoulujärjestelmien liikkuminen valtion kontrollista markkinaorientoituneempaan suuntaan EUEREK-maissa	77
Kuvio 4.	Tutkimuksen viitekehys	80
Kuvio 5.	Tutkimusasetelma.....	86
Kuvio 6.	Korkeakouluopiskelijoiden määrän lisääntyminen Suomessa vuosina 1920-2009.....	98
Kuvio 7.	Suomalaisen korkeakoulupolitiikan aikakaudet, keskeisiä uudistuksia ja yliopistolaitoksen historiallinen muodonmuutos	99
Kuvio 8.	Ulkopuolisen rahoituksen osuus tapausyliopistoissa vuosina 1985– 2006	137
Kuvio 9.	Tapausyliopistojen opiskelijamäärän kasvu vuosina 1985–2005	138
Kuvio 10.	Yliopiston ja yrityksen vastakkaisuus ja yhteneväisyys	159
Kuvio 11.	Yliopiston perustan pysyvyys.....	171
Kuvio 12.	Hyöty- ja sivistysdiskurssin suhteen muutos Suomen korkeakoulupolitiikassa 1985–2006	181
Kuvio 13.	Yliopiston erityisyys -diskurssin rakentuminen	187
Kuvio 14.	Valtiovallan ja yliopistojen johtohenkilöiden 2000-luvun alun diskurssipainotusten vertailu.....	189

TAULUKOT

Taulukko 1.	Analysoitujen dokumenttien määrä vuosikymmenittäin	82
Taulukko 2.	Yliopiston tehtävien muutos 1980–2000-luvuilla: keskeiset teemat	124
Taulukko 3.	Tapausyliopistoihin perustettuja perinteisen tieteenalarakenteen ulkopuolelle sijoitettavia yksiköitä.....	139
Taulukko 4.	Ainutlaatuisen yliopiston piirteitä	147
Taulukko 5.	Kielen ja käsitteiden muutos opetusministeriön dokumenteissa	182

1 JOHDANTO

Yliopistojen rooli, olemus ja tehtävät ovat saaneet monenlaisia määritteitä historiansa aikana. Melkoisen yksimielisiä ollaan siitä, että viimeisin perusteellinen muutos yliopiston määrittelyssä on alkanut 1980-luvun lopulta lähtien. Tuolloin liikkeelle lähtenyt koko eurooppalaisen yhteiskunnan läpäisevä muutos uuteen ohjaus- ja kehittämiskulttuuriin ja uusliberalismin mukaisiin arvoihin on vienyt yliopistotkin uuteen vaiheeseen, jossa niiden olemassaoloa ja roolia on syytä tarkastella huolellisesti (vrt. Tirronen 2005, 14). Useat tutkijat ovat kirjoittaneet yliopistojen muutoksista ja jopa kriisistä. Yliopistojen kulttuurisen ja kansallisen roolin on esimerkiksi sanottu kääntyneen rooliksi taloudellisen kehityksen edistämässä (Jónasson 2008, 66). Usein keskustelu muutoksista kiteytyy yliopiston perinteisinä ajateltujen ja uusien tehtävien tai arvojen vastakkainasetteluun.

Tämä vastakkainasettelu johtuu yliopiston vahvasta erityisasemasta instituutiona. Sen mielletään olevan monella tapaa erilainen kuin muut instituutiot yhteiskunnassa. Vaikka yliopistollisuutta ei useinkaan osata määritellä, ihmisillä on vahvat mielikuvat yliopiston perusolemuksesta. Nyt on kuitenkin jouduttu hämmennyksiin. Muutosten seurauksena yliopistolaitoksen nähdään kohdanneen ”merkityskriisin” (Cummings 1999, 223) ja ”legitimiteettikriisin” (Amaral, Jones & Karseth 2002, 285) tai kärsivän ”tehtävähämmennyksestä” (*mission confusion*) (Jongbloed, Enders & Salerno 2008, 303). Yliopiston muuttuminen taloudellisen kehityksen moottoriksi vaikuttaa väistämättä sen arvoihin. Karkeasti määritellen yliopistot joutuvat nykytilanteessa tasapainoilemaan kahden ääriaseman välillä: perinteisen akateemisen ja markkinakulttuurin. Toisaalta yliopisto on instituutio, jota luonnehtivat pyrkimys tietoon ja totuuteen sekä mertonilaiset arvot, toisaalta palvelulaitos, jota ajavat kovat bisnesarvot (Enders 2002, 85; Etzkowitz, Webster, Gebhardt & Cantisano Terra 2000, 326–327). Burton Clark (1998) on todennut, että menestyksekkään yliopiston olisi kyettävä yhdistämään perinteiset arvot ja uusi korkeakoulukulttuuri. Keskeiseksi kysymykseksi nouseekin, onko näiden arvojen yhdistäminen mahdollista. Keskustelu sivistystehtävän asemasta yliopistolaitoksessa on tärkeässä asemassa nykypäivänä, kun yliopistojen odotetaan vastaavan monenlaisiin odotuksiin. (Tirronen 2005, 17.)

Tässä tutkimuksessa tarkastelen muuttuvaa puhetta suomalaisen yliopiston tehtävistä ja olemuksesta. Tutkimuksen taustalla on kaksi vahvaa muutossuuntausta. 1980-luvulta lähtien on Suomessa, kuten monissa muissakin maissa, voitu nähdä alkaneen uuden yliopistoparadigman nousun. Sitä on kuvattu esimerkiksi siirtymisenä valtiollista suunnittelua korostaneesta kehittämisdoktriinista tulospäätöksisiin (Kivinen, Rinne & Ketonen 1993; Rinne 2010). Kuten talouselämässä, tiukasti kilpailuun sitoutuneessa korkeakoulupolitiikassakin ajetaan suorituskeskeisyyttä, tehokkuutta, kilpailua ja uutta manageriaalista ajattelutapaa. Treuthardt (2005, 224) sanoin ”tulohajautusmuodin” myötä yliopistojen toimintaa on alettu määritellä uudella tavalla. Tehokkuuden ja tulosvastuullisuuden ajatus on kriittistä huolimatta ajettu laajalti läpi suomalaisessa akateemisessa maailmassa, mistä merkkeinä voidaan pitää esimerkiksi julkaisukäytäntöjen muutoksia (Hakala, Kaukonen, Nieminen & Ylijo-

ki 2003, 192; Auranen & Pölönen 2012), tuloksellisuuteen perustuvan palkkausjärjestelmän, työajan seurantajärjestelmän ja arviointijärjestelmien käyttöönottoa sekä raportointia.

1990-luvun puolivälissä alkanut ja 2000-luvulla edelleen voimistunut kilpailukykydiskurssi on jatkanut ja vahvistanut edellä mainittua kehitystä ja voidaankin puhua siirtymisestä uusliberaaliin uuden julkisjohtamisen yliopistodoktriiniin (Rinne 2010). Kilpailukykydiskurssilla tarkoitetaan sitä, että kaikilla politiikan alueilla korostuu kansainvälinen (taloudellinen) kilpailukyky, jolla uudistuksia ja politiikan suuntauksia perustellaan. Kilpailukykyyn käsite on laajentunut ja vaeltanut tiensä yritysmaailmasta politiikkaan. 1980-luvulla se oli vielä talouselämän käsite, jolla viitattiin lähinnä vientiyritysten hintakilpailukykyyn. Seuraavalla vuosikymmenellä siitä tuli perustavaa laatua oleva politiikan lähtökohta ja 2000-luvulla jo poliittinen hokema. (Kantola 2006, 166.)

Monet analyysit korostavat jo 1980-luvulta lähtien, miten yliopisto ja akateeminen yhteisö ovat joutuneet antamaan pois jotain yleisesti hyvää, puhdasta, moraalisesti oikeaa ja arvokasta. Tämä hyvä on aiemmin ollut yliopistossa ja ollut sen ydinainesta. Nyt jokin paha ja vieras voima valtaa yliopistoa. (Koski 1993, 147.) Ideaalit ja ajatus menetetyistä paratiisista eivät kuitenkaan oikeastaan kerro menneestä onnesta vaan siitä, mikä on nykytilanne (mt. 159). Vetoaminen perinteisiin arvoihin ja akateemiseen perinteeseen heijastavat tyytymättömyyttä ja epävarmuutta yliopiston nykytilanteessa.

Tutkimusajankohta sijoittuu siis vaiheeseen, jossa suomalainen yliopisto on elänyt suurten poliittisten ja taloudellisten muutosten keskellä ja samalla määrittelyt sen olemuksesta ovat joutuneet neuvonpidon kohteeksi. Tutkimus kuvaa myös matkaa kohti vuonna 2009 toimeenpantua yliopistouudistusta, jota alettiin toden teolla suunnitella vuoden 2006 aikoihin. Voidaan ajatella, että ollaan oltu menossa kohti yritysmaista palveluyliopistoa tai hyöty-yliopistoa, joka on joidenkin mielestä todentunutkin uuden yliopistolain myötä (ks. esim. Tomperi 2009; Vanttaja 2010).

Puhe yliopistojen roolista on yhteydessä niihin muutoksiin, joita korkeakoulupolitiikassa ja yliopistoissa on tapahtunut. Diskurssianalyysin lähtökohtien mukaisesti ajatellaan, että puhe yliopistojen roolista ja olemuksesta osana todellisuutta voi saada aikaan muutosta. Muutoksen tapahtumisen nähdään siis kytkeytyvän diskurssien muutosta luovaan voimaan. Näkökulma ja keskittymispiste tässä tutkimuksessa on, että muutos johtuu valtion taholta asetetuista tavoitteista. Tutkimuksessa lähdetään siitä, että muutos ei tapahdu passiivisesti, vaan sitä tehdään, vaikka yhteiskunnan muutos antaakin korkeakoulutuksen ja korkeakoulupolitiikan muutokselle tietyt reunaehdot.

Yliopistoja, korkeakoulujärjestelmiä ja korkeakoulupolitiikkaa on viime vuosina tutkittu lisääntyvässä määrin niin Suomessa kuin kansainvälisesti. Yliopistot ja korkeakoulut ovat nousseet kiinnostuksen keskiöön varsinkin siksi, että niillä uskotaan olevan suuri

taloudellinen vaikutus uudessa tietotaloudessa, mutta myös koska niillä on merkitystä sosiaalisen tasa-arvon, liikkuvuuden ja integraation kannalta (Brennan & Teichler 2008, 259). Suomessa on tutkittu viimeaikaista korkeakoulupolitiikan ja yliopistojen muutosta paljon ja monesta näkökulmasta. On tutkittu modernin yliopiston lähtökoh- tia ja sivistyskäsitteistä (Tirronen 2005), yliopistojen ohjaussuhteita (Treuthardt 2004; Rekilä 2006), korkeakoulupolitiikan dynamiikkoja (Kauko 2011), laadunvarmistusjär- jestelmän ja arviointikäytäntöjen muotoutumista (Saarinen 2007; Huusko 2009), tut- kimuksen tekemisen muutosta (Tuunainen 2004; Hakala 2009), korkeakoulutuksen kansainvälistymistä kuvaavia diskursseja (Nokkala 2007), markkinavoimien logiikan soveltamisen vaikutuksia yliopistoihin (Häyrinen-Alestalo & Peltola 2006), yliopisto- uudistusten ympärillä käytyä keskustelua (Vanttaja 2010) sekä yliopistolaisten koke- muksia rajusta muutoksista (Rinne ym. 2012).

Tämä tutkimus puolestaan keskittyy korkeakoulupolitiikan ja yliopistomuutoksen dis- kurssiiviseen tarkasteluun. Tutkin, miten suomalaisten yliopistojen perinteinen olemus ja tehtävät yhdistetään tehokkuus- ja kilpailukykydiskurssiin. Mikä on yliopiston perin- teiseksi mielletyn sivistystehtävän asema kun taloudellista hyötyä painotetaan? Tar- kasteluni kohdistuu diskursseihin yliopiston tehtävistä osana korkeakoulupolitiikan muutosta. Ajatuksena on, että nämä diskurssit ja puhe ovat muuttuneet 1980-luvulla alkaneen tulosoajauksen ja 2000-luvun kilpailukykydiskurssin myötä. Vallalla olevien diskurssien paljastaminen on tärkeää, koska se mahdollistaa kilpailevien tai tasapai- nottavien vastadiskurssien luomisen. (Krejsler 2006.) Diskurssien tutkiminen auttaa hahmottamaan käynnissä olevien muutosten jyrkkyyden ja pakottavan logiikan sekä helpottaa kritiikin ja vastadiskurssien luomista.

Tutkimuksen teoriaosa etenee seuraavasti: Toisessa pääluvussa käsitellään yliopisto- instituution perustaa ja sen perinteistä roolia niin maailmanlaajuisesti kuin Suomessa- kin. Kolmannessa luvussa päästään muutostrendeihin, jotka ovat olleet muokkaamas- sa kuvaamme yliopistosta, sen roolista ja tehtävistä. Neljännessä pääluvussa yliopis- ton uusin vaihe nimetään yritysmäiseksi yliopistoksi ja määritellään, mitä se tarkoittaa teoriassa ja käytännössä. Näin aikaisemmat tutkimukset ja näkemykset antavat taustan tutkimukselle. Tutkimuksen empiirisessä osassa (luvut 6 ja 7) tarkastellaan ensinnäkin sisällönanalyysin ja diskurssianalyysin avulla yliopistojen roolin määritte- lyssä vuosina 1985–2006 tapahtuneita muutoksia kansallisten, lähinnä opetus- ja kult- tuuriministeriön¹ dokumenttien avulla. Toiseksi tutkitaan haastattelujen diskurssiana- lyysin avulla yliopistojen johtavien henkilöiden näkemyksiä yliopistojen roolista ja sen

---

¹ Opetusministeriön nimi muuttui opetus- ja kulttuuriministeriöksi vuonna 2010. Käytän teks- tissä uutta nimeä lukuun ottamatta tilanteita, joissa viitataan ajankohtaan, jolloin vanha nimi oli vielä käytössä.

muutoksista. Kolmanneksi vertaillaan valtiovallan tahdon ja yliopistojen johtohenkilöiden kokemusten ja näkemysten eroja ja yhtäläisyyksiä.²

---

² Tutkimus liittyy Euroopan unionin rahoittamaan EUEREK-tutkimushankkeeseen (*European Universities for Entrepreneurship – their Role in the Europe of Knowledge*), jossa vertailtiin yliopistojen kehitystä seitsemässä maassa Euroopan tasolla. Hankkeessa tutkittiin yliopistojen muutosta yritysmäisiin toimintatapoihin ja rakenteisiin, kuinka tämä vaikuttaa yliopistojen tiedontuotantoon ja -välitykseen ja kuinka kansalliset rahoitus- ja ohjausjärjestelmät vaikuttavat kehitykseen. (Ks. Shattock 2009.) Tässä tutkimuksessa paneudutaan kuitenkin vain Suomen tilanteeseen.

2 YLIOPISTON HISTORIALLINEN PERUSTA, ROOLI JA OHJAUS

Yliopisto on erityinen instituutio ja sen historia osoittaa sillä olleen merkittävän aseman useimmissa yhteiskunnissa. Tässä luvussa esittelen yliopistoinstituution peruslähtökohdat, joita ovat tietoon perustuminen ja tietynlainen organisoituminen. Lisäksi kartoitan yliopiston roolia ja tehtäviä historian eri vaiheissa sekä yliopiston suhdetta yhteiskuntaan, valtioon ja markkinoihin. Luku antaa pohjan ymmärtää yliopistoinstituution perustaa sekä suhteuttaa nykypäivän muutoksia tähän taustaan.

2.1 Yliopistoinstituution peruslähtökohdat

Kun lähdetään tutkimaan muutosta yliopiston roolissa ja arvoissa, on ensin määriteltävä, millainen yliopiston roolin ja arvojen ajatellaan perinteisesti olleen. Yksi näkökulma yliopiston perusolemukseseen on, että vuosisatojen aikana läpikäydyistä monenlaisista perustavanlaatuisista ympäristön muutoksista huolimatta pitkät perinteet omaava yliopistoinstituutio on yhtenä harvoista säilyttänyt tietyt peruspiirteensä ja asemansa yhteiskunnassa. Toisten näkemysten mukaan edes yliopiston perusolemuksesta ei ole yhteneväisiä näkemyksiä (esim. Jónasson 2005).

Kosken mukaan yliopiston tehtävistä vallitsi pitkään yksimielisyys. Tehtäviä olivat korkein opetus ja tutkimus, viisauden lisääminen, vaikeiden ja ristiriitaisten, pelottavienkin kysymysten käsittely, kriittisyys kaikkea olemassaolevaa kohtaan (myös yliopistoa itseään), kulttuurin vaaliminen ja uudistaminen, uusien ajatusten levittäminen ja tieteellisesti ajattelevien asiantuntijoiden valmistaminen kaikille yhteiskunnan eri aloille. Ainakin koko 1900-luvun ajan länsimaissa näytti vallinneen yhtenäinen käsitys yliopistosta, tieteestä ja tieteenteosta riippumatta tieteiden sisäisistä eroista, yliopiston maantieteellisestä sijainnista tai kertojan iästä ja kansallisuudesta. Kosken tutkimus kohdistui yliopiston perusolemukseseen, asioihin, jotka yliopistossa muutoksista ja eroista huolimatta pyritään jatkuvasti osoittamaan yhdeksi ja samaksi. Vaikka yliopistoista kerrotaan julkisesti ristiriitaisia tarinoita – toisaalta kerrotaan loistosta, toisaalta rappiosta – tarinoiden taustalla oleva ideaali on aina sama: yliopisto kukoistavana sivistyksen kehtona, jossa tiedonjanoiset syvälliset ajattelijat, kansakunnan parhaimmisto, suuntaavat toiveikkaampaan tulevaisuuteen ja totuuden löytämiseen täysin riippumattomina rahasta ja vallasta. (Koski 1993, 11–18, 26.)

Jónassonin (2005) mukaan sen sijaan yhtä yhtenäistä yliopistomallia ei ole ollut olemassa eikä myöskään universaalista konsensusta yliopiston tehtävistä. ”Yliopisto” onkin harhaanjohtava käsite siinä mielessä, että se johtaa ajattelemaan yliopistoinstituutioita yhtenä kokonaisuutena. Jónasson on problematisoinut sitä, että ylipäättään yritetään puhua universaalista yliopiston ideasta, vaikka yliopistot voivat olla hyvin erilaisia ja toteuttaa opetus- ja tutkimustehtäviään eri tavoin. Monitieteiset yliopistot ovat erilaisia kuin teknilliset yliopistot, kauppa- ja korkeakoulut tai taideyliopistot. Opetuksen ja tutkimuksen tekemisen tavat vaihtelevat monitieteisten yliopistojen sisälläkin eri tieteenalojen välillä. Muualla maailmassa on lisäksi yleistä esimerkiksi jako

ammattillista koulutusta antaviin ja tieteellistä koulutusta antaviin ja tutkimusta harjoittaviin yliopistoihin. Yliopistoilla on siis erilaiset roolit ja tehtävät. Ajatus yhdestä yliopiston ideasta ("the idea of the university") on ongelmallinen Barnettin (2011) mielestä varsinkin nykypäivänä, kun yliopistoinstituutioita on monenlaisia. Tästä poiketen Suomen yliopistolaitos on perinteisesti ollut melko homogeeninen siinä mielessä, että kaikille yliopistoille on määrätty samat tehtävät. Ammattikorkeakoulujen tultua korkeakoulusektori on kahtiajakautunut, mutta edelleen kaikille yliopistoille on laissa määritelty yhtäläiset tehtävät. Profiloitumiseen toki kannustetaan ja pyrkimys laittaa suomalaisiakin yliopistoja jonkinlaiseen ranking-järjestykseen on lisääntynyt, joten järjestelmän yhtenäisyys on epäilemättä vähenemässä.

Suomalaisessa järjestelmässä "yliopiston idea" on viitannut humboldtilaiseen sivistysyliopistoon. Tämänkin "perinteisen" mallin kohdalla pitää kuitenkin muistaa, että kaikki perinteen konstruktiot palvelevat lähinnä nykyhetkeä, eivätkä useinkaan toimi todenmukaisina kuvauksina historiasta (ks. Ash 2008, 41). Humboldttilainen ideaali rakentuu tämän päivän näkökulmasta vastakohtana sille, mihin suuntaan yliopiston muutosta ollaan viemässä. Kosken (1993, 46) mukaan tarinat yliopiston kriisistä ja rappiosta paljastavatkin, että asioiden ajatellaan olleen ennen toisin. "Akateemiseen perintöön" ja "alkuperäiseen" yliopistoon viitataan tilana, jossa nyt kadonneet asiat olivat läsnä. Useinkaan näitä "paratiiseja" ei mitenkään paikanneta ajallisesti.

Tässä tutkimuksessa tulen puhumaan yliopistosta kokonaisuutena, sillä näen, että jotkin perusmerkitykset yliopistolle ovat määriteltävissä³. Erityisesti näin on suomalaisessa kontekstissa. Jónassonkin (2008, 67) toteaa myöhemmin, että yksi muuttumaton tekijä yliopistosta löytyy: yliopiston ydintehtävä on edistää oppimista, erityisesti tieteellisen opetuksen ja tutkimuksen kautta. Lähtökohdaksi tutkimuksessani otetaan se, että ihmisillä on olemassa jonkinlainen mielikuva yliopiston perusolemuksesta, ja siihen nähden on tapahtunut isoja muutoksia. Perusolemuksesta tai perinteisestä yliopistosta ainakin puhutaan yleisesti, sen enempää määrittelemättä mitä sillä tarkoitetaan. Koska humboldtilaiset periaatteet ovat se, minkä mukaan suomalainen perinteinen yliopisto usein määritellään, muutoksia heijastetaan suhteessa siihen.

---

³ Yksi ongelma yliopiston idean yhtenäisyyden suhteen on se, että puhuttaessa yksittäisestä yliopistosta kokonaisuutena jää huomaamatta, että yliopiston sisällä on hyvin monenlaisia toimijoita. Tomperin mukaan "yliopistosta" puhuttaessa pitäisi määritellä mitä tarkoitetaan, sillä ihmiset tarkoittavat sillä eri asioita. Tämä tuli erityisen selvästi esiin Suomessa yliopistolain uudistuksen yhteydessä käydyissä keskusteluissa ja väittelyissä. Kun esimerkiksi puhutaan yliopiston edusta, ihmiset tarkoittavat eri edunsaajia yliopiston sisällä, jolloin täysin vastakkaisiakin näkökulmia edustavat puhujat voivat olla oikeassa suhteessa omiin päämääriinsä. Yliopistohallinnon organisaationäkökulma ja lattiatason tieteentekemisen näkökulma saavat aikaan hyvin erilaisia päämääriä ja toiveita. (Tomperi 2009, 10.)

Seuraavissa kahdessa alaluvussa tuodaan esiin yliopistoinstituutioon liitettyjä erityispiirteitä: Ensinnäkin oleellista akateemisessa työssä, korkeakoulutuksessa ja yliopistoissa on, että toiminta keskittyy tiedon ja tieteen ympärille. Yliopistoyhteisön – opettajien ja opiskelijoiden – vakaa tavoite on luoda, säilyttää ja välittää tietoa. Toiseksi yliopistoyhteisö on organisoitunut eri tavoin kuin monet muut yhteiskunnan organisaatiot tai yritykset. Toiminta tapahtuu tieteenaloittain ja ihmiset kiinnittyvät pikemminkin tieteenalaansa yli organisaatioiden ja valtioiden rajojen kuin yliopistoonsa organisaationa. (Husén 1996, 6.)

2.1.1 Tietoon pohjautuminen

Sekä Wilhelm von Humboldt että Alfred Whitehead (1949, 96) ajattelivat, että tieto, mielikuvitus ja niiden dynaaminen yhdistelmä ovat ne perustavaa laatua olevat ominaisuudet, jotka luovat yliopiston (ks. myös Jónasson 2008, 41). Jónasson tiivistää monien kirjoittajien yliopistokuvauksista yliopiston tarkoituksen, toimintamuodon ja sen erityisen yhteisömuodon seuraavasti: yliopisto on opettajien ja opiskelijoiden yhteisö, jonka vakaa tarkoitus on tiedon hankinta, säilyttäminen ja välittäminen ihmiskunnan hyväksi. (Jónasson 2008, 44–45.) Kosken mukaan yliopistodiskursseissa tiede ja tieto ovat puhdasta yliopiston ydintä. Tiede ilmenee diskurssissa ”itse tieteenä” ja sen avulla yliopistoon asettuvat järjestys, moraalit ja näiden ylläpitämisen säännöt. Jos tieteen ”puhdas tila” häviäisi, yliopiston sisäiset järjestykset romahtaisivat. Vastakohtana hallinto kuvataan ulkopuolisena suhteessa tietoon ja tieteeseen. Se voidaan nähdä ”likaisena” ja keskushallinto elimenä, jonka kautta valtiolta tunkeutuu yliopiston sisään. (Koski 1993, 155.)

Clark on nimennyt kaksi yliopistoille tyypillistä piirrettä, jotka muokkaavat sen toimintaa. Oleellista akateemisessa työssä, korkeakoulutuksessa ja yliopistoissa on ensinnäkin, että toiminta keskittyy tiedon (knowledge) ympärille. Clark kirjoittaa: *”however broadly or narrowly we define it, knowledge is the material. Research and teaching are the main technologies.”* (Clark 1983, 12.)

Myös Steve Fuller korostaa, että yliopistojen uniikkisuus liittyy tietoon. Hän määrittelee yliopiston ideaaliksi – pessimistien mukaan siis toteutumattomaksi ideaaliksi – tiedon yleismaailmallistamisen (*universalisation*) julkisena hyvänä. Tutkimusta tehdessään tutkija luo sosiaalista pääomaa, eli tietoa, joka on vain hänellä. Kun tieto välittyy opetuksessa eteenpäin, eli ”yleismaailmallistuu” ja jaetaan myös muiden hyödyksi, yksilön pääoma ”tuhoutuu”. (Fuller 2005, 28–29.)

2.1.2 Yliopisto osana korkeakoulujärjestelmää

Yliopistot kuuluvat aina johonkin korkeakoulujärjestelmään. Korkeakoulujärjestelmällä tarkoitetaan kansallista korkeakoulujärjestelmää, johon kuuluvat yksittäiset korkeakouluinstituutiot ja niitä ohjaava valtionhallinto. Termin käyttö kuvaa sitä, että yksittäisiä korkeakouluja yhdistää jokin makrorakenne: viitekehys, samat sosiaaliset odotukset, säännöt, sekä kilpailu- tai yhteistyökytkökset. (Teichler 2006.) Tietyissä tilanteissa saattaa olla hyödyllistä laajentaa järjestelmän käsite kattamaan myös muut

korkeakoulujen kanssa tekemisissä olevat tahot, kuten opiskelijat, alueelliset toimijat ja rahoittajat (vrt. Clark 1983, 5). Korkeakoulujärjestelmä on omanlaisensa monimutkainen järjestelmä ja siinä toimivat yliopistot erikoislaatuisia organisaatioita verrattuna moniin muihin yhteiskunnassa toimiviin organisaatioihin. Clark on todennut, että akateemiset järjestelmät ovat jotakin ”organisaation” ja ”yhteiskunnan” väliltä. Niillä on paljon enemmän tehtäviä kuin organisaatioilta yleensä odotetaan. (Mt. 70.) Koska tässä tutkimuksessa mielenkiinto kohdistuu yliopistoihin, voitaisiin puhua myös yliopistojärjestelmästä. Käytän kuitenkin korkeakoulujärjestelmän käsitettä, koska tarkastelu keskittyy yliopistoihin *osana* Suomen korkeakoulujärjestelmää, ja myös osin koko korkeakoulujärjestelmään vertailtaessa yliopistojen roolia suhteessa ammatti-korkeakouluihin.

Becher ja Kogan (1992) ajattelevat korkeakoulujärjestelmän muodostuneen hierarkkiseksi rakenteeksi, jossa eri tasoilla on omat tehtävänsä. Valtionhallinto on tässä tapauksessa keskustaso, jonka jälkeen tulevat yksittäiset instituutiot, perusyksiköt (tieteenalalaitokset perinteisessä yliopistossa) ja lopulta yksilöt. Tutkimukseni kattaa keskustason, kun käyn läpi Suomen korkeakoulupolitiikkaa ja korkeakoulupolitiikan taholta koko yliopistojärjestelmälle asetettuja tavoitteita. Haastattelujen kautta käyn läpi instituutio- ja perusyksikötason toimintaa. Kivinen ym. (1993, 10) määrittelivät tutkimuksessaan korkeakoulupolitiikan toimenpideohjelmiksi ja pyrkimyksiksi, joilla valtion elimet ja yhteiskunnan eri tahot vaikuttavat korkeakoulutuksen suuntaamiseen, voimavaroihin, rakenteisiin, prosesseihin, sisältöön ja tuotokseen. Korkeakoulupolitiikan kenttä on siis kenttä, jossa on paljon tavoitteita, toimijoita ja erilaisia vaikuttamisen keinoja. Tässä tutkimuksessa keskitytään lähinnä opetus- ja kulttuuriministeriön tavoitteisiin korkeakoulupolitiikassa ja toisaalta yliopistokentän toimijoiden näkemyksiin politiikasta.

Olemassa olevat rakenteet määräävät tulevaa muutosta, jolloin erilaiset korkeakoulujärjestelmät ja -kulttuurit omaavissa maissa luonnollisesti syntyy erilaisia reaktioita vastauksena muuttuvaan ympäristöön ja vaatimukseen (Neave 1996, 27; Husén 1996, 4). Euroopan tasolla käytetyin historiallinen jaottelu korkeakoulumalleihin lienee jako humboldtilaiseen (saksalainen), napoleonilaiseen (ranskalainen) ja anglosaksiseen (brittiläinen/newmanilainen) malliin (esim. Husén 1996). Kivinen ja Rinne (1996) ovat syventäneet jaottelua yhdistämällä anglosaksiseen malliin amerikkalaisen mallin, nimellä humboldtilaisen ja napoleonilaisen mallin länsieurooppalaiseksi tai mannermaiseksi malliksi ja erottamalla pohjoismaisen mallin omaksi alueekseen (ks. myös Rinne 2004; Fägerlind & Strömqvist 2004). Eurooppalaisesta näkökulmasta voidaan liittää tunnistaa keski- ja itäeurooppalainen malli. Näissä malleissa valtion sääntelyllä, yliopiston hallinnolla, kilpailulla ja rahoitus pohjalla on ollut erilaisia muotoja.

2.1.3 Yliopisto organisaationa

Yllä viitattiin jo siihen, että monet tutkijat ovat nähneet yliopistolle ominaisena sen erityisen yhteisömuodon: opettajien ja opiskelijoiden yhteisön (Jónasson 2008, 45). Toinen erityinen yliopistoyhteisön rakentumista ja tämän seurauksena sen toimintaa

leimaava piirre on, että yliopistoissa toiminta tapahtuu tieteenaloittain. Akateeminen toiminta siis organisoituu kahdella ulottuvuudella: instituutioittain ja tieteenaloittain. Missään muussa yhteiskunnallisessa instituutiossa tai yrityksessä ei ole samanaikaisesti edustettuna niin monta toisistaan eroavaa aluetta. (Clark 1983, 12, 28–34.) Instituutiot ovat se muuhun yhteiskuntaan näkyvä rakenne, jonka mukaan tapahtuu tilastointi sekä vertailu kansallisesti ja kansainvälisesti. Akateeminen toiminta, opetus ja tutkimus, sen sijaan jäsentyy tieteenaloittain. Yksilöt ovat yleensä sitoutuneempia tieteenalaansa kuin ”kotiyliopistoonsa” ja yhteistyötä tehdään enemmän esimerkiksi kansainvälisesti kuin yli tieteenalojen rajojen. Tieteenaloilla on omat arvonsa, kulttuurinsa, perinteensä, norminsa ja kontrollimenetelmänsä (ks. Becher 1989, 19–35). Täytyy kuitenkin huomauttaa, että nämä tulkinnat perustunevat Clark Kerrin (1994) nimeämälle multiversitylle. Alkuperäisessä pienessä opiskelijoiden ja opettajien yhteisössä sitoutuminen yhteisöön oli todennäköisesti kiinteämpää.

Yliopisto hallinnollisena ja toiminnallisena kokonaisuutena on hyvin monimuotoinen. Clark on luonnostellut korkeakoulujärjestelmän matriisityyppisen rakenteen, jonka soluja ovat tieteenalalaitokset. Organisaation ”akateemisella puolella” toimii vain löyhästi toisiinsa sidoksissa olevia ”soluja”, eikä siellä ole korkeita hierarkioita samalla tavalla kuin komentoketjut hallintopuolella. (Clark 1983, 17, 31.) Ammatillinen tai akateeminen arvovalta perustuu tiedolle ja hallinnollinen arvovalta valtion taholta saadulle viralliselle valtuutukselle, ja siksi ne törmäävät toisiinsa helposti ja tekevät yliopiston hallinnan monimutkaiseksi, jolloin tarvitaan erityislaatuista hallinto- ja johtamismenetelmiä (ks. Hölttä 1995, 45, 144; vrt. Clark 1983, 110–119). Matriisirakenteen hahmottaminen auttaa ymmärtämään niin koko järjestelmän toimintaa kuin instituution sisäistä dynamiikkaakin. Rakenteella on merkityksensä esimerkiksi järjestelmän koordinoinnissa ja ohjauksessa. Erityistä yliopistossa on se, että suurin ammatillinen auktoriteetti, joka siis koskee tutkimusta ja opetusta, on organisaation alimmalla tasolla, kun taas hallinnollinen auktoriteetti kasvaa ylöspäin mennessä. (Hölttä 1995, 45.) Hierarkkisille järjestelmille on ominaista ylhäältä alas suuntautuva ohjaus koko järjestelmään. Korkeakoulutuksessa on kuitenkin hyvin oleellista toisen suuntainen, alhaalta ylös suuntautuva hierarkia, joka perustuu akateemiselle asiantuntijuudelle. Paras tietämys jostakin erityisalasta tai kysymyksestä löytyy hierarkian alimmalta tasolta, yksilötasolta. (Clark 1983, 158; Hölttä 1995, 42.)

Yliopistot eroavat monista muista yhteiskunnan organisaatioista siinä, että yksittäisellä yliopistolla ei ole perinteisesti ollut yhteisiä tavoitteita, joiden mukaan se toimisi. Sen sijaan laitoksilla tai tutkimusryhmillä on ollut omat selkeät tavoitteensa. Husén nimeääkin yliopiston itsenäisten yksiköiden ja yksilöiden ”säilöksi”, jossa rationaalisuus keskittyy yksilötasolle. (Husén 1996, 6–7.) Tietoon perustuminen ja tyypillinen tieteenalarakenne tekevät yliopistosta erityislaatuisen instituution. Näistä kaikista yliopiston ja korkeakoulujärjestelmän ominaispiirteistä seuraa, että muista organisaatioista, esimerkiksi yksityiseltä sektorilta tuotavat yritysmäiset toimintatavat eivät sovi sellaisenaan yliopistoon. (Hölttä 1995, 45.) Yliopistojen toimintaa ei kannata vertailla yrityksiin, eikä korkeakoulujärjestelmän talousjärjestelmän toimintaan tai päinvastoin (Clark 1983, 275).

2.2 Yliopistojen muodonmuutos eri aikoina

2.2.1 Synnystä humboldtilaiseen yliopistoon

Koski (1993) toteaa, että yliopiston alkuperästä kerrotaan kahta versiota. Ensimmäisessä versiossa yliopisto syntyi antiikin suurten filosofien ympärille muodostuneessa Platonin akatemiassa ja vakiintui keskiajan alussa Ranskan ja Italian yliopistoissa. Yliopiston juurten nähdään tällöin ulottuvan ”länsimaisen sivistyksen peruskallioon – antiikin Kreikkaan” saakka. (Mt. 46.) Toisen, kenties suositumman, myytin mukaisesti länsimaisen yliopiston synty paikannetaan 1200-luvun Italiaan ja Bolognan yliopistoon. Latinankielen sana *universitas* tarkoitti alun perin yhtenäisyyttä tai kokonaisuutta, itsenäistä ryhmää, joka muodosti killan, jonka jäsenillä oli tiettyjä yhteisiä kiinnostuksen kohteita. Yksi keskiajan killoista oli ryhmä, jonka jäsenet olivat päättäneet tarkastella maailmaa tieteellisellä otteella. Tämä nähdään yliopiston alkuperänä. (Jónasson 2008, 34.) Universitas tarkoitti siis opettajien ja oppilaiden yhteisöä, korporatiivista ammattikuntaa, joka tarjosi suojan jäsenilleen (Kaukonen 2003, 93). Universitas-yliopiston alkuperään liitetään lojaalisuus älylle ja henkiselle kapasiteetille, opiskelu ymmärtämistä, ei ulkoa oppimista varten, yliopisto yhteiskunnallista tietoa ja edistystä säteilevänä keskuksena, jonka toimintaa ohjaavat puhtaasti tieteen vaatimiin kriteereihin perustuvat järjestykset – autonomisuus, objektiivisuus, kriittisyys, luovuus ja vapaus (Koski 1993, 47).

Vahvistuessaan yliopistot siirtyivät, tai joutuivat siirtymään, ruhtinaiden ja kirkon suojelukseen. Tästä syntyi kytkentä politiikkaan ja kirkkoon. Vahvistuva sidos kirkkoon kavensi yliopiston toimintaa: toiminta muuttui suurelta osin pappien ja virkamiesten kouluttamiseksi. (Kaukonen 2003, 93.) Joka tapauksessa jo keskiajalla yliopistoilla oli kaksi erillistä opetustavoitetta: yleissivistävä koulutus ja ammatillinen koulutus. Opiskelijat opiskelivat ensin humanistisia tieteitä ja saatettuaan päätökseen yleisen koulutuksen heidän oli mahdollista siirtyä ammatillisiin opintoihin. Kuten nykyäänkään, yliopisto ei ollut yhtenäinen kokonaisuus vaan instituutioiden tehtävät ja kiinnostuksen kohteet ja rahoituslähteet vaihtelivat huomattavasti. (Jónasson 2008, 36.)

Alun perin, 1800-luvulle saakka, yliopiston tehtävä oli siis opetus ja koulutus (Husén 1996, 4). Tutkimus alkoi siirtyä yliopistoon vasta vähitellen valistusaikana, kun tiedeakatemit menettivät merkitystään⁴. Sitä taustaa vasten, että tutkimusta ei aiemmin oltu harjoitettu yliopistoissa, Humboldtin ajatus tutkimuksen ja opetuksen yhdistämisestä oli radikaali. (Kaukonen 2003, 94–95.)

---

⁴ Tiedeakatemit syntyivät 1600-luvulla puitteiksi ja suojaksi uudelle luonnontieteelle. Yliopistoista eroten niiden tehtävä oli tehdä puhdasta tiedettä, mutta ne sitoutuivat pysymään erossa opetuksesta ja poliittisesta toiminnasta. (Kaukonen 2003, 94.)

Ash (2008) on nimennyt humboldtilaisen ideaalin myytiksi, johon sisältyvät 1) opetuksen ja oppimisen vapaus, 2) opetuksen ja tutkimuksen yhteys, 3) tieteen tai tieteenalojen ykseys sekä 4) ”puhtaan” tieteen ensisijaisuus suhteessa erityisalojen ammattiliseen koulutukseen. Hän kuitenkin suhtautuu hyvin epäileväisesti näiden periaatteiden todenmukaisuuteen todellista yliopiston historiaa tarkastellessaan. Ash huomauttaa esimerkiksi, että tämä diskurssi ja sen yhteys Humboldtiin syntyi 1900-luvun vaihteessa, aikana, jolloin Humboldtin luomaksi uskotun yliopistomallin nähtiin itse asiassa olevan kriisissä. Tuolloin sekä opetuksen ja tutkimuksen yhteyden että puhtaan tieteen ensisijaisuuden on sanottu olleen vaikeuksissa sekä luonnontieteissä että humanistisissa tieteissä. Tämän tulkinnan mukaan jännite ”humboldtilaisen” ideaalin ja modernin massakorkeakoulutuksen välillä ei tullutkaan esiin siis ensimmäistä kertaa 1960-luvulla vaan jo paljon aiemmin, itse asiassa juuri, kun tämä ihannoitu malli oli omaksuttu standardiksi myös saksankielisen Euroopan ulkopuolella. (Mt. 42–43.)

Jónasson on tuonut esiin, että humboldtilainen ajatus yliopistosta luo kuvan kulttuurisesta instituutiosta, jonka tehtävänä on muokata, edistää ja välittää perintöä, jota uusinnetaan ja päivitetään jatkuvasti. Tämä kulttuurinen argumentti on alusta lähtien ymmärretty nationalistisessä muodossa – vuoden 1810 Berliinin yliopiston oletettiin olevan vastamalli Napoleonin keisarilliselle yliopistolle. Myöhemmin teollistumisen aikana ”kulttuurinen argumentti” imi itseensä myös taloudellisen ulottuvuuden kansallisen hyvinvoinnin edistämiseksi. Täten ”tiedosta kulttuurisen kehityksen vuoksi” tuli ”tiedettä kansallisen ja teknologisen edistyksen vuoksi”. Tämä oli hienoinen, mutta perusteellinen muutos. Poliittiset ja taloudelliset argumentit korvasivat tieteen ja koulutuksen argumentit. (Jónasson 2005, 192–193.) Tähän muutokseen liittyy myös luonnontieteiden tulo yliopistoon, mikä muokkasi yliopiston ideaa sisältäpäin. Alkuperäisessä tieteenalokokoonpanossa näitä ei ollut eivätkä ne sopineet kovin hyvin humboldtilaiseen tai newmanilaiseen yliopistodiskurssiin. Kuitenkin ne saavuttivat vähitellen aseman akateemisina tieteenaloina ja alkoivat jopa dominoida poliittista modernia yliopistoa koskevaa keskustelua ja diskurssia. Tämä oli odotettavissa, koska näiden tieteenalojen nähtiin perustelevan yliopiston relevanssin ja parantavan niiden taloudellista merkittävyyttä ja siten niiden yhteiskunnallista merkitystä. Jónasson näkee tämän kehityksen osittain selittävän yliopistoretoriikassa tapahtuneen murroksen. Hän tulkitsee asian siten, että vähitellen luonnontieteiden dominoivuus johti humanististen ja myös yhteiskuntatieteiden alistamiseen luonnontieteiden ottaessa haltuunsa koko diskurssin yliopistojen suoriutumisen ja merkityksestä (Jónasson 2008, 46–48.) Täten voidaan todeta, kuten ylläkin jo mainittiin, että humboldtilainen tai sivistisyliopiston ideaali ei ole ollut 1900-luvun lopulla missään tapauksessa ensimmäistä kertaa uhattuna.

Ash (2008) uskoo, että humboldtilaisen mallin pysyvyys keskusteltaessa nykypäivän yliopistojen kehittämisestä johtuu kolmesta seikasta: 1) ’Humboldt’ on symboli professorikunnan autonomialle ja vallalle yliopistossa; 2) ’Humboldt’ on symboli perustutkimuksen ensisijaisuudelle suhteessa sovellettuun tutkimukseen; ja 3) ’Humboldt’ on symboli ideaaleille, joihin monet yliopisto-opettajat ja -opiskelijat uskovat. Tämä koskee erityisesti opetuksen ja tutkimuksen yhteyttä. Myytit eivät siis ole välttämättä

epätosia, ne vain luovat yhteistä identiteettiä. (Mt. 44.) Käsitettä ”humboldtilainen yliopisto” käytetäänkin useimmiten löyhänä diskursiivisen käsitteenä, jonka ei tarvitsekaan viitata alkuperäiseen henkilöön ja hänen ajatuksiinsa. Käsite on niin tunnettu ja sen sisältö usein tiedetään, että sitä voidaan hyödyntää kuvaamaan tietynlaista yliopistoa (esim. Krejsler 2006). Humboldtilainen ideaali toistuu usein varsinkin yliopistotouudistusten vastustajien puheissa. Se on hyväksytty suomalaisenkin ”perinteisen” yliopiston lähtökohdaksi, joten siihen viitataan myös pohtimatta tarkemmin käsitteen sisältöä.

2.2.2 Monimuotoiseen universaaliyliopistoon

1950-luvun puoliväliin saakka eurooppalainen yliopisto oli kiistatta vain eliitin instituutio. Toisen maailmansodan jälkeinen muutos teollisesta yhteiskunnasta palvelu- ja hyvinvointiyhteiskuntaan vaati kuitenkin paljon uutta työvoimaa julkiselle sektorille. (Husén 1996, 5.) Korkeakoulutuksen uskottiin myös olevan edellytys tekniselle, taloudelliselle ja sosiaaliselle kehitykselle (Teichler 1988). Ensimmäinen opiskelijamäärien nopean kasvun aalto ajoittui 1950–1970-luvuille. Opiskelijamäärien kasvaessa koulutusohjelmat, samoin kuin tutkimustoiminta, eriytyivät ja monipuolistuivat ja synnyttivät uudenmuotoisia korkeakouluinstituutioita. Samalla käytäntö valtasi yhä enemmän alaa yliopistoissa, joissa teoria ja asioiden teoreettinen käsittely oli aiemmin ollut ominaista. (Husén 1996, 5; Trow 1974.) Monissa maissa jouduttiin käymään keskustelua siitä, mitä yliopiston todellisten tavoitteiden tulisi olla yhteiskunnassa, jossa 20–25 % ikäluokasta koulututtui korkea-asteella (esimerkiksi Robbinsin komitea Englannissa ja U68-omitea Ruotsissa) (Husén 1996, 5).

Opiskelijoiden määrän kasvaessa ja opiskelija-aineksen heterogenisoituessa korkeakoulutus on joutunut ottamaan vastaan uusia tehtäviä. Clark Kerr (1994) käytti jo 1960-luvulla käsitettä *multiversity universityn* sijaan, viitaten muuttuneeseen yliopistoon. Multi-yliopistojen toiminnassa korostuvat samanaikaisesti useat erilaiset tavoitteet, arvolähtökohdat, näkökulmat ja toimintatavat, jotka voivat olla toisilleen vastakkaisiakin. 1960–1970-lukujen *multiversityn* uusia toimintatapoja olivat maksullinen palvelutoiminta, tilaustutkimus, avoin korkeakoulu, täydennyskoulutus, yrittäjäkoulutus ja erilaiset kehittämisprojektit. Myös rakenteelliset uudistukset tulivat ajankohtaisiksi 1960-luvun puolivälissä, kun vanhat korkeakoulurakenteet eivät enää toimineet parhaalla mahdollisella tavalla paisuvien opiskelijamäärien takia. Samaan aikaan korkeakoulutuksen suunnittelua ja päätöksentekoa haluttiin systematisoida. 1970-luvun lopulla taloudellisen laman kokemusten jälkeen ei oltu kuitenkaan enää niin optimistisiä laajenemisen hyötyjen suhteen eikä koulutuksen kaikkivoipuuteen uskottu kuten aikaisempina vuosikymmeninä, joten kunnianhimoisia tavoitteita vedettiin takaisin päin. (Teichler 1988.)

Toinen kasvuaalto alkoi 1990-luvulla. Trown (1974) mukaan universaali järjestelmä on saavutettu kun 50 % ikäluokasta osallistuu korkeakoulutukseen. Tämä raja saavutettiin jo 1990-luvulla Yhdysvalloissa ja muutamissa muissa maissa. Hyvä esimerkki korkeakoulutuksen massoitumisesta 1990-luvulla on Puola. Vuodesta 1990 vuoteen

2004 korkeakoulutukseen osallistuneiden määrä maassa kasvoi lähes 400 %. Osallistumisaste nousi vuoden 1990 13 prosentista vuoden 2004 lähes 50 prosenttiin. Tämä johtui suurelta osin yksityisen koulutussektorin kasvusta, vaikka myös julkisten korkeakoulujen määrä lisääntyi. (Kwiek 2005.)

Clark Kerr (1987, 184) totesi 1980-luvun lopulla, että silloinen aikakausi oli kriittisin yliopiston siihen astisessa monisatavuotisessa historiassa. Yliopistojen suhteellisesti katsottuna muuttumattomana pysynyt perintö ja yhteiskunnan vaatimukset joutuivat tällöin ristiriitaan keskenään. Laajemman osallistumismahdollisuuden vaatimus oli jo muuttanut yliopiston ja yhteiskunnan suhdetta ja viimeistään 1980-luvulta lähtien, toisessa muutosaallossa, alettiin vaatia yliopiston hyödyntämistä kansallisen edistykseen eteen. Nämä kaksi vaatimusta olivat ristiriidassa perinteisen yliopiston lähtökohden kanssa. (Mt.) Korkeakoulutuksen massoitumisesta lähtien yliopiston elitistisen luonteen ja laajenemisvaatimusten yhteensovittamisessa on nähty ongelmia: onko mahdollista ottaa laaja opiskeluvirta samaan yliopistoon, jossa pitäisi kouluttaa kapea huippu? (Amaral & Magalhães 2003, 240). Husén (1996, 10) onkin nimennyt ajanjakson 1960–1970-luvuilta eteenpäin eurooppalaisen yliopiston ”sielun etsimisen ja itse-tutkiskelun aikakaudeksi” (*a period of soul-searching self-examination*), jolloin nor-suunluutorni-filosofia joutui haasteiden eteen.

Muutos eliittiyliopistosta ensin massakorkeakouluun ja edelleen universaaliin järjestelmään muutti yliopiston keskeisemmäksi toimijaksi yhteiskunnassa. Massakorkeakoulun alkamisen myötä yliopisto siirtyi yhteiskunnan periferiasta ja eliitistä keskeisemmälle paikalle (Kerr 1987, 183). Kuten Denman (2005, 16) on muotoillut, yksi yliopiston haasteista 2000-luvulla on ”olla jotakin jokaiselle”. Yliopistosta, joka oli ollut opiskelijoiden ja opettajien yhteisö ja jolla oli yksi näkemys sen luonteesta ja tehtävästä, oli tullut useiden toimijoiden yhteenliittymä, jossa erilaiset tavoitteet ja toiminnot kilpailivat keskenään. Kerr (1994, 7) onkin todennut kärjekkäästi yliopiston monimuotoistumisesta: “the university is so many things to so many different people that it must, of necessity, be partially at war with itself”.

2.2.3 Yliopiston kolme tehtävää ja sivistysihanne

Useimmiten opetus ja tutkimus mainitaan yliopiston perustehtäviksi. Tällöin viitataan kuitenkin 1800-luvun lopulla syntyneeseen moderniin yliopistoon, sillä aikaisemmin tutkimus ei kuulunut yliopiston tehtäviin, kuten edellä on todettu. Neaven (2000, 1) mukaan yliopiston alkuperäiset, vuosisatoja pysyneet kolme velvollisuutta tai tehtävää yhteiskuntaa kohtaan olivat 1) tiedon siirtäminen nuoremmille sukupolville, 2) perustavaa laatua olevan tietämyksen edistäminen sekä 3) osan ihmisistä sosiaalistaminen yhteiskunnan eliittiasemiin. Allardt (1982) on maininnut myös korkeinta opetusta edellyttävän työvoiman uusintamisen, uuden tieteellisen ja tutkimuspohjaisen tiedon välittämisen sekä tutkimuksen keinoin saatavan uuden tiedon luomisen yliopiston yhdeksi tärkeimmistä tehtävistä. Muita tehtäviä ovat hänen mukaansa autoritaarisen vallankäytön vastustaminen, sivistysyliopistoaatteen ylläpitäminen sekä luonnontieteellis-teknisen ja humanistisen kulttuurin yhdistäminen. Tehtäviä on saatettu myös

jaotella eri tavoin. Jónasson (2008, 66) esimerkiksi on jakanut yliopiston tehtävät kulttuuriseen (tieteen edistys), taloudelliseen (ammattilaisten koulutus ja tutkimus teknologisten innovaatioiden saavuttamiseksi) ja poliittiseen (varmistaa kriittinen ja sivistystietoa ja informaatio, jota tarvitaan demokraattiseen keskusteluun) tehtävään.

Opetustehtävä oli siis yliopiston alkuperäinen tehtävä. Koski (1993, 148) on todennut, että puheessa yliopistoista opetus sijoittuu sivistysyliopistoihanteen mukaisesti paikkaan, jossa asialleen omistautunut huippuasiantuntija opettaa asiaan vihkiytymään haluvia opiskelijoitaan oman erityisosaamisensa alueella, tai toisaalta asettuu hallinnolliseksi fraasiksi ”korkeatasoisesta opetuksesta”. Muutoin opetus määrittyy useammin vaivaksi, joka haittaa ”itse tiedettä”, joka nähdään yliopiston ytimenä. Se siis uhkaa jäädä tutkimustehtävän varjoon. Edelleen keskustellaan myös siitä, pitäisikö yliopisto-opetuksen olla ammatillista koulutusta vai yleissivistävää vapaata koulutusta. Tämä on napoleonilaisen ja newmanilaisen yliopiston oleellinen ero, josta käytävä keskustelu on jatkunut vilkkaana 150 vuoden ajan (Jónasson 2008, 25.) Tämänkin kysymys johtaa pohdintaan yliopiston roolista ja perusfunktiosta.

Tutkimuksen asemaa yliopistossa voidaan pohtia monelta kantilta ja tarkastella eri aikoina. Jónasson epäilee, että nykyään tuskin kukaan nimittäisi yliopistoksi laitosta, jossa tehtäisiin *vain* tutkimusta. Humboldtille ja Whiteheadille nimenomaan tutkimuksen ja opetuksen yhteys loi yliopiston. Toisaalta Newmanille tutkimus ei ollut välttämätöntä yliopistossa. Käytännössä näillä tehtävillä on ollut erilaisia painotuksia aikojen kuluessa ja 1900-luvulla ”tutkimusyliopistosta” tuli yliopiston prototyyppi. Jónassonin mukaan sen vahvalla tutkimuspainotuksella ei kuitenkaan ollut historiallista taustaa, vaan tämä määritelmä perustui Yhdysvalloissa kehittyneelle retoriikalle ja yliopistomallille. Yliopistot ovat erilaisia ja tutkimuksen merkitys voi olla eri tasoilla eri yliopistoissa. Mikä on riittävä taso ja mitä alkuperäisen humboldtilaisen ideaalin mukaan vaadittiin, ei ole selvää. (Jónasson 2005, 182–183.)

Monissa maissa yliopistoille on nimetty opetuksen ja tutkimuksen lisäksi myös niin sanottu kolmas tehtävä, palvelutehtävä. Se käsitetään usein yliopistojen uudeksi tehtäväksi, vaikka on myös nähty, että palvelutehtävä on aina ollut osa yliopistojen toimintaa ja yliopistot ovat esimerkiksi vaikuttaneet lähialueidensa kehitykseen halki vuosisatojen (Kankaala ym. 2004). Scott (2006) on tarkastellut yliopiston perusmission muuttumista eri aikakausina: ennen kansallisvaltioiden muodostumista, kansallisvaltioiden aikana ja globalisaation aikakaudella. Yhteisenä tekijänä kaikille aikakausille Scott näkee, että yliopiston tehtävään on kuulunut palvella muita tahoja. Yliopisto on palvellut vaihtelevasti kirkkoa, hallitusta, yksilöitä, kansaa ja tulevaisuudessa ehkä koko maailmaa. (Scott 2006, 3.) Palvelutehtävän korostumista 1990-luvulta lähtien käsitellään jäljempänä luvussa 4.3. käsiteltäessä yliopistojen tehtävien muutosta ja monimuotoistumista.

Berliiniin 1800-luvun alussa perustettua uutta yliopistoa ohjasi Bildung-ihanne, joka korosti puhdasta tiedettä ja sivistyksen autonomiaa valtioon nähden, mutta myös sivistyksen ja yliopiston suuntaa antavaa ja henkisesti johtavaa asemaa yhteiskunnassa.

Tieteen sivistävänä tehtävänä oli kriittisesti etäännyttää opiskelija välittömästä todellisuudesta ja tiedon välittömistä päämäärä- ja hyötytavoitteista. Von Humboldt näki yliopiston yhteiskunnan moraalisenä sieluna, puhtaan ja korkeimman tiedon työssijana, jossa opiskelun ja opetuksen tuli olla täydellisen vapaata. Sivistysyliopiston päämääränä oli omaa järkeä käyttävä, kulttuurin ja tieteen perinnöstä osansa omaksunut ja sitä kriittisesti edelleen kehittävä itsenäinen persoonallisuus. Sivistys nähtiin ensisijaisena suhteessa ammatilliseen koulutukseen. Yliopiston tuli sivistää opiskelijoita, ja sivistys tulkittiin ammatilliset ja välineelliset arvot poissulkeväksi. Sekä opettajat että oppilaat olivat yliopistossa tieteen kehittymistä varten. (Huusko 2006, 121–123.) Modernin sivistysyliopiston rooliin kuului virkamiesten kouluttamisen lisäksi: älyn harjoittelu, aidon ja kirkkaan ilmapiirin luominen ajattelulle, kansalaisuuden kehittäminen, arvojen välittäminen, kansallisen kulttuurin puolustaminen ja edistäminen, opiskelijoiden sosiaalistaminen aktiivisiksi kansalaisiksi, sosiaalisen liikkuvuuden edistäminen sekä toimia paikkana vapaalle debatille ja yhteiskunnan ongelmien kriittiselle tarkastelulle (Amaral & Magalhães 2003, 241).

Suomalainenkin yliopistolaitos on pohjautunut humboldtilaiseen sivistysyliopistoihanteeseen. Tirronen (2005) on tutkinut modernin yliopistokoulutuksen sivistystehtävää. 1800-luvun sivistyskäsityksen muotoutumisen jälkeen tapahtuneet muutokset yhteiskunnassa, yliopistojen toimintaedellytyksissä ja arvolähtökohdissa ovat olleet niin suuria, että käsitystä on pohdittava uudelta pohjalta. Perinteisen sivistyskäsityksen tilalle on tullut ammattimaistuneempi koulutus, jonka tavoitteet nousevat yhä useammin ulkoapäin. Tieteen näkökulman sijaan olennaista ovat yhteiskunnan, työmarkkinoiden ja talouden näkökulmat ja tarpeet. Siispä tutkimuksen mukaan modernin yliopiston sivistyskäsitys liittyy yhteen työelämälähtöiset ja sivistävät pyrkimykset. Sivistys sinänsä ja sen jatkuvuus ovat edelleen tärkeässä asemassa yliopistokoulutuksessa, mutta myös sen välineellisten arvojen vuoksi. (Tirronen 2005, 119–120.) Kuoppalan ja Marttisen (1995, 19) mukaan yliopiston sivistystehtävän tulee löytyä yliopiston ja yhteiskunnan välisestä vuorovaikutuksesta: yliopiston tulee olla kriittinen uuden tiedon ja uusien näkökulmien levittäjä (ei siis pelkästään mekaaninen tilaukseen vastaaja), jolloin liikutaan ”sivistyksen sfäärissä”. ”Hyödyn sfääri” sen sijaan perustuu materialismiin, tehokkuuteen ja tuloksellisuuteen ja tämän näkemyksen mukaan tieteen tulee palvella teknokratiaa.

Se, mihin nyky-yliopistoa verrataan, on aina jonkinlainen rekonstruktio siitä, mitä yliopiston historiankirjoitusten ja kertomusten pohjalta ajatellaan olevan. Humboldtilaisen sivistysyliopiston idean nähdään olevan uhattuna, mutta se ei ole suinkaan tapahtumassa ensimmäistä kertaa. Yliopistosta on tullut keskeisempi, se on muuttunut eliittiyliopistosta massakorkeakouluksi. Yliopiston ideasta on modernin yliopiston idean kautta kuljettu multiversityn ideaan. Kerr vertaa ensimmäistä kylään pappeineen,

toista yhden teollisuuden alan varassa elävään pikkukaupunkiin älyllisine oligarkioineen ja kolmatta suurkaupunkiin äärettömine vaihtoehtoineen. (Kerr 1994, 31.)

Barnett (2011) puolestaan näkee yliopiston kehittyneen 1900-luvulle asti vallinneesta "metafyysisestä" yliopistosta ensin tutkimusyliopistoksi⁵ ja 1900-luvun lopussa yritysmäiseksi yliopistoksi. Metafyysinen ja mysteerinen yliopisto oli alkuaikojen opetusyliopisto, ruumiillistuma tiedolle, jonka kautta ajateltiin päästävän yhteyteen suurempien voimien kanssa. Tutkimusyliopisto on metafyysistä yliopistoa rajoittuneempi. Siellä ei sallita ylimääräistä, aikaa vievää pohdiskelua, uusia avauksia eikä rohkeutta, tai ainakin tällaiseen toimintaan ryhtyminen on vaikeaa. Metafyysisen yliopiston vastakohtana nykyajan tutkimusyliopisto on käytännön ja suorittamisen yliopisto (pragmaattinen ja performatiivinen). Yritysmäiselle yliopistolle puolestaan on tyypillistä riskinotto. Edellytys yritysmäisen yliopiston synnylle on nyky-yliopiston kaltainen byrokrattinen yliopisto, jolle ovat ominaisia standardit ja raportointi. (Mt. 13, 26, 34, 50.)

Multiversitystä tuskin on paluuta yliopistoon pienenä yhteisönä, jolla olisi vain yksi yhteinen tavoite. Kuten edellisen alaluvun lopussa mainitsin, uskon kuitenkin, että yliopiston ydin, oppimisen edistäminen tieteellisen tutkimuksen ja opetuksen keinoin, on olemassa ja säilyy, vaikka sen lisäksi esiin nousee muita tehtäviä ja uusia rakenteita ja toimijoita, jotka toteuttavat tehtävää eri tavoin. Koska yliopiston muoto on suuresti muuttunut, ei nykymuutoksen vertailua voi tehdä alkuperäiseen yliopistoon tai edes "moderniin" tutkimusyliopistoon vaan 1900-luvun jälkipuolen multiyliopistoon. Samoin "metafyysinen yliopisto" oli aivan toista kuin nykypäivän yliopisto, eikä niitä voi enää verrata. Nyky-yliopistoa voi Barnettin (2011) aikajanalla verrata lähinnä tutkimusyliopistoon. Oma tarkasteluni kohdentuukin lähimenneisyyteen ja muutokseen "yritysmäiseen" yliopistoon (ks. luku 4).

2.3 Yliopiston suhde yhteiskuntaan, valtioon ja markkinoihin

Yliopiston tehtäviä ja roolia tarkastellessa joudutaan kysymään, minkälaisia velvollisuuksia yliopistoilla on, ja kenelle ja millä tavoin ne ovat velvollisia? Tällöin joudutaan tarkastelemaan esimerkiksi, luoko yliopisto yksityistä vai julkista hyvää tai onko se pääasiassa paikallinen, kansallinen vai globaali instituutio. Valtion näkökulmasta katsottaessa yliopiston tehtävät voidaan jakaa ainakin kansallisen talouden ja laajemman yhteiskunnan näkökulmiin. Muita näkökulmia ovat esimerkiksi universaalien tieteen ja ihmiskunnan hyvinvoinnin edistymisen, yksilön etu tai elinkeinoelämän etu. Näkökulmat menevät tietysti myös päällekkäin ja ristikkäin ja voivat olla keskenään ristiriidassa. Esimerkiksi elinkeinoelämän etu yhdistetään tämän päivän retoriikassa vahvasti valtion talouskehitykseen.

---

⁵ Barnett (2011) haluaa tässä kohtaa käyttää käsitettä scientific university, ei research university, koska hän haluaa painottaa luonnontieteiden valtaa.

Yhteiskunta on suhteellisen epämääräinen käsite ja sen määritelmä voi vaihdella paljonkin. Tämän tutkimuksen osalta näen sen valtiota laajempänä, mutta kuitenkin kansallisena käsitteenä, johon kuuluvat myös yksityinen sektori, paikalliset toimijat sekä kaikki kansalaiset. Kaukonen (2003, 92) kuvailee yliopiston ja yhteiskunnan suhdetta vaihtosuhteena, jossa yliopisto saa tutkintojen, tiedon ja muiden palvelujen tuottamista vastaan resursseja, institutionaalisen aseman ja arvostusta sekä vapauden toimia. Tämä suhde toteutuu monella tasolla yhtä aikaa: yleisestä tasosta yksittäisen ainelaitoksen tai tutkijan suhteeseen rahoittajiin, yrittäjiin, kansalaisiin ja niin edelleen. Yliopisto on yhteiskunnallinen instituutio ja sen kehitys on aina ollut tiukasti sidoksissa muun yhteiskunnan toimintaan ja tilanteeseen. Kaukonen päätyy siihen, että tiede ja yliopisto kehittyvät aina viime kädessä yhteiskunnan resursoimana ja yhteiskunnan odotuksiin ja tarpeisiin vastaten. Hänen mukaansa yliopiston muutos on tapahtunut, kun yliopisto on vastannut yhteiskunnan tarpeisiin ja muokannut toimintaansa tarpeen mukaan – joskus hitaammin, joskus nopeammin. Yhteiskuntasuhde voidaan nähdä siis oleellisena ja yliopistoa määrittävänä.

Marginson (2011, 8) on määritellyt yliopiston perustuvan kahdelle elementille: toisaalta universaalille tiedolle ja toisaalta yliopiston paikkaan sitoutuneelle identiteetille. Tietofunktio ei siis ole riittävä, vaan korkeakoulutus tarvitsee perustelun, joka kiinnittää sen tietoon liittyvät funktiot konkreettiseen paikkaan, eli alueeseen, yhteiskuntaan ja kansallisvaltioon, ja yhdistää nämä kaksi elementtiä. Tämä kaksoisrakenne voidaan kuitenkin nähdä ristiriitaisena nimenomaan siinä, että yliopiston kansallinen rooli asettuu vastakkain tiedon universaalisuuden kanssa (Delanty 2003, 76). Myös Jónasson (2005) näkee ongelmallisena eron, joka vallitsee yliopiston yleisen idean ja paikallisten tai kansallisten tehtävien välillä. Hänen mukaansa vastaus kysymykseen nyky-yliopiston roolista ensisijaisesti kansallisena vai universaalina (tai globaalina) on yksinkertainen, mutta paradoksaalinen: yliopiston perustavaa laatua olevat moraaliset, kulttuuriset ja tieteelliset arvot – joita yliopistoja koskevassa puheessa edelleen viljellään – viittaavat pääasiassa yliopiston universaaliin rooliin. Kuitenkin käytännön retoriikka yliopiston taloudellisesta funktiosta, johon valtion tuki perustuu, on pääasiassa kansallista. Toiseksi, vaikka takerrumme universaaleihin viittauksiin, koemme samanaikaisesti olevamme sitoutuneita yliopistoon julkisena instituutiona, jota velvoittavat paikalliset ja kansalliset yhteiskunnan, eivät koko ihmiskunnan tarpeet. (Jónasson 2005, 192.)

2.3.1 Yliopisto ja sen ohjaus

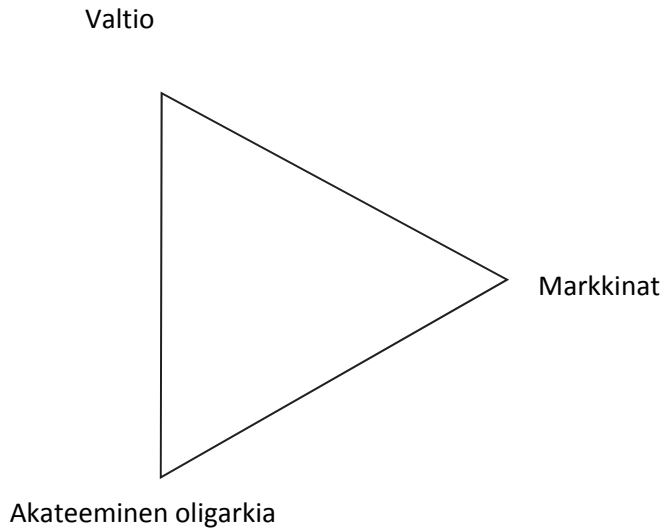
Yliopiston historia on ollut vaihtelevaa suhteessa siihen, mitä tahoa se on palvellut ja mistä saanut rahoituksensa. Kansallisvaltio on kuitenkin tullut jo aikaisessa vaiheessa ohjaamaan yliopistojen toimintaa. Myöhäiskeskiajan yhteiskunta kehittyi nopeasti ja siksi korkeakoulutusta tarvittiin kirkon ja hallinnon tarpeisiin. Itsenäisten kansallisvaltioiden noustessa 1500–1800-luvuilla yliopistoa tarvittiin edelleen palvelemaan hallintoa ja vahvistamaan valtiokehitystä. Tutkimuksen ja muiden palvelutehtävien tarve kasvoi. Yliopistojen suhteellinen autonomia heikkeni väistämättä, kun valtiot halusivat säädellä enemmän niiden toimintaa. Vastineeksi ne rahoittivat yliopistoja. (Scott

2006, 10–11.) Modernin yliopiston kehitys liittyi siis paljolti kansallisvaltioiden merkityksen nousuun 1800-luvulla.⁶ Yliopiston ja valtion liitto mahdollisti tieteelle paremmat institutionaaliset puitteet ja toisaalta paransi valtion mahdollisuuksia kansallisen kulttuurin ylläpitämiseen ja kansalaisten kouluttamiseen. (Kwiek 2000; 2001.) Neaven käsityksen mukaan moderni valtio määritteli yliopiston paikan ja sen velvollisuudet valtion rakentamisessa. Tapahtui ”valtiollistaminen” (*nationalisation*), jossa valtio otti haltuunsa esimerkiksi tutkintokriteereistä, yliopistojen rekrytointikriteereistä ja rahoituksen jakautumisesta päättämisen. Kun 1980-luvulla aloitettiin hallinnon hajauttaminen, alkoi ”yksityistäminen” (*privatisation*) siinä mielessä, että samojen asioiden sääntelyä alettiin palauttaa yliopistoille (Neave 2000, 5, 7, 17.) Monet Suomen yliopistot olivat alun perin yksityisiä ja ne valtiollistettiin vuoteen 1985 mennessä. Pian tämän jälkeen alkoi kuitenkin jälleen – ainakin periaatteellinen – suuntaus keskitetystä suunnittelusta kohti yliopistojen suurempaa autonomiaa ja strategista ohjausta.

Yliopistojen ja valtiovallan suhteen tarkastelun avuksi voidaan ottaa Burton Clarkin kuuluisa korkeakoulutuksen ohjauskolmio eli koordinaatiokolmio, jolloin kolmanneksi tahoksi tulevat markkinat (ks. kuvio 1). Näitä pidetään korkeakoulutuksen ohjauksen tärkeimpinä tahoina. Clark (1983) käytti kolmiota kansainvälisen vertailun analyysivälineenä; eri maissa kolmion kärjet ovat painottuneet eri tavalla korkeakoulutuksen ohjaajina. Clark sijoitti 1980-luvun alussa esimerkiksi Neuvostoliiton lähimmäs valtion kärkeä, Italian akateemisen oligarkian kulmaan ja Yhdysvallat markkinavetoisimmaksi maaksi korkeakoulutuksen ohjauksessa. Yliopiston ja valtion suhde voidaan määritellä erilaiseksi myös eri korkeakoulujärjestelmämalleissa. Esimerkiksi napoleonilaisessa mallissa valtion ja yliopiston side on ollut hyvin vahva ja lailla määritelty. Britanniassa ja Yhdysvalloissa yliopistot on jätetty enemmänkin paikallisten yhteisöjen käsiin ja ne on nähty itsenäisinä toimijoina, mutta tällöin niiden on pitänyt myös hoitaa itse muun muassa raha-asiansa. (Neave 2000, 8–9.)

---

⁶ Humboldtin yliopisto perustettiin 1800-luvulla nimenomaan kansallisiin tarkoituksiin. Se nähtiin tärkeänä välineenä kansallisvaltion rakentamisessa, Preussin kulttuurin ylläpitämisessä ja edistämässä sekä myöhemmin Saksan taloudellisen vahvuuden turvaamisessa. Napoleonilaisten yliopistojen Ranskassa voidaan nähdä olleen vielä selvemmin kansalliseen tarkoitukseen perustettuja. (Jónasson 2005, 194.)

Kuvio 1. Korkeakoulutuksen ohjauskolmio (Clark 1983, 143)

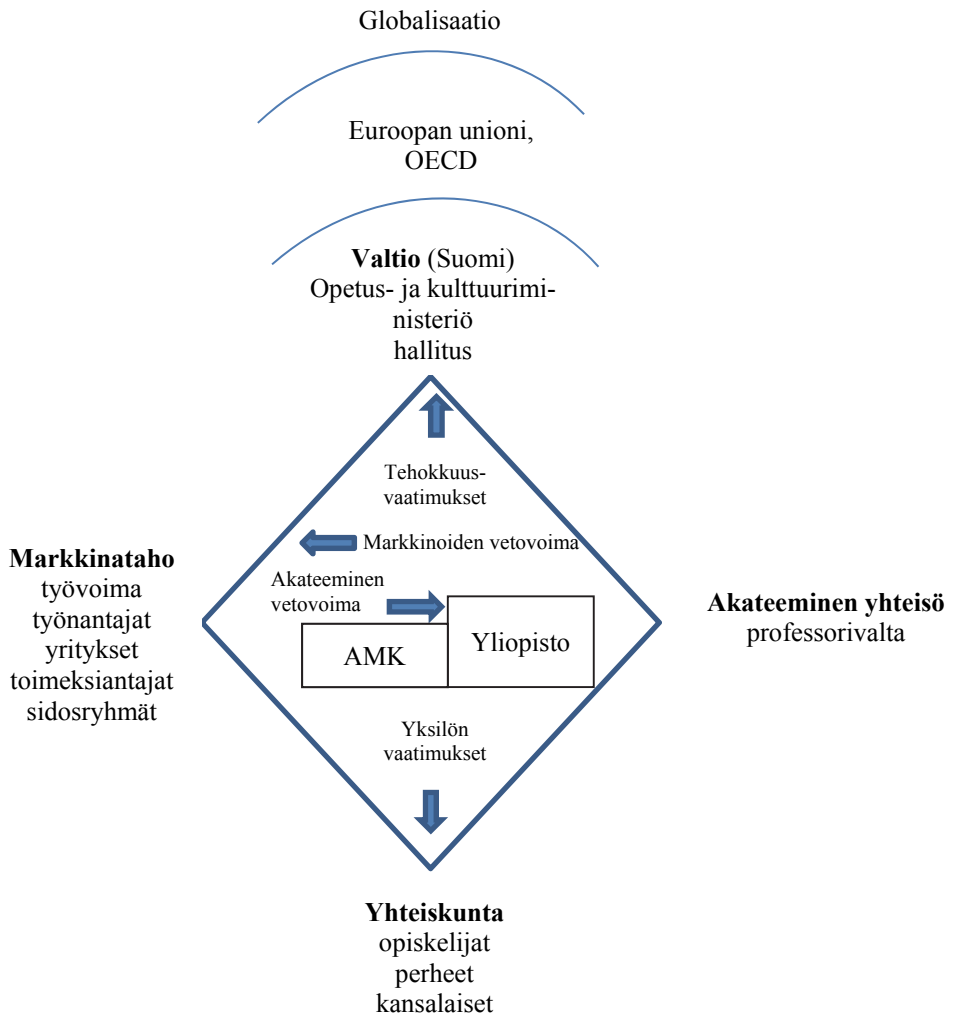
Itse käytän kolmiota hyväksi hahmottelemalla ne kolme tärkeimpänä pidettyä ohjausvoimaa, jotka ohjaavat korkeakoulutusta kansallisen korkeakoulujärjestelmän sisällä. Huisman on huomauttanut, että kolmion kärkiä ei voi suoraan kääntää korkeakoulupoliittisiksi tekijöiksi, koska etenkin valtiolla voi olla monia erilaisia rooleja eri sektoreilla ja erilaisissa korkeakoulupoliittisissa kysymyksissä (ks. Välimaa 1997, 30). Karkeasti ottaen valtiovalta, markkinat ja akateeminen harvainvalta toimivat kuitenkin kukin omien intressiensä mukaisesti. Kivisen, Rinteen ja Mäntyvaaran (1990) mukaan ohjauskolmion kärjissä olevilla tahoilla on erilaiset näkökulmat ohjaukseen. Valtio käyttää yhteiskunnallista lähestymistapaa ja oleellista on työvoiman ja tiedon tuottaminen. Markkinat kannattavat välittömän tuottavuuden lähestymistapaa, jolloin tulosvastuu on oleellinen tekijä ohjauksessa. Akateemisella yhteisöllä puolestaan on universitas-lähestymistapa, joka korostaa autonomisuutta. Erilaiset lähestymistavat aiheuttavat myös ristiriitoja eri tahojen välille. Akateemisen yhteisön ja valtion välillä on tieteellisyyden ja byrokraattisuuden välinen jännite. Markkinataho puolestaan korostaisi enemmän ammatillisuutta kuin tieteellisyyttä. Valtio ja markkinat kiistelevät siitä, kuka maksaa mitään korkeakoulutuksesta. (Mt. 13.)

Clarkin ohjauskolmio toimii hyvin apuvälineenä monissa tilanteissa, mutta se on kovin pelkistetty. Tämän lisäksi sitä on kritisoitu esimerkiksi yhteismitattomuudesta ja sekaavuudesta (Kauko 2011, 20). Sen täydentäminen ja intressitahojen lisääminen on hyödyllistä arvioitaessa yliopiston roolia yhteiskunnassa. Yliopistojen ohjauskentälle on vähitellen tullut uusia toimijoita, joita ei voida enää selkeästi määritellä tiettyyn kolmion kulmaan kuuluvaksi (Rekilä 2006, 27). Esimerkiksi Suomessa viimeistään vuoden 2009 yliopistouudistuksen myötä on käynyt yhä selvemmäksi, että on tarpeellista

erottaa yliopisto instituutiona, yliopistojen hallinto ja akateeminen yhteisö toisistaan. Myös globalisaatio ja kansainvälistyminen ovat tuoneet haasteita vakiintuneille ohjausmalleille ja luokitteluille. Uusissa ohjausmalleissa ylikansallisten järjestöjen ohjaukselta on syytä ottaa huomioon. Valtion ja markkinoiden ero ei myöskään ole enää aivan selvä. Rekilä (2006, 29) onkin huomauttanut, että

“päällekkäisyys näyttäytyy erityisesti siinä, että valtio pyrkii saavuttamaan yliopistoille asetettuja tavoitteita myös siten, että se käyttää ohjauskeinoinaan markkinaohjautuvuutta ja itseohjautuvuutta. Käsitteiden päällekkäisyys näkyy myös siinä, että jokin markkinoita edustava taho voi pyrkiä vaikuttamaan yliopistojen toimintaan sekä suoraan että valtiota edustavan opetusministeriön kautta. Toisaalta tulossopimusmenettelyn interaktiivisen luonteen ohella yliopistoilla ja niiden akateemisilla asiantuntijoilla on mahdollisuus vaikuttaa opetusministeriön tavoitteiden asettamiseen erilaisten työryhmien ja asiantuntijakuulemisten kautta.”

Elinkeinoelämä, joka on otettu yhä tärkeämpään rooliin yliopistojen ohjauksessa (uuden yliopistolain myötä, ks. Vanttaja 2010), voidaan asettaa korkeakoulujen ohjauskolmiossa (Clark 1983) sekä markkinoiden että valtion alle. Se kuuluu periaatteessa markkinakulmaan, mutta elinkeinoelämän tarpeet ovat nykyisin tärkeitä myös valtiolle, kun yritysten menestymisen kautta myös valtion kilpailukyvyyn odotetaan kasvavan. Kuviossa 2 on Rinteen (2004) esittämän kuvion pohjalta muokattu monipuolisempi kuvaus korkeakoulutuksen intressiryhmistä. Siinä Clarkin kolmioon on lisätty neljänneksi kulmaksi kansalaisyhteiskunta, joka koostuu opiskelijoista, perheistä ja muista kansalaisista. Akateemisessa yhteisössä professoreilla on suuri valta. Markkinakulmaan kuuluvat työvoima, työnantajat, yritykset, toimeksiantajat ja muut sidosryhmät. Lopulta koko järjestelmän ylle kaareutuu ylikansallisten organisaatioiden ja globalisaation vaikutus. Korkeakoulujärjestelmän sisällä on eri suuntiin vetäviä voimia: Valtiolla on tehokkuusvaatimuksia ja opiskelijoilla omia vaatimuksiaan. Markkinavoimat vetävät puolestaan vastakkaiseen suuntaan kuin akateeminen vetovoima.

Kuvio 2. Intressiryhmät ja ohjausvaikutukset korkeakoulutuksessa (muokattu Rinteen 2004 pohjalta; vrt. Neave 1988, Clark 1983)

2.3.2 Yliopiston autonomia

Huolimatta tiiviistä suhteestaan yhteiskuntaan ja kansallisvaltioon yliopiston perusominaisuuksiin kuuluu autonomisuus. Husén (1996) on määritellyt perinteiselle länsimaiselle yliopistolle ominaisuuksia, jotka korostavat sen erillisyyttä muusta yhteiskunnasta: Ensinnäkin yliopistossa on vedetty melko tarkka raja teorian ja käytännön välille. Teorian tarkoituksena on ymmärtää maailmaa, mutta ei niinkään muuttaa sitä. Toiseksi yliopisto pyrkii ylläpitämään autonomiaa ja etäisyyttä yhteiskuntaan. Kolmanneksi se on ollut sekä sosiaalisesti että älyllisesti elitistinen instituutio. Se on yrit-

tänyt olla norsunluutorni instituutiona, jonka tärkein tehtävä on etsiä totuutta. Yliopisto on ollut instituutiona hyvin konservatiivinen ja jäykkä, mutta tiedon ja totuuden etsinnässä se on voitu nähdä radikaalinakin. Ristiriita selittyy yliopistoille myönetyllä autonomialla. Ulkopuolisiin muutosyrityksiin on vastattu vastarinnalla, mutta hyödyn tavoittelulta ja omiin intresseihin keskittymiseltä näyttävä muutosvastarinta johtuu halusta säilyttää vapaus tiedon etsimisessä. (Husén 1996, 6, 8–9.)

Yliopistojen autonomiasta puhuttaessa pitää erottaa toisistaan institutionaalinen autonomia ja tutkijoiden ja opettajien henkilökohtainen tutkimuksen tekemisen ja opettamisen autonomia eli akateeminen vapaus. Näiden välillä on kuitenkin yhteys, sillä yliopistojen itsehallinnon on tarkoitus turvata akateeminen vapaus. Institutionaalinen autonomia voidaan jakaa vielä hallinnolliseen ja taloudelliseen autonomiaan. Vaikka yliopistoilla olisi taloudellinen autonomia eli vapaus hankkia rahoituksensa mistä vain, ne ovat aina jonkin verran riippuvaisia rahoittajasta, mikä rajoittaa akateemista vapautta (resurssiriippuvuusteoria). Tähän liittyen pitää erotella toisistaan myös normatiivinen autonomia ja yliopistojen reaalin mahdollisuus autonomiaan.

Akateeminen vapaus on alun perin tarkoittanut professorin vapautta opettaa ilman ulkopuolista ohjausta ja samoin opiskelijan vapautta opiskella. Humboldtin yliopiston myötä vakiintuivat käsitteet *Lehrfreiheit* ja *Lernfreiheit*. Yliopisto sai erityisaseman ja vapauksia nimenomaan sen totuuden etsintä -tehtävän vuoksi. Kuitenkaan akateeminen vapaus ei ollut koskaan absoluuttista, vaan esimerkiksi keskiajalla kirkolla ja valtiolla oli jonkin verran valtaa vaikuttaa siihen, mitä opetettiin. 1800-luvulla käsite laajeni kattamaan myös tutkimuksen, jolloin professoreilla oli miltei rajaton valta luokkahuoneissaan ja laboratorioissaan. Laajemmalle yhteiskunnallisiin tai poliittisiin asioihin heidän vapautensa eivät yltäneet. (Altbach 2001, 206.) Modernin yliopiston synnyttyä 1800-luvun lopulla ja kansallisvaltion merkityksen kulta-aikana valtio piti tehtävänänsä suojella yliopistojen vapautta ulkopuolelta tulevia vaikutteita vastaan, jotta yliopisto pystyisi täyttämään tehtävänsä. Modernin yliopiston idea oli siis, että yliopistotyössä oli akateeminen vapaus, mutta ei institutionaalista autonomiaa valtiosta. Tällaisena yliopisto säilytti legitimitteettinsä hyvinvointivaltion loppuun saakka 1960-luvun lopulle. (Amaral & Magalhães 2003, 241–242.) Myös suomalaisessa humboldtilaisessa sivistysyliopistoajattelussa ajatus tieteen omaehtoisesta kehittämisestä oli keskeistä ja se vaati yliopistojen autonomiaa ja sitoutumattomuutta tieteen ulkopuolisiin motiiveihin ja intresseihin. Valtion tehtävä oli suojella yliopistoa ja rahoittaa sen toiminta, puuttumatta kuitenkaan muuten sen autonomiaan. Yliopistojen autonomia järjestettiin siis valtiollisella suojelulla, joka suojeli yliopistoa poliittisilta väliintuloilta ja yhteiskunnallisilta vaatimuksilta. Autonomia oli myös valtion etu, koska yliopisto oli kansakunnan henkisen ja moraalisen elämän keskus. (Huusko 2006, 124–125.)

Akateemisen vapauden käsitettä ei ole yleismaailmallisesti määritelty. Joissain maissa kannatetaan laajempaa, joissain suppeampaa vapautta. (Altbach 2001, 207.) Altbach (2001) pitää akateemista vapautta korkeakoulutuksen perusarvona. Se on yliopiston mission ytimessä ja välttämätön opetukselle ja tutkimukselle; ilman sitä kehittynyttä korkeakoululaitosta ei ehkä voisi olla olemassa. (Altbach 2001, 205.) Clark (1983, 275–

276) on todennut samoilla linjoilla, että korkeakoulutuksessa autonominen tavoitteenasettelu ja itsenäiset pyrkimykset ovat yksi perusta, joka tekee siitä uniikin instituutiona. Akateeminen vapaus ja yliopiston autonomia voidaan ajatella myös ehtoina, joiden toteutuessa yliopisto voi toteuttaa velvollisuutensa, joita yhteiskunta siltä odottaa (Neave 2000, 3).

Altbach onkin vaatinut huomion ja keskustelun siirtämistä pelkästä rahoituksen hankkimisen ja johtamisen näkökulmasta yliopiston arvoihin, koska ilman akateemista vapautta yliopisto ei voi parhaalla mahdollisella tavalla vaikuttaa tietoperustaisen yhteiskunnan kehittymiseen (Altbach 2001, 206). Uhkana yliopistojen vapaudelle Altbach on nähnyt yritysten intressit ulkopuolisen rahoituksen myötä sekä managerialismin kehittymisen, jolloin erilaiset johtajat saavat valtaa professorien kustannuksella. (Altbach 2001, 216.) Peter Scott (2004) puolestaan ei hyväksy suoraviivaista ajatusta, että moderni massakorkeakoulu olisi menettänyt autonomiansa, että yliopiston arvot olisi alistettu ulkoisille poliittisille ja markkinavoimille, tai että se olisi instrumentaalisempi ja menettänyt normatiivisen asemansa ja kyvyn toimia itsenäisenä yhteiskunnan kriitikkona. Hän näkee, että tällainen näkemys autonomian katoamisesta perustuu idealisoiduille myyteille yliopistojen institutionaalisesta autonomiasta ja akateemisesta vapaudesta ja piilottaa nykytilanteen moniulotteisuuden. Se unohtaa poliittisen, sosiaalisen, kulttuurisen ja talouseliitin suhteet akateemiseen eliittiin sekä valtioiden, kaupunkien ja yhteisöjen merkittävän roolin korkeakoulujärjestelmien perustamisessa ja kehittämisessä.

Yhteiskunnan eri tahojen ja yliopiston suhteet ovat siis moninaiset ja usein päällekkäiset. Autonomisuus luonnehtii yliopiston toimintaa, mutta mikä autonomisuuden tai akateemisen vapauden määrä loppujen lopuksi on, ei ole selvää. Absoluuttista vapautta yliopistoilla ei kuitenkaan ole. Valtio on ollut vaikuttamassa yliopistojen toimintaan jo hyvin varhaisesta vaiheesta saakka.

3 UUSI MUUTOSTEN AIKAKAUSI

Edellisessä luvussa kuvasin yliopiston perinteisinä pidettyjä tehtäviä, rooleja ja asemaa yhteiskunnassa. Luvussa viittasin jo yhteiskunnan muutokseen 1980- ja 1990-luvuilla, mikä on kenties vaikuttanut myös siihen, millaisena yliopisto nähdään. Muutokset ovat vieneet yliopistot uuteen vaiheeseen, jossa niiden olemassaoloa, roolia ja asemaa on jouduttu arvioimaan uudelleen. Seuraavissa alaluvuissa käsittelen kahden trendin, tulosohejausajattelun ja tietotalousajattelun vaikutusta korkeakoulu-politiikan ja yliopistojen muutokseen. Niiden kautta piirrän kuvaa siitä ympäristöstä ja ilmapiiristä, jossa yliopistojen rooli ja tehtävät ovat viime vuosikymmeninä muotoutuneet.

3.1 Tulosohejausajattelu 1980-luvulta alkaen

Kuoppalan ja Marttisen (1995) mukaan nykyaikaisen hyvinvointiyhteiskunnan kehityksessä vaikuttaneet ideologiat ovat olleet teknokratisoituminen, rationalisoituminen, modernisoituminen, byrokratisoituminen sekä professionalisoituminen. Tänä päivänä hyöty (sivistyksen vastakohtana) kietoutuu näiden ideologioiden synnyttämään ajattelutapaan, tuloksellisuuteen ja tehokkuuteen. Tuloksellisuus oli 1990-luvun alun keskeinen arvokonseptio, joka ohjasi ja ohjaa tänä päivänäkin yhteiskunnallista keskustelua.

Tuloksellisuus- ja tulosohejausajattelun ilmaantuminen julkiselle sektorille liittyy uusliberalismin ideologiaan, joka on muuttanut poliittista ajattelutapaa. Yksi muutoksen alkupiste voidaan paikantaa 1980-luvulla alkaneeseen ”thatcherilaiseen vyörytykseen”, jossa valtiollisuus nähtiin holhouksena ja tasapäistämisenä, yksityinen puolestaan oli vapautta, tervettä kilpailua ja mahdollisuuksien avaamista. Tätä yhteiskunnallista muutosta voidaan pitää entisenlaisten rakenteiden ja positioiden peruuttamattomana muutoksena (Nikula ja Melin 2003, 7, 10). ”Uudessa poliittisessa järjestyksessä” valtion rooli on vaihtunut palveluntarjoajasta tarjonnan säätelijäksi, sosiaalipalvelut on alettu nähdä voitontavoittelumahdollisuutena, on luotu kilpailuhenkinen suorituskuluttuuri ja kansalaisista on tehty aktiivisia kuluttajia. Yhteiskunnan ja talouselämän väliset rajat ovat muuttuneet yhä huokoisemmiksi. (Ball 2004, 7, 9.)

Uusliberalismin ajatuksen mukaan lisääntynyt kilpailu merkitsee parempaa laatua (Olssen & Peters 2005, 326). Uusliberalismin perusajatus on, että kilpailutilanne luo erilaistumista, josta seuraa muutosherkkyttä, joustavuutta ja sopeutuvuutta. Uusliberalismiin liittyvät vapaat markkinat, yksityistäminen, suorituskeskeisyys, tehokkuus, utilitarismi, kilpailu, joustavuus ja yrittäjäyys, desentralisaatio sekä julkisen rahoituksen väheneminen ovat laajalle levinneitä ilmiöitä (esim. Ball 2004; Deem 2001, 9; Giroux 2003; Kim 2002, 18; Mustajoki 2002, 220; Rinne 2004, 143).

Uusi julkisjohtaminen (*New Public Management, NPM*) on yksi uusliberalismin innoittama hallintomekanismi. Se on globaali uudistussuuntaus, joka ilmaantui vuoden 1980 jälkeen, ja joka painottaa taloudellisia arvoja ja tehokkuuden lisäämistä (Chris-

tensen & Læg Reid 2002). Se voidaan nähdä maailmanlaajuisena uudistusliikkeenä, joka tuo uusia johtamistapoja yksityiseltä sektorilta julkiselle sektorille painottaen tehokkuutta, managerialismia, markkinasuuntuneisuutta ja hallinnon hajauttamista (Vanttaja 2010). Christensen ja Læg Reid (2002, 18) määrittelevät sen keskushallinnon toimijoiden tietoiseksi pyrkimykseksi muuttaa julkisen sektorin rakennetta, prosesseja ja henkilöstöä. Jan-Erik Lane (2000, 3) puolestaan kuvaa uutta julkisjohtamista teoria- ja viimeisimmästä paradigmanmuutoksesta julkisen sektorin johtamisessa. Hän paikantaa sen synnyn Englantiin, josta se levisi ensin Yhdysvaltoihin, Australiaan, Uuteen-Seelantiin ja myöhemmin pohjoismaihin ja Manner-Eurooppaan. Se on myös osa manageriaalista vallankumousta, eli siirtymistä liikkeenjohdon periaatteisiin (Nevala & Rinne 2012). Useimmat viimeaikaiset hallinnolliset uudistukset voidaan laittaa NPM-nimilapun alle.

3.1.1 Tulosohjaus ja yliopisto

Yliopistojenkin tulosohjausajattelu on seurausta 1990-luvun vaihteesta tapahtuneesta globaalista talous- ja yhteiskuntapolitiikan suuresta käännteestä kohti markkinaliberalismia. Kuoppala ja Marttinen (1995, 70–71) ovat todenneet, että tulosajattelu oli 1990-luvun muotihokema, joka oli osa lyhyen tähtäimen hyötyyn perustuvaa tehokkuusideologiaa, samoin kuin 1960–70-luvuilla suunnittelu, jolla ajateltiin ratkaistavan kaikki julkisen hallinnon ongelmat. Tulovastuun kehittyminen liittyi kiinteästi massayliopistoon, joka on monimuotoinen ja monimutkainen instituutio, ja joka vaatii enemmän rahaa kuin paremmin hallittavissa olleet eliittiyliopistot aikaisempina vuosina. Tulovastuuta voidaan toki pitää kaikkien yhteisöjen ja yhteiskuntien perusarvona, sillä ilman solidaarisuuden tunnetta ei ole yhteisöä, on vain ”itsekeskeisyyden atomistinen viidakko” (Neave 2000, 26–27.) 1990-luvulla kehittynyt tulovastuuajattelu kuitenkin korostaa solidaarisuutta enemmän taloudellista tehokkuutta. Neave (1988, 7) nimesi Länsi-Euroopan toimet korkeakoulupolitiikassa jo 1980-luvulla hallitusten ”uudeksi teologiaksi”, jossa kaikkien korkeakoulujen tehtävä oli viljellä laatua, tehokkuutta ja yritteliäisyyttä (ks. myös Nevala & Rinne 2012). Rationalisoidussa uusliberaalissa ”McYliopistossa” legitimaatio saavutetaan tehokkuuden kautta (Delanty 2003, 75).

Kosken mukaan tuloksellisuusajattelun kehittyessä yliopistot määrittyivät suomalaisessa korkeakoulupoliittisessa keskustelussa tehottomiksi. Lisäksi yliopistoon liitettiin pysähtyneisyys ja vanhanaikaisuus (Koski 1993, 134). Vaikka yliopiston ydintoiminnot kietoutuivat ajattomaksi määritetyn tieteen ja ikuisen totuuden etsinnän ympärille, sen institutionaaliset edellytykset olivat sidoksissa taloudellisiin suhdanteisiin ja suhdanneherkkään koulutuspolitiikkaan. Yliopistojen katsottiin kriisiytyneen suhteessaan yhteiskuntaan ja valtioon.

Tämä kriisi on saanut diskursiivisen muodon yliopistojen toiminnan määrittämisessä tehottomaksi. Sen mukaisesti yliopistot eivät tuota siinä määrin, kohtuullisessa ajassa ja sen kaltaista tulosta kuin pitäisi. Muita määreitä yliopiston tilasta ei koulutuspoliittisessa keskustelussa juurikaan käytetä.” (Koski 1993, 125–126.)

Tulosohjaus sopii Kosken (1993) mukaan hyvin yliopiston sisäisiin järjestyksiin. Esi-merkiksi ”yliopistoon sisäänrakennettu häväistyksen pelko, se että tulosjohtamisen ja tuloksellisuuden mittaamisen vastustaminen voi tarkoittaa oman kyvyttömyyden ilmaisemista – epäilyn varjoa kollegoiden silmissä – kiinnittyy sellaisenaan yliopiston yhteisöllisyyden perustaan voimistaen sen väkivaltaisia prosesseja”. Tulosjohtamisen ongelmana on (ollut) se, että se on lähtenyt tulemaan yliopistoon traditionaalisesta liian paikasta eli tiedeyhteisön ulkopuolisesta hallinnosta. Mutta kuten yliopiston historia osoittaa, instituutio on joustavasti muuttuva mutta ytimensä säilyttävä ja tässäkin tapauksessa yliopiston ydin säilyy: väkivaltainen kilpailu maineesta ja kunnianstäivyydestä, ja tieteen tilan puhtauden vartiointi saa entistä näkyvämmät muodot (mitattavan ja arvioitavan) tuloksellisuuden tullessa siirrettyksi ”itse tieteen” tilan sisälle puhtaisten asioiden joukkoon. Tulosvastuuideologian ei tarvitsisi kuin hieman muuttaa retoriikkaansa, kun se pääsisi ilman riitasointuja tehokkaasti toimimaan yliopiston ”ydinaineena”, uudestisyntyneen Hengen inkarnaationa. Tulosvastuu täyttää toiminnallisena muotona yliopiston perinteisen legitimaation perusteet: totuuden, järjen ja Hengen pyrkimyksen edistykseen ja yhteiskunnan palveluun. (Koski 1993, 140, 142, 151.)

Kriittinen kysymys ei olekaan ”tuloksellisuus vastaan sivistys” vaan se, minkälaisilla määreillä täytetään sekä ”itse tiede” että sen kantajat, ja minkälaisilla keinoilla ”itse tieteen” puhdasta tilaa kulloinkin vartioidaan. Tulosjohtaminen vahvistaa ”itse tieteen” tilaa antaessaan päätösvallan entistä voimakkaammin yksilöjohtajille ja ritualisoidessaan hallinnollisen toiminnan ja ”itse tieteen” edun tiiviimmin yhteen. Toiminnan perusteet määritetään kirjanpidollisiksi numeroiksi, joiden kehittyminen – ”itse tieteen” kehittyminen – vastaa hallinnollisen rationaliteetin vaatimuksia. Samalla prosessi vahvistaa ”itse tieteen” puhdasta tilaa, sillä kaikki mikä tiukentaa sen rajoja on ”itse tieteen” tahtomaa. Tätä sisäistä järjestystä ei kyseenalaisteta uusissakaan diskursseissa. (Koski 1993, 156–157.) Koski (mt. 152) toteaa, että tuloksellisuus ja tehokkuus on määritetty yhteiskunnalliseksi hyväksi, rationaliteetiksi, edistyksen ja jatkuvan kasvun ja kaiken paranemisen ominaisuudeksi, jolle on diskursiivisesti rakennettu mielikuvia, jotka sitovat sen yliopistonkin yhteisöllisyyden ideaaleihin. Tehokkuus on miellyttävää, haluttavaa, oikein ja järkevää, koska se on tehokasta.

3.1.2 Valtion kontrollista markkinakuriin

Ennen toista maailmansotaa eurooppalainen eliittiyliopisto sai toimia suhteellisen autonomisesti. Länsi-Euroopassa massakorkeakoulutuksen alkuaan ei tuonut muutosta valtiosuhteeseen ja valtiosta voitiin puhua mahdollistavana toimijana (*the facilitatory state*). Vähitellen 1970-luvun lopulta alkaen ja varsinkin 1980-luvun kuluessa valtio alkoi puuttua yhä useampiin asioihin korkeakoulujen toiminnassa (*the interventionary state*). (Neave & van Vught 1991a, xi–xii.) Tämä liittyi tulosvastuullisuuteen ja tehokkuusajatteluun. Koska ensinnäkin resurssit olivat tiukoilla ja toiseksi tavoitteena oli saada työvoiman tarve ja koulutus vastaamaan toisiaan, valtiot kehittivät erilaisia suunnittelu- ja kontrollijärjestelmiä korkeakoulutuksen ohjaukseen (Carrier & van Vught 1989, 75).

1980-luvun lopulta alkaen valtioiden tasolla alettiin etäännyttää rationaalisen suunnittelun strategiasta ja kehitellä uutta itsesäätelyn strategiaa (*self regulation strategy*). Siirryttiin valtion kontrollista valtion ohjaukseen (Neave & van Vught 1991b). Tähän liitetään yleensä korkeakoulujen autonomian kasvu hallinnon hajauttamisen (*de-regulation*) ja etäännytetyn ohjauksen (*steering at distance*) kautta sekä yleisten asenteiden ja pelisääntöjen muutos (Carrier & van Vught 1989, 84; Goedegebuure ym. 1993b, 329). Yliopistoista tehtiin vastuullisia omasta toiminnastaan, niiden piti esimerkiksi hankkia omaa rahoitusta. Myös opiskelijat haluttiin vastuullistaa ottamaan vastuu opinnoistaan ja oppimisestaan kun yliopistoja joissakin maissa kannustettiin keräämään opiskelijamaksuja (Neave 2000, 17). Korkeakoulujen rahoituksessa alettiin siis käyttää markkinamekanismeja (Nousiainen 1994, 28).

Itsesäätelyn strategiaan liittyi retoriikka siitä, että yliopistojen autonomia lisääntyisi. Suhteessa erilaisiin lähtötilanteisiin eri korkeakoulujärjestelmissä tilanne on kuitenkin vaihdellut. Mannermaisissa korkeakoulujärjestelmissä yliopistojen on nähty saaneen lisää autonomiaa, kun taas anglosaksisissa maissa valtion ote tiukentui. (Meek 2003, 3.) Esimerkiksi Suomessa päätösvaltaa monissa asioissa siirrettiin yliopistoille. Useiden tutkijoiden mukaan todellinen autonomia ei kuitenkaan suuresti lisääntynyt tulosvastuun kasvaessa. Valtiot vakuuttivat siirtyneensä itsesäätelyn strategiaan mutta halusivat edelleen pitää vahvasti kiinni ohjausvallastaan ja keskusjohtoisesta suunnittelusta (Carrier & van Vught 1989, 84; Neave & van Vught 1991b, 250; Meira Soares & Amaral 1999, 13). Hilpelän (2004) mukaan keskusjohtoisuuden ylläpitäminen on ollut ”yllättävän energistä” siihen nähden, että hallinnon vetäytyminen olisi enemmän uusliberalistisen politiikan mukaista. Gornitzka ja Maassen (2000) puhuvat hybridi-ohjauksesta, jossa ohjausta toisaalta hajautetaan ja yliopistojen autonomiaa lisätään, mutta samalla yliopistot ovat lisääntyvässä määrin tulosvastuullisia ja vastuussa kansallisten tavoitteiden toteuttamisesta.

Neave (1988) on kutsunut tätä kehitystä arvioivan valtion (*evaluative state*) nousuksi, sillä yksi oleellinen muutos oli siirtyminen ehdolliseen sopimiseen (*conditional contracting*) valtion ja korkeakoulutuksen suhteessa. Ehdollinen sopiminen tarkoitti siirtymistä vakiintuneesta valtion ja korkeakoulutuksen suhteesta – jossa korkeakoulut tarjosivat tarvittavan koulutuksen ja valtio puolestaan tarjosi tähän tarvittavat resurssit – toiminnan arviointiin ja rahoituksen jakamiseen tiettyjen ehtojen ja neuvottelujen mukaisesti. Tilivelvollisuuden ja arvioinnin lisääntyminen on Trow’n (1996, 311–312) mukaan yksinkertaisesti vaihtoehto luottamukselle, ja tarkoittaa tosiasiaassa korkeakoulujen autonomian pienenemistä. Tulosojohtaminen piilottaa keskusjohtoisuuden näkyvistä, mutta hierarkia arvioitavan ja tulosten arvioijan välillä on vahva arviointiyhteiskunnassakin (Power 1993).

Vaatus laatukäsikirjoista, yliopistojen uusi palkkausjärjestelmä ja muut samankaltaiset uudistukset heijastavat kilpailuhenkistä suorituskeskeisyyden kulttuuria (Ball 2004). Tämä on markkinoiden ja johtamisen ohella yksi uusi koulutuspolitiikan teknologia, jonka avulla voi käsitteellistää kansainvälisen koulutuspolitiikan muutosta (Varjo 2007). Suorituskeskeisen kulttuurin ajatuksena on, että kun yksilöiden ja instituutioi-

den suoritukset vaaditaan näytteille ja tarkkailun alle, valtio pystyy harjoittamaan ”etäohjausta” ja ”hallitsemista ilman hallintoa” (Ball 2004). Oleellista on ”sepiteiden” (*fabrications*) luominen todisteeksi siitä, että on toimittu odotusten mukaan (Ball 2006). Ranking-listoja, benchmarkingia, standardisoituja kehityssopimuksia, yhteenliittymiä tulosten maksimoimiseksi ja menojen minimoimiseksi sekä muita yksityiseltä sektorilta lainattuja välineitä voidaan nimittää poliittisiksi teknologioiksi, joilla pyritään standardisoimaan ja tekemään instituutioiden kansainvälinen vertailu mahdolliseksi ja auttamaan poliitikkoja näkemään, mitkä yliopistot ovat tuottavimpia (Krejsler 2006). (Uusista korkeakoulupolitiikan teknologioista ks. myös Rinne ym. 2012.)

Koski on kuvannut tulosohjaukseen siirtymisen vaihetta suhteessa yliopiston ja tieteen vapauteen: 1980-luvun opetusministeriön asiakirjoista muodostui näkemys, että jos yliopistot itse muuttavat toimintansa sellaiseksi kuin sen ulkopuoliset määrittäjät haluavat, ne säästyvät ulkopuoliselta puuttumiselta toimintaansa. ”Itse tieteen” vapaus on vapautta tulla vaikka tehokkaaksi, jos vapaus ja ”itse tiede” jonakin historiallisena hetkenä näin määritetään. Vapauden romanttinen idealisointi yliopistossa on siis myyttinen rakennelma. Siitä huolimatta se on yksi niistä voimista, joihin yliopisto on kiinnittänyt toimintansa ja määrityksensä. Tulosohjaukseen siirtymisen prosessissa on korostettu yliopistojen autonomiaa. ”Yliopistoille on annettu valta ”itse” arvioida ”itseään”, ”itse” rangaista ”itseään” ja ”itse” palkita ”itseään””. Hallinnollisen ”itsen” tuominen tiedeyhteisön sisälle merkitsi entisen puhtaan ja likaisen alueen sekoittumista. Magiikka ja usko vanhoihin vieraisiin – hyviin tai pahoihin – voimiin tuli yliopistossa voitetuksi, ja se korvautui maagisella uskolla ”tuloksiin”, ”huippuihin”, vaihdettavuuteen, markkinoihin, arvoon ja numeroihin (Koski 1993, 135–143).

Ehdollinen sopiminen ja tulosvastuu olivat vahvoja välineitä valtion muuttaessa korkeakoulutuksen perusolemusta yhteiskuntaa palvelevasta laitoksesta julkisen yrityksen kaltaiseksi (*agency for public enterprise*). Ne olivat myös hyvä kannustin, kun korkeakoulut haluttiin saada paremmin vastaamaan markkinoiden vaatimuksiin. Samalla yhteiskuntaan levitettiin kilpailun, tehokkuuden ja yrittäjyyden arvoja. Vaikka autonomian lisääntymisestä ei olla yksimielisiä tai ajatellaan, että se on muuttunut erilaiseksi, korkeakoulujen vapautuminen tarkasta valtion kontrollista on nähty edellytyksenä yritysmäisen yliopiston kehitykselle Manner-Euroopassa. (Etzkowitz ym. 2000; Neave 2000, 18.) Salmi (2007, 223–224) on todennut markkinoiden ohjauksen vahvistuneen, ensinnäkin koska korkeakoulutuksen lisääntyvä kysyntä on lisännyt myös sen tarjontaa. Toiseksi hallituksilta ei muissa kasvavissa kulupaineissaan ole liennyt riittäviä resursseja korkeakoulutukselle, jolloin yliopistoilla ei ole muuta mahdollisuutta kuin kääntyä markkinoiden puoleen. Yliopistojen taloudellista autonomiaa on lisätty myös tähän tilanteeseen sopeutumisen helpottamiseksi, toki samalla vaatien lisää tilivelvollisuutta. Näin markkinat ovat tulleet vaikuttamaan korkeakoulujärjestelmään koulutuskysynnän, työmarkkinoiden ja tutkimusrahoituksen välityksellä (Nousiainen 1994, 28).

Vaikka markkinavoimat ovat vahvistuneet korkeakoulutuksen alueella, korkeakoulutuksessa ei ole olemassa puhtaita markkinoita, sillä sitä voidaan edelleen ainakin josain määrin ajatella ”kollektiivisena hyödykkeenä”, jonka ohjaamiseen valtio osallistuu (Goedegebuure ym. 1993b, 5; Jongbloed 2003, 134). Sen sijaan voidaan sanoa, että yliopistot toimivat ”komentotaloudessa” (*command economy*) (Trow 1996), jossa valtio edelleen paljolti kontrolloi ”markkinatoimintaa”. Vaihtoehtoisesti voidaan puhua ”markkinatyypisistä toiminnasta” (*market-like behavior*) tai näennäismarkkinoista ja arvioida, kuinka paljon markkinaelementtejä (esimerkiksi kilpailua) esiintyy eri korkeakoulujärjestelmissä (Goedegebuure, Kaiser, Maassen & de Weert 1993a, 5–6). Clarkin (1983) korkeakoulutuksen ohjauskolmioon viitaten voidaan arvioida, että markkinakärki on voimistunut, mutta markkinaistuminen, yritysysteistyö ja sen mukanaan tuomat ongelmat voivat johtaa myös siihen, että valtio ottaa ohjat uudelleen käsiinsä erilaisilla ohjeistuksilla (Jongbloed 2003, 121). Jongbloedin (2003, 110) mukaan kyse oli vetäytymisen sijaan valtion pyrkimyksestä uuteen hallintoparadigmaan. Valtio tulee toimimaan dynaamisen ja tietoon perustuvan markkinatalouden alkuunsysääjänä ja ylläpitäjänä, jolloin sen tehtävänä ei ole enää kontrolloida, vaan osallistua vuorovaikutukseen. Tämä tarkoittaa valtion toimenpiteitä yritysten, yliopistojen ja keskushallinnon yhteyksien vahvistamiseksi ja negatiivisten käsitteiden, kuten *määräys*, *interventio* ja *säätely* korvaamista uusilla käsitteillä *valtuutus*, *ohjaus*, *yhteistyö* ja *koordinointi* (mt. 131–133.) Maassenin (2003, 50) mukaan markkinamallin lisääntyvä käyttö onkin johtanut valtion lisäämään uusia toimintäsääntöjä aikaisemman sääntelyn vähentämisen sijaan.

Rekilä, joka on tutkinut valtionohjauksen, markkinaohjautuvuuden, ja itseohjautuvuuden voimia ja yhteensovittamista suomalaisessa yliopisto-organisaatiossa, toteaa valtion ja markkinoiden olleen hyvin lähellä toisiaan 2000-luvun alussa, koska ne perustuivat paljolti samoihin elementteihin. Akateemisen yhteisön sisältä lähtevä ohjausvoima puolestaan oli kauempana näistä. (Rekilä 2006, 229.) Valtio oli vielä 2000-luvun alussa vahva ohjausvoima, koska yliopistot olivat valtion omistamia. Tällaisessa tilanteessa myös markkinaohjautuvuus ja itseohjautuvuus riippuvat siitä, millaiset vapaudet valtio niille suo. Vapaudet olivat kuitenkin melko laajat, koska valtio oli luovuttanut päätösvaltaansa markkinaohjautuvuutta suosimalla. Rekilän mukaan markkinaohjautuvuuden laajeneminen kaikkine puolineen hyväksyttiin silloisessa yhteiskunnassa (ja edelleenkin) ja myös yliopistoissa (mt. 231–232). Tilanne on tietysti muuttunut 2000-luvun alusta yliopistojen taloudellisen ja autonomisen

aseman muututtua yliopistouudistuksen myötä. Suuntaus on ollut yhä markkinaohjautuvampaan hallintaan.⁷

Markkinäkäsitteeseen sen taloudellisen merkityksen ohella kuuluva ideologinen ulottuvuus luo pohjan yliopistojen ja valtion sekä yliopistojen ja yhteiskunnan suhteen muutokselle (Meek 2003, 4). Akateemisuuden voidaan nähdä joutuneen kaikkialla vähitellen väistymään sivummalle samalla kun valtion ja markkinoiden taholta on välitynyt yliopistoille uusia tehtäviä. (Kivinen ym. 1990, 16.) Julkiselle sektorille levinneet uudet hallintamallit ovat aiheuttaneet niin perustavanlaatuisia muutoksia yliopistoissa, että niiden voi olettaa johtavan jopa yliopiston olemuksen muutokseen. Tuloksellisuusajattelu on uinut yliopiston sisälle ja löytänyt oikeutuksensa sieltä ulkopuolisten perustelujen lisäksi. Yliopiston ja valtion suhde on muuttunut: autonomia on lisääntynyt, mutta myös toisenlainen kuri on lisääntynyt arvioinnin muodossa. Vaikka autonomiaa olisikin saatu yliopistoihin lisää, sitä ei ole valtion taholta välttämättä nähty itseisarvona, vaan välineenä entistäkin tuloksekkaampaan toimintaan (Mustajoki 2002, 221).

3.2 Tieto ja koulutus taloudellisen kilpailun keskeisenä välineenä 2000-luvulla

1990-luvun puolessa välissä alkoi uusi kansainvälinen suuntaus: tietoyhteiskunnan, globalisaation seurausten ja tietoon perustuvan talouden korostaminen. Suomessa julkistettiin tietoyhteiskuntaohjelma, ”Tiedon ja osaamisen Suomi”, vuonna 1993, mutta sitä oli suunniteltu jo edellisellä vuosikymmenellä (VTTN 1993). Hieman myöhemmin tietoyhteiskunnasta siirryttiin tietotalouden ajatukseen, mihin liittyi myös globalisaation kiihtyminen. Suuntaus jatkoi tulosohjaukseen liittyneitä tehokkuuden ja tuloksellisuuden vaatimuksia.

3.2.1 Globalisaatiodiskurssi

Moniin muutoksiin viitataan nykyään globaalin kulttuurin ja markkinatalouden syntyemisellä, työvoiman kansainvälistymisellä sekä valtioiden välisten poliittisten rakenteiden muutoksella (Henry, Lingard, Rizvi ja Taylor 2001, 2). Globalisaatio on vakiintunut päivittäiseen kielenkäyttöön nopeasti ja siitä on tullut termi, joka viitoittaa maailman tulevaisuuden järjestyksestä käytävää keskustelua (Sadlak 2000, 244). Ballin (1998, 120) mukaan globalisaatiota voidaan nykyään käyttää selittämään melkein mitä tahansa ilmiöitä ja käsitettä viljelläänkin laajalti poliittisissa dokumenteissa. Sadlak (2000, 244) näkee, että radikaalissa poliittisessä diskurssissa globalisaation käsite on

---

⁷ Käytännössä yliopiston eri toimintoihin, tasoihin ja osiin kohdistuu erilaisia monimutkaisia ohjausvoimia eikä yliopistoa voi ajatella yhtenä kokonaisuutena. Aikuiskoulutus esimerkiksi on markkinaohjautuvaa ja valtionohjaus on voimakkaampaa opetuksessa kuin tutkimuksessa. (Rekilä 2006, 215, 230.)

jo korvannut kapitalismin. Laajin ja yksinkertaisin määritelmä globalisaatiolle on maailmanlaajuisen yhteyksellisyyden (*interconnectedness*) laajeneminen, syveneminen ja nopeutuminen (Held, McGrew, Godblatt & Perraton 1999, 2). Globalisaation kaksi perustekijää ovat innovaatiot ja informaatio, jotka ovat hyvin tietointensiivisiä. Koska tieto on helposti liikutettavaa, se sopii hyvin globalisaatioon. (Carnoy 1999, 82.) Globalisaatioprosessissa oleellisena osana onkin tiedonkulun nopeutuminen informaatiotekniikan kehityksen myötä.

Koulutuspolitiikka ja globalisaatio liitetään maailmalla yleisesti yhteen (Ball 2001, 21). Globalisaatio on 1990-luvulta lähtien kummitellut myös suomalaisen korkeakoulupolitiikan retoriikassa, vahvistaen managerialismin, uusliberalismin, tulosjohtamisen, yksityistämisajattelun ja kilpailukyvyyn lisäämisen painotusta. Globalisaatioprosessissa kansallisvaltio sekä alueelliset ja paikalliset hallinnot ovat kasvavassa määrin riippuvaisia niiden kyvystä luoda mahdollisuuksia sosiaaliselle ja taloudelliselle kehitykselle (Carnoy 1999, 82). Yliopistojen kannalta globalisaatioprosessin merkitys liittyykin siihen, että tiedon merkitys tuotannontekijänä ja pääomana on korostunut. Kansallisen tai alueellisen (taloudellisen) kilpailukyvyyn parantamisesta on tullut ensisijainen tavoite kaikkialla ja sitä kautta korkeakoulupolitiikalle on asetettu paineita. Tämä voidaan nähdä esimerkiksi suuntauksessa vahvistaa ja kasvattaa koulutusaloja, joilla on eniten (taloudellista) merkitystä kansainvälisillä markkinoilla (esimerkiksi teknologia). (Currie & Newson 1998; Slaughter & Leslie 1997.) Globalisaation edistämät vapaa kauppa ja kilpailu, talouden yksityistäminen sekä julkisen sektorin ja kansallisvaltion aseman heikkeneminen muuttavat yhteiskunnan toimijoiden suhteita ja asettavat haasteita vakiintuneille toimintamodoille. Globalisaatiolla on toki myös kulttuurinen ja poliittinen ulottuvuutensa, mutta taloudelliset periaatteet nousevat vahvimmin esiin nykypolitiikassa. (Currie 2003.)

Silloin tällöin korkeakoulupolitiikan ja yliopistojen muutosten selittämistä globalisaatiolla ja kansainvälistymisellä kritisoidaan ja muistutetaan, että yliopistot ovat aina olleet kansainvälisiä. Välimaa ja kumppanit (2001, 218) huomauttavat, että akateeminen maailma on aina perustunut verkostoille ja ihmisten välisille suhteille. Neaven (1996, 29) mukaan korkeakouluissa on aina ollut toimintaa, jonka muutos on ollut kansallisen kontrollin ulottumattomissa. Yliopistot ovat aina olleet modernien yhteiskuntien kansainvälisimpiä instituutioita. Mitä uutta globalisaation käsite siis tuo korkeakoulutukseen? Painotus on siinä, että globalisaation prosessit ovat vaikuttamassa kaikkeen yhteiskunnalliseen kehitykseen ja kaikki yliopistot ovat globalisaation prosessien alaisia (Scott 1998). Globalisaatioon viitataan, kun ajatellaan, että maailmalaaajuinen taloudellinen kehitys vaikuttaa korkeakoulutukseen (Teichler 2006). Globalisaatio tuo korkeakoulutukseenkin uudenlaisen kontekstin jossa oleellista on tiedon nopea kulku ja globaalien toimijoiden haasteet kansallisille instituutioille. Se muuttaa yliopistojen tarkoitusta ja tehtäviä, toimintaa ja johtamistapaa sekä suhteita hallitukseen ja markkinavoimiin (Henry ym. 2001, 133; Neave 1996, 29).

Itse näen globalisaation vaikutuksen korkeakoulupolitiikkaan tapahtuvan paljolti *globalisaatiodiskurssin* kautta. Tämän diskurssin ytimenä on globalisaatio-ilmion käyttö

perustelemaan monia uudistustarpeita, jotka nähdään välttämättöminä kansallisen kilpailukyvyyn kannalta. Kun globalisaation odotetaan tuovan muutoksia, niihin varaudutaan tietyllä tavalla. Endersin (2004, 365) mukaan kansainvälistyminen ja globalisaatio saavat monissa maissa toimia jäänrikkojina kansallisille uudistuksille. Ajatukset eivät välttämättä ole edes uusia, mutta ”kansainvälistyminen” antaa niille leiman, joka takaa läpimenon korostamalla kansallisen kilpailukyvyyn vahvistumista.

3.2.2 Ylikansallisten toimijoiden vaikutus

Globalisaation tärkein vaikutus saattaa olla kansallisvaltion roolin muuttuminen. Niistä tulee rajallisia taloudellisia toimijoita ja ne menettävät poliittista legitimitettiin. (Carnoy 1999, 82.) Globalisaation käsite keskittää huomion muutoksiin globaalien toimijoiden ja kansallisen korkeakoulutuksen suhteissa ja muistuttaa siitä, että kilpailu koulutusmarkkinoilla ei ole enää valtion käsissä vaan globaalit toimijat tulevat väistämättä mukaan (Välimaa 2001, 71). Globaaleja toimijoita ovat esimerkiksi suuryritykset, taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD sekä Maailmanpankki. Näiden lisäksi on alueellisia toimijoita, jotka ovat syntyneet toisaalta kansainvälistymisen ja alueellisen yhteistyön myötä, toisaalta vastauksena globaaliin kilpailuun eri maanosien välillä (Enders 2004, 368). Tästä ovat merkinä varsinkin alueelliset taloudelliset yhteenliittymät. Yleisesti voidaan sanoa, että globalisaation taloudelliset haasteet ovat olleet esimerkiksi Euroopan yhdentymisen perustana (Field 1998, 13). Poliittiset ja kulttuuriset seikat ovat olleet vähemmän oleellisia.

OECD on ollut vahvasti vaikuttamassa suomalaisen koulutuspolitiikkaan jo 1970-luvulta lähtien. 1970- ja 1980-luvuilla sillä oli merkittävä vaikutus Suomelle politiikan areenana. Suomen osallistumisaktiivisuus järjestön koulutuspolitiikkaan kasvoi edelleen 1990-luvulta eteenpäin. Toisaalta OECD:n vaikutuksesta on esiintynyt Suomessa kahdenlaista diskurssia: toisessa OECD:n virallisen kannan mukaisesti nähdään, että OECD:llä itsellään ei ole tavoitteellista koulutuspolitiikkaa ja että OECD on puhtaasti kansallisen koulutuspolitiikan väline. Vaihtoehtoinen puhetapa näkee järjestön vaikutusten olevan monipuolisempia ja tulevan useampaa kautta. (Niukko 2006.) OECD:n vaikutus tapahtuu ”pehmeiden lakien” eli menettelyohjeistuksien kautta, joita ovat järjestön laatimat vertaisarviointit, suositukset ja indikaattoritutkimukset. Arviointit lisäävät jäsenmaiden välistä vertaispainetta ja vaikuttavat yhdenmukaistavasti kansallisiin korkeakoulujärjestelmiin. (Kallo 2009.)

EU:n vaikutus alkoi myöhemmin. Ollikaisen koko koulutuspolitiikan kenttään suuntautuneen tutkimuksen mukaan EU:n politiikalla on ollut Suomessa vaikutusta eniten nimenomaan korkeakoulupolitiikkaan (Ollikainen 1999, 19). Suomen ei muutenkaan ole todettu kovin vahvasti pyristelleen EU:n taholta asetettuja koulutuspoliittisia linjauksia vastaan, vaan pikemminkin esiintyneen Euroopan unionin ”mallioppilaana” (Rinne 2002; 2004). 1990-luvulle asti korkeakoulupolitiikka oli selkeästi kansallista vaikka koulutuksen kansainvälistymisen painottaminen oli alkanut jo 1980-luvun lopulla. Sorbonnen ja Bolognan julistukset aivan vuosituhaten vaihteessa olivat näkyviä

merkkejä ylikansallisen toiminnan vahvistumisesta ja uudesta muodosta (vrt. Teichler 2006).

2000-luvulla Suomessa opetusministeriö alkoi puhua eurooppalaisesta korkeakoulutusalueesta, Bolognan prosessista ja suomalaisen järjestelmän harmonisoimisesta uusilla äänenpainoilla. EU:n myötä Suomesta oli tullut osa eurooppalaisia sisämarkkinoita, joilla pääoma, tavarat, työvoima ja palvelut liikkuvat esteettä. 2000-luvun korkeakoulupoliittisten reformien voidaan nähdä olevan aiempaa selvemmin liikkumista ylikansallisten toimijoiden ja julkilausumien viitoittamaan suuntaan. (Nevala & Rinne 2012, 223; Koivula ym. 2009, 21–23.) Toisaalta, vaikka koulutuspolitiikkojen samankaltaistumisesta puhutaan ja ihmetellään, onko kansallisella politiikan teolla enää mitään merkitystä, monet tutkijat ovat vakuuttuneita siitä, että kansallinen koulutuspolitiikka ei tule katoamaan (Ball 2001, 38; Enders 2004, 361; Rinne 2002, 114).

3.2.3 Tietoyhteiskunta ja tietotalous

Globalisaation aikaan liitettyjä ilmiöitä ovat muun muassa Ulrich Beckin (1992) riskiyhteiskunta, Manuel Castellsin (2000) verkostoyhteiskunta ja Daniel Bellin (1973) jälkiteolliseen yhteiskuntaan liitetty tietoyhteiskunta. Riskiyhteiskunnan käsite korostaa sitä, kuinka teknologисelle tiedolle perustuva globaali talous alkaa muuttaa yhteiskunnan sosiaalista perustaa. Castells puolestaan määritteli vuosituhannen vaihteessa uuden ajan alkaneeksi kun yhteiskunta ja kaikki sen toiminta verkostoitui. Verkostoitunut toimintamuoto oli myös sopiva väline innovaatioiden talousvirityneelle syntymiselle ja globalisaatiolle. Globaaleista markkinoista tuli päätoimija, joka määritteli kaikkea muuta toimintaa. Kaiken perustana, myös uuden talouden, oli informaatioteknologian kehitys, joka mahdollisti tiedon nopean reaaliaikaisen liikkumisen mistä tahansa minne tahansa. (Castells 1998; 2000.)

Tietoyhteiskunnan käsite on näistä vanhin, laajimmin käytetty ja monin eri tavoin määritelty. Yksinkertainen määritelmä sille on, että tietoyhteiskunnassa tiedon merkitys on kasvanut. Tietoyhteiskunnan käsitettä on käytetty niin tiedotusvälineissä kuin akateemisessa tutkimuksessa käsitteenä, joka ei tarvitse esittelyä eikä selitystä (Välimaa & Hoffman 2008, 266). Älyllisenä käsitteenä se pyrkii kuvaamaan uutta tilannetta, jossa tieto, informaatio ja tiedontuotanto ovat yhteiskuntien, organisaatioiden, teollisen tuotannon ja inhimillisen elämän välisiä suhteita määritteleviä piirteitä (mt. 269).

Tietoyhteiskunnan käsite liitetään usein Daniel Belliin, joka ennusti kirjassaan *The coming of post-industrial society* että jälkiteollisissa yhteiskunnissa 1) tiedosta tulisi tuotannon määräävin tekijä pääoman sijaan, 2) älylliset teknologiat ja sosiologisoiva suuntaus (*sociologizing mode*), taustallaan julkinen hyvä, vallitsisivat mekaanisen ja taloudellisen kulujen minimointi -tavoitteen sijaan ja 3) yliopistoista tulisi hallitsevia instituutioita teollisuusyritysten sijaan (Bell 1973; Jessop 2008, 14). Bob Jessopin mukaan nämä odotukset eivät kuitenkaan ole toteutuneet kuin osittain, vaikka ensimmäisen ennustuksen usein virheellisesti hyväksytään toteutuneen (Jessop 2008, 13).

Jessopin mukaan ”tietoon perustuvasta taloudesta” on tullut vallitseva talouden kuvaus sekä laskelmoinnin ja johtamisen kohde nyky-yhteiskunnassa. Se ei kuitenkaan tarkoita, että käsite kuvaisi täsmällisesti maailmanmarkkinoiden toimintaa tai tiedon roolia globaalissa yhteiskunnassa. Se esittää yksinkertaisen kuvauksen paljon monimutkaisemmasta diskursiivis-materiaalisesta todellisuudesta. Bellin toista ennustusta koskien on pikemminkin niin, että tiedon tuotanto ja käyttö on lisääntyvässä määrin alistettu ”taloudellistamisen” logiikalle, joka suuntautuu voittojen ja tappioiden laskelmoinnille, kuin Bellin optimistisesti ennustamalle julkisen hyvän ”sosiologisoinnille”. Kuvaavaa lienee se, että vallitseva käsite nykyään on tietoon perustuva *talous* pikemminkin kuin *tietoyhteiskunta*. Yliopistoja koskeva ennustus voidaan kiistää sillä perusteella, että yliopistot, vaihtelevien taloudellisten, hallinnollisten ja ideologisten paineiden alla, toimivat nykyään kuin yritykset palvelen paikallisia, kansallisia ja ylikansallisia tarpeita. Näin ollen niillä voidaan itse asiassa ajatella olevan aivan sama rooli kuin hiilikaivoksilla oli teollisella ajalla. Sen sijaan, että demokraattinen tietoyhteiskunta laajenisi, koulutus ja oppiminen on alistettu globalisoituvan tietotalouden kasvaville vaatimuksille (Jessop 2008, 14). Kritiikkiä onkin esitetty muun muassa siitä, että tiedon arvostus keskittyy nykyään sen taloudelliseen merkitykseen, kun taas sen vaikutuksia esimerkiksi vapauden, oikeuden ja demokratian laajenemiseen ei niinkään nähdä arvokkaina (Giroux 2003, 188).

Jessop (2008) nimeää tietoon perustuvan talouden yhdeksi ”talouskuvitelmaksiksi”. Talouskuvitelmat (*economical imaginaries*) yksinkertaistavat kuvaa talouksista, jotka ovat todellisuudessa monimutkaisia ilmiöitä ja auttavat taloudellisten ja poliittisten strategioiden suuntaamisessa. Makrotasolla talouskuvitelmat syntyvät, kun taloudelliset, poliittiset tai aatteelliset voimat pyrkivät (uudelleen)määrittelemään taloudellisen toiminnan osa-alueita ja muotoilemaan kuviteltujen talouksien mukaisesti suuntautuneita strategioita, visioita ja projekteja. Näitä voimia ovat esimerkiksi poliittiset puolueet, aivoriihet, OECD, Maailmanpankki, ammattiliitot ja massamedia. (Jessop 2008, 17.) Jessop edustaa kulttuurisen poliittisen talouden suuntausta. Sen näkökulmasta mielenkiintoista on tarkastella, mitkä kuvitelmat tai ajattelumallit ovat vallitsevia, mitkä diskursiiviset ja materiaaliset tekijät ja voimat muokkaavat taloutta, sekä millainen voima kuvitelmilla on muokata todellisuudessa olemassa olevaa talouden aluetta (ja myös talouden ulkopuolista aluetta, esimerkiksi koulutusta). Yhdessä nämä seikat vaikuttavat talouden muuttuviin diskursiivisiin ja materiaalisiin rajoihin ja siihen, miten ne vaikuttavat taloudelliseen suorituskykyyn. Tämä saattaa heijastua muutoksiin politiikan eri alueilla, mikä puolestaan vaikuttaa koulutuksen, tiedonluomisen ja tiedonsiirron rooliin kilpailukyvyssä. (Mt. 21.) Jessopin näkemys kuvaa hyvin omaa suhtautumistani tietotalouden käsitteeseen. Tietoon perustuvasta taloudesta on luotu kuvitelma, joka määrittää niin talouden kuin politiikan eri alueiden todellisuutta. Tätä kautta sillä on diskursiivinen vaikutuksensa myös koulutukseen. Tämä voima perustuu siihen, että se tarjoaa diskursiiviset resurssit politiikan muotoiluun.

3.2.4 Tiedontuotannon muutos

Yksi oleellinen osa tietotalouspuhetta on puhe tiedontuotannon lähtökohtien ja olosuhteiden muutoksesta. Poliitiikan lähtökohtien muutos 1960-luvulta lähtien on ollut siirtymää tieteen kehityksestä teknologian ja innovaatioiden kehitykseen. Elzingan (1985, 194) mukaan puhdas tiedepoliitiikan aikakausi päättyi jo 1970-luvulla, siirryttäessä ensin teknologiapolitiikkaan ja 80-luvulla edelleen innovaatiopolitiikkaan (myös Kaukonen 2004, 72; Häyrinen-Alestalo, Snell & Peltola 2000, 190). Suomessa 1970-luvun tiede- ja teknologiapolitiikka alkoi pitää tiedettä teknisen ja taloudellisen kilpailun avaintekijänä, jolloin myös sen rahoitusta alettiin pitää investointina, jonka oli osoitettava tuloksellisuutensa taloudellisen ja yhteiskunnallisen kehityksen edistäjänä. Tutkimustulosten kaupallistamisesta ja tieteellisten keksintöjen hyödyntämisestä tuli olennainen yhteiskuntapoliittinen kysymys, ja syntyi innovaatiopolitiikka. (Miettinen, Tuunainen, Knuutila & Mattila 2006, 33.) Maiden välinen markkinakilpailu lisääntyi läntisten teollisuusmaiden talouden liberalisoitumisen myötä ja 1980-luvulla julkisen tutkimus- ja tuotekehitysrahoituksen kasvun painopiste siirtyi tieteestä teknologiaan. 1990-luvulla kehitys jatkui edelleen ja esiin nostettiin ajatus kansallisesta innovaatiojärjestelmästä. 2000-luvulla korostus on ollut tietoyhteiskunnan kehittämisessä, jossa tieto ja osaaminen luovat mahdollisuuksia kansainvälisen taloudellisen kilpailukyvyyn kasvattamiselle. Innovaatiopolitiikan näkökulma on ollut korostuneen taloudellinen, jolloin sillä ei ole ollut sanottavaa yliopiston muista tehtävistä ja niiden suhteista. (Miettinen ym. 2006, 15.) Akateeminen tietokäsitys on vähitellen korvautunut innovaation käsitteellä ja innovaatioperustaisella teknologialla (Aittola 2006, 144). Jos ennen yliopisto perustui tieteeseen, jota sovellettiin teknologiaan, niin nykyään teknologia on kaiken keskipisteessä (Delanty 2003, 80).

Tutkimuksen ja tiedontuotannon viimeaikaisesta radikaalista muutoksesta on esitetty monenlaisia malleja. Ympäröivän kontekstin muutosten seurauksena tiedontuotannossa on nähty tapahtuvan olennaisia muutoksia. Zimanin mukaan tiedontuotannossa on siirrytty jälkiakateemisen tieteen vaiheeseen. Ilmiö näkyy sellaisten käsitteiden kuin johtaminen, sopimus, sääntely, tulosvastuu ja työllisyys tulona osaksi tieteen arkipäivää (Ziman 2000, 82). Ziman (2000) on esittänyt myös vaihtoehdoisen luettelon Robert Mertonin vuonna 1942 nimeämille tieteen institutionaalisille normeille, jotka ovat universaalisuus, tieteellisen tiedon yhteisöomistus, pyyteettömyys ja järjestelmällinen epäily. Zimanin esittämät normit ovat yksityisesti omistettu, ylhäältä johdettu, toimeksi annettu ja tutkijan asiantuntijuutta korostava tiede. (Vrt. Miettinen ym. 2006, 51.) Tämä luettelo on tarkoitettu osoittamaan mihin suuntaan tiede on muuttumassa ja herättämään tiedepoliittista keskustelua.

Michael Gibbonsin ja kumppaneiden näkemyksen mukaan tiedontuotannossa on siirrytty kokonaan yhdestä mallista toiseen (Mode 1 ja Mode 2). Tiedontuotannon Malli 2:lle on ominaista tiedon tuottaminen käyttäjien ja soveltajien tarpeen mukaan. Muita piirteitä ovat tieteidenvälinen toiminta ja monitieteisyys, toiminnan ulottaminen myös yliopiston ulkopuolelle, joustavuus sekä sosiaalinen vastuu ja

mukautuvuus. (Gibbons ym. 1994.) Myöhemmässä teoksessaan osittain samat tekijät toteavat Malli 2:n tiedon olevan rajoja rikkovaa siinä mielessä, että se ylittää tieteiden rajat sekä rajat yliopiston ja yhteiskunnan välillä (Nowotny, Scott & Gibbons 2001, 89). Etzkowitz ym. (2000) puolestaan visioivat tietoon perustuvassa taloudessa syntyvän läheisempää yhteistyötä yliopistojen, elinkeinoelämän ja valtion välille, kun yliopistojen mahdollisuudet osana innovaatiojärjestelmää huomataan. Tätä on kutsuttu triple helix -malliksi. Tällainen yhteistyö ja tiedon kasvava merkitys nähdään myös selityksinä yritysmäisyyden syntymiselle yliopistoissa. (Etzkowitz 2003.) Yritysmäisen yliopiston käsitettä ja syntyä käsitellään luvussa 4. (Toiseen tiedontuotannon malliin siirtymisestä ks. myös Jacob & Hellström 2000 ja Delanty 2001).

Edellä mainitut tiedon tuotannon ja yliopistotutkimuksen muutosta kuvaavat mallit sekä myös akateemisen kapitalismin (Slaughter & Leslie 1997) ja episteemisen rapautumisen (Elzinga 1997) käsitteet korostavat tieteen autonomian kaventumista ja käytännöllisyys- ja relevanssikriteerien vaikutusta tieteen harjoittamiseen (ks. Miettinen ym. 2006, 56–57). Malleja on kuitenkin kritisoitu runsaasti. Niitä on pidetty muun muassa tiedepoliittiseen keskusteluun tarkoitettuina, ohjelmallisina, yksinkertaisuksiin pyrkivinä ja normatiivisina puheenvuoroina. Monet tutkijat pitävät niiden esittämää kuvaa muutoksesta liian jyrkkänä, sillä niillä on taipumus asettaa menneisyys ja nykyisyys vastakohtiksi. Lisäksi mallien on sanottu olevan liian yleisluontoisia, sillä monitahoisessa yliopistomaailmassa muutoksia tapahtuu moneen suuntaan ja eri tahdissa, esimerkiksi eri tieteenaloilla. Malleilla myönnetään toki olevan arvonsa keskustelunherättäjinä, keskustelun eteenpäin viejinä ja apuna uusien tutkimuskysymysten asettelussa. (Ks. Miettinen ym. 2006, 19–20.) Välimaa ja Hoffman toteavat, että nämä ”ideat” eivät ole sosiaalisia teorioita eikä niitä voida osoittaa universaalisti empiirisen tutkimuksen keinoin. Yhteistä niille on, että ne yrittävät luonnehtia nykyaikaa määrittäviä piirteitä. (Välimaa & Hoffman 2008, 272.) Tuunaisen (2005, 283) mukaan nämä *aikalaisdiagnoosit* yhdistävät tuttuja elementtejä uudella tavalla, ovat luonteeltaan normatiivisia ja pyrkivät ajankohtaiseen ymmärrykseen ja tästä syystä niitä voidaan käyttää käsitteellisinä välineinä ja lähtökohtina politiikan tekemiseen. Empiirinen analyysi usein haastaa aikalais-analyysit, koska tilanteet todellisuudessa yliopistoissa ovat monimutkaisia, risitiriitaisia eivätkä mahdu teoreettisiin käsitteellistykseen (Tuunainen 2005, 284; Välimaa & Hoffman 2008, 273).

Miettisen ja kumppaneiden (2006) mielestä yliopistotutkimuksen muutosta pitää kuvata moniulotteisemmin. He olettavat, että julkisesti rahoitettujen eurooppalaisten yliopistojen keskeisenä toimintaperiaatteena säilyy opetuksen ja tutkimuksen läheiseen vuorovaikutukseen perustuva kriittinen tutkimus. He olettavat, että yliopistojen rooli erityisistä intresseistä riippumattomana tiedontuottajana tulee entistäkin tärkeämmäksi, kun tiedosta on tullut keskeinen taloudellinen kilpailutekijä ja innovaatioiden lähde. ”Yliopiston ja akateemisen tutkimuksen onkin syytä säilyttää luonteensa sellaisina yhteiskunnallisina instituutioina, jotka tarkastelevat tietoa paitsi sen hyödyllisyyden myös sen käsitteellisen selkeyden, empiirisen perusteltavuuden ja sivistyksellisen merkityksen kannalta.” (Miettinen ym. 2006, 249.) He uskovat, että yhteistyö

yliopistotutkijoiden ja muiden yhteiskunnallisten toimijoiden välillä toteutuu luontevimmin ongelmalähtöisten yhteistyörakenteiden ja -verkostojen palapelinä. Sen sijaan he eivät usko, että toimijoiden läheinenkään yhteistyö automaattisesti johtaisi instituutioiden samankaltaistumiseen, hybridisoitumiseen tai sulautumiseen. Yliopistotutkimukselle ominaisten yhteistyöverkkojen elinvoimaisuus perustuu nimenomaan siihen, että eri toimijoiden näkökulmat ja pätevyudet täydentävät toinen toisiaan. (Mt. 250.)

Kiistämätöntä on kuitenkin, että monet toimintatavat yliopistossa ovat muuttuneet ja muuttuvat, kun tieteen lähtökohdat ja esimerkiksi tutkimusrahoituskäytännöt ovat olleet muutoksen alla. Tutkimuksen tekemisen muutosta on tutkittu esimerkiksi tutkimustulosten kaupallistamisen näkökulmasta (Tuunainen 2004) Nykyisessä ”massatutkimusyliopistossa”, jossa akateeminen tutkimus tehdään suurelta osin ulkopuolisesti rahoitetuissa määräaikaisissa tutkimushankkeissa, akateeminen kulttuuri on muutoksessa. Arvojen ja merkitysten muutosta ei voi kuitenkaan kuvata niinkään dramaattisena siirtymänä kuin tasapainon järkkymisenä. Lisäksi muutos koetaan eri tavoin eri tieteenaloilla ja eri-ikäisten tutkijoiden taholta. (Hakala 2009.)

3.2.5 Taloudellisen kilpailun välineeksi

Ajatus koulutukseen panostamisesta taloudellisen kasvun edellytyksenä vahvistui inhimillisen pääoman teorian (*human capital theory*) myötä jo 1950-luvun lopulla ja 1960-luvun alussa⁸. Teoriaa sovellettiin laajalti talouden, sosiologian ja kasvatustieteen analyyseissa ja varsinkin OECD ja Maailmanpankki omaksuivat sen nopeasti käsitteistöön ja analyysiensä pohjaksi (Kallo 2009, 172–173). Tietotalouden nousu on laittanut tälle yhä enemmän painoa. Esimerkiksi OECD:n asialistalla koulutus, tieto ja osaaminen ovat edelleen keskeisimpiä yksilön, sosiaaliseen ja taloudelliseen hyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä (Mt. 183).

Globalisaation taloudelliset ja poliittiset muutokset haastavat kansallisen kilpailukyvyn ja korkeakoulupolitiikan, jolloin korkeakouluilta vaaditaan kilpailukyvyn nimissä tehokkaampaa ja laadukkaampaa toimintaa. Tämän ajattelun taustalla ovat olleet varsinkin EU:n pyrkimykset parantaa kilpailukykyään. Unioni käyttää tietotaloudeksi kehittymistä ja kilpailukyvyn parantamista perusteluina koulutuspolitiikalleen, jolloin taloudellisilla seikoilla on suuri merkitys koulutukseen liittyviä päätöksiä tehtäessä. Komission julkaisemassa tiedonannossa *Yliopistojen rooli tietojen ja taitojen Euroopassa* (KOM(2003)58) yliopistojen rooli nähtiin merkittävänä osaamisyhteiskunnan kehittämisessä sekä talouden kilpailukyvyn ja sosiaalisen yhteenkuuluvuuden parantamisessa. Uudempi tiedonanto *Euroopan aivokapasiteetti liikkeelle* kysyi edelleen, ”miten yliopistot saadaan hyödyntämään koko potentiaaliaan Lissabonin strategian

---

⁸ Toki inhimillisen pääoman käsitteen historia ulottuu paljon pidemmälle (ks. Kallo 2009, 171).

edistämiseksi” (KOM(2005) 152). Tiedonannossa määriteltiin yliopistojen rooli ratkaisevaksi Lissabonin strategian toteutumisessa. Seuraavana vuonna alettiin suunnitella korkeakoulujen nykyaikaistamisagendaa, joka on osa pyrkimystä maailmanlaajuiseen osaamistalouteen. Komission tiedonannossa *Tuloksia korkeakoulujen nykyaikaistamisesta: koulutus, tutkimus ja innovaatiot* (KOM(2006)208) muistutetaan myös korkeakoulujen yhteiskunnallisesta roolista (mt. 2). Lähtökohtana on kuitenkin talouden kehittäminen. Kilpailukykydiskurssin laaja käyttö julkisessa keskustelussa viittaa siihen, että kilpailun ja taloudellisten perustelujen ajatus yliopistoja ensisijaisesti legitimoivina tekijöinä on hyväksytty niin eurooppalaisessa kuin kansallisessakin korkeakoulupolitiikassa (Nokkala 2007, 217).

Tietokäsityksen ja tiedontuotannon muutoksen lisäksi tiedon arvostus on muuttunut välineellisemmäksi. Tietotaloudessa tietoa arvostetaan ja pidetään validina eri kriteereillä kuin aikaisemmin: ennen akateemisen arvioinnin läpikäynyt tieto oli pätevää, nykytalouden aikana pätevyys määritellään ennemminkin käytettävyydellä ja sovellettavuudella eri tilanteisiin (Williams 2007). Nykydiskurssi esimerkiksi korkeakoulutusta koskevista asiakirjoissa (EU, Bolognan prosessi, European Research Area) keskittyy tekniseen tietoon, joka on kaupallistettavissa pikemmin kuin ”humanistiseen sivistykseen” (*Bildung*) joka on perinteistä yleismaailmallista tietoa ja ollut yliopiston tiedontuotannon idea esimerkiksi Humboldtin ajatuksissa (Kwiek 2006, 338). Kaikki kansainväliset ja ylikansalliset organisaatiot Unescosta OECD:hen, maailmanpankkiin ja Euroopan Neuvostoon puhuvat samaa kieltä. Elzinga (1997) on kutsunut talouden ylivalan vuoksi tapahtuvaa tiedon tieteellisen laadun murenemistä ”episteemiseksi rapautumiseksi”. On jouduttu luopumaan perinteisistä toimintatavoista, tutkimuksen pitkäjänteisyydestä sekä tieteen tulosten laatua ja objektiivisuutta koskevista arviointikriteereistä (Miettinen ym. 2006, 34).

Koska tietotaloudessa tieto nähdään taloudellisen kasvun ensisijaisena moottorina (Jacob 2000b, 11; Butera, 2000; Srisa-An 2000, 141), sen myötä koulutusta pidetään yhä tärkeämpänä taloudellisenä resurssina ja sille on asetettu tehtävä toimia taloudellisen kehityksen välineenä (Meira Soares & Amaral 1999, 11). Voidaan nähdä, että valtioilla ei ole muuta mahdollisuutta kuin lisätä investointeja koulutukseen (Carroy 1999, 82). Susan Robertson (2005, 152) toteaa poliitikkojen ja päättäjien ajatuksen tietotaloudesta kulkevan suoraviivaisesti seuraavalla tavalla:

- 1) tiedosta on tullut pääomia tärkeämpi resurssi;
- 2) pitkän ajan taloudellisen kasvun turvaaminen tulee olemaan yhä riippuvaisempi tiedosta;
- 3) koulutuksella tulee olemaan yhä merkittävämpi rooli taloudellisessa kasvussa;
- 4) suoriutuakseen tästä roolista, koulutusjärjestelmien täytyy olla valmiina vastaamaan tietotalouden vaatimuksiin uusilla tavoilla.

Näin ollen lähtökohta koulutuspolitiikoille on yhä useammin tavoitteissa parantaa kansallista kilpailukykyä (ks. Ball 2004, 8). Varsinkin korkeakoulupolitiikalle asetetaan

vaatimuksia niin tiede-, innovaatio-, alue- kuin työllisyyspolitiikan taholta. Esimerkiksi siirtyminen ”passiivisesta” ”aktiiviseen” innovaatiopolitiikkaan vaikuttaa yliopistojen toimintaan, kun tutkimusrahoituksen kohdennuksilla pyritään tukemaan yliopistojen ja yritysten yhteistyötä ja tutkimuksen hyödyntämistä niin kutsutuilla strategisilla tutkimusalueilla (Nieminen 2004, 18). 1990-luvulla Suomessa tiede-, teknologia- ja koulutuspolitiikan lähtökohdaksi nostettiin käsite *kansallinen innovaatiojärjestelmä*, jossa korostuu tiedon teollinen ja kaupallinen hyödynnettävyys.

Muutos globalisaation aikakaudelle ja tiedon globalisoituminen ja taloudellisten arvojen korostuminen leimaavat yliopiston muutosta. Kansainvälistyminen johtaa prosessiin, jossa korkeakoulutuksen sosiaalinen, kulttuurinen ja taloudellinen rooli täytyy pohtia uudelleen (Enders 2004, 361). Yliopistojen voidaan nähdä olevan innovaatiojärjestelmässä vain yksi tuottaja muiden joukossa (ks. Pelkonen 2001, 163). Yliopistoissa onkin huolestuttu laajalti tieteen alistamisesta taloudellisille intresseille. Kwiekin (2006, 354) mielestä huolestuttavaa on se, että korkeakoulutuksen roolista on tehty niin taloudellinen varsinkin ERA:n piirissä, mutta myös Bolognan prosessin tavoitteissa. Ballin (1998, 124) mukaan nykyään nähdään liian yksinkertaisesti markkinamekanismien johtavaan parempaan koulutuksen tuloksellisuuteen ja sitä kautta kasvaneeseen kansainväliseen kilpailukykyyn. Tämä ”*magic of the market*” on epävarmuuden aikana saanut toimia koulutuspolitiikan pelastajana.

3.3 Yliopistoille rakennetaan uutta asemaa

Tässä luvussa kuvaan niitä muutoksia yliopiston asemassa, joita kahdessa edellisessä alaluvussa esitellyt muutossuunnaukset, eli tulosohejausajattelun ja tietotalouden kehittyminen sekä yhteiskunnan muutos, ovat saaneet aikaan. Tirronen (2005, 110) on listannut tapoja, joilla muutos kohtasi yliopistoja 1990-luvun lopulla: on tapahtunut muun muassa yliopistokoulutuksen monimuotoistumista, eriytymistä, profiloitumista, yhteiskunnallistumista, alueellistumista, instrumentaalistumista, byrokratisoitumista, markkinoistumista, massoitumista ja eriarvoistumista. Muutos on siis ollut monitahtoista. Barnett (2000, 6) onkin nimennyt nykyajan, jossa tietomäärä kasvaa ja ihmisten roolit muuttuvat lisääntyvällä vauhdilla (toisin sanoen viitekehukset, joiden varassa käsittelemme maailmaa, moninaistuvat), superkompleksisuuden ajaksi. Tässä ajassa myös yliopistot joutuvat elämään epävarmuudessa ja niihin kohdistuu ristiriitaisia vaatimuksia.

3.3.1 Yliopiston aseman muutos

On esitetty arvioita, että yliopisto olisi menettänyt yksinoikeuteen perustuvan roolinsa yhteiskunnassa (Amaral, Jones & Karseth 2002, 285). Yliopistot olisivat esimerkiksi menettäneet monopolinsa tiedon tuottajina (Gibbons ym. 1994, 11; OECD 1999, 81; Srisa-An 2000, 141) mihin viittaa se, että yliopistotkin joutuvat toimimaan tiedontuotannossaan yhä enemmän ympäristön ehdoilla (Häyrynen-Alestalo ym. 2000, 205). Tähän liittyy myös institutionaalinen kriisi, jonka pohjana ovat yliopiston autonomiaan ja organisaationaaliseen erityisyyteen kohdistuvat uhat. Yliopiston nähdään menettäneen asemansa sosiaalisena instituutona ja muuttuneen vain

”sosiaaliseksi organisaatioksi” muiden joukossa. (Amaral ja Magalhães 2003, 240, 246.) Instituutiona yliopistolla on julkisesti hyväksytyt legitimitteetti, omat säännöt, arvot ja normit, joiden perusteella tunnustukset myönnetään. Organisaationa yliopiston relevanssi arvioidaan kuitenkin suhteessa johtamiseen, suunnitteluun, kontrolliin ja menestykseen, siis ulkopuolelta määräytyviin kriteereihin. Monopoliaseman voidaan nähdä horjuvan muun muassa muiden koulutus- ja tutkimusinstituutioiden tullessa markkinoille (Fuller 2003a). Yliopistojen joutuessa kilpailemaan sellaisten organisaatioiden kanssa, jotka pyrkivät täyttämään vain yhtä tehtävää, kuten tiedepuistot tutkimustehtävää tai virtuaalikurssit opetustehtävää, voidaan nähdä myös yliopistojen toimintojen yhtenäisyyden olevan uhan alla (Fuller 2003b). Säilyttääkseen asemansa modernissa tietoon perustuvassa taloudessa yliopistot instituutioina onkin pakotettu huolellisesti tarkastelemaan rooliaan ja suhteitaan yhteistyökumppaneihinsa ja yhteisöihin (Jongbloed ym. 2008, 304).

Suomessa ammattikorkeakoulut ovat yksi yliopistojen aseman määrittelyyn vaikuttava toimijataho, ja niiden perustaminen Suomeen 1990-luvun alkupuolella on ollut vaikuttamassa yliopistojen aseman muutokseen. Korkeakoulupolitiikassa on samanaikaisesti vaadittu duaalimallin retoriikan mukaisesti yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen eron korostamista, mutta toisaalta kannustettu yliopistoja ”yrittäjyliopistomaiseen” suuntaan muun muassa kolmannen tehtävän korostamisen kautta. Yrittäjyliopistomaiseen suuntaan kannustamisen voidaan nähdä vievän yliopistoja ammattikorkeakoulujen suuntaan, sillä niille tällainen toiminta on luonteenomaista. (Jolkkonen 2005) Tätä voidaan kutsua markkinoiden vetovoimaksi korkeakoulujärjestelmässä, millä Nevala ja Rinne (2012) viittaavat siihen, että ”ylemmät opinahjut”, kuten yliopistot ovat joutuneet omaksumaan ”akateemiselta statukseltaan alemmaksi noteerattujen, mutta markkinayhteyksiltään kiinteämpien opinahjojen käytäntöjä”. Vastakkaisena liikkeenä akateeminen imu viittaa ammattikorkeakoulujen toiminnan yliopistomaistumiseen. Nevalan ja Rinteen mukaan uusliberalistisen yhteiskuntapolitiikan myötä yliopistot ovat ryhtyneet jäljittelemään ammattikorkeakoulujen menestysstrategioita, vaikka uudistukset ovat saaneet vastaanansa kovaa kritiikkiä yliopistoissa. Näin akateeminen imu ja markkinoiden vetovoima yhtenäistävät korkeakoululaitoksen toimintatapoja ja strategioita. (Mt. 218–219.)

Scott on huomauttanut, että korostettaessa uusien markkinasuuntautuneiden koulutuksen ja tiedontuottajien uhkaa yliopistoille, globalisaatio ja tietoyhteiskunta ilmiöinä nähdään liian yksipuolisina. Jotta saataisiin parempi kuva tilanteesta, on otettava huomioon myös esimerkiksi yliopistojen itsensä muuttuminen ja yliopistojen perustamat uudet organisaatiot kuten täydennyskoulutuskeskukset. Hän ei näe voittoa tavoittelevia toimijoita välttämättä suurena uhkana yliopistoille, vaan jopa yliopistojen asemaa vahvistavina, sillä niiden toiminta perustuu paljolti yliopistojen toiminnalle työntekijöiden ollessa korkeakoulutettuja ja tutkimuksen pohjautuessa yliopistolliseen tutkimukseen. (Scott 2003b.) On myös muita tutkijoita, jotka ajattelevat, että yliopistot eivät ole kovin syvässä kriisissä verrattuna joihinkin aikaisempiin tapahtumiin historiassa. Itse asiassa García Garrido (2002, 142) näkee, että yliopistot nauttivat suurempaa arvostusta kuin koskaan ja että sen kokemat vaikeudet ovat

seurausta sen erinomaisesta menestyksestä. Myös Wittrock (1985, 16) esittää, että moderni tutkimusyliopisto onkin joutunut oman menestyksensä ja ennakoimattoman kasvunsa uhriksi ulkopuolisen kiinnostuksen lisääntyessä. Kyse on lähinnä massakorkeakoulutuksen aiheuttamista ongelmista.

Altbach (1993, 30) ei 1990-luvun alussa uskonut, että yliopiston perustehtävät muutoksista ja uusista vaatimuksista huolimatta tulisivat muuttumaan. Kouluttajana se säilyttäisi roolinsa ja myös tutkimuksen osalta pysyttäisiin perustoiminnassa, vaikka paine soveltavaan tutkimukseen kasvaakin. Yliopiston keskeisyys yhteiskunnassa luo optimismia ja uskoa perusrakenteiden säilymiseen vaikka joihinkin perinteisiin akateemisiin ideologioihin ja käytänteisiin kohdistuukin uhkia (Altbach 1993, 33). Husén uskoi myös vahvasti yliopiston perusolemuksen 1990-luvun puolella välissä. Edes globalisaation ja tietoyhteiskunnan haasteet eivät ole kumonneet yliopistoille tunnustettua asemaa. Muutokset ovat toki tulleet yliopistonkin osaksi ja muovanneet sen toimintoja, mutta instituution perusolemus on säilynyt. Näin ollen on mahdotonta, että yliopistolaitokseen liitettyjä tavoitteita ja toimintatapoja voitaisiin yhtäkkiä jonkin tahon päämääriin vedoten kääntää päinvastaisiksi. (Husén 1996.) Nowotny ja kumppanit taas näkivät 2000-luvun alussa, että yliopistoa edelleen pystyssä pitävät tehtävät ovat uusien tutkijoiden kouluttaminen (joka innovaatiotoiminnan arvostamisen myötä nähdään yhä oleellisempänä) ja kulttuuristen normien luominen. Lisäksi sillä on tutkinnonanto-oikeus ja se on paras paikka yhteiskunnassa institutionalisoida uutta tietoa. (Nowotny ym. 2001, 93–94.) Delanty (2001) jopa oletti, että yliopiston rooli voisi tosiasiallisesti parantua ja vahvistua tietoyhteiskunnassa, sillä yliopisto on paikka, jossa kulttuurinen uusintaminen ja teknologinen tuottaminen yhdistyvät ja joka välittää tietoa yhteiskuntaan. Yliopisto on kykenevin yhdistämään teollisuuden, teknologian ja markkinoiden vaatimukset kansalaisten tarpeisiin. Delanty toteaa myös suoraan, että kun yliopiston perinteinen merkitys on vähentynyt, se pystyy palvelemaan paremmin sosiaalisia vaatimuksia. Yliopistot pysyvät siis edelleen olennaisina toimijoina tiedontuotannossa, vaikkakaan eivät ainoina tiedon tuottajina ja käyttäjinä. (Mt. 152, 154, 158.)

Yliopistoilla on edelleen nykypäivänä toki muitakin tehtäviä kuin taloudellinen rooli tietotaloudessa: esimerkiksi merkitys sosiaaliselle tasa-arvolle ja liikkuvuudelle tai sosiaaliselle integraatiolle (Brennan & Teichler 2008, 259). Siitä huolimatta taloudellinen rooli dominoi keskustelua. Monet tutkijat ovat kirjoittaneet, että yliopistot ovat, todellisuudessa tai retoriikassa, yhteiskunnallisen ja taloudellisen edistyksen keskiössä. Tämän myötä ne ovat oikeutetusti myös erittäin kiinnostavia tutkimuskohteita ollessaan vahvasti osallisina lähes kaikessa yhteiskunnan sosiaalisessa ja taloudellisessa toiminnassa (Enders 2004, 364). Yliopiston rooli näyttääkin hyvin merkittävältä, kun katsotaan, miten paljon sille nykyään esitetään vaatimuksia eri tahoilta, ja tämän mukaan voisi olettaa, että yliopistoja tuetaan ja kunnioitetaan. Toisaalta näyttää siltä, että yliopiston tehtävistä ja rooleista vallitsee suuri hämmennys ja yliopistoilla vaikuttaa olevan jatkuva puute rahoituksesta. Jónasson (2008, 17) on tiivistänyt tilanteen toteamalla, että yliopistoille ei näyttäisi olevan tarjolla sellaista moraalista eikä taloudellista tukea kuin kansallinen ja virallinen retoriikka antavat olettaa.

Moni tutkija on päätenyt siihen, että yliopiston merkitys ei kuitenkaan ole vähentynyt, vaan muuttunut (esim. Delanty 2001). Yliopistojen roolista tietoyhteiskunnassa on kirjoitettu hyllymetreittäin ja siitä on lukuisia erilaisia näkemyksiä. Yliopisto voidaan nähdä esimerkiksi taloudellisen kehityksen keskuksena, bisneshautomona tai tietynlaisena nivelkohtana laajassa tiedontuottajien verkostossa. (Jacob & Hellström 2000, 2.) Perustehtävien, tutkimuksen ja opetuksen, lisäksi yliopistojen odotetaan toimivan entistä tiiviimmin yhteistyössä elinkeinoelämän ja muun yhteiskunnan kanssa, kaupallistavan tutkimustuloksia, edistävän kansallisen innovaatiojärjestelmän toimintaa ja palvelevan erilaisia opiskelijaryhmiä. Yliopistojen odotetaan olevan tuloksellisempia ja läpinäkyvämpiä, toiminnan tuottavampaa, taloudellisempaa ja vaikuttavampaa. Tämän saavuttamiseksi on ideoitu esimerkiksi huippuyksiköt, laadunarviointi, uusi palkkausjärjestelmä ja manageriaalisempi ote yliopistojen johtamiseen. Yliopistoja patistetaan muodostamaan suurempia yksiköitä ja hankkimaan ulkopuolista rahoitusta. Muun muassa yritysmäisen yliopiston (Clark 1998), akateemisen kapitalismin (Slaughter & Leslie 1997), triple helix -mallin (Etzkowitz ym. 2000) ja tiedontuotannon malli 2:n (Gibbons ym. 1994) käsitteet ovat syntyneet kuvaamaan näitä yliopistojen uusia toimintatapoja. Yksinkertaistetusti yliopistoihin pyritään soveltamaan yritysmaailman käytäntöjä. Tieto – se ”tuote”, jolla yliopisto operoi – asetetaan myös uuteen asemaan: se nähdään enenevässä määrin taloudellisena tuotteena, jota voidaan kaupata.

Yliopistojen arvostus lienee siis nousussa siinä mielessä, että ne nähdään yhä tärkeämpinä talouskasvussa, teknologisessa kehityksessä ja kilpailukyvyssä. Eri asia on, mikä on perinteisten akateemisten arvojen ja tutkimuksen ja tieteen arvostus sinänsä tai yliopistojen asema kriittisenä keskustelijana ja sivistyksen lähteenä. Uusille yliopiston rooliin liittyville käsitteille, kuten yritysmäinen yliopisto tai akateeminen kapitalismi, on ajan hengen mukaisesti yhteistä taloudellisten arvojen korostuminen. Yliopiston muutos taloudellisen kehityksen moottoriksi vaikuttaa vakavasti sen arvoihin ja kulttuuriin. Näyttääkin siltä, että on tapahtunut tai tapahtumassa perusteellinen muutos yliopistojen tavassa määrittellä ja perustella olemassaolonsa. Yleisesti vallitsee jonkinlainen hämmennys siitä, mitä yliopisto ja sen paikka yhteiskunnassa loppujen lopuksi oikein on (Cowen 1996b; Readings 1996, 2). Yliopistojen roolista on tullut epävakaa ja hauras eivätkä yliopistot tiedä mihin niiden pitäisi suunnata, koska vaatimukset niitä kohtaan ovat moninaisia ja ristiriitaisia (Marginson & Considine 2000, 233). Voidaan jopa sanoa, että yliopistot tarvitsisivat uuden viitepisteen tai viitekehysten (*point of reference*) tai muuten ne ”on tuomittu alistumaan kaikenkattavan konsumerismin loogiikan alle” (Kwiek 2001, 35).

Usein yliopistoista, niiden tehtävistä ja rooleista puhuttaessa tuntuu siltä, että ollaan tilanteessa, jossa on ylitsepääsemättömiä ristiriitaisuuksia. Niitä tuntuu olevan esimerkiksi elinkeinoelämän tarpeiden ja yliopiston autonomian välillä, jos tarkastellaan keskustelua, jota käytiin valmisteltaessa vuoden 2009 yliopistolakia. Tällaiset ristiriidat ovat haitallisia yliopiston toiminnalle. Mutta onko näitä näkemyksiä todella mahdollonta yhdistää ja ovatko ristiriidat edes todellisia? Esimerkiksi Tuukka Tomperin toimittamassa *Akateeminen kysymys?* -kirjassa (Tomperi 2009) useat lakiuudistusta kritisoineet tutkijat ja professorit käsittelevät yliopistolain uudistusta ja lain käsittelypro-

sessia pamfletinomaisesti, kriittisellä otteella ja monesta näkökulmasta. Kritiikki on oikeutettua ja tarpeellista, mutta saattaa mennä välillä toiseen äärelaitaan ja kovin tunteikkaaksi ja nostalgioivaksi, mikä saa toista mieltä olevat tulkitsemaan kritiikin muutosvastarinnaksi. Yksinkertaisimmillaan monesta kirjoituksesta tulee kuva, että yliopistojen autonomia ja yhteiskunnallinen tehtävä asetetaan vastakkain. Monet toki erittelevät näkökulmansa tarkemmin. Vahvat mielipiteet akateemisen ja markkina-kulttuurin vastakkaisuudesta kumpuavat siitä, että yliopistoja pidetään erityislaatuisina instituutioina, joita ei voi rinnastaa mihin tahansa organisaatioon.

3.3.2 Kiinnittyminen yhteiskuntaan ja kolmas tehtävä

Yliopiston tarpeesta kiinnittyä yhteiskuntaan ja tiedon hyödyntämisen edistämisestä on käyty paljon keskustelua 2000-luvulla. Etzkowitz (2003) näkee, että on tapahtumassa toinen akateeminen vallankumous, joka on verrattavissa 1900-luvun vaihteen ensimmäiseen vallankumoukseen, jolloin tutkimus hyväksyttiin yliopiston tehtäväksi opetuksen rinnalle. Tässä toisessa vallankumouksessa tutkimus ja opetus liitetään laajempaan yhteiskunnalliseen ja taloudelliseen kontekstiin ja tietoa pyritään kaupallistamaan. Nowotny ja muut (2001, 84) epäilevät kuitenkin, että ajatusta mahdollisuudesta yhdistää yliopiston tieteellinen ja yhteiskunnallinen rooli ei ole vielä kovin laajasti hyväksytty.

Clarkin (1998, 129) mukaan tilanteessa syntyy ongelma, jossa vaatimukset yliopistoja kohtaan ja niiden resurssit vastata vaatimuksiin ovat epätasapainossa. Vaatimuksia ja tulosodotuksia satelee niin opiskelijoiden, työelämän kuin valtionkin taholta. Lisäksi tieto laajenee ja erikoistuu kiihtyvällä tahdilla, jolloin sen kontrolloiminen alkaa olla hankalaa. Enää ei voi ajatella, että olisi yksi yhteiskunta, jonka tarpeisiin pitää vastata, vaan on erilaisia vaatimuksia esittäviä intressiryhmiä (Enders 2002, 71). Neave (2002, 14) on nimennyt tämän osakasyhteiskunnaksi (*stakeholder society*), jossa eri intressien ja yliopistojen välillä on suora vuorovaikutussuhde.

Uuden yliopistoparadigman syntyä voidaan selittää aiemmin mainitun triple helix-mallin kautta. Aikaisemmin innovaatiojärjestelmää hallitsivat politiikka ja talousasiat. Tietoperustaisessa taloudessa yliopistojen asema järjestelmässä nousee huomattavasti ja yliopistot, yritykset sekä valtio kietoutuvat tiiviimpään yhteistyöhön. Tämän yhteistyön ja tiedon merkityksen kasvun nähdään myös selittävän yritysmäisen paradigman syntyä yliopistoissa. (Etzkowitz ym. 2000.) Barnett on määritellyt muuttuvan tilanteen korkeakoulutuksen kannalta siten, että aikaisemmin korkeakoulutus oli vain osa yhteiskuntaa, kun taas nykyään voidaan puhua yhteiskunnan korkeakoulutuksesta (*from higher education in society to higher education of society*). Aikaisemmin tiedolla ei ollut suurta osuutta yhteiskunnassa ja se tuotettiin pääosin korkeakoulutuksen piirissä. Kun tiedon merkitys kasvoi ja yhä suurempi määrä ihmisiä kiinnostui siitä, myös korkeakoulutus siirtyi yhteiskunnan keskiöön. (Barnett 1994, 21–23.)

Kiinnittymispuheen myötä yliopistojen perustehtävät tutkimus ja opetus ovat saaneet rinnalleen laajan ”kolmannen tehtävän” paitsi puheen tasolla, joissakin maissa myös

lakiin kirjattuna virallisena tehtävänä. Tehtävä kirjattiin lakiin esimerkiksi Ruotsissa vuonna 1996 ja Suomessa vuonna 2005 (Rinne & Koivula 2009, 186). Kolmas tehtävä ei ole helposti määriteltävissä oleva käsite ja se on hyvin monimuotoinen. Lisäksi sillä tarkoitetaan eri maissa erilaisia asioita. Esimerkiksi Pohjoismaissa ja Espanjassa se yhdistetään yliopistojen yhteiskuntasuhteeseen, vaikuttavuuteen ja alueelliseen tehtävään. Englannissa se puolestaan viittaa ulkopuolisella rahoituksella toteutettavaan toimintaan. Käsite *third task* on johdettu käsitteestä *third-stream activities*, jolla Englannissa on tarkoitettu rahoitusta, jolla tuetaan teknologian ja tiedon siirtoa yliopistoista ympäröivään yhteiskuntaan⁹ (Shattock & Temple 2006).

Kolmannen tehtävän yhtäkkistä korostusta on monella taholla kritisoitu todeten, että kolmas tehtävä tai palvelutehtävä on aiemminkin kuulunut yliopiston tehtäviin. Husén (1994, 179) on huomauttanut, että yliopisto on alkujaankin syntynyt palvelemaan valtiota ja markkinoita. Käytännöllinen ja ammattisuuntautunut koulutus esimerkiksi on monisatavuotinen perinne yliopistoissa. Yliopistotutkimus on myös aina vaikuttanut yhteiskuntaan, esimerkkeinä kansallisen identiteetin luominen, teollisuuden ja maatalouden kehittyminen sekä virkamiesten kouluttaminen (Miettinen ym. 2006, 241). Myös McLennan (2008) kyseenalaistaa aiheellisesti vallalla olevan diskurssin ”sitoutumisesta yhteiskuntaan” (*engagement*), joka on muodostunut määrääväksi keskusteltaessa yliopiston roolista. Diskurssissa ei nimittäin määritellä miten yliopistojen pitäisi sitoutua ja jos sitoutuminen on osa yliopiston toimintaa, onko osa sen toiminnasta sitten sitoutumatonta (jolloin *disengaged university* viittaa ilmeisesti elitistiseen yliopistoon)? McLennan näkee yliopiston aina olleen kiinnittynyt yhteiskuntaan ja ihmettelee keskustelussa vallitsevaa kahtiajakoa, jossa ajatus ”sosiaalisesta” ja ”antisosiaalisesta” vanhasta yliopistosta pannaan vastakkain. Tästä kahtiajaosta pitäisi päästä eroon eikä vahvistaa sitä sitoutumisdiskurssilla. (Mt. 196–195.)

Kolmatta tehtävää ei ole siis nähty ongelmattomana käsitteenä mutta ei myöskään ilmiönä. Sen on muun muassa pelätty vievän resursseja ja aikaa perustehtäviltä silloin, kun se on nähty yliopistoille annettuna ylimääräisenä tehtävänä. Toisaalta voidaan miettiä, onko kolmas tehtävä lainkaan oma tehtävänsä vai palautuuko se lopulta aina tutkimukseen ja opetukseen (Jongbloed ym. 2008, 312). Esimerkiksi Suomessa on korostettu, että kolmatta tehtävää ei pitäisi ajatella erillisenä vaan osana perustehtäviä. Yksi kysymys on, parantaako kolmas tehtävä tutkimuksen ja opetuksen mahdollisuuksia vai luoko pikemminkin konflikteja tehtävien välille. Williams ja Kitaev (2005) pohtivat rahoituksen näkökulmasta, onko yliopistojen kolmannella tehtävällä itsenäistä arvoa tutkimuksen ja opetuksen rinnalla tietoyhteiskunnassa, vai käytetäänkö sitä lähinnä keinona kerätä rahoitusta perustehtävien hoitamiseen. Ensimmäisessä tapauk-

---

⁹ Ensimmäinen virta on valtion perusrahoitus, toinen kilpailtu tutkimusneuvostojen (research council) rahoitus ja kolmas rahoituslähde ovat yritykset, järjestöt, IPR-rojaltit, kampuspalvelujen tulot, opiskelijamaksut, alumnirahoitus ja niin edelleen (Shattock & Temple 2006)

nessa kolmannella tehtävällä pitää olla yhtäläinen oikeus julkiseen rahoitukseen kuin muillakin tehtävillä. Jälkimmäisessä tapauksessa rahoitusta kannattaa hankkia vain, jos siitä jää käteen jotakin ylimääräistä. Williams ja Kitaev epäilevät, että valtionhallinnon ja yliopistojen käsitykset tästä todennäköisesti eroavat. Hallinnossa kolmannen tehtävän nähdään ehkä olevan panostusta kilpailukyvyyn lisäämiseen ja siis arvokasta sinällään. Yliopistoissakin kolmas tehtävä voidaan toki nähdä sinänsä tärkeänä, mutta käytännössä sen arvo voi olla lisärahoituksen hankkimisessa valtion rahoituksen vähenemisen vuoksi.

3.3.3 Yliopiston valtiosuhde ja sivistyspäämäärä

Muun muassa globalisaation ja uusien poliittisten ideologioiden myötä yliopiston ja valtion suhteessa on tapahtunut merkittäviä muutoksia:

- 1) prosessi, joka alkoi jo kaksi vuosisataa sitten, yliopiston liittäminen valtion palvelukseen, on tulossa tiensä päähän;
- 2) yliopiston paikkaa on uudelleenmääritelty yhteiskunnassa: valtion poliittisen integraation välineestä osaksi tuotantoprosessia ja valtioiden välisen talouden integraation toimijaksi;
- 3) kansalliselle hallinnolle tyypillisistä organisoitumismalleista on siirrytty kohti yritysmäisiä muotoja (Neave 2000, 16–17.)

Globalisaation, yhtenäisen Euroopan tavoitteen ja yhteiskunnan rakenteellisten muutosten aikakaudella valtion merkitys on vähentynyt ja koska yliopiston tehtävä on ollut olla kansallinen instituutio ja keskeinen osa modernin suurta ”kulttuurista projektia”, sen merkitys on muuttunut ja kansallinen kulttuurinen tehtävä pienentynyt (Kwiek 2000; Readings 1996, 3). Readings ennusti yliopistosta olevan tulossa ”kansallisvaltioiden välinen byrokraattinen yhtymä” (*transnational bureaucratic corporation*). Nykyään ollaan itse asiassa ristiriitaisessa tilanteessa, jossa oppiminen kansainvälistyy ja yliopistojen tehtävä on kehittää universaalia tiedettä, mutta samaan aikaan niitä halutaan hyödyntää kansallisvaltioiden tarkoituksiin (Kerr 1990). Hieman eri tavalla asiaan on nähnyt Välimaa (2004b) pohdittuaan kansallisen, paikallisen ja globaalin suhdetta suomalaisessa korkeakoulutuksessa. 1800-luvulla kansallistune nousi ja yliopistoista tuli merkittävä tekijä suomalaiselle kansallisidentiteetille. Nykyään puhutaan identiteetin sijaan yliopistojen merkityksestä kansalliselle innovaatiojärjestelmälle, mutta tästä käsitteellisestä muutoksesta huolimatta Välimaa on kirjoittanut, että korkeakoulutus on edelleen tärkeä osa kansallisen identiteetin rakentumista.

Jongbloed ym. (2008, 308) toteavat, että kun valtion suora vaikutus yliopistoihin on vähentynyt ja yliopistojen autonomia sekä markkinoiden rooli kasvanut, yliopistot kiinnittyvät enemmän ja enemmän ulkopuolisiin toimijoihin. Tämän kehityksen käänköpuolena saattaa käydä niin, että yliopistoista tulee pirstaloituneita ja niiden sivistystehtävä joutuu uhan alle. Kwiek (2001) on varoittanut, että yliopisto tarvitsisi uuden kiinnikekohdan ja merkityksen valtion tilalle, jottei se joudu vain antautumaan konsu-

merismin logiikalle ja myymään koulutustuotteitaan ainoana tarkoituksenaan. Samansuuntaisesti Fuller (2003a, 120) näkee, että yksityisen rahoituksen merkityksen kasvaessa yliopistolla ei ole velvollisuuksia ainoastaan kansalaisille vaan myös yksityisille tahoille. Tätä myötä yliopisto on menettänyt itsenäisyyttään mutta myös valtion suoman turvan. Toisaalta Husén (1994, 181) on todennut, että jo puhuttaessa yliopistojen kansallisesta ”kannattavuudesta”, huomio yleensä kiinnitetään siihen, kuinka paljon valtion taloudellisesta kasvusta voidaan lukea yliopistokoulutuksen hyväksi, jolloin unohdetaan korkeakoulutuksen kulttuurinen ja sosiaalinen merkitys (myös Elbaz 2000, 89; Amaral & Magalhães 2002, 9). Sivistystehtävän väheneminen ei siis välttämättä liity siihen, että side valtioon heikkenee. Markkinatalouden, teollistumisen ja massakorkeakoulutuksen ajalla sivistysyliopistolla ei ehkä nähdä olevan mahdollisuuksia toimia kun tilalle astuvat toisenlaiset arvot ja tavoitteet (Huusko 2006, 126). Sivistysyliopistosta omaksuttuja vaikutteita kyllä pidetään edelleen arvossa yliopistoissa mutta nykyinen tulos- tai markkinayliopisto erottuu selkeästi sivistysyliopiston tavoitteista (Huusko 2006, 128). ”Tieto” nähdään tärkeämpänä kuin ”kulttuuri” tai ”sivistys” (*Bildung*) (Kwiek 2004, 762).

Goedegebuure ym. (1993b, 324) huomauttavat 1990-luvun alussa, että markkinasuuntautuneisuus korkeakoulutuksen ohjauksessa oli kiinnostava ilmiö, koska se oli vastoin valtioiden aikaisempia asenteita. Tiedosta saattaa tulla ”yksityisomistuksellinen” taloudellinen tuote myös uusliberaalin ideologian seurauksena, kun instituutiot joutuvat varmistamaan taloudellisen tulevaisuutensa kilpailuilla markkinoilla (Meek 2003, 11). Tutkimuksen alueella tämä tapahtuu esimerkiksi hankkimalla patenteja ja lisenssejä tai siirtämällä tietoa ensin omaan spin off -yritykseen (Hellström 2004, 516).

Monissa maissa kyse ei ole enää välttämättä vain siitä, että yliopistojen pitäisi kehittää yhteyksiä yritysmaailmaan, vaan yliopistoista itsessään halutaan tehdä bisnestä (Cowen 1991). Yliopistojen joutuessa kilpailemaan keskenään (ja kansainvälisillä markkinoilla) ne saattavat kehittää menestymisen halussaan opetuspalvelujen lisäksi muitakin uusia markkinakelpoisia toimintoja (Enders 2004, 366). Paineita tähän luo esimerkiksi GATS-sopimus (General Agreement on Trade in Services), joka on vapauttamassa korkeakoulupalvelujenkin markkinointia yli valtioiden rajojen. Yliopistoista on tullut markkinatoimijoita, joita vertaillaan, rankataan ja arvioidaan.¹⁰ Puhuttaessa korkeakoulumarkkinoista, voidaan erotella eri ulottuvuuksia. Voidaan puhua koulutuspalveluiden asiakasmarkkinoista (*consumer markets*), akateemisen työvoiman markkinoista tai rahoitusmarkkinoista (opiskelijoiden rahoitus, instituution rahoitus) (Hölttä 1995, 103–107). Tässä tutkimuksessa, puhuttaessa siirtymisestä kohti

---

¹⁰ Markkinoinnin tarpeisiin vastaavat osaltaan myös erilaiset yliopistojen rankinglistat. Perusteluna listojen tekemiselle esitetään nimenomaan opiskelijoiden, akateemisten työntekijöiden ja tutkimussopimuksia tekevien yritysten tarve saada vertailutietoa. (esim. The Times Higher Education Supplement, November 5 2004).

markkinaorientoituneempaa yliopistoa, tarkoitetaan sitä, että rahoituksesta kilpailaan yhä enemmän, opiskelijoiden halutaan maksavan koulutuksestaan ja yliopistojen halutaan myyvän palvelujaan ja tietoa. Ohjaus tapahtuu enemmän markkinamekanismien (kilpailu rahoituksesta, opiskelijoista) kuin valtion tiukkojen määräysten kautta. (vrt. Hölttä 1995, 134–135). Todellisia korkeakoulutuksen markkinoita ei kuitenkaan liene vielä laajalti olemassa. Valtiot usein tulevat väliin ja asettavat rajoituksia, vaikka markkinavoimien sallittaisiinkin ohjailta toimintaa jossain määrin. Tämä ehkä siksi, että korkeakoulutuksen vaikutusten ajatellaan edelleen ulottuvan laajemmalle yhteiskuntaan kuin vain yksilöihin (public good). (Mt. 101.)

3.3.4 Akateemisen kapitalismin globaali nousu

Ovatko yliopistot sitten pakotettuja menemään mukaan uusiin taloudellisiin ehtoihin ja toimimaan uusien periaatteiden mukaan? Koulutuksesta on tullut tuote, jolla käydään kauppaa ja yliopistot vanhoina ”tavarantoimittajina” kokevat lisääntyvää painetta uusien toimijoiden – esimerkiksi yritysten, puolikaupallisten kansainvälisten organisaatioiden ja voimakkaiden talousmahtien tukemien toimijoiden – taholta (Nóvoa & Lawn 2002). Slaughter ja Rhoades (2004) kuvaavat kirjassaan *Academic capitalism and the new economy* yhdysvaltalaisen korkeakoulujen integroitumista niin kutsuttuun uuteen talouteen ja selittävät tätä prosessia akateemisen kapitalismin teorialla¹¹. Heidän näkemyksensä mukaan prosessi ei ole välttämätön, sillä vaihtoehtojakin uuteen talouteen integroitumiselle olisi. Lisäksi he näkevät yliopistojen toimijat tämän kehityksen aktiivisina toimijoina. Yliopistot eivät ole ulkoisten kaupallisten intressien uhreja vaan jopa kehityksen pioneereja (Mt. 305). Osa akateemisen kapitalismin ilmiötä on myös valtion rahoitusmekanismien muutos. Siirtyminen könttäsummista toimintamenobudjetointiin ja tuloksiin perustuvaan rahoitukseen muutti toimintaehtoja. Paitsi että ulkopuolista kilpailtua rahoitusta jouduttiin etsimään enemmän valtionrahoituksen niukennuttua, myös valtion rahoituksesta piti kilpailla. Tällöin toki ulkopuoliset tekijät olivat vahvasti vaikuttamassa muutokseen, jos yliopistoilla ei ollut muita vaihtoehtoja.

Retoriikka ”yritysmäisyydestä yliopistoissa” viittaa läheiseen suhteeseen markkinoihin, mutta Slaughter ja Rhoades huomauttavat, että valtiolla on edelleen tärkeä rooli kasvavan akateemisen kapitalismin rahoituksellisena tukijana. Akateeminen kapitalismi ei sisällä yksityistämistä vaan pikemminkin tuo mukanaan julkisen tilan uudelleenmäärittelyn ja siihen soveltuvan toiminnan. Kirjoittajat tarkastelevat niin opetusta, tutkimusta, patenteja, tuotemerkkejä kuin julkaisuoikeuksiakin keskittyen markkinatoimista saatavien ulkopuolisten resurssien uuteen sukupolveen, joka käynnistää tuotteiden, prosessien ja palveluiden myymisen. Analyysin kohteeksi nimetään myös

---

¹¹ Kirja on jatkoa teokselle Slaughter & Leslie 1997: *Academic capitalism: politics, policies and entrepreneurial university*, joka nosti akateemisen kapitalismin käsitteen yleisempään tietoisuuteen.

rajojen hälveneminen markkinoiden, valtion ja korkeakoulutuksen välillä. He näkevät opetuksessa ja tutkimuksessa tapahtuvan suuria muutoksia, jotka voidaan käsitteellistää siirtymisenä julkisen hyvän tieto- tai oppimisjärjestelmästä (*public good knowledge/learning regime*) akateemisen kapitalismin tieto- tai oppimisjärjestelmään (*academic capitalist knowledge/learning regime*). (Slaughter & Rhoades 2004, 2, 8, 11, 306.)

Julkisen hyvän järjestelmässä tietoa arvostettiin julkisena hyvänä, johon kansalaisilla oli oikeus. Mertonilaiset normit ja akateemisen vapauden ihanne olivat vallalla. Tämän järjestelmän tukipilari oli perustiede, joka johti uuden tiedon löytämiseen akateemisten tieteenalojen sisällä ja mahdollisesti myös julkiseen hyötyyn. Perustieteen löydökset edelsivät aina kehitystä, joka tapahtui valtion laboratorioissa tai yrityksissä. Sitä seurasi sovellus, joka tapahtui lähes aina yrityksissä. Julkisen ja yksityisen sektorin välillä oli vahva erottelu. (Slaughter & Rhoades 2004, 28.) *Akateemisen kapitalismin järjestelmässä* arvostetaan tiedon yksityistämistä ja rahallista hyödyntämistä, jossa tiedon ”keksijöiden” ja yritysten oikeudet tulevat ennen kansan oikeutta. Julkinen intressi tieteen hyödykkeitä kohtaan alistetaan sille oletukselle, että vahva tietotalous luo kasvua. Nähdään, että monien tuotteiden lisensointi yksinomaan yksityisille yrityksille vaikuttaa taloudelliseen kasvuun, mikä puolestaan hyödyttää koko yhteiskuntaa. Tieteen ja kaupallisen toiminnan välillä ei nähdä suurta eroa. Tutkimusta arvostetaan, koska se johtaa korkean teknologian tuotteisiin, joista on hyötyä tietotaloudelle. (Mt. 29.) Todellisuudessa nämä kaksi mallia elävät tietyksi rinnakkain ja lomittain.

Slaughter ja Rhoades (2004, 16) pitävät uuden talouden keskeisimpinä piirteinä yliopistojen kannalta sen globaalia ulottuvuutta, tiedon kohtelemista raakamateriaalina, ei-fordistisia tuotantoprosesseja ja työntekijöiden ja kuluttajien tarpeita. Uusi talous riippuu monella tavalla uusliberaalista valtiosta ja sen perussäännöistä, jotka luovat ja ylläpitävät globaalia pelikenttää. Uudet tiedon alueet (tieto ei ole enää vain yliopiston sisäinen asia, vaan se liikkuu laajemmissa ympyröissä), välitysorganisaatiot ja laajempi johtamiskapasiteetti luovat verkostoja, joiden kautta yliopistot ovat yhteydessä uuteen talouteen. Yliopistot, tiedekunnat ja laitokset hyötyvät kuitenkin uusliberaaleista aloitteista vain siinä määrin kuin ne itse ovat sitoutuneet akateemisen kapitalismin järjestelmään. Niillä, joilla ei ole kykyä tai halua tähän, on vaikeuksia päästä kiinni uusiin ohjelmiin ja mahdollisuuksiin ja sitä kautta hyötyä tilanteesta. (Slaughter & Rhoades 2004, 22, 26.)

Lisäksi vaikka yliopistoilla on kiinteä suhde uuteen talouteen ja ne omaksuvat monia käytänteitä yritysmaailmasta, Slaughterin ja Rhoadesin mukaan niistä ei ole tulossa yrityksiä. Ne eivät halua menettää valtion tukia tai maksaa veroja, olla vastuussa riskeistä, joita liittyy rahoitukseen tai toimia yrityskirjanpidon alla. Silti ”palomuri”, joka aiemmin erotti julkisen ja yksityisen sektorin, on yhä huokoisempi (Slaughter & Rhoades 2004, 26–27).

4 YRITYSMÄISEEN YLIOPISTOON?

Edellisessä luvussa on kuvattu niitä olosuhteiden muutoksia, jotka ovat vaikuttaneet yliopistojen muutokseen. Mainittuja muutoksia korkeakoulupolitiikassa ja yliopistoissa voidaan kuvata siirtymänä lakisääteisen kehittämisen korkeakouludoktriinista tuulosvastoollisen yritysyliopiston korkeakouludoktriiniin (Nevala & Rinne 2012, 223). Yritysmäisen yliopiston käsitteellä voidaan siis hahmottaa tilannetta, johon yliopistoinstituutio on päätenyt 1980-luvulla alkaneiden muutosten seurauksena. Tässä luvussa kuvaan näiden muutosten seurauksia yliopistoissa. Luvussa 4.1 käsittelen yritysmäisyyden käsitettä ja yritysmäisyyden ja yliopiston yhteensovittamista teoreettisemmalla tasolla ja luvussa 4.2 käytännön muutoksia yritysmäistyvässä yliopistoissa sekä mitä ne merkitsevät yliopiston ytimelle ja tietoon perustuvuudelle.

4.1 Yritysmäinen yliopisto

4.1.1 Käsitteiden tarkastelu

Yleinen yhteiskunnallinen muutos, korkeakoulupolitiikan ja hallintokulttuurin muuttuminen sekä valtion, markkinoiden ja korkeakoulusektorin suhteiden muokkautuminen ovat nostaneet esiin uusia käsitteitä, joilla yritetään kuvata yliopiston uutta olemusta. Eri käsitteet korostavat aina jotakin puolta muuttuvassa yliopistossa.

- *Innovatiivinen yliopisto (innovative university)* on suhteellisen laaja käsite, jolla viitataan yliopiston uudistumiseen. Meira Soares ja Amaral (1999, 20) kannattavat nimenomaan innovatiivisen yliopiston käsitteen käyttöä, koska se kuvaa heidän mielestään yliopistoissa tarvittavaa muutosta, jossa korkeakoulutuksen perinteitä ei saa unohtaa. Käsitteeseen ei liity (negatiivisia) mielikuvia voitontavoittelusta.
- *Palveluyliopistossa (service university)* korostuvat asiakkaiden tarpeet (Cummings 1999).
- Käsitteellä *Mcyliopisto (McUniversity)* puolestaan nostetaan esiin tehokkuus, laskelmointi, ennustettavuus ja kontrolli (Ritzer 2002; Rinne 1999).¹²
- *Korporaatioyliopistolla (corporate university)* tarkoitetaan yleensä jonkin yrityksen omistamaa koulutusyksikköä, jossa yritykselle koulutetaan työnteki-

---

¹² Ritzerin (1999) McDonaldization-teesi pohjautuu Weberin rationalisoitumisteorialle, mutta yrittää samalla "uudistaa" tätä teoriaa, sillä Ritzer näkee pikaruokakulttuurin kuvaavan paremmin nykyaikaa kuin byrokraatisoitumisen. McYliopistot eivät pysty tuottamaan uutta tietoa luonteensa takia: työntekijät ovat sitoutumattomia, heillä ei ole aikaa mihinkään "ylimääräiseen" ja toiminta on siten standardisoitua, että luova toiminta on mahdotonta. Lopulta yliopistojen tulevaisuutta voi kuvata sanalla "luhistuminen". Mcyhteiskunnassa se sulautuu muuhun kulutukseen, mediaan ja viihteeseen, jos se ei pidä kiinni ominaispiirteistään. (Ritzer 1999, 2, 158–159.)

jöitä. Toisaalta sillä voidaan tarkoittaa myös puhtaasti voitontavoitteluun ja akateemisten ”tuotteiden” tehtailuun perustuvaa yksityistä yliopistoa (Nowotny ym. 2001, 92).

Yritysmäiselle yliopistolle (entrepreneurial university/enterprise university) on myös olemassa erilaisia määrittelyjä. Käsite nousi yleisempään tietoisuuteen Burton Clarkin kirjan *Creating Entrepreneurial Universities* (1998) myötä ja sai aikaan vilkasta keskustelua. Clarkilla yritysmäisyydessä on positiivinen kaiku: yritysmäiset yliopistot kykenevät murtautumaan ulos rahoitusrakenteista ja valtion yliopistojärjestelmän rajoitteista, ja asettamaan itsenäisesti tavoitteensa. Ne tekevät tämän

- (1) vahvistamalla yliopiston sisäisiä ohjausjärjestelmiä, jotka mahdollistavat yritysmäisen joustavan päätöksenteon ja kehittävät organisaation kiinteyttä,
- (2) laajentamalla toimintoja yliopiston reuna-alueilla, eli perustamalla palveluyksiköjä parantamaan elinkeinoelämäyhteistyötä, teknologian siirtoa ja täydennyskoulutusta, sekä monitieteisiä, sovellusorientoituneita tutkimusyksiköjä,
- (3) monipuolistamalla rahoitusperustaansa, mikä tuo joustomahdollisuuksia, mutta toisaalta luo riippuvuussuhteita uusiin sidosryhmiin ja edellyttää vastaamista niiden odotuksiin,
- (4) onnistumalla motivoimaan ”akateemisen ytimen”, tieteenalalaitokset, yritys-suuntautuneeseen kehitykseen ja omaksuma yritysmäisiä toimintatapoja
- (5) omaksumalla yrittäjäkulttuurin, uudet toimintatavat ja arvot. (Clark 1998.)

Näitä viittä määritettä ja Clarkin kirjaa yleisemmin on kritisoitu siitä, että ne ovat kyllä hyviä empiirisiä kuvauksia (tosin yksiuolotteisia), mutta eivät tarjoa teoreettista perustaa, ja ovat yleistäviä (ks. esim. Deem 2001). Silti näitä muutuskategorioita usein käytetään, kun arvioidaan yliopistojen muutosta yritysmäisemmiksi. Välimaa ja Ursin (2006, 22) muistuttavat, että Clark tutki yliopistoja ensin empiirisesti ja tiivistä ja käsitteellisesti havaintonsa sitten teoreettiseksi malliksi siitä, kuinka ”yritysmäinen yliopisto” toimii. Vasta myöhemmin tästä mallista on tehty normatiivinen esikuva sille, miten yliopistojen pitäisi toimia.

Käsite yritysmäinen on nähty ongelmallisena, koska se voidaan liittää yksioikoisesti yritysajatteluun, mutta Clark viittaa sillä nimenomaan yliopistojen sopeutumisedellytyksiin muuttuvissa ympäristöissä (vrt. Tirronen 2005, 97). Vuoden 1998 kirjassa hän painotti, että käsite ’yritysmäinen’ korostaa ajatusta tietoisista toimenpiteistä, joita organisaation asenteiden muutos vaatii (Clark 1998, 4). Myöhemmässä, vuonna 2004 julkaistussa kirjassaan *Sustaining Change in Universities* – joka jatkoi yritysmäisten ja itseohjautuvien yliopistojen tarkastelua – Clark puolusti provokatiiviseksi väitettyä käsitettä ’yritysmäinen yliopisto’ sen sijaan että hän olisi käyttänyt käsitteitä kuten ’proaktiivinen/ennakoiva’ tai ’innovatiivinen’. Clarkin mielestä ’yritysmäinen’ viittaa hyvin asenteisiin ja käytänteisiin, jotka mitä todennäköisimmin johtavat modernin, itsenäisen ja itseohjautuvan yliopiston muotoutumiseen. (Clark 2004, 7.)

Clark (1998, 3–4; 2004) siis tarkoittaa käsitteellä yritysmäinen jonkin sosiaalisen järjestelmän, kuten koko yliopiston, laitoksen tai tutkimusyksikön ominaisuutta, johon liittyvät riskien otto ja aktiivinen organisationaalisen muutoksen etsiminen, jotta tulevaisuudessa voitaisiin vastata paremmin haasteisiin. Yritysmäinen yliopisto voidaan määritellä myös yleisellä tasolla ja lyhyesti perinteiseksi yliopistoksi, joka yrittää kurottua laajempaan tietotalouteen ja joka perustuu julkis-yksityis -kumppanuuden periaatteelle (Nowotny ym. 2001, 92). Barnett näkee yritysmäisyyden yhtenä mahdollisena yliopistollisena ideologiana, jonka myötä koko instituution luonne voi muuttua. Hänelle yritysmäinen yliopisto tarkoittaa sitoutumisen, riskinoton ja seikkailuasenteiden herättämistä. Yritysmäinen yliopisto ei koskaan pysähdy, vaan muuttuu jatkuvasti ja laajentaa vuorovaikutustaan laajemmalle maailmaan. (Barnett 2003, 65–68.) (Ks. myös Koivula ym. 2009; Rinne & Koivula 2005; Rinne & Koivula 2009.)

Yritysmäisyys voidaan määritellä myös yksinkertaistetusti toimenpiteiksi, joilla institutiot luovat tuloja itselleen (Lee & Rhoads 2004). Selvää ei kuitenkaan ole, että yritysmäinen yliopisto olisi aina puhtaasti voittoa tavoitteleva, tai että ”perinteinen” yliopisto ei tavoittelisi taloudellista hyötyä (voittoa tavoittelevista yliopistoista ks. Ruch 2001). Saman periaatteen mukaan yksityistä yliopistoa ei voi suoraan olettaa yritysmäisen kulttuurin mukaan toimivaksi ja julkista yliopistoa perinteiden noudattajaksi, vaikka useat yritysmäisyyttä kannattavat yliopistot ovatkin yksityisiä (ks. Powers 2003). EUERK-projektissamme yritysmäisyys määriteltiin laajasti. Määrittelyssä otettiin huomioon toimet, joilla yliopisto tekee itsensä vähemmän riippuvaiseksi valtiosta (ulkopuolisen rahoituksen hankkiminen, omien tavoitteiden asettelu), se, että yritysmäisyys voi ilmetä eri tavoin erilaisissa yliopistoissa, ja että yritysmäisyys ei välttämättä ole institutionaalista, vaan se voi olla myös vain yksittäisten henkilöiden tavoite (*intrapreneurs*) (Shattock 2005). Kysymyksenasettelussa ei siis rajoitettu Clarkin esittämiin yritysmäisen yliopiston piirteisiin. Yritysmäisyydellä tarkoitettiin laajasti niitä kaikkia arvoja, rakenteita ja toimintatapoja yliopistojen nykyisessä toiminnassa, joita ei ole liitetty perinteiseen yliopistomalliin, ja joita on totuttu ajattelemaan yksityisen sektorin piirteinä.

Yritysmäinen yliopisto alkaa olla melko vakiintunut käsite korkeakoulututkimuksessa kuvaamaan uusinta vaihetta yliopistojen kehityksessä (esim. Barnett 2011; McLennan 2008, 197). Toki se on myös herättänyt paljon kysymyksiä ja kritiikkiä. Yksi kritiikin teema on se, että yliopisto olisi alkujaan ollut paljon yritysmäisempi kuin nykyään, kun se on valtion ohjauksessa. Toiseksi jotkut kommentoivat sitä, että yliopistossa työkentelevillä on jo luonnostaan jonkinlaista yrittäjyyshenkeä ja yritteliäisyyttä. Yritysmäisyyttä positiivisena pitävät yleensä näkevät, että silloin yliopisto on itsenäisempi ja vapaampi toimimaan valtiosta riippumatta, voi tehdä rohkeampia avauksia ja olla innovatiivisempi. Muutoksen mahdollisuus, yhteistyö ulkopuolisten kanssa, yrittäjämäinen henki ja jonkinlainen tulosvastuu nähdään tärkeänä. Tällöin kannattajat puhuvat ehkä ”pehmeästä yritysmäisyydestä”, jonka toinen puoli on ”kova yritysmäisyys”. Kova yritysmäisyys viittaa puhtaasti taloudelliseen ajatteluun. Siihen liitetään rahan valta sanella yliopiston toimintaa ja pelko siitä, että tätä myötä yliopisto unohtavaa kulttuurisen tehtävänsä ja sosiaalisen vastuunsa. Lisäksi vastustajilla ja kannattajilla saattaa

olla myös erilaiset käsitykset yliopiston tehtävästä yhteiskunnassa ja siitä, onko sen tehtävä tuottaa pääasiassa julkista vai yksityistä hyvää.

Käsite ei siis ole yksiselitteinen, mutta sillä voidaan nähdäkseni kuitenkin kuvata yritysmäisiä toimintatapoja, jotka ovat rantautuneet yliopistoihin. Ajatuksena on siis, että yksityisen sektorin ja yrity maailman toimintatapoja on haluttu tuoda julkiselle puolelle. Voidaan ajatella, että yliopistojen toimintaa ohjaamaan on noussut kokonaan uusi periaate (Välimaa 2004b, 48). Tässä tutkimuksessa käytän käsitettä kuvaamaan yliopiston ja sen toimintaehtojen muutosta 1990-luvulta lähtien ja varsinkin 2000-luvulla. Muutosta on tapahtunut kahdelta osin: Ensinnäkin yliopiston toimintavat ja rahoitusmekanismit ovat nopeasti muuttuneet yksityisen sektorin suuntaan. Toiseksi yliopistoille kohdennetaan tehokkuus-, hyöty- ja tuottavuusodotuksia, joita on totuttu aiemmin ajattelemaan yrity maailman vaatimuksina. Nyky-yliopistoa voidaan siis kutsua yritysmäiseksi yliopistoksi. Se kuvaa tilannetta, johon on tultu ja antaa taustan niille refleктоiville diskursseille, joita yliopiston tilanteesta tulee esiin.

4.1.2 Akateemisen ja yritysmäisen yhteensovittautuminen

Muutoksen yritysmäiseen paradigmaan voidaan ajatella johtuvan sekä yliopistolaitoksen kehityksestä että ulkoisista vaikutteista (Etzkowitz ym. 2000). Voidaankin miettiä, onko muutos korkeakoulutuksessa ollut suunniteltua vai onko kehitys sitä kohti ollut vääjäämätöntä ulkoisten puitteiden seurauksena. Yritysmäisen yliopiston syntyyn vaikuttavia seikkoja on nimetty olleen yleinen julkisiin palveluihin liittyvä ideologisen ilmaston muutos (Williams 2002, 10); ulkoiset paineet ja yliopistojen pyrkimys vastata haasteisiin ja odotuksiin (Mészáros 1999, 91; Sporn 1999, 30); yliopiston valtionrahoituksen leikkaaminen; rahoituksen jakaminen enenevässä määrin tulosten ja kilpailun perusteella; sekä yliopistojen alistaminen uuden julkisjohtamisen periaatteille (Dale 2007, 20). Meira Soares ja Amaral (1999, 15) huomauttavat, että esimerkiksi Clarkin (1998) tutkimuksen tapausyliopistoissa olosuhteet olivat liikkeelle työntävänä voimana, mutta myöhemmin niissä kehittyi ”ennakoiva asenne”, jolloin ne toimivat uuden liiketoiminnallisen kulttuurinsa mukaisesti ilman ulkoisten olosuhteiden pakottavaa voimaa. Useimmiten lieneekin niin, että ulkoiset olosuhteet ovat alkuunpanevana voimana viemässä yliopistoja markkina-suuntautuneempaan toimintaan.

Yritysmäisen yliopiston on toisaalla nähty olevan luontevaa jatkoa yliopiston kehitykselle (Etzkowitz 2003), toisaalla päinvastoin tutkimusyliopiston tehtävän epämuodostumana (Slaughter ja Leslie 1997). Toiset näkemykset korostavat yliopiston ja yrityksen samanlaisuutta, toiset eroja.

Eroja korostavat mainitsevat usein syitä, jotka estävät yritysmäisyyden. Esteitä yrityskulttuurin kehittymiselle yliopistoissa voivat olla esimerkiksi yliopistojen kollegiaalisuus, professionaalisuus ja byrokraattisuus (Hay, Butt & Kirby 2002, 140). Shattock (2003) on maininnut yritysmäisen kulttuurin esteiksi lisäksi valtion toimet ja rahoitusjärjestelmän (jotka siis muuttuessaan ovat johtaneet yritysmäiseen yliopistoon), or-

ganisationaalisen kulttuurin ja perinteet, liian monet ”auktoriteettikerrostumat” sekä vahvan johdon puutteen. Voidaan nähdä, että yliopistoilla on kyllä paljon inhimillistä pääomaa (*human capital*), mutta liian vähän ”rakenteellista pääomaa” (*structural capital*), jolloin yliopisto kokonaisuutena on vähemmän kuin osiensa summa – toisin kuin esimerkiksi tehokkaasti toimiva McDonald’s (ks. Fuller 2003a, 119). Se ei siis toimi samoin kuin yritys. Yliopistojen ja elinkeinoelämän tai yhteiskunnan välinen yhteistyö saattaa tuottaa ongelmia instituutiolle, jonka perinteisiin ei ole kuulunut kaupallisuus ja jossa tällaista osaamista ei ole. Toiminta on myös pitkäjänteisempää ja siksi hitaampaa kuin mitä yritysmaailma vaatii. Ongelmallista on lisäksi se, että kaupallistaessaan toimintojaan yliopisto toimii samanaikaisesti sekä julkis- että yksityisoikeudellisuuden kentillä. (Lampola 2002; OECD 1999, 32; Välimaa 2004a, 56.)

Aina yliopistojen peruseriaatteiden ja yritystoiminnan välillä ei kuitenkaan ole nähty suurta eroa. On todettu, että akateemisille ja yrittäjän ammattiteille ominaiset piirteet ovat itse asiassa melko samanlaisia: mahdollisuus olla luova, autonomian tarve, halu saavuttaa tavoitteita ja sisäinen kontrolli. Ero yrittäjiin on siinä, että akateemisten toimijoiden tavoitteena ei yleensä ole tehdä voittoa. (Hay ym. 2002, 140.) Scott (2003a) onkin todennut, että yritysmäisten muutosten myötä akateemisten toimijoiden roolia voi olla vaikeampi erottaa muista toimijoista. Erot akateemisen organisaatiokulttuurin ja muiden organisaatioiden välillä pienenevät. Koulutuksellisten ja markkina-arvojen yhdistäminen yliopistomaailmassa voikin johtaa uuden ammatillisen kulttuurin syntyyn (Johnson 2002, 153).

Yleisemmin on kuitenkin esitetty kritiikkiä markkinaorientoituneen korkeakoulumallin riskeistä, niin Euroopassa kuin Amerikassakin. Akateemisen kapitalismin ja markkinaistumisen kehittymiseen on liittynyt pelkoa yliopistojen riippumattomuuden kaventumisesta ja toiminnan arvioinnin kriteerien muuttumisesta. Niiden on ajateltu menettävän itsenäisyyttään ja intressittömyyttään, kun ne nousevat keskeisempään asemaan yhteiskunnassa (Rinne 1999, 161) ja joutuvat etsimään rahoitusta yritysyrityksestä (Meira Soares & Amaral 1999, 12; OECD 1999, 17). Resurssi-riippuvuusteorian mukaan niillä toimijoilla, jotka tarjoavat rahoitusta yliopistojen toimintaan, on myös valtaa niihin nähden (Slaughter & Leslie 1997, 68). Kuten Goedegebuure ym. (1993b, 334) ovat todenneet: ”se joka maksaa viulut, määrää myös tahdin”. Yliopistoväestä tulee ”älytyöläisiä” (*intellectual workers*), joiden aikaisemmin tieteenalaan suuntautunut lojaalius pakotetaan nyt kohdistumaan maksajataholle (Amaral, Fulton & Larsen 2003, 291). Samalla yliopistojen toiminnan ja tieteen laadun arviointi on siirtynyt tieteellisen yhteisön ulkopuolelle ja laatu halutaan määrittellä operationaalisesti (Cowen 1996b; Hellström 2004). Markkinadiskurssiin kuuluu olennaisesti laadun määrittäminen nimenomaan tehokkuuden ja vaikuttavuuden näkökulmista (Hölttä 2005, 45). Ballin (2004, 14) aiheellisena pelkona on, että tulosvelvollisuuteen liittyvä suorituskeskeisyys tavaramuotoistaa ja esineellistää julkisen sektorin työn. Tällöin tulosvastuullisuudella ei välttämättä ole enää mitään tekemistä yliopiston laajemman sosiaalisen vastuun kanssa (Giroux 2003, 184).

Cowen (1996a, 182) pelkää markkinavetoisen korkeakoulujärjestelmän tuottavan barbaareja, joiden tietämys on käyttökelpoista, spesifiä ja myytävää, mutta ei sivistynyttä. Markkinaistamisen nähdään voivan johtaa myös moraalisiin riskeihin, vääriin valintoihin, nouseviin liiketoimintakuluihin, kasvavaan arviointi- ja kontrollityöhön, laskelmoivaan ”manageriaaliseen peliin” ja hyödyntavoitteluun. Kilpailu kaupallisten koulutuksen tarjoajien kanssa voi lisäksi johtaa intressiristiriitoihin, epäreiluun kilpailuun ja markkinahäiriöihin. Huolissaan ollaan siitä, miten käy yliopisto-organisaation sisäisen tehokkuuden, vaikuttavuuden, legitimitetin, luovuuden, itsenäisyyden, kritiikin, pitkän ajan näkökulman ja moraalisien tietoisuuden. Yliopistoille esitettyjen vaatimusten kasvaessa voi jäädä pohtimatta perusvelvollisuuksien ja ulkopuolisen yhteistyön yhteensopivuus sekä akateemisen yhteisön toimintatavat. (Hellström 2004; Giroux 2003, 184; Jongbloed 2003, 121; Currie 2003, 191; Enders 2002, 87; Rhodes 2001, 8; Jacob 2000a, b, 21; Smith 2000, 177; Cowen 1996a, 182; Gibbons ym. 1994, 76.) Cowenin (1996a, 181) mukaan johtamiskulttuuri alistaa akateemisen kulttuurin, josta tulee ”koulutuspalvelujen paketti”, jota täytyy yrittää myydä selviytymisen takaamiseksi. Yksityisen sektorin arvoja ylistettäessä huomiota ei kiinnitetä siihen, että julkisen sektorin arvot ovat kääntymässä välineelliseksi etiikaksi (Ball 2004, 18). Yliopistolla ja taloudella on kyllä legitiimi suhde, mutta tämän ei tarvitse merkitä yliopistojen tukahduttamista (Hilpelä 2004, 63). Suurimpana uhkana yliopistoille voidaankin nähdä tieteentekijöiden ja yliopistojen heikkoa kykyä pitää kiinni perinteisistä tavoitteistaan paineiden alla (Rinne 1999, 161; Rinne ym. 2012).

Pelkona on, että Mcyhteiskunnassa yliopisto sulautuu muuhun kulutukseen, mediaan ja viihteeseen, jos se ei pidä kiinni ominaispiirteistään (Ritzer 1999, 159). Tilanteessa, jossa markkinakelpoisuus ja -menestys on kelpoisuuden tai pätevyyden kriteeri (Barnett 2003, 68), voi olla helpommin sanottu kuin tehty pitää kiinni periaatteista, varsinkin kun yliopistojen kyky edistää tieteellistä ajattelua ja kyseenalaistaa itsestäänselvinä pidettyjä asioita saa yhä vähemmän huomiota (Häyrinen-Alestalo ym. 2000). Helposti käy niin, että oleminen hyödyksi talouselämälle tulkitaan niin, että pitäisi myös toimia kuin talouselämässä (*“being useful to business is interpreted as being like business”*) (Marginson 2000, 31). Yliopistosta kehitetään toisaalta tutkintomyylyä, toisaalta patenttitehdasta, joille on yhteistä lyhytnäköinen voitontavoittelu. Yliopiston merkitys tulisi kuitenkin arvioida muilla arvoilla, esimerkiksi juuri opetuksen ja tutkimuksen yhteydellä. (Fuller 2003a). Nykyisessäkin – ja varsinkin nykyisessä – yhteiskunnassa tarvitaan eettisyyden opetusta ja se on oltava myös yliopiston tehtävä. Perinteinen tutkimusta ohjaava eettinen periaate on pyrkimys totuuteen, mikä on akateemisen eetoksen ydin. Tärkeä tehtävä on myös kriittisyys. (Husén 1996, 17.) Korkeakoulutuksen tarkoitus on perinteisesti ollut tuottaa julkista hyötyä. Pelättävissä voi olla, että mitä enemmän mennään yksityisyyden ja markkinoiden suuntaan, sitä enemmän sosiaalinen vastuullisuus häviää. (Denman 2005, 5.)

Edellä sanotusta huolimatta pitäytyminen norsunluutornikulttuurissa ja perinteisten arvojen ylisuojelu eivät ole järkeviä suhtautumistapoja. Viittaukset modernin aikakaudella saatuihin oikeuksiin ovat turhia, koska tämä aika on jo mennyt ja koko

ympäröivä yhteiskunta ja valtioinstituutio ovat muuttuneet (Kwiek 2001). Enders (2002, 83) mainitsee ”yhdistävät strategiat” (bridging strategies), joiden kautta yliopistot pyrkivät ottamaan huomioon ulkoisia vaikutteita, mutta jotka eivät kuitenkaan ole välttämättä uhka yliopistojen ydinarvoille ja -toiminnoille. Esimerkki tällaisesta strategiasta on tutkimussopimusten käyttö. Monet tahot korostavat kuitenkin, että opetuksen ja vapaan tutkimuksen tulee pysyä yliopistojen ensisijaisina ja tärkeimpinä tehtävinä ja uudistusten pitää tukea niitä (esim. Kutinlahti & Kankaala 2004; European Commission 2002, 13; Williams 2002). Toisaalta taas voidaan nähdä, että on vaikeaa tai tarpeetonta tehdä eroa ”perus- ja palvelutehtävien” välillä, sillä kun tieteen merkitys on kasvanut yhteiskunnassa, yhteiskunnallisuus on uponnut perustehtäviinkin (Hakala ym. 2003, 204). Myös Marginsonin (2000, 32) mukaan yritysmäisiä piirteitä pitäisi yhdistää yliopistoon, mutta niin, että sen akateeminen luonne pysyy vahvana. Nowotny ym. (2001, 93–94) toteavat, että yliopiston tulisi olla toisaalta sopeutuvainen suhteessa ympäröivään maailmaan ja uusien tehtävien yhdistämiseen vanhoihin. Toisaalta sen tulisi myös olla vastustuskykyinen muutos-paineille pystyäkseen tarjoamaan vakaan ympäristön tutkijoiden kouluttamiselle ja kulttuurinormien luomiselle.

Yritysmäisyyden kannattajatkin haluavat yleensä säilyttää yliopiston peruseriaatteet. Clarkin (1998) mukaan ”akateemisella ydinalueella” (academic heartland) pitäisi pystyä yhdistämään perinteiset akateemiset arvot ja manageriaaliset ajatukset, jotta yliopisto voisi menestyä. Clarkin (1998, 146–148) näkemyksen mukaan yritysmäinen vastaaminen uusiin haasteisiin antaa yliopistoille muutostilanteessa paremman mahdollisuuden kontrolloida toimintaansa ja rakentaa organisaation identiteettiä kuin perinteisen toiminnan jatkaminen ja passiivisuus. Williamsin mukaan yrittäjyys on mahdollistava prosessi, jonka kautta yliopiston perustavoitteet voidaan turvata. Yliopistomaailmassa työskentelevien on vain huolehdittava siitä, että hyvä opetus ja tarkkasilmäinen tutkimus pysyvät yliopiston pääasiallisina tehtävinä. (Williams 2002, 19.) Shattock (2003, 22) toteaa, että yliopistojen tulisi toimia yritysmäisesti akateemisessa mielessä, ei taloudellisesti. Taloudellinen menestys seuraa akateemista menestystä, mutta ei välttämättä toisin päin. Lisäksi esimerkiksi tulojen hankinnan ei pitäisi tapahtua sen itsensä vuoksi ja akateemiset periaatteet unohtaen, vaan nimenomaan siksi, että voitaisiin pitää yllä akateemisesti menestyksekkäämpää yliopistoa. (Mt., 55, 156).

Joidenkin näkökulmien mukaan yhdistäminen voi olla vaikeaa tai jopa mahdotonta. Esimerkiksi Tuunaisen tutkimuksessa akateemisen tutkimusryhmän ja yksityisen yrityksen toiminnan yhdistäminen ei osoittautunut mahdolliseksi. Tilanne johti suuriin ristiriitoihin ja siihen, että yritys etäntyi yliopiston ydinalueelta etäisemmäksi organisaatioksi. (Tuunainen 2004, 58; vrt. Häyrinen-Alestalo ym. 2000.) Yksi kysymys onkin, halutaanko yritysmäinen toiminta pitää yliopiston laitamilla, poissa akateemisesta ytimestä. Clark Kerrin (1994) multiversity-ajatus kuvastaa sitä, että uudet toimintamuodot on mahdollista institutionalisoida ja organisoida periferiaan siten, ettei akateeminen ydin muutu. Etzkowitzin ajattelun mukaan tilanne onkin se, että yliopistosta tulee vähitellen yritysyliopisto, jossa periferian ja ytimen suhde muuttuu ja ai-

kaisemmin perifeeriset toimintamuodot tulevat koko yliopiston toimintaa ohjaaviksi periaatteiksi. (Ks. Jolkkonen 2005.)

Barnett (2003, 73) toteaa, että liiketoimintaideologiassa ei sinänsä ole mitään vikaa, mutta sovellettuna sellaisenaan yliopistoon se turmelisi akateemisen maailman ainutlaatuisuuden. Toisaalta hän kritisoi myös yritysmäisyyden torjumista suoralta kädeltä ja näkee asian hyvinä puolina, että kyseisen asenteen myötä huomion kohteeksi nousevat yliopiston sisäänpäinkääntyneisyys ja itsevarmuus, ja akateeminen maailma saadaan toimimaan laajemmin yhteydessä yhteiskuntaan (mt., 74). Meira Soares ja Amaral (1999) muistuttavat, että liiketoiminnallisen ajattelun ei tarvitse tarkoittaa sitä, että yliopistot toimisivat joka asiassa kuten yritykset, sillä niillä on edelleen myös sosiaalinen tehtävänsä ja niiden täytyy säilyttää älyllinen perintönsä. Yliopiston houkuttelevuus työnantajana tuskin ainakaan lisääntyy tilanteessa, jossa tietoa tuotetaan muuallakin, eivätkä yliopistotkaan säästy ulkopuolelta asetetuilta ehdoilta (Fuller 2003a, 119). Yliopistoilla täytyisi olla selkeä käsitys esimerkiksi siitä, mihin kaikkeen rahoitusta hankittaessa suostutaan, jotta yliopisto ei muodostu vain ostoskeskukseksi (*shopping mall*), josta saa halutessaan tarvitsemansa (ks. Clark 1998, 140).

Fullerin (2005) mielestä yliopistojen pitäisi kilpailla markkinoilla omilla vahvuusalueillaan. Hän korostaa, että yritysmäisen yliopiston pitäisi myydä osaamistaan kokonaisuutena, eikä ”köyhien ja rikkaiden” tieteenalojen kamppailla keskenään tai yritysmäisyyden olla vain yksittäisten toimijoiden rahoituksen hankkimista, sillä tämä johtaa yhtenäisyyden hajoamiseen. Fuller tiivistää yrittäjyyden idean olevan saada ostajat haluamaan sitä, mitä vain sinä voit tarjota. Lisäksi oleellista on saada ostajat arvostamaan sitä, mitä sinä jo osaat, eikä alkaa tehdä sitä, mitä arvostetaan. Esimerkkinä Fuller toteaa, että useat organisaatiot kyllä voivat kilpailla yliopiston kanssa tutkimuksen tai opetuksen alueella, mutta vain yliopistoilla on kyky yhdistää nämä kaksi tehtävää. (Mt. 39–40.)

4.2 Yritysmäisen yliopiston käytännöt

Tässä luvussa käyn läpi niitä käytännön muutoksia, joita yritysmäistyvässä yliopistossa tapahtuu. Määrittelen yliopiston ”yritysmäisyyden” näiden empiiristen muutosten avulla.

4.2.1 Tutkimus ja opetus

Tulosvastuullisen yritysyliopiston korkeakouludoktriinissa tieteen arvot näyttävät muuttuvan. Jolkkonen (2005) on arvioinut perinteisen yliopiston ja mertonilaisen tieteen eetosta suhteessa yrittäjäyliopiston eetokseen:

- *Universalismi* säilyy yrittäjäyliopistossa tieteellisen tutkimuksen kriteerinä, mutta tulosten tapauskohtainen käyttökelpoisuus määrittelee hyvän tutkimuksen kriteerit muussa tutkimustoiminnassa.

- *Täydellisen kommunismin*, eli tiedon yhteisomistuksen, sijaan tiedon omistusoikeuden suojaaminen hyväksytään tiedon tuottajalle, taustayhteisölle ja rahoittajalle.
- *Pyyteettömyys* ja tekijyyden tuottama arvostus vaihtuu taloudellisen hyödyn tai muiden intressien tavoittelun hyväksymiseen.
- *Järjestelmällisestä epäilystä* ja vertaisarvioinnista siirrytään monipuolisempiin arviointiverkostoihin, jotka tosin rajautuvat tapauskohtaisesti.

Itse asiassa tässä tilanteessa tieteellisyyden ja tutkimuksen kriteerit eriytyvät. Tieteellinen tutkimus saattaa säilyä, mutta muun tutkimuksen kriteerit ja arviointi vaihtuvat. Kuoppala ja Marttinen (1995, 71) kuvailevat tieteen tekemisen muuttuneen tutkimukseksi, ja tiedemiehen tutkijaksi, kun tiedonhankintaa ohjaava motiivi on siirtynyt yliopistojen ulkopuolelle. Kysymys on siitä, että uusliberalististen arvojen vallitessa tehokkuus on ottanut ylivallan tieteen ja oppineisuuden arvoista. Tehokkuudesta on tullut arvo sinänsä ja joissain tilanteissa jopa ainoa arviointikriteeri. Markkinatoiminnan arvot ja tieteen sisäiset arvot ovat paljolti ristiriidassa keskenään. (Delanty 2003, 79.) Tehokkuuden ja tulosvastuullisuuden ajatus on vedetty myös akateemiseen maailmaan. Esimerkiksi Suomessa tästä merkeinä voidaan pitää muun muassa julkaisukäytäntöjen muutoksia, työajan seurantajärjestelmiä, tarkasti määriteltyjä suoritusstandardeja ja suoritusten raportointia. Siirtymää akateemisen maailman ulkopuolisiin kriteereihin ei akateemisen väen keskuudessa kuitenkaan ole tapahtunut laajalti vaan metodista tarkkuutta ja luotettavuutta sekä tutkimuksen omaperäisyyttä on arvostettu edelleen (Hakala ym. 2003, 192). Poikkeuksena on anglosaksinen maailma, jossa kaupallisuus on jo kauan ollut osa korkeakoulukulttuuria ja liiketoiminnassa menestymistä on alettu arvostaa tieteellisten julkaisujen ohella (Slaughter & Leslie 1997, 222).

Etzkowitzin (2001, 23) mukaan yhä harvempi tutkija uskoo eristäytyneen norsunluutornin välttämättömyyteen, ja yhä useammin ollaan innokkaita osallistumaan tutkimusohjelmiin, joissa pyritään kaupalliseen soveltamiseen. Usein keskeisin motiivi ei-akateemisen yhteistyön aloittamiselle on lisärahoituksen hankinta, mikä voi olla tutkimuksen periaatteita vääristävä motiivi. Toisaalta yhteistyö ei välttämättä vaaranna akateemista vapautta tutkimusongelmien määrittelyyn tai perustutkimuksen tavoitteita. (Nieminen & Kaukonen 2001.) Rahoittajan ollessa yhä useammin ulkopuolinen taho omine tavoitteineen, on epäilty, että tutkimusaiheiden valinta tapahtuu yhä harvemmin puhtaasti tiedonhalun periaatteella (Gibbons ym. 1994, 78; Etzkowitz

ym. 2000).¹³ Toisaalta, kuten Kaukonen (2003) on huomauttanut, puhe ”puhtaasta tieteestä” ja sen vastakkainasettelu muun tutkimuksen kanssa (pyrkimys yhteiskunnalliseen hyödyllisyyteen, projektitutkijoiden työllistäminen ja niin edelleen) on melko turhaa: puhtaan tieteen retoriikka unohtaa, että myös ”puhdas” tutkimus on yhteiskunnan resursoimaa ja vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa.

Miettinen ym. (2006) ovat esittäneet epäilyjä yritysmäisen yliopiston ongelmattomuudesta. He ovat kyseenalaistaneet sen tavoitteen, että tiedon tuotanto kietoutuisi ongelmattomasti yhteen sen kaupallistamisen kanssa synnyttäen erilaisia tieteellisen työn ja kaupallisen toiminnan sekamuotoja. Esimerkiksi tutkimustulosten patentoinnista ja kaupallistamisesta spin off -yritysten kautta saattaa tulla eri suuntiin vetävien voimien kenttä, jossa akateemiset ja kaupalliset toimintatavat ja periaatteet törmäävät ja toimijoiden erilaiset roolit yrityksissä ja yliopistossa aiheuttavat ongelmia. Tutkimustulosten kaupallistaminen voi samanaikaisesti täydentää mutta myös vaikeuttaa akateemista tutkimusta. Ne voivat myös kilpailla keskenään. (Miettinen ym. 2006, 247). Ongelmallisena voidaan nähdä myös se, että kaupallistamisen lisääntyessä tutkimuksen alueella tietyt alat nähdään ensisijaisina toisiin nähden. Rahoitusta on siirretty sekä anglosaksisissa maissa (Slaughter & Leslie 1997) että monissa muissakin Euroopan maissa (Goedegebuure ym 1993b, 335) perustutkimuksesta markkinoita lähempänä olevaan tutkimukseen ja kansallisesti hyödyllisille aloille. Kaikki tieteenalat eivät voi kuitenkaan hyödyntää monitieteisiä hankkeita tai ulkoista tutkimusrahoitusta oman tuloksellisuutensa osoittamisessa (Aittola 2006, 149). Jännite perinteisten tieteellisten tavoitteiden ja markkinaorientaation välillä kasvaa, koska eri tieteenaloilla on erilaiset mahdollisuudet tuottaa kilpailukykyisiä tuotteita ja palveluja (Häyrynen-Alestalo & Peltola 2006).

Yritysmäisestä yliopistosta puhuttaessa tutkimustehtävä helposti korostuu opetustehtävän jäädessä sivummalle ja tutkimuksen on monissa yliopistoissa todettu menneen arvojärjestyksessä opetuksen edelle (Slaughter & Leslie 1997; Dill 2003). Koska nykysuuntauksena on palvelujen myyminen yhteiskunnalle (Amaral & Magalhães 2002, 9), voi yksi syy olla siinä, että tutkimuksen kaupallistaminen on helpompaa kuin opetuksen (vaikka tietysti on olemassa esimerkiksi kaupallisia täydennyskoulutuspalveluja). Eräissä amerikkalaisissa tutkimuksissa liiketoiminnallisen ilmiön kehittymisen onkin todettu olevan negatiivisessa yhteydessä opetukseen sitou-

---

¹³ Gornitzkan tutkimuksen mukaan kuitenkin tutkija ja tutkimusyhteisö ovat yhteisprojekteissakin ensisijaiset toimijat tutkimusaiheen valinnassa. Pohdintaa käydään kahdella ulottuvuudella: toisaalla ovat akateemiset kriteerit, menestyminen ja maine, toisaalla taas käyttäjäorientoituneet kriteerit ja ratkaisun hakeminen johonkin ongelmaan. Käyttöorientoituneisuus näyttää lisääntyvän ulkopuolisen rahoituksen ja tutkimusohjelmiin kiinnittymisen myötä. Se näkemys, että akateemisiin kriteereihin nojaaminen estäisi tulosten mahdollisen hyödyntämisen huomioimisen ongelman valintavaiheessa ei saanut vahvistusta. (Gornitzka 2003.)

tumiseen, jos tätä mitataan suhteessa tutkimukseen käytetyn rahoituksen osuuteen. Toisaalta taas konsultaatiotoiminnan ei ole todettu vaikuttaneen negatiivisesti opetukseen. (Lee & Rhoads 2004.) Jopa opetuksen ja tutkimuksen vastakkaisuus on ilmaantunut nyky-yliopistoon, kun sivistysyliopiston ihanteena oli näiden ykseys (Delanty 2003, 77). Muun muassa akateemisen työn tilapäisyys, lyhytaikaiset työsuhteet ja projektitutkimuksen yleistymisen vaikuttavat opetuksen ja tutkimuksen yhdistämisen vaikeuteen. Opetuksen ja tutkimuksen laadun mittareita on myös rakennettu erillään toisistaan. Se on lisännyt epäoikeudenmukaista vertailua ”huippuyliopistojen” ja perusopetukseen keskittyvien yliopistojen välillä. Yhdysvalloissa jako näiden kahden välillä on jo selkeä. (Aittola 2006, 140.) Muutosten seurauksena voidaan olla myös perustellusti huolissaan siitä, säilyykö ylipäätään opetuksen ja tutkimuksen yhteys (Jacob 2000b, 21). Jos tutkimustietoa aletaan pitää lisääntyvässä määrin yritysten yksityisenä omaisuutena, opetus ei voi enää perustua uusimpaan tutkimukseen (Fuller 2003a).

4.2.2 Organisaatorakenne ja ympäröivään yhteiskuntaan linkittyminen

Liiketoiminnan korostaminen ja tehtävien lisääntyminen tuovat yliopistoihin rakenteellisia muutoksia. Yhteiskunnallisesti relevantti soveltava tutkimus on yleensä ongelmakeskeistä ja vaatii sekä monitieteistä että perus- ja soveltavan tutkimuksen yhteistyötä ja perinteisestä tieteenalajakautuneisuudesta poikkeavia tutkimusorganisaatiomuotoja (Kaukonen 2004, 78). Tieteenalarakenteet voidaan nähdä jopa esteinä resurssien joustavalle liikkumiselle ja markkinoiden nopeisiin vaatimuksiin vastaamiselle (Marginson 2000, 30). Toiminta ei siten välttämättä enää organisoidu perinteisten tieteenala- tai laitosjakojen mukaan, vaan organisaatorakennetta täydennetään esimerkiksi monitieteisillä tutkimusyksiköillä, teknologiansiirtoyksiköillä ja täydennyskoulutuskeskuksilla (Scott 2003a). Monipuolisen rakenteen uskotaan helpottavan erilaisiin lisääntyviin vaatimuksiin vastaamista (Sporn 2001). Clark (1998) on kutsunut näitä uusia toimintayksiköitä ja välittäjäorganisaatioita yliopiston kehittyväksi reuna-alueeksi (*the expanded developmental periphery*), mikä on yritysmäiselle yliopistolle tunnusomainen rakenne. Hän myös näkee kyseisillä yksiköillä olevan parempi kosketuspinta ympäröivään alueeseen kuin peruslaitoksilla. Varsinkin välittäjäorganisaatioiden tehtävä on nimensä mukaisesti olla linkkinä yliopiston ja muiden toimijoiden välillä. Välittäjäorganisaatioita ovat esimerkiksi yksiköt, joissa tietoa ja teknologiaa kaupallistetaan: yrityshautomot, innovaatiokeskukset, tiedepuistot sekä (täydennys)koulutuskeskukset (Cummings 1999, 227). Uusiin organisaatiomuotoihin voidaan lisätä myös ulkomaiset etäkampukset ja yliopistojen väliset kansainväliset yhteenliittymät, joiden tarkoituksena voi olla taloudellisen hyödyn kasvattaminen (Currie 2003). Ei kuitenkaan ole välttämätöntä, että yritysmäinen yliopisto olisi aina kansainvälisesti verkostoitunut. Se voi toimia hyvin asiakaslähtöisesti myös alueellisella tasolla.

Yliopistojen, yritysten ja ympäröivän yhteiskunnan yhteistyön lisäämiseen kannustetaan monilla tahoilla ja yhteistyö kuuluu myös yritysmäisesti toimivan yliopiston toimintaan. De Wit (2003) on Manuel Castellsia (2000) mukailleen päätenyt siihen, että globaalissa ympäristössä parhaiten selviää yliopisto, joka on järjestäytyneet verkosto-

organisaatioksi. Hän näkee verkostot tiiviinä yhteistyön muotoina, joissa jaottelu instituutio – ympäristö pitäisi kokonaan hylätä. Tällöin yliopisto olisi yhtä tiiviisti sidottu niin ulkopuolisiin toimijoihin kuin yliopiston sisäisiin elementteihin. Perinteisemmistä tavoista ulkopuolinen rahoitus on yksi yhteistyön muoto. Muita esimerkkejä ovat yhteiset tilat (esim. laboratoriot), tutkimusyhteistyö, yhteistyö opetuksen alueella (opetuksen sisältöjen tekemisessä, harjoittelut, täydennyskoulutus), konsultointi, seminaarit, ulkopuolisten ottaminen hallintoon, yhteiset julkaisut ja yritysten apurahat opiskelijoille (Nieminen & Kaukonen 2001, 24).

4.2.3 Hallinnosta johtamiseen

Useimmissa Euroopan maissa, myös Iso-Britanniassa, jossa valtion kontrolli ei ole koskaan ollut samanlaista kuin muualla Euroopassa, 1980-luvulle asti yliopistojen hallinto oli pikemminkin hallintoa (*administration tai governance*) kuin johtamista (*management*) tai strategista johtamista, jotka ovat yleistyneet termeinä viime vuosina (Williams ja Kitaev 2005; Rhodes 2001; Shattock 2000). Jos hallinto voidaan määritellä hallinnaksi ja kurinpidoksi, johtaminen viittaa enemmänkin liikkeenjohdolliseen toimintaan, onhan käsitekin tullut yritysmaailmasta. Hallinnon tehtävä oli katsoa, että sääntöjä noudatettiin. Muutokset ja päätöksenteko tapahtuivat hitaasti akateemisissa löyhissä ryhmittymissä, elämä soljui varmasti eteenpäin eikä riskejä tarvinnut ottaa. Urarakenteet olivat jäykkiä ja hierarkkisia. Nämä hallinnon piirteet olivat yliopistoille osittain myös vahvuuksia. (Williams ja Kitaev 2005.)

1970-luvulla yliopistohallintoon muotoutunut ”poliittinen malli” (*political model*) korvautui jo 1980-luvun lopulta lähtien sellaisilla käsitteillä kuin ”korporatiivinen rationaalisuus” (*corporative rationality*) tai yritysjohtaminen (*entrepreneurial management*). Tällä uuden julkisjohtamisen periaatteeseen liittyvällä manageriaaliseksi valankumoukseksi kutsutulla muutoksella on kolme piirrettä:

- valtio on yrittänyt saada yliopistot huomioimaan ympäröivän yhteiskunnan,
- yliopistot on haluttu saada ottamaan vastuu strategisesta johtamisestaan sekä kehittämään ammattimaista johtajuutta ja
- bisnesmaailmasta tutut käytännöt ovat vallanneet alaa. (Neave & van Vught 1991b, 242–244.)

1990-luvulla yliopistojen hallinnollista autonomiaa vahvistettiin, jolloin yliopistoissa alettiin virtaviivaistaa päätöksentekoa, määritellä tarkemmin hallintoelimiä ja myös pestata uudentyyppisiä johtajia, joiden tehtävä oli huolehtia siitä, että yliopisto pystyy vastaamaan kasvaviin tulosvastuun vaatimuksiin ja uusiin tehtäviin. Ruotsissa on esimerkiksi yliopistoissa kasvava määrä ammattijohtajia, joilla ei ole taustaa akateemisessa maailmassa (Williams ja Kitaev 2005.)

Tehokkuutta, vaikuttavuutta ja yritysmaisyttä tavoiteltaessa on päädytty johtamiskäytäntöjen muutoksiin (Neave & van Vught 1991b, 242; Amaral ym. 2003, 278). Perinteisesti yliopistot muodostuivat erillisistä tieteenaloista ja niiden muodostamista

laitoksista, joilla ei välttämättä ollut minkäänlaisia yhteisiä tavoitteita (Husén 1996, 7). Managerialismin aikakaudella sen sijaan tavoitteena on johtaa koko yliopistoa yhdestä pisteestä kokonaisvaltaisen strategian mukaisesti (Reed, Meek & Jones 2002, xviii). Johtamisesta on tullut ”strategista johtamista” ja ”yksilöjohtaminen” on korvannut kollegiaalisen päätöksenteon. Yliopistojen erikoislaatuisten rakenteen ja tieteenalojen autonomisuuden takia 1960–70-luvuilla ylläpidetty suunnittelukoneisto ja tiukka valtionohjaus, jonka avulla ajateltiin voitavan viedä vaikutukset ylhäältä alas asti, ei toiminut. Lisäksi yliopistojen ympäristön monimutkaistuessa ja yhteistyön ja ulkopuolisten sidosten lisääntyessä uudet hallinto- ja johtamistavat saattoivat olla välttämättömiäkin. (Hölttä 1995, 49, 61–62.) Yliopistot ovat kulkeneet kohti hallintokäytäntöjä, joita kuvaavat vähäinen luottamus ja korkea kontrolli (*low trust/high control syndrome*) ja esimerkiksi strategisesti keskitetyt, mutta toiminnallisesti hajautetut arviointi- ja kontrollijärjestelmät (Reed ym. 2002, xxii).

Hallintokulttuurien muutoksessa on toki paljon vaihtelua sekä maittain että yliopistoittain (Amaral ym. 2003). Yliopistojen kompleksisuuden ja muutoksen nopeuden on kuitenkin nähty vaativan suurta johtamiskapasiteettia. Niin Clark (1998) kuvatessaan yritysmäistä yliopistoa, Cummings (1999) esitellessään palveluyliopistojen piirteitä kuin Sporn (2001) ja Lorange (2001) määritellesään ”sopeutuvaa” (*adaptive*) yliopistoa korostavat keskitettyä suunnittelua ja hallintoa sekä ammattimaista johtamista. Markkinaorientaatiosta johtuva taloudellinen epävarmuus on johtanut aiempaa byrokraattisemman organisaation kehittymiseen, jossa johtoportaaseen haalitaan bisneshenkistä väkeä hankkimaan rahoitusta (Amaral & Magalhães 2002, 7). Myös uudet arviointikäytännöt vaativat ammattimaista hallintohenkilökuntaa (Cowen 1991). Hallinnon uudistaminen ei ole kuitenkaan välttämättä johtanut mihinkään uuteen pysyvään johtamismuotoon, vaan jatkuvaan muutokseen. Lisäksi kaikki hallinnon muutokset eivät välttämättä ole markkinamalliin perustuvia tai ”uuden managerialismin” johdannaisia. (Maassen 2003, 31, 39.)

Ulkopuolisten, eli kaikkien muiden paitsi yliopiston henkilökunnan ja opiskelijoiden, roolin merkitys on kasvanut yliopistojen hallinnossa. Esimerkiksi Belgiassa, Norjassa, Espanjassa, Italiassa ja Ranskassa paikallisten päättäjien asema on vahvistunut (Amaral ym. 2002, 11, 288.) Yksi ristiriita hallintokulttuurin muutoksessa onkin akateemisen johtajuuden ja liikkeenjohdollisen johtajuuden vastakkaisuus, liikkeenjohdollisen johtajuuden tultua yhä merkityksellisemmäksi yliopistojen koon kasvaessa ja organisaattiorakenteiden monimutkaistuessa (Delanty 2003, 79). Useiden tutkijoiden mukaan managerialismin seurauksia ovat auktoriteetin keskittäminen ja ”akateemisen äänen” heikentäminen yliopistojen päätöksenteossa (Amaral ym. 2002, 288; Reed ym. 2002, xxii; Neave & van Vught 1991b, 244). Professionaalisten asiantuntijoiden auktoriteetti ja asiantuntijuuteen perustuva valta päätöksenteon tietyissä kysymyksissä on saatettu kyseenalaistaa (van Vught 1989, 51). Johnsonin (2002, 153) mielestä akateemisen henkilökunnan olisikin pyrittävä ymmärtämään markkinaorientoituneisuuden ja strategisen johtamisen käytäntöjä, sillä muuten he eivät enää pysty toimimaan vahvasti päätöksenteossa ja puolustamaan perinteistä korkeakoulutusta. Toisaalta kun hallintoon etsitään nimenomaan ammattimaisia johtajia, akateemisesti suuntau-

tuneet henkilöt tuskin näkevät hallinnollisia tehtäviä kovinkaan houkuttelevina (Lorange 1999, 242).

4.2.4 Rahoituspohjan muutos

Rahoituksen kohdalla yritysmäisyys merkitsee ensinnäkin ulkopuolisen rahoituksen lisääntymistä yliopistojen etsiessä uusia rahoituslähteitä. On kuitenkin erilaisia näkökulmia siihen, nähdäänkö yliopistojen joutuneen ulkopuolisen rahan armoille valtion varman budjettirahoituksen riittämättömyyden takia (Williams 2009, 9) vai pidetäänkö yliopistoja aktiivisina toimijoina akateemisen kapitalismin edistämässä eli tuotteidensa ja palveluidensa myynnissä eikä niinkään tilanteen uhreina (Slaughter & Rhoades 2004). Kaikissa EUEREK-projektissa mukana olleissa maissa yliopistot olivat joutuneet kohtaamaan julkisen rahoituksen pienenemisen opiskelijaa kohti (Williams ja Kitaev 2005) ja tämä nähtiin pääosin syynä muiden rahoituslähteiden osuuden kasvuun ja markkinoistumiseen. Lorange (1999, 235) tulkitsee Clarkin (1998) tutkimuksen esimerkkitapausten¹⁴ perusteella, että esimerkiksi Iso-Britanniassa, Suomessa ja Alankomaissa valtion rahoitus väheni, koska valtio ei nähnyt yliopistojen tuloksia riittävinä jaettuihin resursseihin nähden. Vähenevään rahoitukseen korkeakoulujen kohdalla Länsi-Euroopassa on nähty syyksi myös väestön ikääntyminen, jolloin rahoitusta joudutaan siirtämään muihin julkisiin palveluihin (Neave & van Vught 1991b, 240).

Toisena syynä ulkopuolisen rahoituksen lisääntymiseen Williams (2009, 9) näkee yliopistojen uuden mahdollisuuden pitää saatu rahoitus itsellään. 1980-luvulle saakka monissa Euroopan maissa ei ollut tätä kannustinta, sillä yliopistot eivät saaneet pitää ulkopuolisia tulojaan. Ulkopuolisen rahoituksen lähteitä ovat esimerkiksi opiskelijamaksut, tutkimusrahoitus, palvelutoiminta, konsultointi, patentit, lisenssit, spin off -yritykset. Positiivisesta näkökulmasta laaja ja monipuolinen rahoituspohja, joka tuo joustavuutta toimintaan, onkin todettu monella taholla oleelliseksi perustaksi yritysmäiselle yliopistolle (Currie 2003; Sporn 2001; Shattock 2000; Clark 1998). Rahoituspohjan laajentumisen myötä yliopistosta voi tulla taloudellisesti itsenäisempi organisaatio (Etzkowitz 2001, 28).

Ulkopuolisen rahoituksen etsintään kannustamisen lisäksi valtio voi edesauttaa yritysmäistä toimintaa myös kilpailumekanismeilla, joiden kautta sen rahoitusta jaetaan. Tällöin rahoitusta jaetaan yleensä tulosten perusteella. (Williams 2009, 10.) 1990-luvulla käyttöön otetut uuden julkisjohtamisen ja etäältä johtamisen toimintatavat johtivat juuri tähän. Negatiivisena muutoksena näissä rahoituskehityksissä voidaan nähdä se, että suuri osa ihmisten työajasta menee rahoitushakemusten tekemiseen, eli rahoituksesta kilpailemiseen. Ulkopuolisen projektirahoituksen osuuden kasvaessa

---

¹⁴ Clarkin tutkimat yliopistot olivat Warwickin yliopisto Englannissa, Twenten yliopisto Alankomaissa, Strathclyden yliopisto Skotlannissa, Chalmers Institute of Technology Ruotsissa ja Joensuun yliopisto Suomessa.

myös henkilöstön työsuhteet muuttuvat helposti lyhytkestoisiksi ja työolot epävarmoiksi. (Ylijoki 2003.) Tieteellinen työ pätkitty ja pitkäjänteinen kehitys on vaarassa.

4.2.5 Erot yliopistojen välillä

Korkeakoulujen historialliset ja paikalliset taustat on huomioitava arvioitaessa toimintaa, joka on johtanut yritysmäisen yliopiston kehittymiseen. Ajalla ja paikalla on merkitystä organisaationaalisten muutosten läpiviemisessä, eikä kaikkia ongelmia voi ratkaista vain patistamalla tehokkaampaan toimintaan (Pettigrew 2003). Erilaiset yliopistot, joilla on erilaiset tarinat ja jotka toimivat erilaisissa ympäristöissä, myös kehittyvät eri tavoin. Niitä ei voida ajatella yhtenä korkeakouluinstituutio-massana. Vaikka yliopistot kohtaavat samat muutosvoimat, jotkin niistä muuttuvat merkittävästi, jotkin kohtalaisesti, jotkin eivät lainkaan. (Clark 2004, 183–184.) Clarkin tutkimat yliopistot olivat esimerkiksi suhteellisen pieniä (6000–13000 opiskelijaa) ja nuoria, joten niiden voi olla helpompi uudistaa toimintaansa ja toimia yhtenä kokonaisuutena kuin suurten tai perinteisiinsä jumiutuneiden yliopistojen. Pienten ja nuorten yliopistojen lisäksi erikoistuneiden yliopistojen, varsinkin tekniikan ja kaupan aloilla, voi ajatella olevan helpompi siirtyä liiketoiminnalliseen suuntaan. (Clark 1998.) Välttämättä ei kuitenkaan pidä paikkaansa, että pienet ja nuoret instituutiot olisivat kykeneviä ja perinteiset isot kykenemättömiä muuttamaan toimintaansa. Voidaan nimittäin myös ajatella päinvastoin, että vahvoilla akateemisilla kulttuureilla on enemmän alakohtaista voimaa ja ne pystyvät vastustamaan tai jopa luomaan muutosta, kun taas toisenlaiset instituutiot ovat alttiimpia uusliberaaleille ajatuksille (Välimaa & Hoffman 2008, 272; Tuunainen 2005, 281.) Vaira (2004) on kuitenkin muistuttanut, että paikallisista eroista ja tulkinnoista huolimatta vastaamisessa globalisaation haasteisiin on mahdollista löytää tietty yhteinen kaava, jonka pohjalta toimitaan. Hänen mukaansa nimenomaan yritysmäinen yliopisto on muodostunut arkkityypiksi, jota ajavat paitsi kansainväliset organisaatiot, myös kansainvälinen kilpailu korkeakoulumarkkinoilla.¹⁵

Niillä yliopistoilla, jotka kilpailussa siirtymisestä yritysmäiseen kulttuuriin ovat vahvoilla, on todennäköisesti kuitenkin toisenlaiset arvot kuin perinteiseen yliopistokulttuuriin nojaavilla. Yliopistojen välisten kulttuurierojen lisäksi ja ehkä vielä näkyvämmiin esillä ovat tieteenalojen väliset jo pitkältä historiasta juontuvat kulttuurierot (Becher 1989). Akateemiset toiminnot organisoituvat yliopistoittain ja tieteenaloittain, ja yliopistokoulutuksessa kuten myös yliopistotutkimuksessa on perinteisesti organisoiduttu ensisijaisesti tieteenaloittain. Tieteenaloilla on erilainen urakehitysmalli, tutkimustulosten yleis-

---

¹⁵ Samalla tavoin Jónasson (2008, 26) on nähnyt lisääntyvän maine- ja resurssikilpailun pyrkimyksestä kohti ”huippuyliopistoa” olevan merkittävä yliopistojen samankaltaistava tekijä. Yrittäessään profiloitua ja luoda selkeitä brändejä ollakseen helposti tunnistettavia ja markkinoitavia asiakkaille ne lopulta toistavat toistensa iskulauseita.

tämis- ja soveltamismahdollisuudet, julkaisumuodot, yhteistyö ulkopuolelle, tiimityöskentelyn laajuus ja kommunikaatiomuodot. (Clark 1983, 2.)

Yksinkertaistettuna perusasetelmana voidaan pitää humanistien ja luonnontieteilijöiden vastakohtaisuutta. Kovat tieteet mielletään helposti yritysmäisemmin toimiviksi ja sitä ne varmasti ovatkin, vaikka poikkeuksia voi löytyä. Kovia tieteitä myös arvostetaan nykymaailmassa enemmän niiden odotetun kilpailukykyä luovan kyvyn takia. Eri tieteenaloilla ja erilaisissa yksiköissä reagoidaan ja toimitaan hyvin eri tavoin vaikkapa tilanteessa, jossa rahoitusta pitää hankkia ulkopuolisilta tahoilta. Esimerkiksi sovelletun fysiikan laitoksella markkina-arvojen ja akateemisten arvojen ei nähdä olevan ristiriidassa, koska markkinahenkisyys kuuluu jo alan tiedon luonteeseen. (Ylijoki 2003.) Nieminen ja Kaukonen (1999, 339) ovat kritisoineet Etzkowitzin positiivista ajatusta siitä, että jos yliopistot pystyvät asianmukaisesti hyödyntämään uudet bisnestoimintonsa (*business functions*), niiden autonomia suhteessa valtioon voisi vahvistua tietoyhteiskunnassa. Etzkowitzin mukaan tällöin taloudelliset tehtävät voivat olla enne yliopistojen uudelleentulemisesta ja elpymisestä, eivätkä välttämättä johda akateemisuuden rappeutumiseen. Nieminen ja Kaukonen ajattelevat tämän päätelmän olevan liian yleistävä, koska markkinaorientaatio kohtelee yliopistoja eri tavoin. Toiset alat ovat lähempänä markkinoita kuin toiset.

Uuden aspektin tähän tieteidenväliseen jakoon tuo yritysmäisiin yliopistoihin liitetty ja muutenkin nykyään korostettu monitieteisyys, jolloin kulttuurit sekoittuvat. Varsinkin tutkimuksessa tämä on merkittävää. Monitieteisten tutkimusryhmien ja -yksiköiden on helpompi toimia eri suuntiin, kun niillä on laajat verkostot. Ne pystyvät myös paremmin vastaamaan yhteiskunnan monitahoisiin ongelmiin soveltavan tutkimuksen alalla, koska ne eivät toimi yhden tieteenalan rajoissa. Tutkimukselle asetetuilla vaatimuksilla ja ongelmalähtöisellä tutkimuksella voi siis olla se hyvä puoli, että se voi auttaa ylittämään tieteenalarajoja ja lisätä yliopistojen yhteiskunnallista relevanssia.

4.2.6 Erilaisia kehityskulkuja eri maissa

Eri maiden välillä on suuria eroja, jotka vaikuttavat yritysmäisten toimintatapojen ja markkinaorientoituneisuuden kehittymiseen ja ilmenemiseen yliopistoissa. Perustavaa laatua oleva ero on esimerkiksi se, että Euroopassa ”idän ja lännen välissä” olevissa transitiomaissa useimmat yliopistot ovat lähestulkoon opetuslaitoksia, ja tutkimus on keskitetty valtion tutkimusakatemioiden. Pohjoismaissa korkeakoulutus on jaettu kahteen sektoriin, joilla on omat roolinsa tutkimuksessa ja koulutuksessa. Iso-Britanniassa kaikki korkeakoulut kuuluvat nykyään yhteen ja samaan kategoriaan, mutta käytännössä niiden erot tutkimuksen ja koulutuksen tasapainon suhteen ovat valtavat. (Williams & Kitaev 2005.) EUERK-projektiin osallistuneissa maissa kuten todennäköisesti muissakin Euroopan maissa on tapahtunut samankaltaisia muutoksia korkeakoulusektorilla. Siitä huolimatta kunkin korkeakoulumallin alkuperäiset piirteet ovat vahvoja ja niillä on vaikutusta uusien toimintaperiaatteiden omaksumiseen.

Teichlerin kuvausta Yhdysvaltojen ja Euroopan eroista voidaan pitää esimerkkinä erilaisten järjestelmien muutosvauhdista ja vaiheista, jotka heijastavat erilaisia taustoja ja yhteiskunnallisia perinteitä: Yhdysvalloissa alettiin 1980-luvulla kritisoida hajautunutta ja markkinavetoista järjestelmää, sillä oltiin huolestuneita koulutuksen laadusta. Silti tämän järjestelmän vastustajatkin hyväksyivät enemmän diversifikaatiota kuin eurooppalaiset mallin kannattajat uskalsivat edes toivoa. (Teichler 1988, 94–95.) Markkinaistumis- ja yritysmäistymissuuntauksen voidaan itse asiassa nähdä olevan anglosaksisen mallin valumista muihin korkeakoulumalleihin. Iso-Britannia on ollut muita edellä tässä kehityksessä, mutta myös siellä markkinamalli on vahvistunut viimeisimpien 15 vuoden aikana. Näyttää siltä, että suunta kaikissa korkeakoulumalleissa on viime aikoina ollut samaan anglosaksiseen suuntaan. Tämänkin tutkimuksen taustalla olevat muutokset, markkinavetoisuuden lisääntyminen, hierarkkisuuden ja kilpailun lisääntyminen, valtionhallinnon otteen heikkeneminen, yksityisen rahoituksen lisääntyminen ja kvasimarkkinoille perustuminen ovat aikaisemmin olleet ominaisia lähinnä vain anglosaksiselle mallille. (Rinne & Koivula 2009.) Nykyään markkinaitaminen, akateemisen vallan väheneminen ja uudet ohjausmuodot kuvaavat myös muiden mallien korkeakoulutusta. Erityisesti muutos on koskettanut pohjoismaista mallia, jossa perinteistä oli järjestelmän homogeenisuus, usko koulutuksen hyvinvointia lisäävään luonteeseen, koulutussektorin antaminen lähes kokonaan valtion vastuulle ja julkinen rahoitus. (Kivinen & Rinne 1996; Rinne & Koivula 2009; Fägerlind & Strömqvist 2004.)

Yritysmäisyys Iso-Britanniassa tarkoittaa monessa tapauksessa rahankeräystoimintaa. Suhde yliopistojen ja valtion välillä muuttui 1980-luvun lopulla, kun luotiin ”säännellyt kvasimarkkinat”. 1980-luvun lopussa ja 1990-luvun alussa valtio kannusti korkeakouluja hankkimaan rahoitusta muista kuin valtion lähteistä. Yksi rahoituksenhankkimiskeinoista on ollut houkutella lukukausimaksuja maksavia opiskelijoita, varsinkin täyden maksun maksavia ulkomaisia opiskelijoita. Yliopistot ovat myös perustaneet sivukampuksia ulkomaille. Iso-Britanniassa suurin syy muutoksiin on ollut markkinakilpailu ja yliopistojen pyrkimys vastata ulkoihin paineisiin. Kaupalliset paineet pakottavat yliopistot toimimaan yritysmäisesti. Yliopistot toimivat erittäin kilpailluilla tutkimus- ja opiskelijamarkkinoilla, jossa niiden täytyy menestyä selviytyäkseen. (Becker 2005.)

Kilpailu on lisääntynyt myös muissa maissa, mutta niissä ei ole samanlaisia koulutusmarkkinoita kuin Iso-Britanniassa. Pohjoismaissa valtio pyrkii lisäämään kilpailua yliopistojen välillä ”parantaakseen tehokkuutta ja laatua” ja odotukset yliopistoja kohtaan ovat suuret. Valtion perusrahoitus opiskelijaa kohden on vähentynyt ja yhä useammin yliopistojen täytyy kilpailla julkisesta rahoituksesta. Tulohajautus, pyrkimys lyhentää opiskeluaikoja ja uusi palkkausjärjestelmä heijastavat ajatusta tehokkuudesta. Hallitseva tehokkuusajattelu nähdään haitallisena ja markkinaorientoituneiden muutosten vastustus on melko voimakasta monissa yliopistoissa. Suomessa maksuton koulutus on edelleen tärkeä periaate. Siitä huolimatta mahdollisuus maksujen perimiseen ulkomaisilta opiskelijoilta maisteriohjelmassa on saatu ajettua läpi. Tällä hetkellä säännökset rajoittavat edelleen korkeakoulujen koulutusvientä. Pohjoismaissa valtion

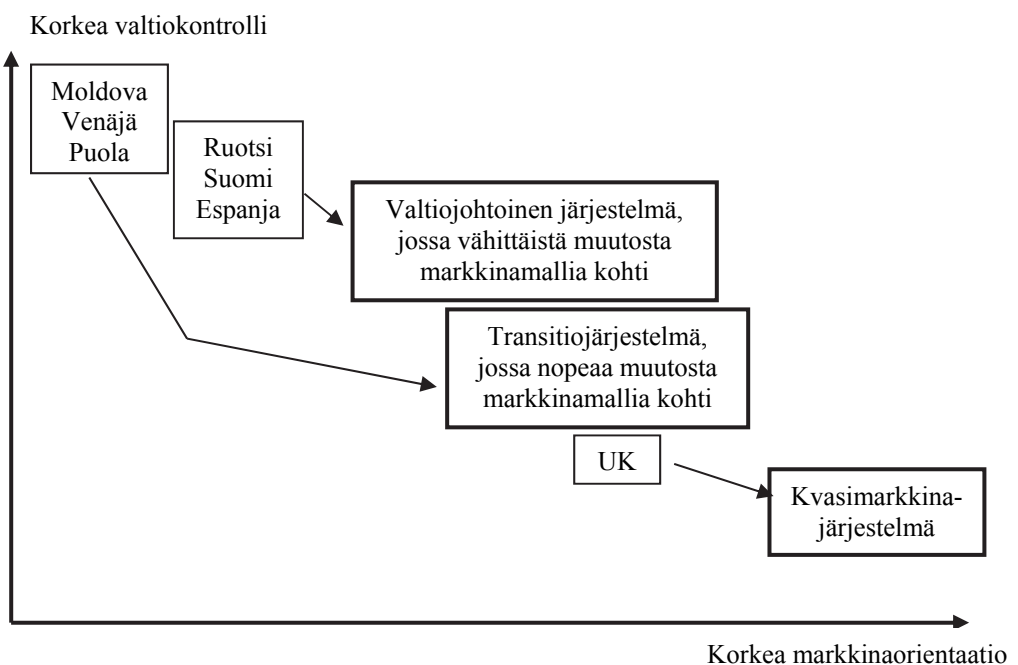
vaikutus yliopistoihin on edelleen merkittävä, vaikka myös muiden yhteistyökumppanien odotukset ovat yhä merkittävämpiä ohjaustekijöitä.

Espanjassa on pyritty erityisesti edistämään yliopistojen kolmatta tehtävää. Kaikki EUEREK-tutkimuksessa mukana olleet yliopistot ovat luoneet uusia toimintoja tiedonvälitykseen, innovaatio- ja tutkimustoimintaan sekä myös luoneet kannustusohjelmia näihin toimintoihin. Yliopistot ovat alkaneet tarjota erilaisia palveluja laajemmalle yhteiskunnalle. Yksityisen rahoituksen osuus on kasvanut ja anglosaksinen malli on hituttanut espanjalaiseen korkeakoulujärjestelmään 1980-luvun lopulta lähtien. Valtion vaikutus on silti vielä vahva ja lakimuutokset ovat aiheuttaneet muutoksia yliopistojen hallintoon. Tärkeitä vaikuttavia tekijöitä ovat myös kasvavat ulkoiset paineet ja yritysmäinen asenne, joka on nousemassa ainakin joissakin yliopistoissa ja joillakin laitoksilla. (Rinne & Koivula 2009.)

Itä- ja Keski-Euroopan maissa viimeisimpien viidentoista vuoden poliittiset mullistukset ovat merkinneet suuria muutoksia myös koulutusjärjestelmiin. Esimerkiksi Puolassa yhtäkkinen muutos enemmän tai vähemmän eliittikorkeakoulujärjestelmästä, joka vallitsi kommunistisina aikoina ennen vuotta 1989, massakorkeakoulutukseen ja dynaamisen yksityisen sektorin nousuun, on muuttanut tilanteen täysin. Murros on johtanut uudenlaisiin arvoihin ja yliopiston aseman, tehtävien ja roolin muutokseen yhteiskunnassa. (Kwiek 2005.) Moldovassa ja Venäjällä opetussuunnitelma on deideologisoitu ja yliopistot ovat saaneet enemmän autonomiaa päättää opinto-ohjelmistaan. Näissä maissa yliopistot ovat sopeutumassa nousevaan markkinatalouteen ja tahdistamassa koulutusta kansallisen talouden tarpeisiin. Valtion rooli koulutusjärjestelmässä on pohdinnan alla. Epävarmuus valtion roolissa heijastuu myös yliopistojen rahoitukseen: valtion rahoitus on romahtanut. Samaan aikaan korkeakoulutuksen kysyntä on kasvanut ja on syntynyt yksityinen sektori, joka kasvaa hyvin nopeasti. Vuonna 2006 Puolassa oli noin 300 yksityistä korkeakouluinstituutiota, kun välittömästi kommunistisen järjestelmän romahdettua yksityinen sektori oli lähes olematon. Noin 30 % opiskelijoista menee yksityiselle sektorille, joka on lähes kokonaan opetusala. Kilpailu korkeakoulujen ja sektoreiden välillä on kasvanut erityisesti maksavista opiskelijoista. Puolassa ja monissa transitiomaissa on suuria jännitteitä humboldtilaisen ja tulossa olevan anglosaksisen mallin välillä. Puolaan anglosaksinen malli on levinnyt yksityisen sektorin kautta, mikä aiheuttaa törmäystä myös yksityisen ja julkisen sektorin välille. Puolan korkeakoulutus on kohdannut monia haasteita, mutta toisaalta osa Länsi-Euroopassa näkyvistä suuntauksista ei ole vielä saavuttanut maata. Esimerkiksi keskustelut kansainvälistymisestä, globalisaatiosta, kilpailukyvyvystä ja yliopistoista taloudellisen kasvun vetureina olivat vielä 2000-luvun alussa marginaalisia. (Kwiek 2005; Rinne & Koivula 2009.)

Erilaisia historiallisia yliopistomalleja luokitellessa ainainen kysymys on, mikä on muutoksen suunta. Ovatko eri maiden järjestelmät kulkemassa samaan vai eri suuntaan ja mikä on niiden historian ja perinteiden merkitys tässä prosessissa? EUEREK-tutkimuksen perusteella tulimme siihen päätökseen, että eri mallit pysyvät mutta samanaikaisesti ne rikkovat rajoja. Näyttää selvältä, että mallit ovat lähentyneet toisiaan

viimeisimpien 10 vuoden aikana, mutta eri mallit ovat edelleen selvästi eroteltavissa. EUEREK-tutkimuksen maat voidaan jakaa kolmeen ryhmään sen mukaan millä tekijöillä on vaikutusta yliopistojen muutokseen ja mikä on korkeakoulujärjestelmän tilanne suhteessa markkinamalliin. Iso-Britannia on muuttunut kvasimarkkinajärjestelmäksi markkinakilpailun takia ja koska yliopistot yrittävät vastata ulkoisiin paineisiin. Ruotsissa, Espanjassa ja Suomessa valtion vaikutus on edelleen vahvaa ja valtio onkin lähinnä toimija, joka puskee yliopistoja kohti markkinaorientoitunutta toimintaa. Itä- ja Keski-Euroopan maissa suuntautuminen markkinaorientaatioon johtuu pääosin yliopistojen tarpeesta sopeutua markkinatalouteen ja sen tarpeisiin, kuten myös valtion epäselvästä roolista ja kasvavasta korkeakoulutuksen kysynnästä (katso kuvio 3). (Rinne & Koivula 2009.)

Kuvio 3. Korkeakoulujärjestelmien liikkuminen valtion kontrollista markkinaorientoituneempaan suuntaan EUEREK-maissa (Rinne & Koivula 2009, 196).

Lopuksi pitää todeta, että todellisesta pysyvästä kulttuurin muutoksesta yliopistoissa voi olla vaikea löytää todisteita ilman syvälle puretuva pitkäaikaistutkimusta. Yljoen (2003) tutkimuksen mukaan kasvava markkinaorientoituneisuus ei syrjäytä akateemisiä käytäntöjä, vaan niitä yritetään muokata yritysmäiseen toimintaan sopivaksi. Ulospäin näkyvä muutos voikin olla vain muutos puhettavassa, jolloin vanhat arvot ovat edelleen voimassa (Deem 2001, 10; Ylijoki 2003, 310). Varsinkin, jos muutuskäsky on

asetettu hallinnon tasolta, se voi toki vaikuttaa normatiiviseen puheeseen, mutta operationaalisella tasolla se voi jäädä toteutumatta (Becher & Kogan 1992, 138). Esimerkiksi uuden julkisjohtamisen on nähty usein jääneen ideologisten ajatusten tasolle (Meek 2003, 8). Samoin kaupallinen retoriikka, joka on vallannut alaa poliittisessa puheessa, ei välttämättä näy paikallisissa käytännöissä. Institutionaaliset rakenteet ja käytännöt ovat pysyvämpiä ja muutos vaikeampaa kuin liiketoiminnallista yliopistoa korostava diskurssi antaa ymmärtää. (Tuunainen 2004, 58.)

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

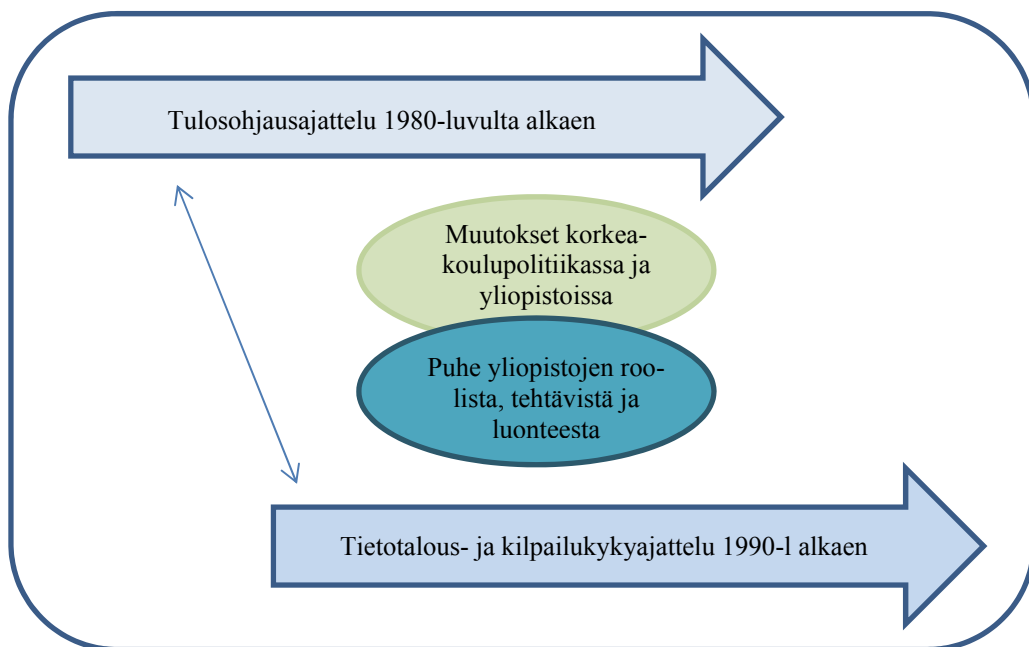
5.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Tämän tutkimuksen taustalla on ajatus yliopistojen erityisyydestä instituutiona. Myös toisenlaisia näkemyksiä voidaan esittää ja nähdä yliopistot instituutioina muiden joukossa (Kauko 2011, 20). Joka tapauksessa yliopistoilla on ollut vahva erityisen instituution rooli, joka saattaa olla katoamassa. Markku Vanntaja (2010, 63) on todennut, että tarkasteltaessa 1990-luvun alun jälkeistä suomalaista koulutuspoliittista keskustelua näyttää siltä, että yliopistojen, kuten muidenkin instituutioiden, tärkeimpiä tehtäviä on edistää yritysten kilpailukykyä globalisoituneessa maailmassa ja varmistaa uusien kaupalliseen tuotantoon soveltuvien innovaatioiden kehittäminen. Tämän perusteella vaikuttaisi siltä, että yliopistoja pidetään tärkeinä yhteiskunnan instituutioina. Toisaalta näyttää siltä, että yliopiston tehtävistä ja rooleista vallitsee suuri hämmennys, ja että yliopistoilla on jatkuva puute rahoituksesta. Yliopistomaailmassa tapahtunutta 1980-luvulla alkanutta perusteellista muutosta näyttää seuranneen yliopiston roolin sekavuus ja epävarmuus. Tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella pintaa syvemmältä, miten yliopistojen tehtävistä, roolista ja olemuksesta puhutaan ja miten puhe on muuttunut. Puheella tarkoitin tässä analyysin kohdetta, joka käytännössä on dokumenttitekstejä ja haastateltavan puhumaa puhetta ja niistä muodostuvaa puheavaruutta tai diskurssia. Tämä ”puhe” muodostuu käytetystä kielestä. Lähtökohtana on näkemys siitä, että kieli on aina tärkeä osa laajempia yhteiskunnallisia prosesseja ja ilmiöitä. Puheen muutos on merkittävää, koska uudenlaiset diskursiiviset käytännöt määrittävät uudet tavat, joilla kohteesta voi puhua. Puhetta tutkimalla voidaan paljastaa vallalla olevia diskursseja, nähdä selvemmin käynnissä olevien mahdollisten muutosten jyrkkyys ja mahdollistaa kritiikin ja vastadiskurssien luominen. Yliopistopuheen muutosta tutkimalla voidaan saada selville, millä tavalla yliopistoista on voitu eri aikoina puhua ja onko yliopiston rooli esimerkiksi kaventunut tai laajentunut.

Nyky-yliopistoa voidaan kutsua yritysmäiseksi palveluyliopistoksi. Tässä tutkimuksessa yritysmäisyyden käsitettä käytetään kuvaamaan yliopiston muutosta. Se kuvaa, mihin on tultu, ja antaa taustan niille yliopiston muutosta reflektoiville diskursseille, joita haastattelussa ja dokumenteissa tulee esiin. Yritysmäisyys on tässä tutkimuksessa myös käsite, joka on ohjannut analyysia ja tulkintaa. Barnettin (2011, 60) käsittein tutkimukseni tarkastelee, millaiset ideologiset ehdot yliopiston olemiselle asetetaan (kuinka yritysmäisesti yliopiston oletetaan toimivan, miten sen oletetaan palvelevan yhteiskuntaa ja mikä sen olennaisin tehtävä on yhteiskunnassa). Nämä asettavat kehykset yliopiston olemisen mahdollisuuksille.

Tutkimuskohteena on puhe yliopistojen roolista ja olemuksesta. Ajatuksena on, että tämä puhe on muuttunut 1980-luvulla alkaneen tulosoikeuden ja 2000-luvun kilpai-

lukykydiskurssin myötä. Tarkastelen puhetta diskurssianalyysin¹⁶ keinoin, jonka lähtökohtien mukaisesti ajatus on, että puhe yliopistojen roolista ja olemuksesta osana todellisuutta voi saada aikaan muutosta. Tämä puhe on siis yhteydessä niihin muutoksiin, joita korkeakoulupolitiikassa ja yliopistoissa on tapahtunut. Puhe on osa todellisuutta, mutta tutkimuskohteen selventämiseksi nostan sen vielä teknisesti erilleen korkeakoulupolitiikan ja yliopistojen muutoksista. Taustalla olevat tulosohjaus ja kilpailukykyajattelu eivät ole erillisiä, vaan yhteydessä keskenään. Molemmat luovat tehokkuus- ja tuottavuusvaatimuksia. Tutkimus keskittyy tarkastelemaan, miten yliopiston roolista puhutaan ja miten yliopistojen perinteinen olemus ja tehtävät yhdistetään tehokkuus- ja kilpailukykydiskursseihin. Kuvio 4 esittää tutkimuksen viitekehksen.

Kuvio 4. Tutkimuksen viitekehys

Tutkimuskysymykset ovat:

1. Miten puhe yliopistojen tehtävistä on muuttunut opetusministeriön asiakirjoissa 1980-luvun puolesta välistä 2000-luvun alkuun?

---

¹⁶ Käsitellen diskurssianalyttistä otetta tarkemmin luvussa 5.3.2.

- a) opetustehtävän
- b) tutkimustehtävän
- c) palvelutehtävän osalta?

2. Millaista puhetta ja reaktioita yliopiston muutos on synnyttänyt yliopistoissa 2000-luvun alussa?

3. Miten valtiovallan tahto ja kokemukset yliopistoissa eroavat toisistaan?

Tutkimuksen tarkoituksena on ensinnäkin tutkia diskurssianalyysin avulla yliopistojen roolin määrittelyssä 1980-luvun lopulta lähtien tapahtuneita muutoksia opetusministeriön dokumenttien avulla. Tämä on järjestelmätaso, jolla voidaan tutkia puheen muutosta ajassa, ja joka edustaa valtiovallan tahtoa. Tällaisen tutkimuksen tekeminen on hyödyllistä, jotta tiedetään, onko puheen tasolla tapahtunut sellainen muutos kuin yleisesti ajatellaan – koska diskurssianalyysin oletusten mukaisesti puhe on osaltaan luomassa todellisuutta ja muutosta. Diskursseissa esiin tulevat sanat ja teot eivät ole ”viattomia”, vaan ne luovat uusia ja jatkavat nykyisiä sosiaalisia prosesseja, jotka yhdessä muiden sosiaalisten prosessien kanssa muodostavat ”todellisuuden”.

Toisella tasolla, instituutiotasolla, tutkin haastattelujen diskurssianalyysin avulla yliopistojen johtohenkilöiden näkemyksiä yliopistojen roolista ja käytännön muutoksista. Haastattelut ovat vuodelta 2005, joten niiden kautta hahmottuu sen hetkinen tilanne. Haastatteluiden avulla voidaan myös vertailla, millainen näkemys yliopistoissa on roolin muutoksesta suhteessa kansallisen politiikan suuntauksiin. Laadulliselle tutkimukselle tyypillisesti tutkimus tuo esiin laajasti erilaisia näkemyksiä ja ajatuksia, ei vain niitä, jotka esiintyvät useimmin. Näiden kahden aineiston analyysi eroaa toisistaan siten, että dokumenttien analyysi tarkastelee muutosta ja haastatteluanalyysi tarkastelee sitä, miten muutokseen on reagoitu ja miten muutoksesta puhutaan. Taustalla on myös oletus, että ne diskurssit, jotka ovat nähtävissä opetusministeriön dokumenteissa 20 vuoden ajalta, voidaan kuulla myös yliopistojen johtohenkilöiden puheessa, mutta enemmän kentän näkökulmasta.

Tutkimusajanjakson alkukohdan määrittely perustuu kirjallisuuden ja aikaisemman tutkimuksen pohjalta muodostuneeseen käsitykseen siitä, että 1980-luvun puoliväli oli rajapyykki suomalaisessa korkeakoulupolitiikassa. Aikaisemmassa tutkimuksessani (Koivula 2004) jaottelin aikakausia, jolloin korkeakoulupolitiikassa käytettiin erilaisia perusteluja politiikan muutoksille ja korkeakoulutuksen kehittämiseksi. Suomessa vuoden 1986 lakia korkeakoululaitoksen kehittämisestä on pidetty ensimmäisenä, jossa selvästi tuotiin esiin yliopistojen tehottomuus ja todettiin, että niiden tuloksia aletaan tarkkailla (Koski 1993, 126; Koski 2009, 102). Lisäksi Clark Kerr (1987, 184) totesi 1980-luvun lopulla, että silloinen aikakausi oli kriittisin yliopiston siihen astisessa monisatavuotisessa historiassa. Yliopistojen suhteellisesti katsottuna muuttumattomana pysynyt perintö ja yhteiskunnan vaatimukset joutuivat tällöin ristiriitaan keskenään, kun alettiin vaatia yliopiston hyödyntämistä kansallisen edistyksen eteen. (Kerr 1987.) Lopetan tarkastelun vuoteen 2006, sillä seuraavana vuonna alkoi ison yliopistuidistuksen valmistelu, mitä voi pitää uuden vaiheen alkuna suomalaisessa yliopistopolitiikassa.

kassa. Tutkimus valottaakin nyky muutosten taustaa ja vuoden 2009 yliopistolain muutokseen johtanutta kehitystä.

5.2 Tutkimuksen aineisto

Tutkimuksen aineisto jakautuu kahteen osaan: Dokumenttiaineisto koostuu opetusministeriön asiakirjoista, joiden kautta muodostuu kuva yliopistopolitiikan diskurssin muutoksesta. Haastatteluaineisto muodostuu kolmessa suomalaisessa yliopistossa työskentelevien johtohenkilöiden haastatteluista, joissa heijastuvat reaktiot yliopiston tehtävien muutokseen.

5.2.1 Dokumenttiaineisto

Dokumenttiaineiston avulla tarkastelen sitä, miten valtiovallan puhe yliopistojen tehtävistä on muuttunut. Opetus- ja kulttuuriministeriö on keskeisin korkeakoulupolitiikan toimija valtionhallinnossa ja siksi valitsin tutkimusaineistoksi ministeriön dokumentit. Dokumenttiaineiston muodostavat 39 keskeistä, aihepiiriä sivuavaa opetusministeriön asiakirjaa (ks. liite 1). Suurin osa dokumenteista on opetusministeriön työryhmien muistioita (24), mutta mukana on myös koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmat tutkimusajanjaksolta (7), selvitysmiesten kirjoittamia raportteja (3), komiteanmietintöjä (2), keskustelumuistioita (2) sekä yksi strategia-asiakirja (OPM 2003).

Taulukko 1. Analysoitujen dokumenttien määrä vuosikymmenittäin

Aikaväli	Dokumenttien määrä
1985–1989	6
1990–1999	15
2000–2006	18
Yhteensä	39

Taulukossa 1 on kuvattuna analysoitujen dokumenttien määrä eri vuosikymmenillä. Siitä voidaan arvioida, kuinka opetus- ja kulttuuriministeriön tuottamien koulutus- ja tiedepoliittisten dokumenttien määrä on ollut kasvussa. Vaikka luvut eivät kerro dokumenttien kokonaismäärää, ne todennäköisesti ovat melko suorassa suhteessa siihen. Verrattuna 1990-lukuun 2000-luvulla tämän tutkimuksen kannalta relevantteja dokumentteja oli tuotettu enemmän lyhyemmässä ajassa.

Valitsin aineistoksi vain yliopistoja, yliopistoja ja ammattikorkeakouluja yhdessä tai korkeakoulujärjestelmää yleisesti käsittelevät dokumentit, en sellaisia, jotka käsittele-

vät pelkästään ammattikorkeakouluja¹⁷. En sisällyttänyt aineistoon esimerkiksi opintotukitehtäviä yliopistossa käsittelevää raporttia tai opiskelijavalintaan liittyviä asiakirjoja, koska niissä ei ollut viittauksia yliopistojen rooliin, tehtäviin ja olemukseen, vaan ne käsitelivät melko teknisesti opintotukitehtäviä ja opiskelijavalintojen kehittämisen kysymyksiä. Yleisesti ottaen opetukseen liittyvissä asiakirjoissa oli hyvin vähän pohdintaa yliopistojen tehtävistä ja olemuksesta, vaikka niissä olisi voinut olettaa olevan viittauksia koulutuksen merkitykseen yhteiskunnalle, elinkeinoelämälle ja yksilöille. Ne liittyivät enemmänkin yliopistojen sisäisiin toimenpiteisiin. Myös korkeakoulujen sisäisen hallinnon kehittämisestä tehty raportti käsitteli nimensä mukaisesti vain sisäistä hallintoa. Yksittäisten tieteenalojen kehittämistä koskevia asiakirjoja en ottanut mukaan aineistoon, sillä ne eivät käsittele yliopistoa kokonaisuutena. Vaikka ne olisivat voineet kertoa jotain asiaan liittyvää, aikaresurssien takia aineistoa oli rajattava. Poikkeuksena oli *Liiketoimintaosaamisen kehittäminen korkeakoululaitoksessa* -raportti (OPM 2001c), koska se käsittelee keskeisesti tutkimuksen aihepiiriä. Lisäksi en ole ottanut mukaan esimerkiksi suomenkielisiä julkaisusarjoihin kuulumattomia raportteja ja esitteitä. Englanninkieliset julkaisut jätin pois, koska ne on suunnattu ulkomaiselle yleisölle ja ovat koulutusjärjestelmää yleisemmin kuvaavia. Olen siis käyttänyt omaa harkintaa aineiston rajaamisessa, mutta nähdäkseni aineisto kuvaa ajanjaksoa hyvin.

Dokumentteja analysoidessa en tarkastele muutoksia vain kilpailukykyisen tietoyhteiskunnan tai tietotalouden näkökulmasta kuten esimerkiksi Terhi Nokkala (2007) teki väitöskirjassaan. Toisaalta, koska tutkimus perustuu tutkimusprojektille, joka keskittyi yliopistojen yritysmäisiin muutoksiin ja jossa tietotalous oli laajana viitekehystenä, huomioni on saattanut kiinnittyä enemmän näihin näkökohtiin. Näkökulmia voidaan joka tapauksessa määrittellä muilla tavoin. On melko ilmeistä, että kansalliset opetusministeriön dokumentit kuvaavat valtion näkökulmaa, eli sitä, millainen rooli yliopistoilla tulisi olla, jotta ne hyödyttäisivät valtiota. Dokumenteissa kuuluu siis valtion virallisen politiikan ääni.

5.2.2 Haastattelut

Teemahaastattelut (n = 23) tehtiin EUEREK-projektin yhteydessä vuonna 2005. Haastateltavat olivat Tampereen (n = 9) ja Lapin yliopistoista (n = 7) sekä silloisesta Helsingin kauppakorkeakoulusta (n = 7). He olivat yliopistojen johtohenkilöitä: rehtorit, hallintojohtajat ja talouspäälliköt sekä laitosten ja yksiköiden johtajia ja professoreita (ks. liite 2). Projektissa tutkittiin yliopistojen ”yritysmäistymistä”, joten sekä aiheen että haastattelukysymysten takia haastateltavat olivat orientoituneet puhumaan ”yritys-

---

¹⁷ Koska ennen ammattikorkeakoulusektorin muodostamista 1990-luvun alussa yliopistoista puhuttiin dokumenteissa usein korkeakouluina, käytän myös tätä käsitettä viitatessani yliopistoihin. Valitsen käsitteen sen mukaan, kumpaa kulloinkin kyseessä olevassa dokumentissa on käytetty.

mäisestä yliopistosta” tai yliopiston muutoksista kohti yritysmäisempiä toimintamalleja. Tämä synnytti puhetta myös yliopiston olemuksesta ja roolista.

EUEREK-projektissa tarkastelu tehtiin yliopistokohtaisesti ja siinä vertailtiin yliopistojen välisiä eroja. Yliopistot valittiin niiden erilaisen koon, sijainnin ja profiilin perusteella. Lapin yliopisto perustettiin vuonna 1979 tarjoamaan korkeakoulutusta ja tukemaan alueellista kehitystä Pohjois-Suomessa. Se on nuorin Suomen yliopistoista ja sen määrällinen kasvu on ollut nopeaa suhteessa muihin yliopistoihin. Tampereen yliopisto perustettiin alun perin Helsinkiin vuonna 1925 nimellä Kansalaiskorkeakoulu. Yliopisto on tunnettu humanistisena ja yhteiskuntatieteellisenä yliopistona, mutta varsinkin vuosituhaten vaihteen jälkeen myös lääketieteellinen ja informaatiotieteet ovat vahvistuneet. Helsingin kauppakorkeakoulu perustettiin vuonna 1911. Se on Suomen suurin kauppateieteellistä tutkimusta ja opetusta harjoittava yksikkö, joka nytemmin on muodostunut osaksi Aalto-yliopistoa. Omassa tutkimuksessani ei ole vertailevaa asetelmaa, mutta kolmessa yliopistossa ilmenneiden puhetaipojen mahdollisia eroja tuodaan esiin. Haastateltavat puhuivat suurimmaksi osaksi omista yksiköistään ja yliopistoistaan, sillä EUEREK-projektissa oli tarkoituksena saada tietoa yksittäisten yliopistojen muutoksista. Osittain he puhuivat myös yleisemmin yliopistoista Suomessa ja myös omista näkemyksistään yliopiston ideasta ja siitä, miten yliopistojen tulisi toimia.

Haastattelut tehtiin tiettyjen teemojen mukaisesti ja EUEREK-projektissa ne analysoitiin tämän jaottelun mukaisesti. Haastattelussa käsitellyt teemat olivat: yliopiston strategia, johtaminen ja hallinto sekä ulkopuolinen ohjaus; organisaatio- ja tieteenalarakenteen muuttuminen; rahoituksessa tapahtuneet muutokset, jolloin käsiteltiin paljon ulkopuolisen rahoituksen lisääntymistä; yhteistyö elinkeinoelämän kanssa; kilpailu muiden koulutus- ja tutkimusinstituutioiden kanssa sekä markkinointi; tiedon levittämisen ja hyödyntämisen strategiat; yritysmäisen kulttuurin mahdollisuudet yliopistossa; sekä tulevaisuuden uhat ja mahdollisuudet (ks. myös liite 3, haastattelurunko).

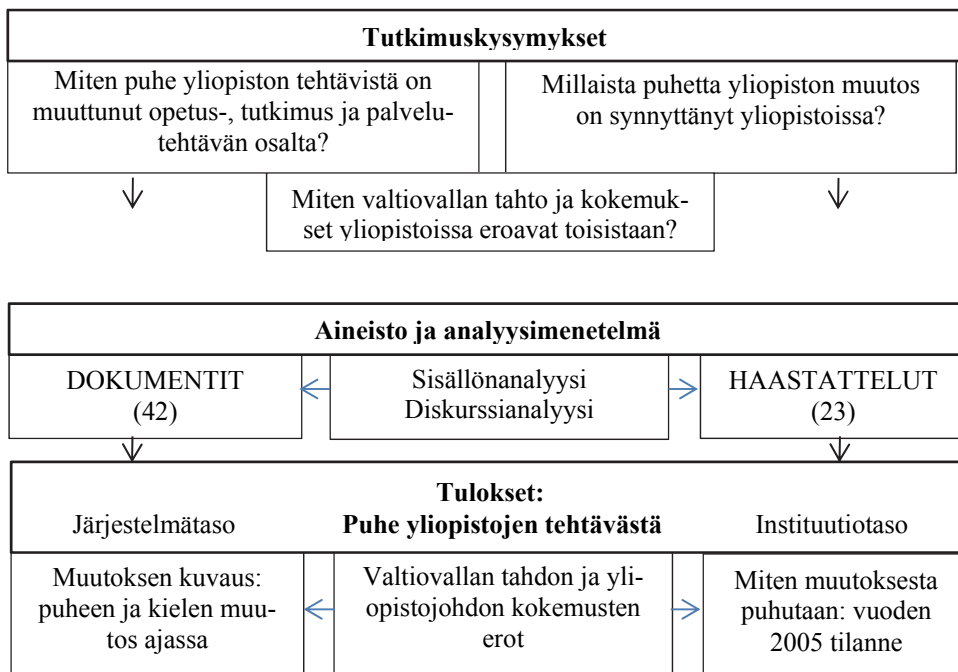
Kaikkia teemoja pyrittiin käsittelemään muutoksen kannalta, eli kysyttiin, millaisia muutoksia haastateltavan yliopistossa on tapahtunut. Haastateltavat olivat saaneet haastattelun teemat etukäteen sähköpostilla. Kaikkia kysymyksiä ei ehditty käsitellä aivan kaikkien haastateltavien kanssa; koska haastatteluun käytettävä aika oli rajallinen monen kiireisen ihmisen kohdalla, kysymyksiä oli priorisoitava. Oleellimmat kysymykset ehdittiin kuitenkin käydä läpi kaikkien haastateltavien kanssa. Tässä tutkimuksessa en käsittele haastatteluja edellä mainittujen teemojen mukaisesti, vaan olen lähtenyt etsimään niitä teemoja, joissa puhutaan yliopiston roolista ja olemuksesta sekä muutoksesta.

Suurimman osan haastatteluista suoritin itse, ja osan teimme yhdessä ohjaajani kanssa. Haastattelut kestivät 45 minuutista puoleentoista tuntiin. Haastattelut on koodattu kahteen ryhmään. Ensimmäisessä ryhmässä on yliopiston keskusjohto (rehtorit, hallintopäälliköt ja talousjohtajat) ja toisessa ryhmässä ovat muut haastateltavat. Haastatteluja voi kuvata asiantuntijahaastatteluiksi tai eliittihaastatteluiksi. Eliittihaas-

tatteluille ominaista on se, että haastateltavilla on valtaa tai asiantuntemusta jostakin asiasta (Morris 2009, 209). Tässä tapauksessa haastateltavilla oli valtaa ja asiantuntemusta akateemisessa maailmassa. Eliittihaastatteluja koskevissa kirjoituksissa käsitellään usein kysymyksiä tai oletuksia objektiivisen ”totuuden” saamisesta, haastateltavan kaksinaamaisuudesta ja haastattelijan ja haastateltavan valtasuhteesta (Morris 2009). Kysymys totuuden löytymisestä ei ole kuitenkaan olennainen konstruktivisen lähtökohdan mukaan toimittaessa, koska silloin ei ajatella olevan yhtä totuutta, vaan ollaan kiinnostuneita siitä, mitä eri asemissa olevat ihmiset sanovat. Tällöin on kuitenkin oleellista pohtia, mitä eri asemissa olevat henkilöt voivat sanoa ja kenties jättävät sanomatta, asemansa takia tai siitä huolimatta.

Haastattelut aineistona ovat siinä mielessä erilaisia kuin valmiina olevat aineistot, kuten asiakirjat, että haastattelijalla on aina vaikuttamassa haastattelun kulkuun. Kyseessä on vuorovaikutustilanne, jossa pitäisi saada muodostettua molemminpuolinen luottamus, jotta kummankaan, haastattelijan eikä haastateltavan, tarvitse miettiä liikaa sanojaan. Haastattelijalla tulee useimmiten johdattaneeksi haastateltavaa; jo valmiiksi mietityt teemat ja kysymykset määräävät, mitä asioita haastattelussa nousee esille. Diskurssianalyysin keinoin voidaan analysoida myös vuorovaikutustilanteen merkitystä ja pohtia esimerkiksi, mitkä asiat nousivat esiin, vaikka haastattelijalla ei niitä kysymyksissään maininnutkaan. Toisaalta diskurssianalyysin sopivuus haastatteluaineiston analyysiin voidaan kyseenalaistaa juuri siltä osin, että haastattelijalla itse on luomassa tiettyä diskurssia kysymystensä kautta. Diskurssianalyysin mukainen haastattelu onkin aktiivinen haastattelu, jossa haastattelijalla ja haastateltavalla yhdessä rakentavat merkityksiä (Wood & Kroger 2000, 72). Haastattelujen analysointi diskurssianalyysin keinoin on kuitenkin mahdollista, kun aineiston luonne ja haastateltavan rooli otetaan huomioon tulkintoja tehdessä. Haastateltavat tekevät puhuessaan esimerkiksi paljon kategorisointeja ja määrittelyjä, joita voidaan analysoida. Haastattelut eroavat dokumenteista myös siten, että jokaisella haastateltavalla on erilainen lähtökohta ja tausta. Kunkin haastateltavan henkilökohtaiset tiedot ja kokemukset omalla laitoksellaan tai tietyssä tehtävässä toimimisesta näkyvät haastatteluissa ja vaikuttavat siihen, mistä ja miten haastateltava puhuu. Haastatteluissa todennäköisesti näkyvät myös kunkin yliopiston tavoitteet ja strategiat, jotka toistuvat yliopistotason asiakirjoissa. Toki jotkut haastateltavista ovat voineet olla mukana myös rakentamassa tutkittuja dokumentteja. Tällöin heillä on kaksoisrooli. Saattaa kuitenkin olla, että he näissä rooleissa puhuvat eri positioista.

Kuvio 5 esittelee tutkimuksen tutkimusasetelman. Se kokoaa yhteen tutkimuskysymykset, aineistot ja analyysimenetelmän sekä sen, mitä aineistosta analyysin avulla voidaan löytää.

Kuvio 5. Tutkimusasetelma

5.3 Analyysimenetelmä: diskurssianalyysi

Tutkimuksen menetelmällisenä lähtökohtana on diskurssianalyysi ja foucault’lainen näkemys todellisuuden luonteesta: Diskurssi tarkoittaa tekstiä, käytäntöjä ja toimintaa, jotka paitsi kuvaavat kohdettaan ja sen luonnetta, myös luovat ja määrittävät sitä. Puhe ja tekstit luovat yhdessä erilaisten käytänteiden kanssa diskursiivisten dispositioiden verkoston, jossa uudelleen määrittelyt ja ”todellisuuden” muutokset tapahtuvat. Tällöin diskurssissa esiin tulevat sanat ja teot eivät ole objektiivisia, kuvailevia tai ”viattomia”, vaan toimivat välineinä, jotka sekä luovat että osoittavat sosiaalisia prosesseja. Mitään erillistä tai ”aitoa” todellisuutta, joka löytyisi diskurssien ulkopuolelta, ei voi erottaa diskursiivisesta todellisuudesta. ”Diskurssi merkitsee todellisuuden, joka muuttuu tai vahvistuu silloin kun sitä määritetään, kerrotaan ja kuvataan. Diskursiiviset käytännöt määrittävät niitä tapoja, joilla kohteesta voi puhua, ja joilla kohteessa voi toimia sekä niitä, jotka ovat kiellettyjä, torjuttuja ja totuudettomia.” (Koski 1993, 27.)

5.3.1 Kielen muutos

Diskurssianalyysin avulla voidaan todentaa kielen muutosta. Aikaisemman kirjallisuuden valossa näyttää siltä, että korkeakoulupolitiikkaa ja yliopistoja koskevassa puheessa on tapahtunut suuria suunnan muutoksia 1990-luvun loppupuoliskolla. Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa on toki tapahtunut myös niin sanottu diskursiivinen käänne (Fairclough 2013), jonka seurauksena kielenkäyttöön esimerkiksi politiikassa on alettu kiinnittää enemmän huomiota. Näyttää kuitenkin kiistattomalta, että nykyään käytetään sellaista sanastoa, jota ei vielä 25 vuotta sitten lainkaan liitetty koulutukseen ja tutkimukseen. Tänä päivänä koulutuspoliittiset asiakirjat ja julkaisut ovat täynnä käsitteitä ”kilpailukykyisestä tietoon perustuvasta taloudesta”, ”korkeakoulujärjestelmien ulkoisista ja globaaleista paineista” ja ”yliopistoista taloudellisen kasvun edistäjinä” (Kwiek 2006, 337–338). Kwiek vertaa nykypäivän kielenkäyttöä vuonna 1988 julkistettuun yliopistojen perustaa ja tehtäviä kuvaavaan Magna Charta -julistukseen, joka ei sisällä tällaista kieltä lainkaan. Sen sijaan julistus korostaa yliopistojen sosiaalista roolia ja tehtäviä, ja yliopistojen todetaan tuottavan ja välittävän *kulttuuria* tutkimuksen ja opetuksen keinoin (Magna Charta Universitatum 1988; Kwiek 2006, 338). Huomioon täytyy toki ottaa, että julistus on kirjoitettu yliopistojen näkökulmasta, ei valtion tai jonkin taloudellisen yhteistyön järjestön näkökulmasta.

Talouden puolelta tuttu kielenkäyttö on tunkeutunut kaikille elämänalueille. Puhutaan suorituskyvystä, mitattavista tuotoksista, strategisesta suunnittelusta, tulosindikaattoreista, auditoinneista ja laadunvarmistuksesta. Kyseessä on diskurssien rekontekstualisoiminen: Diskurssit, joiden alkuperä on jollakin tietyllä sosiaalisella kentällä tai instituutiossa, voidaan rekontekstualisoida muilla kentillä. Esimerkiksi uusliberalistinen talousdiskurssi voidaan rekontekstualisoida koulutuksen kentällä. (Fairclough 2009, 165.) Vähitellen talouskieli alkaa todennäköisesti kuulostaa normaaliilta, sitä ei enää kyseenalaisteta ja se tuo talouselämän käytännöt yhteiskunnan joka alueelle. Barnett (2011) on todennut, että nykypäivänä vaikuttaa siltä, kuin ainoa mahdollinen tapa puhua yliopistoista olisi suoritusyliopiston kieli (”language of performative university”). Hän varoittaa, että tällaisen kielen kapeutumisen myötä myös yliopiston olemus kapenee:

“What it is, how it is, how it understands itself, what it might become, all are diminished. In the pragmatic world the imaginative possibilities for the university close off. Government policy statements on higher education and future of universities are narrow.” (Barnett 2011, 15.)

Bronwyn Davies (2005, 4) on todennut saman uusliberalistisesta diskurssista: *”it undermines the very value and meaning of academic life”*. Davies (2005; ks. myös Naskali 2009) on todennut, että useimmat organisaatiot, yliopistot mukaan lukien, määrittelevät nykyään itsensä uusliberalistisen diskurssin kautta. Diskursiivinen muutos eli kielen merkitysten vähittäinen ja lähestulkoon huomaamaton muuttuminen todellistuu, kun käsitteitä toistetaan ja vanhoja termejä käsitteellistetään uudelleen: uudet merkitykset ujuttautuvat vanhojen lomaan, jolloin niiden yhteys vanhoihin merkityksiin säi-

lyy ja helpottaa käsitteen omaksumista. Esimerkiksi yksilön vapaus perinteisenä yliopistollisen toiminnan ihanteena on alkanut vähitellen tarkoittaa individualistista kilpailua ja yksilön vastuullistamista omasta onnistumisestaan. Leena Koski (2009, 106) puolestaan on pohtinut sitä, kuinka nopeasti korkeakoulutusta koskevissa diskursseissa alettiin hyväksyä tulosohejaus. Argumenteissa tulostavuu ja tehokkuusmittaus nähtiin kyllä ongelmallisina ja (sivistys)yliopiston olemukselle vastakkaisina, mutta samaan aikaan ne nähtiin välttämättöminä ehtoina sen säilymiselle. Jongbloed ym. (2008, 313) ovat todenneet, että kasvava toisto yliopistoista talouden moottoreina on nostanut debatin pelkkää retoriikkaa pidemmälle ja politiikan toimien piiriin. Tätä lausahdusta voi diskurssianalyysin näkökulmasta kritisoida siitä, että retoriikka ja politiikan toimet asetetaan toistensa vastakohtiksi, mutta yhdyt näkemykseen siitä, että yliopistot talouden moottorina -näkökulma on jatkuvasti saanut enemmän ja enemmän jalansijaa retoriikan ja politiikan toimien yhteisvaikutuksena.

Krejsler (2006, 216) kuvaa dominoivien diskurssien vaikuttavaa mekanismia näin: Mikä tahansa dominoiva diskurssi kehittyi asteittain joukosta mikropoliittisia kamppailuja, joissa tieto ja valta kietoutuvat yhteen kun merkityksiä rakennetaan ja uusia merkityksiä tukevia käytänteitä ilmaantuu. Yliopistojen kasvava paine uudistua ja sopeutua ”markkina- ja tehokkuusorientoituneeseen yliopistodiskurssiin” on johtanut yliopistot vähitellen tilanteeseen, jossa ne sidotaan kasvavaan määrään poliittisia teknologioita, jotka voidaan summata yhteen nimellä ”tulostavuu hallintatapa” (*accountability regime*). Uusi hallintatapa pyrkii asettamaan yliopistot toimijoiksi (keinotekoisesti) rakennetuille markkinoille, joilla itsehallinta ja herkkyyt kysynnän ja tarjonnan laeille tulevat keskeisiksi dogmeiksi. Tärkeimmät diskursiiviset mekanismit, jotka tekevät yliopistoista ja yliopistoissa työskentelevistä toimijoita näillä markkinoilla, koostuvat kasvaneesta tulostavuu hallinnasta ja lukuisista poliittisista teknologioista, jotka rajoittavat sitä, millaisina ”tulokset” voidaan ajatella ja toteuttaa.

5.3.2 Diskurssianalyttinen ote

Kriittinen diskurssianalyysi ei ole niinkään koulukunta tai suuntaus kuin erilainen tapa katsoa asioita tai näkökulma yli koko kentän (van Dijk 2001, 352). Diskurssianalyysin erottaa muista kvalitatiivista analyysimenetelmistä se, että diskurssia ei nähdä välineenä katsoa esimerkiksi tekstien taakse, vaan tarkastelu kohdistetaan itse diskurssiin (Wood & Kroger 2000, 28). Siten tutkimuksessani kieltä, eli dokumenttitekstejä ja haastattelupuhetta, ei käytetä resurssina tarkastella kielen takana olevia ilmiöitä, vaan käytetty kieli itsessään on tutkimuksen kohde. Kysymys kielestä resurssina verus kohteena on aiheellinen, varsinkin sellaisen lähestymistavan kohdalla, jossa kiinnostus kohdistuu siihen, miten kieli on tärkeä osana laajempia yhteiskunnallisia prosesseja ja ilmiöitä. Toiseksi voidaan erotella kiinnostuksen kohdistuminen kielenkäytön prosessiin tai sisältöön. (Taylor 2001, 15.) Tässä tutkimuksessa kohde on selvästi kielen sisältö, myös haastatteluja analysoitaessa.

Käsitettä diskurssi voidaan käyttää viittaamaan hyvin erilaisiin käyttötarkoituksiin. Sen takia on määriteltävä, mitä sillä kussakin tilanteessa tarkoitetaan. Se voi viitata esi-

merkiksi poliittiseen strategiaan, narratiiveihin, tekstiin, puheeseen, aiheeseen liittyviin keskusteluihin tai kieleen. (Wodak & Meyer 2009, 3.) Yksinkertaisimmillaan diskurssi on tapa merkityksellistää ilmiö tietystä näkökulmasta käsin (Haltia 2012). Tässä tutkimuksessa käytän käsitettä diskurssi viittaamaan yleisesti ajassa muuttuvaan puheeseen yliopistosta ja sen tehtävistä. Lisäksi nimeän opetusministeriön asiakirjoista kaksi diskurssia ja haastatteluista yhden diskurssin, joissa näkyy yliopiston roolin ja olemuksen merkityksellistäminen eri tavoin.

Kriittisessä diskurssianalyysissä diskurssi nähdään ”sosiaalisena käytäntönä”. Tämän ajatuksen mukaisesti diskursiivisen tapahtuman ja tilanteen, instituution sekä sosiaalisen rakenteen välillä vallitsee suhde, joka kehystää sitä. Diskurssi on sosiaalisesti konstitutiivinen mutta myös sosiaalisesti ehdollistunut. Se konstituoii tilanteita, tiedon kohteita sekä ihmisten ja ihmisryhmien välisiä suhteita ja sosiaalisia identiteettejä. Se sekä auttaa ylläpitämään ja uusintamaan sosiaalista status quota että vaikuttaa sen muuttumiseen. Koska diskurssi on sosiaalisesti niin merkittävä, sitä tarkastellessa nousevat esiin kysymykset vallasta, ja diskursiivisilla käytänteillä voi olla huomattavia ideologisia vaikutuksia. (Fairclough & Wodak 1997, 258.) Tämä on toki vain yksi määrittelmä, joka muotoutuu erilaiseksi eri akateemisissa kulttuureissa ja eri tutkijoilla (Wodak & Meyer 2009, 6).

”Kriittisyys” kriittisessä diskurssianalyysissä voidaan jäljittää Frankfurtin koulukuntaan, jonka mukaan kriittinen teoria tarkoittaa, että sosiaalinen teoria pitäisi suunnata yhteiskunnan kriittiseen tarkasteluun ja muutokseen, vastakohtana ”perinteisen teorian” pyrkimyksille vain ymmärtää ja selittää yhteiskuntaa. Nykymerkityksessään kritiikki kriittisessä diskurssianalyysissä tarkoittaa, että se tekee näkyväksi asioiden väliset suhteet. Tarkoitus on tuottaa ja välittää kriittistä tietoa, jonka avulla ihmiset voivat vapauttaa itsensä hallinnan muodoista itsereflektion kautta. (Wodak & Meyer 2009, 6–7.) Kriittisyys tarkoittaa pyrkimystä kohdata sosiaaliset ”vääryydet” (*wrongs*) analysoimalla niiden lähteitä ja syitä sekä mahdollisuutta vastustaa ja voittaa ne (Fairclough 2009, 163).

Fairclough näkee diskurssin ja diskurssianalyysin olevan kolmiulotteinen. Jokainen diskursiivinen ”tapahtuma” on samanaikaisesti kappale tekstiä (esimerkiksi asiakirjatekstiä tai haastattelupuhetta), esimerkki diskursiivisesta käytännöstä ja esimerkki sosiaalisesta käytännöstä. Tekstidimensio kohdistaa huomion tekstin kielelliseen analyysiin. Diskursiivisen käytännön dimensio määrittelee tekstien tuottamisen ja tulkinnan prosessien luonteen, esimerkiksi millaisia diskursseja käytetään ja miten niitä yhdistellään. Sosiaalisen käytännön ulottuvuus keskittyy sosiaaliseen analyysiin, kuten diskursiivisen tapahtuman institutionaalisiin ja organisaationaalisiin ehtoihin, siihen, kuinka tämä muovaa diskursiivisen käytännön luonnetta, sekä diskurssin perustavanlaatuisiin vaikutuksiin. (Fairclough 1992, 4.) Kolmiulotteinen lähestymistapa mahdollistaa diskursiivisten ja sosiaalisten muutosten välisen suhteen arvioimisen Sosiaalisia käytänteitä ja rakenteita, esimerkiksi ideologioita, tuotetaan ja ylläpidetään nimenomaan diskursiivisten käytäntöjen kautta. Diskursiivisten käytäntöjen tarkastelua tarvitaankin tekstien ja sosiaalisten käytäntöjen välisten yhteyksien tunnistamiseksi, sillä niiden vä-

lillä ei välttämättä ole suoraviivaisia yhteyksiä. (Fairclough 1992, 8, 73; Haltia 2012.) Analyysi diskursiivisten käytänteiden ulottuvuudessa keskittyy intertekstuaalisuuden käsitteen ympärille eli tekstin suhteeseen toisiin teksteihin, diskursseihin ja tekstilajeihin. Sosiaalisten käytänteiden ulottuvuudessa analyysi puolestaan keskittyy ideologian ja erityisesti hegemonian käsitteiden ympärille. (Fairclough 1992, 9.)

Kriittinen diskurssianalyysi pyrkii järjestelmällisesti tutkimaan usein läpinäkymättömiä kausaliteetin ja määrittelyn suhteita a) diskursiivisten käytänteiden, tapahtumien ja tekstien sekä b) laajempien sosiaalisten ja kulttuuristen rakenteiden, suhteiden ja prosessien välillä. Sen ajatuksena on selvittää, miten käytänteet, tapahtumat ja tekstit aiheutuvat ja muodostuvat ideologisesti valtasuhteista ja valtataisteluista. Lisäksi tarkastellaan, miten diskurssien ja yhteiskunnan välisten suhteiden läpinäkymättömyys itsessään on valtaa ja hegemoniaa turvaava tekijä. Fairclough'n väite on, että diskurssien, ideologian ja vallan väliset suhteet eivät välttämättä ole lainkaan selviä asianosaisille ja yleisemmin, että sosiaaliset käytänteemme ovat sidotut syihin ja seurauksiin, jotka eivät ole välttämättä lainkaan ilmeisiä. (Fairclough 2010, 93.)

Ideologia ja valta ovat kriittisen diskurssianalyysin keskeisiä käsitteitä. Kriittinen diskurssianalyysi pyrkii analysoimaan hallinnan, vallan, syrjinnän ja kontrollin läpinäkymättömiä ja läpinäkyviä rakenteellisia suhteita. Se pyrkii tutkimaan, miten sosiaalinen epätasa-arvoisuus ilmaistaan, muodostetaan, legitimoidaan kielenkäytöllä. Ideologiaa viitataan lähinnä piileviin arkipäiväisiin uskomuksiin. Hallitsevat ideologiat ilmenevät "neutraaleina" ja pitävät kiinni olettamuksista, jotka pysyvät suhteellisen haastamattomina. Kun useimmat ihmiset yhteiskunnassa ajattelevat samalla tavoin tietyistä asioista tai jopa unohtavat, että olemassa olevalle tilanteelle on vaihtoehtoja, voidaan puhua hegemoniasta. (Wodak & Meyer 2009, 8, 10.) Esimerkiksi poliittiset tekstit muodostavat tavan, jolla näemme maailman (Saarinen 2008, 725). "Kieli on niin vahvasti rakentunut heijastamaan valtasuhteita, että usein emme edes näe muita mahdollisia olemisen tapoja" (Parker 1992, xi). Diskurssit sekä mahdollistavat ja auttavat että rajoittavat sitä, mitä voidaan sanoa – ja kuka, milloin ja missä voi sanoa (Parker 1992, xiii; vrt. Barnettin (2011) ajatus siitä, että yliopistosta voidaan puhua nykyään vain suoritusyliopiston kielellä).

Korkeakoulupoliitikkaa ei ole vielä tutkittu paljon diskurssianalyttisin menetelmin, vaikka diskurssin käsitettä toki on käytetty monin tavoin korkeakoulupoliittisen tutkimuksen ja korkeakoulututkimuksen yhteydessä (Saarinen 2008). Esimerkiksi kriittinen diskurssianalyttinen näkökulma "tietoon perustuvan talouden" diskurssin muotoutumisesta ja vaikutuksista koulutuspolitiikkaan ja korkeakoulutuksen muutoksiin on kuitenkin avannut uusia lähestymistapoja (ks. Jessop, Fairclough & Wodak 2008). Suomessa Leena Kosken (1993) diskurssianalyttinen tutkimus, joka valaisi yliopiston sisäisiä symbolisia järjestyksiä yliopiston ajattelun ja toiminnan tavoista, oli ensimmäinen menetelmä suomalaisessa korkeakoulututkimuksessa hyödyntänyt tutkimus. Nykyään diskurssianalyttisten menetelmien käyttö suomalaisessa korkeakoulupoliittisessa tutkimuksessa lienee yleistymässä. Taina Saarinen (2007) tarkasteli väitöskirjassaan teksti- ja diskurssianalyttisen tutkimuksen sovellettavuutta korkeakoulupoli-

tiikan tutkimukseen. Sisällöllisesti hän paneutui korkeakoulupolitiikkaan laadun käsitteen diskursiivisen rakentumisen näkökulmasta. Lähimmäksi yliopistojen roolin tutkimista ja omaa tutkimustani tulee Terhi Nokkalan (2007) väitöskirja, jossa hän on tutkinut diskurssianalyttisesti Suomen korkeakoulupolitiikan kansainvälistymisestä 2000-luvun vaihteessa. Kansainvälistymiskeskustelun ohella hän nosti esiin kolme erilaista diskurssia yliopistojen roolista: tiede ja tieto -diskurssin, sivilisaatio ja hyvinvointi -diskurssin sekä kilpailu ja kilpailukyky-diskurssin. Nina Haltian (2012) tutkimus avoimen yliopiston muotoutumisesta puolestaan toi esiin avoimeen yliopistoon eri toimijatahoilla liitettyjä merkityksiä sekä avoimen yliopiston tehtävää tasa-arvon toteuttajana.

Myös pohjoismaissa on tehty omaan tutkimukseeni vertautuvia tutkimuksia. Unemar Öst (2009) on tehnyt diskurssianalyttistä tutkimusta dokumenttiaineistoon pohjautuen yliopistojen roolin muutoksesta Ruotsissa vuosina 1992–2007. Hänen mukaansa yliopistojen tarkoituksen ja tavoitteiden määrittelyn on poliittista kamppailua. Tutkimus suhteuttaa korkeakoulutuksen roolin yhteiskunnalliseen ja demokraattiseen kehitykseen sekä yksilön identiteettiin ja kansalaisuuteen globalisaation ja pluralismin aikana. Siinä analysoitiin erilaisia diskursseja yliopistojen tarkoituksesta ja tavoitteista sekä mihin opiskelija toimijana asettui eri diskursseissa. Lisäksi tuotiin esiin poliittisessa taistelussa ilmenneitä hegemonisia suuntauksia. Yliopistoroolien diskursseista tutkija löysi neljä päädiskurssia: klassinen akateeminen diskurssi, globalisaatiodiskurssi, demokratiadiskurssi sekä yksilöllisen identiteetin diskurssi. Tutkimuksessa kävi ilmi, että mitä myöhemmäksi ajanjaksolla edettiin, sitä pienemmäksi kävi käytetyn kielen vaihtelevuus ja sitä kapeammaksi korkeakoulutuksen tarkoituksen ja tavoitteiden määrittely. Globalisaatiodiskurssi muodostui hegemoniseksi.

Myös tanskalainen John Krejsler (2006) hahmottaa yliopistojen merkityksen diskursiivisen määrittelyn taisteluna. Hänen lähtökohtansa oli, kuten omani, että monissa länsimaissa yliopiston merkitys on ollut asteittaisen, mutta radikaalin uudistuksen alaisena 1980–1990-luvuilta lähtien. Uudistuksiin ovat vaikuttaneet yhteiskunnan uudet dominoivat diskurssit kuten ”tietotalous”, ”markkinat” ja tietynlainen näkemys ”globalisaatiosta”. Edelleen tämä johtaa syvällisiin muutoksiin siinä ”strategisessä tilassa”, jossa akateemiset ja muut asianomaiset voivat toimia ja rakentaa legitiimejä subjektiviteetteja. Krejslerin mukaan katoavasta ”demokraattisesta ja humboldtilaisesta yliopistodiskurssista” ollaan siirtymässä kohti ”markkina- ja tehokkuusorientoitunutta yliopistodiskurssia”. Nämä tutkimukset antavat mielenkiintoisen vertailukohdan omalle tutkimukselleni.

Saarisen mukaan politiikkadokumentteja tutkimusaineistona ajatellaessa esiintyy usein kaksi vastakkaista harhakäsitystä. Dokumentit saatetaan ottaa annettuina ja ajatella, että ne kuvaavat jotakin ”todellisuudessa” olemassaolevaa. Toisaalta voidaan ajatella, että dokumentit ovat ”vain retoriikkaa”, jolla ei ole paljonkaan tekemistä sen kanssa, mitä tosielämässä tapahtuu. (Saarinen 2008, 719.) Kuitenkin, sosiaalisen konstruktio-nismin (Berger & Luckmann 1994) näkökulmasta tekstien pitäisi nähdä luovan ja tukevan sosiaalisia prosesseja ja rakenteita, ei vain kuvailevan. Mikä on ”todellista”, riip-

puu siitä, mikä on rakennettu ”todelliseksi” yhteiskunnassamme (Berger & Luckmann 1994; vrt. Saarinen 2008, 719). Metodologisesti politiikkatekstien diskurssianalyysi paljastaa esimerkiksi sen, mitkä ongelmat tuodaan etualalle ja mitkä jätetään huomioida. Poliitiikan toimijat korostavat ongelmia ja samalla kaventavat vaihtoehtoisten näkökulmien mahdollisuuksia. Kaikella kielenkäytöllä on poliittisia vaikutuksia. Minkä tahansa sanan määrittely ilmaisee väitteen siitä, miten sitä pitäisi käyttää, ei siitä, miten sitä käytetään. Kielen merkitys on siinä, mihin sitä ajatellaan käytettävän, ei siinä, mitä sen ajatellaan tarkoittavan. (Saarinen 2008, 719–720.)

Tässä tutkimuksessa tutkin, miten dokumenteissa ja yliopistoissa puhutaan yliopiston tehtävistä ja olemuksesta koska se, miten yliopistoista puhutaan, tuottaa ja rakentaa yliopiston tehtävää. Kun esimerkiksi olemme omaksuneet uusliberaalin kielen, emme kuitenkaan tiedä, olemmeko omaksuneet kielen vain pinnallisesti, siten, että valtiotaho saadaan tyytyväiseksi, vai onko kenties jopa opettamista ja oppimista ohjaava ammatillinen tietomme muovautumassa uusliberaalien ehtojen mukaisesti. Näiden uusien ”olemassaolon ehtojen” torjumisessa välttämätön vaihe on tulla tietoisiksi diskursseista, joilla meistä puhutaan ja joilla puhumme itsestämme. (Davies, 2005, 1.)

5.3.3 Käytännön analyysi

Kun muissa kvalitatiivisissa menetelmissä luokitellaan havaintoyksiköitä sisällön mukaan, diskurssianalyysissä yritetään lisäksi tutkia, kuinka teksti tai puhe on rakennettu ja organisoitu (Wood & Kroger 2000, 28). Wood ja Kroger (2000, 29) tekevät eron diskurssianalyysin ja muiden kvalitatiivisten analyysimenetelmien välille toteamalla muut synteetiksi eli asioiden luokitteluksi ja diskurssianalyysin analyysiksi, jossa data paloitellaan ja osien suhteita tutkitaan niiden funktion tunnistamiseksi. Näin ajatellen oma analyysitapani ei tarkalleen ottaen olisi diskurssianalyysiä, sillä se pohjautuu paljolti asioiden luokittelulle. Diskurssianalyttisessä lähestymistavassa tekstianalyysi on kuitenkin vain osa semioottista analyysiä. Tekstianalyysistä on hyötyä vain silloin, jos se sijoitetaan laajempaan analyysiin tutkimuskohteesta. (Fairclough 2009, 170.) Analyysitapaani voikin luonnehtia sisällönanalyysin ja diskurssianalyysin yhdistelmäksi, jossa keskitytään osittain sisältöihin, mutta joka kuitenkin perustuu diskurssianalyysin lähtökohdille ja jossa kielenkäyttöä tarkastellaan suhteessa laajempaan kontekstiin.

Analyysin kautta tarkastelen siis sitä, millaisten selontekojen ja kategorisointien kautta muodostuu kuva siitä, millainen yliopisto on ja millainen sen tulisi olla. Kategorisoinnit ajatellaan diskurssianalyysissä sosiaalisesti konstruoituneiksi kategorioiksi, joita ei pitäisi ottaa itsestäänselvytenä. Huomiota pitää kiinnittää siihen, miten dokumenteissa käytetään ja miten haastateltavat käyttävät kategorioita. Toisaalta haastatteluissa olen haastattelijana tehnyt omat kategorisointini, jotka haastateltava ottaa tai ei ota käyttöön. (Vrt. Wood & Kroger 2000, 29.) Puhuessani yliopiston roolista viitataan joskus yliopiston ideaan, joskus kaikkiin suomalaisiin (joskus myös eurooppalaisiin) yliopistoihin yliopistosektorina ja joskus yksittäiseen yliopistoon. Dokumenteissa yliopistoja käsitellään pääosin yhtenä kokonaisuutena, kun taas haastatteluissa näkökulma on yksittäiseen yliopistoon. Koko aineistossa käsitellään myös yliopiston ideaa.

Analyysiyksikkö ei siis pysy samana koko ajan (vrt. Jónasson 2008, 32). Analyysiyksikkö määritellään kuitenkin jokaisessa tapauksessa erikseen.

Dokumenttianalyysille ei ole olemassa selkeitä ja yksinkertaisia menettelytapaohjeistuksia (Saarinen 2008). Kuvaan seuraavassa mahdollisimman tarkasti oman analyysiprosessini tutkimuksen läpinäkyvyyden varmistamiseksi.

Ensimmäiseksi alleviivasin dokumenteista kaikki tutkimuskysymysteni kannalta kiinnostavat kohdat ja kirjoitin avainsanat, jotka kiinnittivät huomioni. Poimin teksteistä sen, mitä niissä suoraan sanottiin yliopiston roolista ja tehtävistä. Tutkimuksen taustalla oleva viitekehys ja ajatukseni kielen muutoksesta on ollut vaikuttamassa siihen, mihin huomioni kiinnittyi aineistoissa, mutta muuten olen pyrkinyt tekemään analyysiä aineistolähtöisesti. Ainoana poikkeuksena tästä oli pyrkimys etsiä tietoisesti mainintoja sivistyksestä tai siihen viittaavia mainintoja, jotka poikkeaisivat täysin instrumentaaliseen hyötypuheesta. Kiinnostus tähän teemaan johtui siitä, että oletus oli, että kyseinen tema on häviämässä teksteistä. Oleellinen osa diskurssianalyysiä onkin kiinnittää huomiota siihen, mitä tekstistä puuttuu (Wood & Kroger 2000, 92).

Luettuani asiakirjat aikajärjestyksessä ensimmäisen kerran, tehden samalla muistiinpanoja tekstien sivuun, kävin läpi tekemäni muistiinpanot. Listasin aikajärjestyksessä dokumentti kerrallaan, mitä tehtäviä ja rooleja yliopistoille asetettiin asiakirjoissa ja kenen tai minkä tahon tarpeista niissä puhuttiin. Tätä kierrosta tehdessä nousi esiin ajatuksia siitä, minkälaisia kokonaisuuksia, teemoja tai diskursseja aineistosta voisi alkaa käsitellä tarkemmin. Yksi tällainen selkeä diskurssi oli ”muistutusdiskurssi”. ”Muistutukset” esimerkiksi yleisen kasvatustehtävän tai tietellisyden säilyttämisestä kertovat siitä, millaisena yliopiston perusolemus nähdään.

Seuraavaksi aloin kirjoittaa tiivistelmiä dokumenteista. Myös Wood ja Kroger (2000, 88) ehdottavat tällaista analysoitavien tekstipätkien koontia yhteen. Toki varsinaisiin teksteihin täytyy palata myöhemmin, ja tarkistaa, ettei tutkija ole jättänyt pois olennaisia osia, jotka saattavat osoittautua merkityksellisiksi myöhemmin. Kopioin tiivistelmään kaikki dokumenteista alleviivaamani kohdat, joissa puhuttiin yliopiston roolista, olemuksesta ja tehtävistä. Aiemmin löytämäni teemojen pohjalta koodasin tekstikohtia eri väreillä. Korostin myös kohdat, joissa käytettiin erilaisia kielellisiä keinoja, esimerkiksi vertauskuvia asioiden ilmaisemiseksi. Metaforien käytön tarkastelu on usein osa diskurssien analyysiä. Metaforat voivat olla kuitenkin niin tuttuja ja vakiintuneita, että niitä ei edes huomaa (Wood & Kroger 2000, 105). Lisäksi kirjoitin alustavia tulkintoja teksteistä.

Tämän jälkeen kokosin alustavat tulkinnat yhdeksi tekstiksi, eräänlaiseksi tiivistelmän tiivistelmäksi, jolloin siitä muodostui ”kertomus” yliopiston tehtävistä ja roolista noin kahdenkymmenen vuoden aikana. Tämä auttoi mielestäni hahmottamaan asioita, joihin yksityiskohtaisemmassa analyysissä pitää keskittyä. Lisäksi laitoin ylös ajatuksia, joita mieleeni oli noussut dokumenttitiivistelmää kirjoittaessa siitä, miten aineistoa kannattaisi lähestyä eri suunnista. Esimerkiksi voisi lähestyä toisaalta yliopiston ole-

musta ja toisaalta yliopistolle annettuja tehtäviä. Näistä yhdessä muodostuisi yliopiston rooli. Lisäksi suunnitelmassa oli tehdä aiheittainen tarkastelu siitä, miten esimerkiksi yliopistojen tutkimustehtävästä tai innovaatiojärjestelmästä suhteessa yliopistoihin puhutaan.

Seuraavan vaiheen aloitus oli vaikea, sillä oli vain lähdettävä systemaattisesti tarkastelemaan yksittäisiä määriteltyjä aiheita tietämättä tarkalleen, mihin analyysi on menossa. Taylor (2001, 38) kuvailee diskurssianalyysin aloitusta vaiheeksi, jossa tutkija etsii aineistosta tiettyjä kaavoja, mutta ei ole vielä aivan varma, miltä nämä näyttävät tai mikä niiden merkitys tulee olemaan. Aloitin tarkastelun tutkimusaiheesta. Tein listan kaikista tutkimusta käsittelevistä tekstikohdista ja tiivistin niiden sisällön. Näistä pystyin tekemään 20 kohdan yksityiskohtaisen teemalistan, jonka edelleen tiivistin yleisemmiksi teemoiksi. Listaa tehdessä päätin laittaa kaikki tekstiotteet taulukkoon ja kirjoittaa jokaisen otteen kohdalle, mihin kaikkiin teemoihin ne kuuluivat. Esimerkkinä taulukosta on liitteessä 4. Tämä auttoi myös näkemään muutosta 20 vuoden aikavälillä. Taulukkoideasta ja muutenkin analyysin etenemisestä olen osittain velkaa Terhi Nokkalan (2007) mainiolla tarkalle kuvaukselle hänen omasta analyysiprosessistaan. Kun olin saanut kaikkien aiheiden teemalistat valmiiksi, kokosin teemat ajatuskarttaan, joka auttoi hahmottamaan asioiden yhteyksiä. Tämän avulla sain hahmoteltua pääteemat ja alateemat, jotka toki olivat olleet muotoutumassa jo analyysin aikana.

Haastatteluja aloin lukea seuraavia kysymyksiä mielessäni pitäen: Miten haastateltavat suhtautuvat muutokseen? Miten he puhuvat yliopiston muutoksesta? Miten yliopiston rooli ja sen muutos nähdään? Onko kulttuuri ja henki yliopistossa muuttunut ja miten? Millaisia käytännön työn muutoksia on tapahtunut?

Kun olin lukenut haastattelut useita kertoja EUEREK-projektin aikana, ja palattuani tutkimuksen pariin jälkeen kerran, alkoi mielessäni muotoutua teemoja, joista haastatteluissa muutokseen ja yliopiston olemukseen liittyen puhuttiin. Samanaikaisesti olin tutustunut kirjallisuuteen ja lukenut dokumenttiaineistoa, mikä antoi aineksia huomata tiettyjen teemojen olemassaolo. Myöskään haastatteluaineiston kohdalla teemat eivät ole siis täysin puhtaasti muodostuneet aineiston pohjalta. Tein analyysin samalla tavoin ja samassa järjestyksessä kuin dokumenttiaineiston analyysin. Dokumenttiaineistoa analysoidessa käytettyjen teemojen lisäksi esiin tuli muita teemoja, ja jotkin aihealueet, kuten kilpailukyky ja innovaatiojärjestelmä, jäivät lähes kokonaan pois.

Koottuani teemat ja alateemat listaksi, tein haastatteluotteista ja dokumenttiotteista taulukot, joihin merkitsin kunkin otteen kohdalle, mihin teemoihin ne kuuluvat sekä huomioitavia asioita. Tämän jälkeen aloin järjestelmällisesti kirjoittaa tuloksia aloittaneen yliopiston erityisyyttä ja erillisyyttä korostavasta aihealueesta. Tässä vaiheessa joidenkin otteiden kohdalle taulukkoon merkityt teemat vaihtuivat vielä, kun kokonaisuus alkoi hahmottua.

Kirjoitettuani muutaman luvun sitaatteineen, huomasin, että teemat kannattaisi jaotella toisella tavalla päällekkäisyyksien ja ristiriitaisuuksien takia. Teemat eivät myöskään olleet samalla tasolla toistensa kanssa, vaan jotkut niistä olisivat sopineet pääteemojen alateemoiksi. Koska analyysiä aloittaessa en käyttänyt mitään viitekehystä tai mallia etsintöjen pohjana eikä analyysin aikana noussut esiin mitään yksiselitteistä mallia, teemojen järjestelyyn täytyi käyttää hieman enemmän aikaa. Päädyin lopulta kahteen pääjaotteluun: Ensimmäisessä tarkastelin yliopistojen tehtäviä ja niiden muutosta vain dokumenttien kautta. Toisessa osassa käsitelisin haastatteluissa esiin tulleita teemoja, jotka heijastavat yliopiston muutosta yritysmäiseen yliopistoon¹⁸. Tehtävien ja niiden muutoksen tarkastelu ei tässä vaiheessa ollut aivan selvää, joten palasin dokumenttiaineistoon ja tarkastelin sitä uudelleen. Yksi mahdollisuus oli tarkastella tehtäviä vakiintuneen, yksinkertaisen opetus-tutkimus-palvelu -jaottelun avulla.

Tein siis dokumenttiaineiston kategorisoinnin opetus-, tutkimus- ja palvelutehtävään. Opetus tarkentui vielä ammatilliseen, täydennys- tai jatkokoulutukseen sekä yleissivistävään koulutukseen. Tutkimus jakautui tutkijakoulutukseen, perustutkimukseen, soveltavaan tutkimukseen, palvelututkimukseen ja hyödyntämiseen. Ensimmäiseksi lähdin tarkastelemaan palvelutehtävää ja samalla testaamaan jaotteluani ja analyysin mielekkyyttä. Tämä jaottelu toimi, ja vaikka lopulta en käyttänyt jaotteluja alakategorioihin, jako pienempiin osiin helpotti analyysin tekemistä.

Erikseen tarkastelin sivistyksen teeman kehittymistä. Välineellisen tehtävän tarkastelun tein osittain yhteenvedona opetus-, tutkimus- ja palvelutehtävän kehittämisestä, mutta vahvistaakseni tulkintaa tarkastelin tätä tehtävää vielä kertaalleen jaoteltuna erilaisiin aihealueisiin.

---

¹⁸ Dokumenttiaineistossakin tuli esiin samantyyppisiä reaktioita yliopiston muutokseen kuin haastatteluissa, mutta ne käydään läpi luvussa 7 ja yhteenvedossa.

6 VALTIOVALLAN TAHTO: DOKUMENTTIKÄSITELYN ANALYYSI YLIOPISTON TEHTÄVIEN MUUTOKSESTA

Tässä luvussa tarkastelen ensin lyhyesti Suomen korkeakoulupolitiikan ajallista kehitystä ja siirryn sen jälkeen analysoimaan, miten yliopistojen tehtäviin liittyvä puhe on muuttunut opetusministeriön asiakirjoissa vuosina 1985–2006. Taustoittavassa luvussa tarkastelen aiemmin yleisemmällä tasolla käsiteltyjä muutoksia nimenomaan Suomen osalta. Luvun tarkoituksena on antaa lukijalle hyvä käsitys suomalaisen korkeakoulupolitiikan vaiheista analyysin pohjaksi. Varsinaisessa analyysissä käsitelen yliopistojen kolme tehtävää, tutkimus- opetus- ja palvelutehtävän, ensin omista luvuisaan. Kunkin tehtävän osalta käsitelen tehtävien ajallisen kehityksen eli käyn läpi dokumentit aikajärjestyksessä, painottuen siihen, mille tahoille yliopiston oletetaan olevan hyödyksi ja minkälaisia perusteluja politiikalle annetaan. Alaluvussa 6.5 vedän yhteen tehtävien muutoksen. Siinä myös käsitelen aineistoa ”poikittain”, keskittyen sivistystehtävän ja välineellisen tehtävän painotusten muutokseen ja ristivetoon.

6.1 Taustaksi: Suomen korkeakoulupolitiikan kehitys

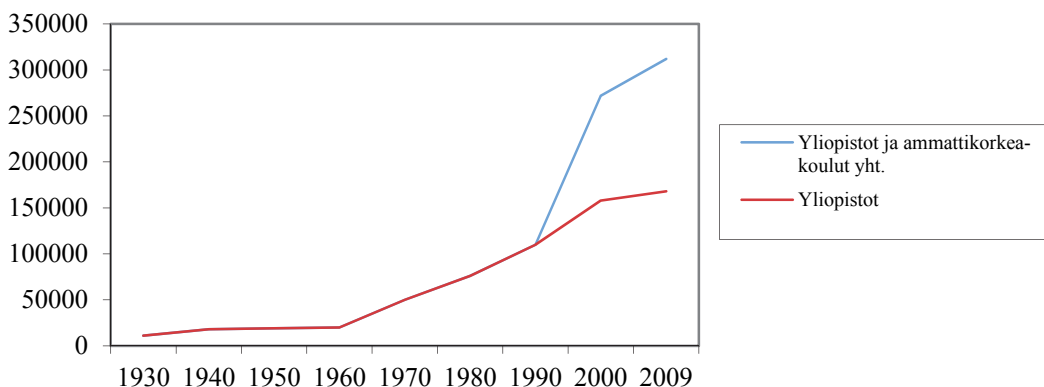
Kivinen ym. (1993) ovat jakaneet Suomen korkeakoulupolitiikan aikakauden kolmeen peräkkäiseen korkeakouludoktriiniin. Nevala (1999) puolestaan on jakanut korkeakoulupolitiikan aikakaudet hieman lyhyempiin ja tarkkarajaisempiin jaksoihin, pitäen lähtökohtana kuitenkin doktriinijaottelua. 1960-luvun lopulle asti vallalla oli akateemistraditionalistinen doktriini, jolle oli ominaista opetuksen ja tutkimuksen vapaus, pitäytyminen elitistisessä koulutuksessa ja korkeakoulujen autonomia. Taloudellisesta hyödyistä ei ollut odotuksia, vaikka se tiedostettiinkin. (Kivinen ym. 1993, 194–195.) Nevala ajoittaa kauden loppumaan jo 1950-luvulle. Edellisten luonnehdintojen lisäksi hän asettaa tämän kauden piirteeksi heikon yhteiskunnallisen kytkennän. Vuonna 1966 tuli voimaan ensimmäinen korkeakoululaitoksen kehitystä kokonaisvaltaisesti säädellyt laki, joka samalla oli yleisohjelma, jossa valtiolta otti vastuun korkeakoulutuksen kehittämistä. (Nevala 1999, 51.) Samoihin aikoihin alkoi Kivisen ym. (1993) jaottelun mukaisesti kehittämisdoktriini, joka vallitsi 1980-luvun lopulle asti. Tärkeää oli koulutuksen alistaminen yleisen yhteiskuntapolitiikan tavoitteille, jolloin korkeakoululaitos oli myös tiukasti valtion ohjauksessa. Korkeakoulujen tehtävä oli tuottaa riittävästi korkeasti koulutettua työvoimaa ja olla näin taloudellisen kasvun osatekijänä. (Kivinen ym. 1993, 194–195.) Nevalan mukaan samalla jaksolla (hänellä modernin korkeakoulupolitiikan aika) kytkentä yhteiskuntapolitiikkaan ja alueellinen laajentuminen vahvistuivat ja aluepolitiikka oli vahvasti esillä korkeakoulupolitiikassa keskustelussa. Tämä oli kausi, jolloin suomalainen korkeakoulupolitiikka varsinaisesti luotiin. (Nevala 1999, 54, 85.)

Seuraavassa vaiheessa, 1980-luvun puolessa välissä, oltiin tultu tuloksellisuudoktriinin aikakauteen, mistä aineistoni tarkastelu alkaa. Korkeakouluiltakin alettiin vaatia tuloksellisuutta ja yhteiskuntaa palvelevaa asennetta ja korkeakoulujen ohjaamisen välineeksi otettiin saavutetut tulokset. Kansainvälisen kilpailukyvyyn edistäjänä toimiminen ja markkinahakuisuus olivat myös ominaisia piirteitä. (Kivinen ym. 1993, 194–

195.) Nevala on lisännyt ennen varsinaista tulostavastuun aikakautta vielä siirtymävaiheen, joka alkoi vuoden 1986 kehittämislain asettamisen aikoihin ja kesti vuoteen 1992, nopearytmisen tulostavastuun kauden alkamiseen saakka. Siirtymävaiheessa korostuivat laadullinen kehittäminen, tutkimuksen uudet painopisteet, resurssien lisäys, tulostavastuu ja kansainvälistyminen. Vaiheelle oli ominaista myös korkeakoulujen suhteellisen suuri itsenäisyys johtuen taloudellisesta nousukaudesta ja kasvavista resursseista. (Nevala 1999, 57–58, 75, 85.)

Vuodesta 1983 alkaen Suomessa puhuttiin tulevan epävarmuudesta ja tarpeesta arvioida korkeakouluja kriittisesti. Syinä tähän epävarmaan tilanteeseen nähtiin työelämän nopeat muutokset, tuotantorakenteen kehitys, korkeakoulujen laajentunut toimintakenttä, arvojen muutokset, yhteiskunnallisten tekijöiden vaikutusten entistä vaikeampi arvioitavuus, yhteiskunnan omat muutospaineet ja kiristynyt kansainvälinen kilpailu. Samoja taustoja käytettiin paljolti perusteluiksi tarpeeseen muuttaa kehittämislainsäädäntöä. Korkeakoulujen uusien tehtävien, täydennyskoulutuksen, avoimen korkeakoulun ja tutkimuspalveluiden taustalla nähtiin jatkuvan koulutuksen ajatus, teknologian kehityksen tuomat laadulliset haasteet, tasa-arvoiset koulutusmahdollisuudet ja tiedon merkityksen kasvaminen yhteiskunnalle. (Koivula 2004.)

1990-luvun alussa ja puolessa välissä uusia linjauksia olivat muun muassa suurempien ja tehokkaampien yksiköiden muodostaminen, tutkimuksen ja opetuksen huippuyksiköiden luominen sekä tutkijakoulujen perustaminen vuoden 1995 alusta (Nevala 1999, 84). Suomen korkeakoulujärjestelmä muuttui huomattavasti 1990-luvun alussa kun ammattikorkeakoulut perustettiin entisten opistoasteen ammatillisten oppilaitosten pohjalle. Osasyynä ammattikorkeakoulujen perustamiseen oli niin sanottu ylioppilassuma ja korkeakoulutuksen kasvava kysyntä. Korkeakouluopiskelijoiden määrä oli kasvanut nopeasti 1960-luvulta alkaen, mutta todella radikaali muutos tapahtui kun ammattikorkeakoulusektori perustettiin ja nämä opiskelijat laskettiin tilastoihin mukaan (ks. Kuvio 6). Uuden sektorin synnyttäminen tarkoitti, että yhä suurempi osa ikäluokasta suoritti korkeakoulututkinnon. Laajentumiselle alettiin laittaa jarrua viimeistään 2000-luvun alussa. Kun 1990-luvun puolessa välissä oli alkanut laatu keskustelu, oli luontevaa jatkaa sitä ja korostaa, että laajenemisen sijaan toimintaa kehitetään laatua parantamalla. (Koivula 2004.)

Kuvio 6. Korkeakouluopiskelijoiden määrän lisääntyminen Suomessa vuosina 1920-2009 (Kota-tietokanta, SVT 2003a, SVT 2003b)

Laatukeskustelu jatkoi korkeakoulujen arviointikäytäntöjen kehitystyötä, joka aloitettiin 1990-luvun puolessa välissä tulosohjausjärjestelmän myötä. Korkeakoulujen arviointiyksikkö (KKA) perustettiin vuonna 1996 avustamaan ministeriötä ja laitoksia yliopistojen arvioinnissa. Vuoden 1997 yliopistolakiin kirjattiin yliopistojen velvollisuus arvioida toimintojaan. Vuosituhannen vaihteen jälkeen yliopistot velvoitettiin tuottamaan laitoskohtaiset laatujärjestelmät, jotka Korkeakoulujen arviointineuvosto arvioi ensimmäisen kerran vuosina 2005–2011. (Pelkonen 2001, 163.) Vuosituhannen vaihteessa ja sen jälkeen merkittävimpiä keskustelunaiheina korkeakoulupolitiikan saralla olivat muun muassa yliopistojen niin sanottu kolmas tehtävä ja alueellinen vaikuttavuus, opintojen kesto, kansainvälistyminen sekä Bolognan prosessi. Vanttaja (2010, 9) on nimennyt 1990-luvun ja erityisesti 2000-luvun yliopiston villeiksi vuosiksi, jolloin yliopistoissa on saatu totutella lukuisiin uusiin käytäntöihin: yliopistojen tutkimusrahoituksesta yhä suurempi osa on ulkopuolista rahoitusta; on otettu käyttöön uusi palkkausjärjestelmä sekä työajan seurantarjestelmä; yliopistoja on yhdistetty ja toteutettu huippuyliopistopolitiikkaa.

Viimeisimpänä mullistavana muutoksena yliopistojen oikeudellista asemaa muutettiin siten, että niistä tuli julkisoikeudellisia oikeushenkilöitä tai säätiöitä valtion virastojen sijaan (Vanttaja 2010). Vuonna 2009 eduskunnassa hyväksytyn uuden yliopistolain ja yliopistouudistuksen voidaan tulkita olevan yritysyliopistodoktriiniin siirtymisen toinen vaihe, jossa viedään loppuun edellisessä vaiheessa kesken jääneitä uudistuksia. Yliopistouudistuksen periaatteellisten juurten voidaan nimittäin nähdä ulottuvan yhdeltä osin 1990-luvun korkeakoululaitoksen rakenteelliseen kehittämiseen, jossa yhtenä tavoitteena oli yliopistoyksiköiden määrän vähentäminen toimintoja yhdistämällä. Vasta uudella vuosituhannella siinä päästiin konkreettisiin tuloksiin: uuteen yliopistolakiin kun kytkeytyvät Itä-Suomen yliopiston perustaminen, Aalto-yliopiston muodostaminen sekä Turun yliopiston ja kauppakorkeakoulun yhdistäminen. (Nevala &

6.2 Yliopiston tutkimustehtävä: Perustutkimuksesta innovaatiojärjestelmään ja talouden kilpailukykyyn

Perustutkimuksen ja tieteen tärkeys

Suomalaisten yliopistojen tutkimustehtävää on pyritty vahvistamaan 1980-luvulta lähtien. Vuoden 1986 korkeakoululaitoksen kehittämislaisissa yliopistojen kehittämisen painopisteeksi asetettiin tutkimus ja tutkijankoulutus, sillä tutkimuksen avulla haluttiin edistää yhteiskunnallista kehitystä. 1980-luvun puolella yhteiskunta painottui hyötyväenä tahona. Vuoden 1985 kehittämissuunnitelmassa todettiin, että ”korkeakoulujen kykyä vastata uusiin tutkimushaasteisiin tulee lisätä” (Kesu 1985, 25). Sen tarkemmin ei määritelty, mihin tutkimushaasteisiin vastaamisella pyrittiin. Kyseessä lie-nee kuitenkin ollut yhteiskunnan etu, sillä suhteet yhteiskuntaan mainittiin myöhem-
mässä virkkeessä.

Korkeakoulujen tulee kiinnittää erityistä huomiota tutkimusyhteistyöhön niin kansallisella kuin kansainväliselläkin tasolla. Tämä merkitsee yhteistyötä ja työnjakoa korkeakoulujen kesken. Korkeakoulujen tulee myös kehittää edelleen suhteita ympäröivään yhteiskuntaan. Tämä merkitsee myös tieteestä tiedottamisen tehostamista. (Kesu 1985, 25)

Toisaalta voisi ajatella, että tutkimus itsessään nähtiin tärkeänä kehittämiskohteena kuten seuraavassa otteessa:

Erityinen vastuu korkeakouluilla on kansallisesti merkittävien, mutta ei välittömästi hyödynnettävien alojen tutkimuksesta. (OPM 1985, 2)

Myös tutkijakoulutus perusteltiin sillä, että se on tärkeä korkeakoululaitoksen, siis tutkimuksen ja tieteen itsensä kannalta, mutta luo myös pohjaa maamme tutkimustoiminnalle tieteellisen tiedon merkityksen kasvaessa yhteiskunnassa.

Tutkijakoulutus on korkeakoululaitoksen itsensä kannalta tärkeä tehtävä, uusiutumisprosessi, mutta sen merkitys myös muun yhteiskunnan kannalta on lisääntymässä. Tieteellisen tiedon kasvava merkitys on lisännyt tarvetta tutkimustyöhön perehtyneiden ja tutkimusvalmiuksia omaavien henkilöiden rekrytoimiseksi yhteiskunnan eri tehtäviin. (OPM 1985, 3)

Korkeakoulujen laitoksissa ja laboratorioissa luodaan pohjaa maamme tutkimustoiminnalle; siellä ”tuotetaan” se henkinen kapasiteetti mitä tutkimuksessa tarvitaan. (OPM 1985, 2)

Mainittakoon, että kyseinen dokumentti oli säilyttäen melko poikkeava muihin dokumentteihin nähden. Siinä lähdettiin liikkeelle toteamuksesta, että korkeakoulujen yleinen, koko kansaan kohdistuva sivistys- ja kasvatustehtävä on viime vuosina jäänyt vaille merkittävämpää huomiota kun koulutuksen ja tutkimuksen taloudellinen ja yh-

teiskunnallinen merkitys ovat korostuneet. Poikkeuksellinen tyyli näkyy myös edellisessä sitaatissa, jossa sana ”tuotetaan” on haluttu laittaa lainausmerkkeihin. Dokumentissa kritisoitiin korkeakoulujen toiminnan arviointia tuloksellisuus- ja tehokkuusnäkökulmista, joita on vaikea määrittää tällaisille aloille. Siinä myös haluttiin ottaa huomioon, että ”sellaistakin tutkimusta, jossa ei päästä kansainvälisen huipun tuntuun, voi olla tarpeen harjoittaa kansallisen ”tieto-omavaraisuuden takaamiseksi”” (OPM 1985, 7).

Aivan 1980-luvun lopussa kaksikin komiteaa mietti tutkimusasioita: tutkijankoulutusta ja perustutkimuksen kehittämistarpeita. Tutkijankoulutuksen kehittäminen nähtiin tarpeellisena tutkimuksen ja tieteellisen asiantuntemuksen kasvavan merkityksen takia.

Tutkijankoulutuksen kehittämistarpeet ovat läheisessä yhteydessä tutkimuksen ja tieteellisen asiantuntemuksen merkitykseen yhteiskunnassa. (KM 1989:5, 3)

Tutkimuksen merkityksen nähtiin lisääntyvän erityisesti ympäristö-, sosiaali-, opetus- ja kulttuurialoilla. Tässäkään dokumentissa ei kuitenkaan tarkemmin mainittu, minkä takia tutkimuksen merkitys kasvaa (toisin kuin myöhemmissä dokumenteissa, joissa suoraan sanotaan, että tutkimusta pitää kehittää esimerkiksi talouskasvun tai kilpailukyvyyn takia). Dokumentissa viitattiin myös siihen, että koulutetut tutkijat ovat resurssi erilaisiin johto- koulutus- ja asiantuntijatehtäviin.

Tutkijankoulutuksen laatua tulee jatkuvasti pyrkiä parantamaan. Tavoitteena on kouluttaa hyviä tutkijoita, jotka myös kykenevät toimimaan menestyksellisesti erilaisissa johto-, koulutus- tai asiantuntijatehtävissä. Annettavan koulutuksen tulee olla laadultaan korkeatasoista, ja resurssien käytön tehokasta ja tuloksellista. Tärkeä tekijä on myös tieteellisen miljööän laatu, sen myönteisyys, avoimuus ja kriittisyys. (KM 1989:5, 4)

Jälleen myös tutkimus itsessään nähtiin tärkeänä kehittämiskohteena, kun joillakin tieteenaloilla koulutettujen tutkijoiden puutteen nähtiin muodostavan vakavan esteen tutkimuksen kehittymiselle (KM 1989:5, 3). Myös perustutkimustyöryhmä 89 muotoili korkeakoulujen tutkimusedellytysten muutosten vaikuttavan ratkaisevasti nimenomaan koko maan tieteellisen potentiaalin kehittymiseen (KM 1989:42, 18). Toisaalta myöhemmin sanottiin näin: ”ajateltiinpa tiedettä osana elinkeinoelämää, yhteiskunnan kehittämistä tai kansallista kulttuuria, kaikilla tahoilla on meneillään voimakas kansainvälistyminen” (KM 1989:42, 77). Universaali tiede itsessään jäi luettelosta sivuun.

Kyseisen ryhmän tehtävä oli selvittää perustutkimuksen kehittämistarpeita. Työryhmä oli jo kolmas perustutkimuksen kehittämiskysymyksiä pohtinut työryhmä samalla vuosikymmenellä, minkä myös työryhmän raportissa todettiin kertovan paitsi perustutkimuksen tärkeydestä sinänsä, myös sen merkityksestä maan koko tutkimus- ja kehittämistoiminnalle (KM 1989: 42, 1).

Työryhmän mielestä kriittisin kohta on siinä, miten yliopistot ja korkeakoulut kykenevät jatkuvasti nostamaan tieteellistä tasoaan suhteessa kansainväliseen kehitykseen ja kasvattamaan omaan korkeatasoiseen tutkimukseensa perustuvan ajanmukaisen opetuksen avulla tutkijapolvia uusien haasteiden vaatimiin tehtäviin. (KM 1989:42, 18–19)

Vaikka toisaalta painotus oli perustutkimuksessa, yleisessä yhteiskunnallisessa kehityksessä ja tieteellisen potentiaalin kasvattamisessa sinänsä, tutkimushenkilökunnan ja tutkimuspanostuksen riittävydestä kannettiin huolta soveltavan teknisen tutkimuksen kannalta sekä teknologia- ja teollisuuspoliittisesta ja tuotekehityksen näkökulmasta (KM 1989:42, 18). Perustutkimuksen kehittämistarvetta esitellessä todettiinkin suoraan, että ”taustalla on taloudellinen intressi, tutkimus osana elinkeinoelämää” (KM 1989:42, 73). Tämän jälkeen vaikutti siltä, kuin työryhmä puolustelisi sitä, että perustutkimuksenkin edellytyksiä pitää vahvistaa. Tämä vaikutelma syntyi, kun perustutkimuksen kehittämisvaatimusten todettiin tulevan perustelluiksi jo Valtion tiede- ja teknologianeuvoston katsauksessa ja todettaessa, että myös muualla tutkimusjärjestelmässä vallitsee yksimielisyys perustutkimuksen vahvistamisesta.

Valtion tiede- ja teknologianeuvoston katsauksessa on selvästi todettu kansallisen tutkimusjärjestelmän terveyden riippuvan olennaisesti järjestelmän tasapainoisen kehittämisen onnistumisesta, siitä että kaikkia tutkimuslohkoja kehitetään. Perustutkimuksen ja sektoritutkimuksen kehittämisvaatimukset tulevat jo tätä kautta perustelluiksi. Tavoitteen asetteluun ei ole sisällytynyt eri tutkimuslohkojen välisiä ristiriitoja, vaan esimerkiksi perustutkimuksen vahvistamisen tärkeydestä vallitsee laaja yksimielisyys myös muualla tutkimusjärjestelmässämme. (KM 1989:42, 73)

Toki heti seuraavaksi muistutettiin, että ”tarve vahvistaa ja kehittää perustutkimuksen edellytyksiä ei tietenkään seuraa vain taloudellisista hyötynäkökohdista”, vaan että ”tiede on keskeinen osa kansallista kulttuuria, ja perustutkimukseen luonnostaan kuu-luva kansainvälisyys vain korostaa tutkimuksen kansallisen kehittämisen tärkeyttä” (KM 1989:42, 73). Vuoden 1991 koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmasa tieteen ja yhteiskunnan kehittyminen yleisesti olivat edelleen lähtökohtia.

Tutkijankoulutuksen tehostaminen ja laadun parantaminen on välttämätöntä tutkimuksen korkean tason varmistamiseksi ja tieteen vaikutusten ulottamiseksi koko yhteiskuntaan. Myös kansainvälistyminen lisää tutkijankoulutuksen tarvetta ja toisaalta luo sille uusia mahdollisuuksia. (Kesu 1991, 23)

Keskeinen tavoite on tutkimustyön tieteellisen laadun parantaminen ja korkealle kansainväliselle tasolle yltävien tutkimusyksiköitten ylläpitäminen. – – Kotimaisen tutkimuksen ja tutkijan koulutuksen edellytyksiä parannetaan siten, että Suomessa pystytään tehokkaasti hyödyntämään uusimpia tieteen ja teknologian tuloksia sekä antamaan oma panos kansainväliseen tieteelliseen yhteistyöhön. (Kesu 1991, 24)

Innovaatiojärjestelmään ja talouden kilpailukykyyn

1990-luvun alussa tutkimuksen kehittämisen perusteluihin tuli enenevässä määrin mukaan yritystoiminnan, teollisuuden ja tuotannon edistäminen. Korkeakoulut ja rakennemuutos -työryhmän muistiossa mainittiin tässä aineistossa ensimmäistä kertaa korkeakoulujen merkitys osana innovaatiojärjestelmää (OPM 1992, 1). Muistiossa viitattiin myös elinkeinoelämän tutkimuksesta saamaan hyötyyn kehottamalla korkeakouluja parantamaan tutkimusyhteistyötään yritysten kanssa (OPM 1992, 3). Olihan työryhmän asettamisen taustalla niin sanottu uusteollistamisohjelma, jonka tavoitteena oli kasvattaa teollisuustuotannon volyymia, mikä puolestaan vaati voimakasta panostusta tutkimus- ja kehittämistoimintaan. Seuraavana vuonna kirjatussa koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelman tarkisteessa puolestaan mainittiin kansainvälinen kilpailukyky ja korkeakoulututkimuksen merkitys kansantalouden tuotantorakenteen kannalta ensimmäistä kertaa tässä aineistossa.

Korkeakoulujen tutkimusta suunnataan niin, että sen avulla voidaan tehokkaasti tukea kansainvälisesti kilpailukykyisen teollisuuden kasvua Suomessa. Määrärahoja suunnataan korkeakoulujen ja yritysten yhteisiin koulutus- ja tutkimushankkeisiin sekä kotimaista tuotantoa edistävään ja kansantalouden tuotantorakenteen monipuolistamiseen tähtäävään tutkimustoimintaan. (VNp 18.6.1993, 12)

Seuraava tutkimukseen keskittynyt opetusministeriön muistio, Tutkimuksen perustyöryhmän muistio, julkaistiin vuonna 1996 (OPM 1996a). Työryhmän tavoitteena oli selvittää, miten tutkimus voitaisiin ottaa paremmin mukaan yliopiston rahoitusperusteisiin. Muistiossa korostettiin siis tutkimuksen asemaa toisena yliopiston perustehtävänä, mutta ei käsitelty tutkimuksen tehtäviä yhteiskunnassa. Vuonna 1997 pohdittiin jälleen tutkijanurien kehittämistä (OPM 1997). Tarkoituksena oli

selvittää yliopistojen tutkimusympäristöjen ja tutkijanuran kehittämistarpeita sekä tutkijakunnan rakenteiden uudistamista niin, että ne vastaisivat nykyistä paremmin tieteellisen kehityksen sekä yhteiskunnan ja elinkeinoelämän lisääntyvään tutkimustiedon tarpeeseen. (OPM 1997, 1)

Sekä tiede, yhteiskunta että elinkeinoelämä olivat siis yhtä lailla kehittämistarpeiden taustalla. Yhteiskunnallinen, kulttuurinen, hyvinvoinnin, sivistyksellinen ja tieteen kehitys nostettiin perusteluiksi, samoin kuin yhteiskunnan tarpeet, taloudellinen kehitys ja tehokas innovaatiojärjestelmä. Koko kansallisen tutkimusjärjestelmän osaamiskonaisuudessa yliopistojen tehtävänä oli ylläpitää monipuolista tietopohjaa ja kouluttaa tutkijoita sekä innovaatio toiminnan että kulttuurisen ja yhteiskunnallisen kehityksen turvaamiseksi (OPM 1997, 19).

Myös seuraavissa otteissa näkyy tutkimuksen yhteiskunnallinen ja kulttuurinen merkitys:

Parhaat työllistymisnäkymät ovat teknistieteellisillä ja muilla tietointensiivisen yritystoiminnan aloilla, joilla tiedetään olevan pulaa huippuosaajista. Kuitenkin yhteiskunta tarvitsee yhä enemmän myös korkeasti koulutettuja humanistis-yhteiskuntatieteellisille aloille suuntautuneita tutkijoita. Heidän odotetaan tuottavan tietoa muun muassa integroitumisen, kansainvälistymisen ja uusien teknologioiden kulttuurisista ja sosiaalisista vaikutuksista. (OPM 1997, 6)

Tutkijanuran kehittämistyöryhmä katsoo, että tutkijan urakehitystä tarkasteltaessa edellä kuvatulaiset tarpeet [*mahdollisuus edetä nopeasti/JK*] ovat keskeisessä asemassa. Samalla työryhmä kuitenkin korostaa, että sen tekemät ehdotukset eivät pyri mitenkään sulkemaan pois toisenlaisia tutkijanuria. On tärkeää, että suomalaiset voivat kehittää tutkijanuriaan myös toisin kuin pääosan toivotaan tekevän. Varttuneella iällä väittely ja tutkimustyön tekeminen tutkimusryhmien ulkopuolella ovat usein arvokkaita paitsi henkilön itsensä kannalta, myös yhteiskunnan henkisen pääoman lisääntymisen näkökulmasta. (OPM 1997, 25)

Hieman vastakkaisesti edelliselle dokumentille, vuonna 1998 julkaistussa Tutkimusedellytystyöryhmä 98:n muistiossa taloudelliset tekijät tutkimuksen kehittämisen taustalla painottuivat. Tueksi työryhmän ajatuksille nostettiin OECD:n selvitykset tieteen ja teknologian myönteisestä vaikutuksesta talous- ja työllisyyskehitykseen (OPM 1998a, 15). Tämän myönteisen vaikutuksen sanottiin myös lisänneen tutkimuksen ja koulutuksen painoarvoa yhteiskuntapolitiikan osana (OPM 1998a, 37). Samalla todettiin, että aktiivisen tiede-, teknologia- ja koulutuspolitiikan rooli yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisijana oli asettanut yliopistolaitoksen ja koko tutkimusjärjestelmän uudenlaisten haasteiden eteen.

Tutkimustyön asema on muuttunut, kun tulevaisuuden tärkeimpinä menestystekijöinä pidetään hyvin koulutettua työvoimaa, uutta tietoa ja teknologiaa sekä näihin elementteihin perustuvaa tietointensiivistä tuotantoa. Koulutuksen ja tutkimuksen hyötynäkökohdat ovat nousseet keskeisiksi, kun tiedosta on tullut tuotannon tärkein tekijä. (OPM 1998a, 16.)

Taloudellisen näkemysten painottamisesta huolimatta työryhmä totesi ehdotuksissaan, että tutkimuspainotteista kehittämislinjaa jatkettaessa tutkimuspanostukset tuli suunnata ”tieteellisen laadun perusteella valikoituihin kohteisiin” (OPM 1998a, 41). Samana vuonna selvitysmies Antti Paasion raportti yliopistojen tiedon ja osaamisen tuotannosta ja sen ulkoisista hyödyntämismahdollisuuksista painotti yliopistojen tärkeää osaa kansallisessa innovaatiojärjestelmässä ammattimaisen perustutkimuksen harjoittajina (Paasio 1998, 116). Näin perustutkimuksestakin tehtiin väline kilpailukyvyn kehittämiseen. Jo pelkästään raportin otsikoiminen tiedon ja osaamisen *tuotannoksi* antoi viitteitä taloudellisen näkökohdan korostumisesta. Paasio mainitsi myös, että yhä useammin elinkeinoelämä on tiedon tuotannosta syntyvän lisäarvon vastaanottaja.

Tiedeyhteisön sisäinen keskustelu ja tulosten hyödyntäminen yliopistojen perustoiminnassa eivät aina riitä, vaan yliopistojen tiedon ja osaamisen tuotannon edellytetään hyödyntävän kokonaisia kansakuntia, kenties laajempiakin alueita. Lisäarvon vastaanottajana on yhä useammin elinkeinoelämä, joka vastaavasti on yhä useammin tilaamiensa hankkeiden, kenties koko yliopiston rahoittaja. (Paasio 1998, 8)

Kehittämissuunnitelma vuosille 1999–2004 ja yliopistojen perusrahoituksen turvaamista käsitellyt muistio (OPM 1999) pitivät innovaatiojärjestelmää esillä tutkimuksen kehittämisen lähtökohtana.

Korkeakoulutus ja tutkimus ovat kansallisen innovaatiojärjestelmän toimivuuden kannalta keskeisessä asemassa. – – Yliopistojen toiminnassa korostuu tieteellinen perustutkimus ja tieteeseen perustuva tutkijankoulutus ja perusopetus. Yliopistot vastaavat tietointensiivisen yhteiskunnan tutkimusvolyymin jatkuvaan kasvuun huolehtimalla tutkijakunnan ja korkeatasoisen työvoiman saatavuudesta sekä uusien innovaatioiden perustana olevan tieteellisen tiedon tuottamisesta. (Kesu 1999)

Seuraavassa otteessa viitataan ensin yliopistolakiin todeten muun muassa vapaan tutkimuksen ja tieteellisen sivistyksen edistämisen olevan yliopistojen perustehtäviä. Siinä mikään ei viittaa innovaatioihin, yhteiskuntaan tai talouteen, mutta tästä huolimatta seuraavaksi hypätään mutkitta siihen, että yliopistojen tehtävässä on korostettu perustutkimuksen merkitystä innovaatioiden tuottajana. Taustalla vaikuttaisi siis olevan vain innovaatioiden tarve ja niiden mukanaan tuoma kilpailukyky.

Yliopistolaisissa (645/1997) yliopistojen perustehtäväksi määritellään vapaan tutkimuksen ja tieteellisen ja taiteellisen sivistyksen sekä ylimmän opetuksen edistäminen. Suomalaisten yliopistojen tehtävässä on korostettu erityisesti perustutkimuksen merkitystä uusien innovaatioiden tuottajana. Innovaatiojärjestelmän laatua ja toimintakykyä pidetään teollisuusmaissa nykyisin kilpailukyvyn perustekijänä. (OPM 1999, 11)

Nykyisen osaamis pääoman ylläpito ja uudistaminen, uusien innovaatioiden luominen ja kehityksen kasvu-uralla pysyminen edellyttävät panostusta perustutkimukseen ja tutkijakoulutukseen. (OPM 1999, 12)

2000-luvulla perustelut tutkimuksen kehittämiseksi olivat melko yksipuolisia. Tärkeintä oli innovaatiojärjestelmän toiminta ja sitä kautta kilpailukyvyn kehittäminen. Korkeakoulujen alueellista kehittämistä selvittäneen työryhmän (OPM 2001a) viesti oli selvä: korkeakoulujen tutkimus- ja kehittämistoiminta tukee ensisijaisesti uusien innovaatioiden syntymistä. Lisäksi tutkimustoiminnan odotettiin tuottavan menestyksekkästä yritystoimintaa ja synnyttävän uusia työpaikkoja. Näkökulma oli korostetusti taloudellisessa kehityksessä.

Yliopistotutkimuksen tehokkaan hyödyntämisen näkökulmasta yliopistotutkimuksen olisi palveltava koko maata niin, että tehokkaan tiedonsiirron avulla eri

le ja korkeakoulujen tuottamalle osaamiselle sekä tiedon ja osaamisen tehokkaalle hyödyntämiselle. (Kesu 2003, 54)

Tutkimuksen tehtävä oli yhteiskunnallinen kehitys, innovaatiojärjestelmän rakentuminen ja yritysten kehittämistyön tukeminen myös Yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen tutkimuksen rakenneselvityksessä (Rantanen 2004).

Tiede ja tutkimus luovat tiedollista perustaa yhteiskunnan eri sektoreiden toiminnalle samoin kuin taloudellisille, teknologisille ja sosiaalisille innovaatioille. Kansallinen innovaatiojärjestelmä rakentuu eri toimijoiden aktiiviselle vuorovaikutukselle sekä yliopistojen ja korkeakoulujen tuottamalle osaamiselle sekä tiedon ja osaamisen tehokkaalle hyödyntämiselle. (Rantanen 2004, 30)

Yrittäjyys yliopistojen tehtävänä -selvityksessä tilannetta ja tutkimuksen asemaa analysoitiin selväsanaisesti:

Globaalissa toimintaympäristössä yrittäjyys ja siihen läheisesti liittyvä innovatiivisuus nähdään kansakunnan pitkän aikavälin kilpailukyyn merkittävänä lähteenä. Parhaimmillaan kyse voi olla tehokkaasta innovaatioketjusta, jossa liike-elämä kykenee onnistuneesti hyödyntämään ja kaupallistamaan yliopistojen korkeatasoisen tieteen, tekniikan ja teknologian vaarantamatta tieteen ja yliopistojen autonomista asemaa. (Paasio ym. 2004, 14)

Lähtökohtana oli kansakunnan kilpailukyky globaalissa toimintaympäristössä, ja tavoitteena tehokas innovaatioketju, jossa liike-elämä kaupallistaa yliopistojen tieteen.

Myös tutkijankoulutuksessa lähtökohtana olivat "elinkeinoelämän ja muiden potentiaalisten työnantajien odotukset rekrytoitavien valmiuksista" (OPM 2006a, 9). Tohtorikoulutuksen kehittäminen -muistiossa kuitenkin myös tieteen tarpeet pääsivät esille todettaessa, että "tohtoreita on koulutettava tieteen ja yhteiskunnan tarpeita vastaavalla tavalla" (OPM 2006b, 81). Erityisen vahvasti tieteen merkitys sinänsä näkyy seuraavassa otteessa:

Tarjoamalla tutkimusperustaista opetusta ja tohtorikoulutusta yliopistot vastaavat uusien tutkijasukupolvien kasvattamisesta ja näin tiedeyhteisön henkisten voimavarojen uusiutumisesta. Silloinkin, kun valmistuneet tohtorit sijoittuvat työelämään akateemisen maailman ulkopuolelle, heidän väitöskirjansa vievät tutkimusta eteenpäin. (OPM 2006b, 34)

Yhteenvetona voidaan sanoa, että yliopistojen tutkimustehtävä on kahden vuosikymmenen aikana vahvistunut ja muuttanut muotoaan. Yhteiskunnallisen kehityksen edistämisestä ja tutkimuksen itsensä korostamisesta on siirrytty tutkimuksen näkemiseen tuotannon ja taloudellisen kilpailukyyn perustana. 1980-luvulla perustutkimuksen tärkeyttä korostettiin vahvemmin kuin myöhemmin. Taloudelliset hyötynäkökohdat alkoivat kuitenkin vähitellen tulla vahvemmin näkyviin. Innovaatiojärjestelmä käsitteenä tuli esiin vuonna 1992 ja 1990-luvulla politiikka keskittyi paljolti sen edistämi-

seen, tutkimuksen ollessa yksi tärkeä osa innovaatiojärjestelmän ”tiedon ja osaamisen tuotantoa”. 2000-luvulla näkemys tutkimuksen merkityksestä oli melko yksipuolinen: kilpailukykyajatus vahvistui ja tiedon ja osaamisen taloudellinen hyödyntäminen toistui uutena sanastossa. Kaupallistaminen ja liike-elämä tulivat vahvemmin mukaan tutkimuksen merkityksen määrittelyyn. Tutkimukseen liittyivät kaupallistaminen, liike-elämä, yritystoiminta ja tuotanto, jotka 1980-luvulla puuttuivat sanastosta täysin. Silti tieteen merkitys otettiin huomioon ja muistutettiin myös sen kulttuurisesta ja sivistyksellisestä tehtävästä.

6.3 Yliopiston opetustehtävä: kohti tietotalouden työelämätarpeita

Yleissivistyksen merkitys

Olen tarkastellut opetukselle aineistossa annettuja tehtäviä ensinnäkin siltä kannalta, nähtiinkö opetus ammatillisena vai yleissivistävänä. Huomattavasti suurempi osa teksteistä viittasi ammatillisen opetuksen tehtävään. Yleissivistävä tehtävä painottui enemmän tutkimusajanjakson alkupuolelle. Ammatillinen opetustehtävä viittaa useimmiten työvoimatarpeeseen, kun taas yleissivistävän opetuksen tehtävän alle menevät suorat tai epäsuorat viittaukset opetuksen yleiseen sivistykselliseen ja kulttuuriseen arvoon.

Korkeakoululaitoksen kehittämissuunnitelmassa vuosille 1985–1986 pidettiin huolta sekä ammatillisen opetuksen tärkeydestä että korkeakoulutuksen sivistyksellisistä tavoitteista. Suunnitelma keskittyi lähinnä korkeakouluopetuksen mitoittamiseen ja tärkeänä nähtiin, että korkeakoulut pystyvät tarvittaessa joustavasti mukauttamaan koulutusjärjestelyjään yhteiskunnan tarpeiden mukaan (Kesu 1985, 23). Kuitenkin huomautettiin, että koulutuksen merkitystä ei voi arvioida pelkästään työvoimatarvearvioiden perusteella, sillä korkeakoulutetut ovat sinälläänkin yhteiskunnallinen voimavara.

Korkeakoulutuksen mitoittamisessa on otettava huomioon myös korkeakoulujen sivistykselliset tavoitteet. Tällainen käsitys korkeakoululaitoksesta puoltaa jonkin verran korkeampia aloituspaikkamääriä kuin pelkästään työvoimatarvearvioihin pohjautuvat. Korkeakoulutuksen saanut väestö on jo sinällensä huomattava yhteiskunnallinen voimavara. (Kesu 1985, 23)

Myös avoin korkeakoulutus oli mahdollista vielä tässä vaiheessa nimetä korkeakoulututkintoa suorittamattoman aikuisväestön ”väljätavoitteiseksi sivistysharrastukseksi”, jollaiseksi se oli täydennyskoulutuksen ohella tarkoitettu (Kesu 1985, 29). Samana vuonna Korkeakoulujen toiminnan arviointimenetelmät -muistio (OPM 1985), joka painotti yleisestikin opetuksen sivistävää tehtävää, totesi täydennyskoulutuksen tehtäväksi uuden tieteellisen ja ammatillisen tiedon välittämisen ohella vapaan kansansivistystyön (OPM 1985, 3). Jälleen on kuitenkin huomautettava, että dokumentti oli kokonaisuudessaan hyvin poikkeuksellinen sivistyksen korostamisessaan.

Korkeakoululaitos on kansallisen kulttuurin ja identiteetin kannalta keskeinen instituutio Suomessa ja muissakin maissa. Tässä asemassa korkeakouluilla on katsottu olevan yleinen koko kansaan kohdistuva sivistys- ja kasvatustehtävä, jota ne toteuttavat omista lähtökohdistaan itse valitsemiensa keinojen avulla. (OPM 1985, 1)

Dokumentissa toki mainittiin korkeakoulujen määrällisesti mittavimmaksi tehtäväksi peruskoulutuksesta huolehtiminen osana koulutusjärjestelmää, mutta todettiin myös, että korkeakoulujen tehtävänä on erityisesti tutkintojen laadullinen kehittäminen, tieteellisen tason ylläpitäminen sekä itsenäiseen ajatteluun kykenevien kansalaisten kouluttaminen (OPM 1985, 2). Seuraavassa kehittämissuunnitelmassa vuonna 1987 sen sijaan keskityttiin siihen, että korkeakouluissa koulutetaan koko maamme korkeakoulutusta edellyttävä henkilöstö, että korkeakouluille luodaan edellytykset tuottaa yhteiskunnan eri aloille riittävästi korkeakoulututkinnon suorittanutta henkilökuntaa ja että opiskelijamäärien mitoittamisessa on lähtökohtana koulutuksen kysynnän ja työvoiman tarpeen yhteensovittaminen (Kesu 1987, 4, 10).

Myös korkeakoulujen kansainvälisen opiskelijavaihdon työryhmä katsoi asiaa siltä kannalta, että opetuksen kansainvälistäminen on välttämätöntä, jotta suomalainen yhteiskunta saa käyttöönsä riittävästi kielitaitoista ja kansainväliseen ajatteluun ja toimintaan kykenevää korkeasti koulutettua työvoimaa (OPM 1989). Silti tässäkin muistutettiin, että kyse ei ole pelkästään taloudellisista seikoista.

Korkeakoulujen kansainvälistymiskehityksessä ei ole kyse pelkästään taloudellisesta kilpailusta. Yhtä tärkeää on vahvistaa kulttuuriyhteistyötä eri maiden välillä. Kansainvälisen opiskelijainvaihdon pyrkimyksenä onkin kouluttaa sivistyneitä kansainvälisesti ajattelevia nuoria, jotka edistävät kansojen ja ihmisen välistä ymmärrystä. (OPM 1989, 4)

Korkeakoulut ja rakennemuutos -työryhmä halusi, että yliopistot reagoisivat nopeasti yhteiskunnan muutoksiin. Sen takia niiden piti toimia yhteistyössä elinkeinoelämän kanssa. 1990-luvun alussa myös työllisyyden parantamiseksi tehdyt toimenpiteet olivat oleellisia. (OPM 1992, 3–4.) Jälleen tästäkin dokumentista löytyi maininta siitä, että ”kansallisen kulttuurin ja henkisen perinnön siirtäminen ja kasvattaminen ovat yhtä lailla tärkeitä korkeakoulujen tehtäviä” (OPM 1992, 14).

Opetustehtävän kohdalla tuli toisinaan esiin myös yksilön näkökulma, jolloin teksteissä otettiin huomioon opetuksen merkitys yksilölle. Esimerkiksi Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelman tarkisteessa vuosille 1991–1996 tavoitteena oli, että ”koulutus kaikilla tasoilla antaa sellaisia valmiuksia, joita kansainvälistyvä työ- ja yhteiskuntaelämä vaatii” (VNp 18.6.1993, 25). Samanlainen tavoite esitettiin Euroopan unionin korkeakoulupolitiikkaa käsitelleessä muistiossa (OPM 1995, 27). Kysymykseksi jää, onko kyseessä pelkästään yksilön näkökulma vai viitataan näissäkin yksilöihin työvoimana, jolloin yksilön valmiudet vievät yhteiskuntaa ja taloutta eteenpäin. Yliopistojen tulosoajasta kehittäneen työryhmän väliraportissa yliopistojen tutkintota-

voitteiden asettamiselle annettiin tavoitteeksi sovittaa yhteen sekä työmarkkinoiden että yksilöiden koulutustarpeet (OPM 1996c, 11).

Tietotalouden ja kansainvälisen työelämän tarpeet

Kehittämissuunnitelma vuosille 1995–2000 korosti yliopistojen sivistystehtävää ja suunnitelman lähtökohta koko koulutusjärjestelmän osalta oli sivistys. Kansakunnan korkean sivistystason säilyttäminen mainittiin vielä Euroopan unionin korkeakoulupoliittikkaa käsitelleessä raportissa (OPM 1995, 24) ja täydennyskoulutuksen yhtiöittämistä tarkastelleen työryhmän muistiossa (OPM 1996b, 43). Tämän jälkeen sivistys yliopistokoulutuksen kohdalla mainittiin vain pariin otteeseen 2000-luvulla. Näissä 1990-luvun puolivälin raporteissakin tosin tärkeämmällä sijalla oli koulutuksen rooli Suomen selviytymisstrategiassa ja innovaatiojärjestelmän tasapainoisessa kehittämisessä – korkean sivistystason säilyttäminen oli yksi keino päästä tähän (OPM 1995, 24). Tavoitteena oli tietoyhteiskunnan ja kilpailukyvyn kehittyminen ja työelämän muuttuviin tarpeisiin vastaaminen koulutuksella. Yliopistojen koulutuksen tehtävä oli siis kehittää tietoyhteiskuntaa, luoda yhteiskunnan kehittämisen infrastruktuuria ja nostaa työelämässä olevien ammatillisia valmiuksia.

Suomen keskeinen yhteiskunnallinen kehittämistavoite on tietoyhteiskunnan rakentaminen. Se edellyttää korkeatasoista koulutusta ja tutkimusta. Tulevaisuuden työtehtävät edellyttävät työntekijöiltä kykyä hankkia ja käsitellä tietoa entistä enemmän, ja koulutuksen on annettava valmiudet tähän. Tietoyhteiskunnan kehittämisessä tärkeällä sijalla on jatko- ja täydennyskoulutus, jolla työelämässä olevien tiedot ja taidot säilytetään ajantasaisina. (OPM 1995, 26)

Koulutuksen korkea laatu parantaa Suomen kilpailukykyä ja on edellytys yhteiskunnan rakennemuutoksen hallittuun toteuttamiseen. (OPM 1995, 27)

Yliopistollisen täydennyskoulutuksen koulutus- ja yhteiskuntapoliittinen tehtävä on akateemisen väestön *tietotaidon ajantasaistaminen* ja yliopiston omien tutkintojen suorittaneiden tiedollisen osaamisen päivittäminen. – – Tietopääoman ajantasaistaminen luo yhteiskunnan kehittymisen infrastruktuuria, jolla on laajempi merkitys kuin ammattitaitojen ja -tekniikoiden opiskelulla ja harjoituksella. (OM 1996b, 7)

Teollisuuden, elinkeinoelämän, tietoyhteiskunnan, kilpailukyvyn ja kestävän kehityksen edistäminen olivat syynä myös tarpeeseen kehittää yliopistoissa annettavaa opetusta:

Työntekijöiltä edellytetään ominaisuuksia ja taitoja, jotka vaativat kehittämään myös yliopistoissa annettavaa opetusta. Muun muassa tästä syystä on luonnontieteiden ja tekniikan osuutta yliopistokoulutuksessa 1990-luvulla määrätietoisesti lisätty. Käynnissä olevilla kehittämisohjelmilla (LUMA, Tietoteollisuusohjelma) pyritään täyttämään teollisuuden ja elinkeinoelämän tarpeet Suomen kilpailukyvyn ja työvoimatarpeen turvaamiseksi korkeaan osaamiseen perustuvilla yri-

tystoiminnan aloilla sekä tietoyhteiskunnan ja kestäväen kehityksen edellytysten varmistamiseksi koko väestön keskuudessa. (OPM 1998a, 16)

Yliopistojen tiedon ja osaamisen tuotannon tilannetta tutkinut selvitysmies näki yliopistojen peruskoulutuksen hyödyntämisen pääväylänä, jonka nettovaikutusta kansantalouden kehitykseen tosin on vaikea arvioida. Hyödyntäminen viittasi elintason ja kansantalouden kehitykseen.

Yliopistojen työn tuloksia hyödynnetään laajasti. Perustutkinnon suorittaneet ammattilaiset ovat hyödyntämisen pääväylä. Tämän väylän nettovaikutusta kansantaloutemme kehitykseen on vaikea arvioida. Koulutustason korkeus sinänsä vaikuttaa voimakkaasti elintasoon ja yliopistojen osuus on tällä sektorilla merkittävä. Paasio 1998, 116–118)

Yliopistojen perusrahoituksen turvaamista pohtinut työryhmä näki, että yliopistoilla tulee olla tarjottavana elinkeinoelämän ja muun yhteiskunnan tarpeista lähtevää täydennyskoulutusta. Yliopistokoulutuksen nähtiin olevan edellytys koulutetun työvoiman ja tarvittavan osaamisen saatavuudelle sekä henkisen pääoman kumuloitumiselle. (OPM 1999, 12.) Koulutuksen kautta yliopistot vaikuttavat tuottavaan toimintaan:

Uuden tiedon syntymisen myötä ja tiedon ja osaamisvaatimusten jatkuvasti muuttuessa tutkimuksen rinnalla korostuu laadukkaana koulutuksen merkitys. On pystyttävä antamaan tiedollisia ja toiminnallisia valmiuksia tehtäviin, jotka tänä päivänä ovat vielä täysin tuntemattomia. Koulutuksen tuotokset muodostavat inhimillisen peruspääoman tulevaisuuden tutkimus- ja kehittämistyöhön ja sitä kautta tuottavaan toimintaan. (OPM 1999, 12–13)

Kun korkeakoulututkintojen järjestelmää alettiin kehittää 2000-luvulla, kehittämisen lähtökohdaksi otettiin työelämän kehittämistarpeet korkeakoulujen kansainvälisen kilpailukyvyn ohella: ”korkeakoulututkintojen järjestelmää kehitetään vastaamaan työelämän kehittämistarpeita ottaen huomioon myös tutkintorakenteiden kansainvälinen kehitys” (OPM 2000, 3). Vuoden 1999 kehittämissuunnitelmassa kehittämisen tärkeäksi lähtökohdaksi oli mainittu myös Suomen korkeakoulujen kansainvälisen kilpailukyvyn turvaaminen (Kesu 1999). Tutkintojärjestelmän kehittämisestä tehdyn muistion kieli viesti selvästi siitä, että tutkintojärjestelmän kehittämisellä haluttiin vaikuttaa talouden kasvuun, työllisyyden kehittymiseen sekä myös antaa yksilöille valmiudet sopeutua työelämän muutoksiin. Yksilön näkökulma otettiin esiin kun todettiin, että suomalaisen koulutusjärjestelmän on tuotettava työvoimaa, joka kykenee kilpailemaan tasavertaisesti muiden EU/ETA-kansalaisten kanssa samoilla työmarkkinoilla. Kansallisen koulutusjärjestelmän nähtiin turvaavan kansallisen osaamis pääoman ja oikein järjestettynä korkeakoulutuksen pystyvän vaikuttamaan kilpailussa menestymiseen kun prosessi innovaatiosta tuotteeksi saadaan muodostettua lyhyeksi (OPM 2000, 5–6).

Kansallisen koulutusjärjestelmän kyky palvella työelämän tarpeita riippuu ratkaisevasti siitä, onko koulutuksen ja työelämän välillä riittävästi vuorovaikutusta.

Tiiviissä vuorovaikutuksessa työelämän kanssa kehitettävä koulutus voi nopeastikin vaikuttaa talouden kasvuun ja työllisyyteen. Riittävän vuorovaikutuksen synnyttämiseksi korkeakouluissa tarvitaan sekä tutkintorakenteiden että -sisältöjen uudistamista. – – Laaja perusosaaminen tarjoaa valmiudet sopeutua joustavasti työelämän muutoksiin, mutta korkeakoulututkinnon suorittaneelta edellytetään työelämässä myös oman alan syvempää erikoisosaamista. Tämä tarkoittaa sitä, että kunkin korkeakoulututkinnon on muodostettava myös työmarkkinoiden kannalta mielekäs kokonaisuus. (OPM 2000, 5)

Kansainvälistyvässä maailmassa kunkin maan työvoiman osaamistaso vaikuttaa ratkaisevasti asianomaisen maan taloudelliseen menestykseen. (OPM 2000, 9)

Korkeakoulujen alueellisen kehittämisen työryhmän lähtökohtana oli, että ”korkeakoulut tuottavat korkeatasoisia osaajia, jotka sopeutuvat joustavasti työelämän muutoksiin” (OPM 2001a). Korkeakouluopetuksessa tuli huolehtia siitä, että eri aloille saadaan riittävästi hyvätasoista työvoimaa. Korkeakoululaitoksen liiketoimintaosaamisen kehittämistä tarkastelleessa muistiossa koulutuksen kehittämisen taustalla olivat edelleen työelämän, varsinkin kansainvälistyvän työelämän, ja sitä kautta talouden tarpeet (OPM 2001c). Kuitenkin myös opetuksen tieteellinen relevanssi mainittiin sen yhteiskunnallisen relevanssin ohella: sen tehtävä oli varmistaa uuden ja ajantasaisen tiedon välittyminen opetukseen. Samassa muistiossa lisensiaatin tutkinnosta todettiin kehitettävän tieteellis-ammattillista jatkotutkintoa. Tieteellisyyden säilyttämistä tutkinnossa korostettiin, vaikka sen tulisi vastata myös työelämän tarpeisiin (OPM 2001c, 26). Tieteellisyyttä korostettiin myös kun yliopistotutkinnot haluttiin erottaa ammattikorkeakoulututkinnoista. Yliopistojen koulutuksen korostettiin kytkeytyvän tieteelliseen tutkimukseen.

Yliopistojen koulutuksen kannalta keskeiset näkökulmat ovat opetuksen tieteellinen relevanssi, jolla varmistetaan, että uusi ja ajantasainen tutkimustieto välittyvät opetukseen ja toisaalta koulutuksen yhteiskunnallinen relevanssi, jolla varmistetaan, että koulutus vastaa työelämän osaamistarpeisiin. (OPM 2001c, 20)

Yliopistojen koulutus kytkeytyy tieteelliseen tutkimukseen, kun taas ammattikorkeakoulujen tutkinnot ovat tavoitteiltaan ammatillisuutta ja käytäntöjä korostavia ja erityisesti pk-sektorin yhteistyöhön tähtäviä. Myös koulutuksen painotukset ja sisältö eroavat yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen välillä ja tavoitteena ovat erilaiset koulutusprofiilit. (OPM 2001c, 15)

Yliopistojen kaksiportaisen tutkintorakenteen toimeenpanoa käsittelevä muistio toisti luonnollisesti aikaisempaa muistiota korkeakoulututkintojen järjestelmän kehittämisestä. Koulutusjärjestelmän tuli olla sellainen, että koulutuksen kautta voi vaikuttaa talouden kasvuun ja työllisyyteen, että sillä voidaan turvata kansallista osaamispääomaa, että koulutus antaa työmarkkinavalmiudet opiskelijoille, vastaa yhteiskunnan osaamistarpeisiin ja vaikuttaa uuden tuotannon syntymiseen ja yritysten menestymiseen (OPM 2002a). Tämän taloudesta huolehtimisen lisäksi muistiossa kuitenkin pai-

notettiin myös koulutuksen sivistyksellisiä tavoitteita ja tutkintojen tieteellisyyden ja ammatillisuuden tasapainottamista. Painotettiin myös, että jo alemman korkeakoulu-tutkinnon yliopistolliseen luonteeseen on kiinnitettävä huomiota, sillä ”vain tieteellistä osaamista korostamalla oli mahdollista ylläpitää ero ammattikorkeakoulututkintoihin ja näin vahvistaa suomalaisen korkeakoulujärjestelmän toimivuutta” (OPM 2002a, 24).

Yliopistojen peruskoulutuksen laadun keskeinen ulottuvuus on, että tavoitteissa painottuvat sekä sivistykselliset että työelämän tarpeet. (OPM 2002a, 25)

Ylempien tutkintojen keskeisiä tavoitteita ovat sekä tieteellisen jatkokoulutuksen edellyttämät valmiudet että työelämässä tarvittava asiantuntijan ja kehittäjän valmius. Tutkintojen kehittämisen kannalta on tärkeää pyrkiä toimivaan tasapainoon tieteellisyyden ja ammatillisuuden välillä. Tieteellisen tiedon ja tieteellisten menetelmien soveltaminen tai valmiudet itsenäiseen ja vaativaan tieteelliseen työhön ovat ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneelle tunnusmerkillisiä alasta riippumattomia ominaisuuksia. (OPM 2002a, 25)

Tulosohjauksen kehittämistyöryhmä totesi vuonna 2002, että yliopistojen keskeinen tehtävä on tuottaa osaavaa työvoimaa yhteiskunnan taloudellisiin, kulttuurisiin ja sosiaalisiin tarpeisiin (OPM 2002b, 12). Dokumentissa todettiin suoraan yhteiskunnan odottavan, että yliopistot tuottavat osaamista, joka vahvistaa Suomen taloudellista kilpailukykyä (OPM 2002b, 13). Edelleen kehittämissuunnitelmassa vuosille 2003–2008 yliopistojen perusopetuksen laadun ja tehokkuuden parantaminen yhdistettiin yliopistojen merkitykseen kansallisen ja alueellisen innovaatiojärjestelmän osana (Kesu 2003, 46). Opetuksen osalta korostettiin myös opetuksen ja tutkintojen tieteellisyttä. Vuoden 2003 kehittämissuunnitelmassa todettiin, että tutkintojen yliopistollista luonnetta vahvistetaan kytkemällä tutkintoon johtava koulutus alusta lähtien kiinteästi tieteelliseen tutkimukseen (Kesu 2003, 48).

Vuonna 2005 julkaistussa muistiossa korkeakoulututkintojen viitekehyksestä todettiin, että korkeakoulutuksen kehitystyöllä oli pyritty vaikuttamaan alueellisiin, työelämän ja muun yhteiskunnan tarpeisiin sekä työllisyysasteen nostamiseen, mutta myös antamaan hyvät edellytykset siirtyä työelämäänsä kotimaassa ja ulkomailla (OPM 2005b, 12, 21). Elinikäistä oppimista yliopistoissa tarkastelleessa muistiossa mainittiin korkeakoulutuksen olevan keskeinen tietoon perustuvan talouden rakentamisessa ja sitä kautta EU:n kilpailukyvyn kohottamisessa.

Koulutusneuvoston ja komission keväällä 2004 hyväksymän yhteisen Koulutus 2010 -väli raportin mukaan korkeakoulutus on tutkimuksen, koulutuksen ja innovaatioiden risteysasemassa ja siten keskeisessä asemassa tietoon perustuvan talouden rakentamisessa ja samalla avain EU:n kilpailukyvyn kohottamiseen. (OPM 2005a, 12)

Tarkastelujakson viimeisessä dokumentissa kuitenkin viitattiin myös sivistykseen: ”korkeakoulututkintoja ja koulutusohjelmia kehitetään siten, että yhteiskunnan asiantuntija- ja sivistystarpeet kyetään täyttämään” (OPM 2006a, 14).

Opetuksessa korostuivat 1980-luvulla työvoimatarve ja sivistykselliset tavoitteet. 1990-luvun puolessa välissä elettiin eräänlainen ”sivistyksen välivaihe”, jolloin dokumenteissa otettiin sivistys yhdeksi opetuksen kehittämisen lähtökohdaksi. Muutoin nähtiin lähinnä tärkeänä panostaa tietoyhteiskunnan kehittymiseen, tuottavan toiminnan edellytyksiin, innovaatiojärjestelmään ja kilpailukykyyn. Nämä talouden kilpailukykyyn liittyvät teemat pysyivät voimissaan ja vahvistuivat edelleen 2000-luvulla. Työelämän tarpeet pysyivät opetustehtävän osalta pinnalla kaikkien kolmen vuosikymmenen läpi. Opetuksen tieteellistä relevanssia pidettiin kuitenkin myös tärkeänä.

6.4 Yliopiston palvelutehtävä: kohti vahvistuvaa ja abstraktimpaa alueiden ja elinkeinoelämän palvelutehtävää

”Alueen kulttuurikeskus” ja varovainen suhtautuminen uusiin tehtäviin

Tarkastelu alkaa jälleen Korkeakoulujen toiminnan arviointimenetelmät -muistiosta (OPM 1985), joka poikkeaa muista dokumenteista sivistyspainotteisuudellaan. ”Kolmas tehtävä”, eli muut tehtävät opetuksen ja tutkimuksen lisäksi, tuotiin esiin, mutta siihen liittyvä retoriikka oli aivan toista kuin nykypäivänä. Korkeakoulut nimettiin oman alueensa yleisiksi kehittäjiksi ja kulttuurikeskuksiksi.

Edellä kuvattujen tehtävien lisäksi korkeakouluilla voi olla ja on lukuisia muitakin tehtäviä, jotka eivät välttämättä liity kiinteästi opetukseen ja tutkimukseen. Maamme korkeakoululaitoksen erityispiirteiden kannalta muista tehtävistä ehkä merkittävin on korkeakoulujen tai ainakin useimpien toimiminen oman alueensa yleisinä kehittäjinä ja kulttuurikeskuksina. Tämä vastaa koko korkeakoululaitoksen tehtävää yleiskansallisena sivistäjänä ja kasvattajana. (OPM 1985, 3)

Palvelututkimuksen hyötyjen nähtiin kohdistuvan korkeakouluille itselleen sekä alueelle. Samalla kuitenkin muistutettiin, että sen tuli tukea korkeakoulujen varsinaisia tehtäviä. Tämä korostus kulki läpi koko ajanjakson. Esimerkiksi niin sanottu palvelututkimus pidettiin erillään varsinaisista tehtävistä ja perustutkimuksen kehittämisestä tuli huolehtia sovelletun tutkimuksen ja kehitystyön rinnalla.

Oman lohkonsa korkeakoulujen tutkimustoiminnassa muodostaa ns. palvelututkimus. Tämän tyyppinen toiminta on hyödyllistä sekä korkeakouluille että niiden ympäristölle. Sen tulee kuitenkin tukea korkeakoulujen varsinaisia tehtäviä. (OPM 1985, 2)

Tutkimuksen eri alueita kehitetään korkeakouluissa siten, että eri tieteenalat otetaan tasapuolisesti huomioon ja että huolehditaan perustutkimuksen kehit-

tämisestä voimakkaasti kasvavan sovelletun tutkimuksen ja kehitystyön rinnalla. (Kesu 1985, 25)

Vuoden 1987 kehittämissuunnitelmassa asetettiin tavoitteeksi lisätä korkeakoulujen avoimuutta yhteiskuntaan. Tarkoituksena oli edelleen, että korkeakoulut toimisivat sijaintialueensa kehittämiskeskuksina ja ottaisivat joustavasti huomioon yhteiskunnan ja työelämän tarpeet toimintansa kehittämisessä. (Kesu 1987, 4.) Palvelutoiminnalle asetettiin kuitenkin rajoituksia. Perustutkimustyöryhmä 89 totesi, että palvelutoiminnalla oli sille kuuluva sijansa korkeakoulujen toiminnan kokonaisuudessa, mutta se ei ollut kovin keskeinen. Lisäksi mitkä tahansa hankkeet eivät sopineet yliopistojen toteutettaviksi, vaan hankkeiden tuli vahvistaa yliopistojen tieteellisen laitoksen asemaa.

Varsinaisen tutkimustoiminnan alueella on välttämätöntä huolehtia siitä, että perustutkimusta kyetään kehittämään rinnan nopeasti kasvavan teknisen ja muun soveltavan tutkimuksen sekä tuotekehityksen kanssa. – – Korkeakoulujen toteutettaviksi soveltuvat vain sellaiset hankkeet, jotka sopivat toiminnan yleiseen kehittämislinjaan ja vahvistavat korkeakouluja tieteellisinä laitoksina. (KM 1989:42, 83).

Koulutussetelit korkeakouluissa -muistiossa selvitysmies Ahonen totesi yhteiskunnallisten palvelutehtävien kuuluvan koulutuksen ja tutkimuksen ohella kaikkien korkeakoulujen tehtäviin (Ahonen 1994, 1). Euroopan unionin korkeakoulupoliittikkaa käsittelevässä muistiossa korkeakoulujen yhteistyö kohdistui alueille ja yritystoimintaan. Niiden haluttiin tiivistävän yhteistyötään yritysten kanssa ja olevan johtavassa asemassa alueensa kehittämistoimenpiteiden alkuunsaattamisessa ja toteuttamisessa (OPM 1995, 26).

Voiko yliopistollisuutta hinnoitella? -muistio toi esiin ongelmia täydennyskoulutuksen ja yliopiston muun toiminnan suhteessa. Täydennyskoulutustoiminnassa nähtiin olevan jotakin, mikä ei tuntunut sopivan yliopiston ytimeen. Pelkona oli, että liiketaloudelliset intressit ottaisivat vallan ohi yliopistollisuuden, jonka ilmaistiin olevan yleisesti tärkeänä pidetty periaate myös täydennyskoulutuksessa. Pohdittaessa yliopistollisten toimintojen maksullisuutta ja sen ongelmia, päädyttiin siihen, että vaikka toiminta hyödyttää yksilöä, yliopistollinen toiminta vaikuttaa lopulta myös kansalliseen etuun, ja siksi yliopistojen maksullisella toiminnalla tulee olemaan erityispiirteensä jatkossakin (OPM 1996b, 4).

Täydennyskoulutuskeskusten asemaa koskeva kriittinen keskustelu perustuu tehdyn selvityksen pohjalta *yliopiston ja sen täydennyskoulutustoiminnan epäselvään keskinäiseen työnjakoon ja asemaan*. Ristiriita kulminoituu kysymyksessä: onko täydennyskoulutustoiminnan tehtävänä pelkästään maksupalvelutoiminnan kannattava harjoittaminen vai liitetäänkö täydennyskoulutustoiminta osaksi yliopiston koulutuspoliittista tehtävää ja tutkimustiedon välittämistä? (OPM 1996b, 38; kursivointi alkuperäisessä)

Kokemus on osoittanut, että irrallaan yliopistoyhteisöstä harjoitettu täydennyskoulutustoiminta etäännyttyä ainelaitosten opetuksesta ja liiketaloudelliset intressit ohittavat tärkeänä pidetyn periaatteen yliopistollisuudesta koko toiminnan perustana. (OPM 1996b, 41)

Lopulta todettiin, että yliopistojen toimintatavat ja autonomian huomioonottaen valtionyhtiö tai liikelaitos eivät olisi perusteltuja ratkaisuja järjestää täydennyskoulutusta. Yhtiöitä ei kokonaan tyrmätty, mutta nähtiin, että niiden pitäisi olla yliopiston hallinnoimia ja omistamia. Oleellista on, että yliopistojen toimintatavat ja autonomia nähtiin niin erityislaatuksina, että liikelaitostaminen ja yksityistäminen eivät sovi niihin. Yhtenä perusteluna pidettiin sitä, että yliopistojen valmiuksista toimia yhtiön omistajana ei ollut takeita.

Ottaen huomioon yliopistojen toimintatavat ja autonomian, työryhmä katsoo, että valtion liikelaitos tai valtionyhtiö eivät ole perusteltuja yliopistollisen täydennyskoulutustoiminnan organisoinnin vaihtoehtoja. Niihin nähden yliopiston itse hallinnoimalla ja kokonaan tai osittain omistamalla yhtiöllä on selviä etuja. (OPM 1996b, 43)

Työryhmä ei työnsä perusteella pidä yliopistollisen täydennyskoulutustoiminnan laajamittaista tai kokonaisvaltaista yksityistämistä tarkoituksenmukaisena. Koulutusyrityksen kannattavuustason voidaan odottaa parhaassakin tapauksessa olevan vain tyydyttävä. Yliopistojen valmiuksista toimia todellisessa kilpailutilanteissa tai yhtiön omistajana ei ole juurikaan näyttöä. (OPM 1996b, 43)

Täydennyskoulutuksen tavoitteen ei nähty olevan vain tietotaidon ajantasaistaminen, vaan yliopistossa sillä on laajempikin merkitys: ”Koulutuksessa ei ole kysymys ainoastaan kapeiden ammatillisten taitojen uudistamisesta, vaan myös tieteellisen ajattelutavan ja tutkimustulosten modernista soveltamisesta” (OPM 1996b, 7). Yliopistollisuuden sinänsä nähtiin antavan yliopistoille etua täydennyskoulutuskilpailussa. Yliopistollisuus voidaan siis tulkita jonakin erilaisena mitä muilla ei ole, varsinkaan ammattikorkeakouluilla. Tämän takia nähtiin parempana, että yliopistojen täydennyskoulutus lähentyisi entisestään yliopiston ydinosaamista.

Tehdyn selvityksen perusteella yliopistojen täydennyskeskusten toiminta perustuu yliopistojen ydinosaamiseen. *Yliopistollisuus sinänsä nähdään merkittävänä kilpailutekijänä.* Tulevaisuudessa on oleellista, että yliopistollisuus entisestään vahvistuu yliopistojen täydennyskoulutustoiminnassa. Erityisesti ammattikorkeakoulujen taholta tulevat kilpailupaineet puhuvat yliopistojen täydennyskoulutuksen tämän suuntaisen profiloitumisen tärkeyden puolesta. (OPM 1996b, 38)

Työryhmän keskeinen johtopäätös on, että yliopistollisen täydennyskoulutuksen tulisi menestyäkseen entisestään lähentyä yliopistoa, sen tutkimusta ja muuta ydinosaamista. Työryhmä katsoo, että yliopistojen perustoimintoihin kytkeytyvällä täydennyskoulutuksella ei tosiasiallisesti ole kilpailijoita yliopistolaitoksen

ulkopuolella, koska yliopistollista koulutusta eivät muut organisaatiot voi tarjota. (OPM 1996b, 44)

Täydennyskoulutuksen organisointitapojen tuli mahdollistaa koulutuspoliittisten ja yhteiskunnallisten tehtävien toteuttaminen, mutta näiden puolestaan tuli tukea yliopiston perustehtäviä. Yliopistolla ei voi olla millaisia yhtiöitä tahansa, vaan yhtiön toiminta-ajatuksen tuli aina liittyä omistajansa perustehtäviin.

Täydennyskoulutustoiminnalla on koulutuspoliittisia ja yhteiskunnallisia tehtäviä, joita toteutetaan omakustannusperiaatteella ja jotka tukevat yliopiston perustehtäviä. Yliopistollisen täydennyskoulutuksen organisointitapojen tulee mahdollistaa myös näiden tehtävien toteuttaminen. (OPM 1996b, 7)

Yhtiöittäminen edellyttää, että yliopiston ja sen omistaman yhtiön suhteet ovat kiinteät ja luonteavat ja että yhtiön toiminta-ajatus liittyy tiiviisti omistajansa perustehtäviin. (OPM 1996b, 33)

Myös selvitysmies Paasio muistutti, että yliopistojen on pidettävä voimakkaasti kiinni perustoiminnastaan – jonka hän nimesi huipputason perustutkimukseksi – silloinkin, kun yliopistossa tapahtuu suuria rakenteellisia ja kulttuurisia muutoksia.

Yliopistokonsernin rakenne muodostunee monipuoliseksi. Operatiivinen johtaminen delegoituu mahdollisimman alas. Samalla inhimillisten voimavarojen ohjausperiaatteet lähentyvät yrityssektoria. Kannustavuus, työskentelyolosuhteet ja virkarakenteet muuttunevat huomattavasti. Tämä edellyttää samalla, että yliopistot pitävät voimakkaasti kiinni perustoiminnastaan eli huipputason perustutkimuksesta. (Paasio 1998, 120)

Paasio (1998, 7) myönsi selvityksessään yliopistojen tiedon ja osaamisen tuotannosta, että ”on vaikea löytää sektoria, jossa yliopistoilta ei nyt odotettaisi lisäarvoa joko kehittämisen tai kriittisen analyysin muodossa”. Yliopiston tuli olla entistä monipuolisemmin hyödyksi ympäristölleen, ja ”jopa elinkeinoelämälle” (Paasio 1998, 14). Alla olevassa otteessa selvitysmies Paasio liittyy yliopistollisuuteen sen, että yliopisto ei lähde toimimaan ulkoisten vaatimusten mukaisesti. Tämän vuoksi asiakaslähtöisyys kohtaa ongelmia yliopistossa. Kriittisen tehtävän hän sanoo usein tulkittavan etäisyyden tarpeeksi, jolloin asiakaslähtöisyys ei voikaan tulla kysymykseen. Paasio myös totesi selvästi, että yliopisto ei ole yritys.

Asiakaslähtöisyys kohtaa yliopistoyhteisössä monia ongelmia. Yliopistollisuus on luonteeltaan tiedelähtöistä, eikä periaatteessa lähde muuttamaan toimintojaan ympäristön vaatimusten mukaan. Yliopiston tehtäviin kuuluu myös **kriittisyys**, mikä usein tulkitaan myös etäisyyden tarpeeksi. Kriittisyys ja asiakaslähtöisyys nähdään vaihtoehtoisiksi, joilla ei voi olla mitään yhteistä. (Paasio 1998, 19; lihavointi ja kursivointi alkuperäisessä)

Yliopisto ei ole yritys. Uusi tieto tulee kuitenkin usein hyödynnettäväksi yritys-toiminnan muodossa. On perusteltua pohtia sitä, pitäisikö yliopiston ulkoisia asiakkaita lähellä olevat toiminnot organisoida erilleen perustiedon tuottamisesta, esimerkiksi erillisilaitoksiksi tai peräti yhtiömuotoon. (Paasio 1998, 25)

Tutkimusedellytystyöryhmän (OPM 1998a) muistiossa viitattiin epäselvästi yliopistojen ”uusiin tehtäviin”, joiden oletan viittanneen palvelutehtävään. Nämä tehtävät nähtiin yhtenä uhkana tutkimustyön kehittymiselle ja resursoinnille. Yliopistojen en-tistä vahvempi vuorovaikutus työelämän kanssa nähtiin välttämättömänä, sillä tätä kautta koulutuksella voitiin vaikuttaa talouden kasvuun.

1990-luvun lopussa tehdyt, yliopistojen rahoitusta käsitelleet raportit korostivat sitä, että on olemassa tiettyjä rajoituksia, millaista toimintaa ulkopuolisella rahoituksella voidaan järjestää. Sen oli tuettava yliopistolle asetettuja tavoitteita ja yliopiston muu-ta toimintaa.

Ulkopuolisin varoin rahoitettavan toiminnan ohjauksivastuu on yliopistojen johdolla. Ulkopuolinen rahoitus on suurelta osin tutkimusrahoitusta ja laadulla kilpailutettua rahoitusta. Yleisesti vallitseva kanta on, että ulkopuolisin varoin rahoitettavan toiminnan on tuettava yliopistolle asetettuja tavoitteita. (OPM 1998b, 2)

Yliopistojen piti huolehtia tieteellisestä perustutkimuksesta vaikka soveltava ja ulkoi-sesti rahoitettu tutkimus lisääntyikin. ”Varsinaisten toimintojen” pelättiin kärsivän muiden hankkeiden myötä hankesidonnaisten määrärahojen lisäysten syödessä pe-rusvoimavaroja. ”Tämän kehityksen seurauksena yliopistojen varsinaiseen toimintaan tarkoitettujen ennalta kohdentamattomien toimintamenojen määrä on koko ajan su-pistunut aiheuttaen ongelmia yliopistojen perustoiminnoille.” (OPM 1999, 7)

Ulkopuolisen rahoituksen on katsottu vahvistavan yliopistojen yhteiskunnallista ja alueellista roolia. Lähtökohtana on ollut, että maksullisen toiminnan on tuet-tava yliopiston muuta toimintaa. (OPM 1999, 19)

2000-luvulla kolmannen tehtävän ja tiedon hyödyntämisen painottuminen loi edel-leen tarpeen korostaa perustehtävien tärkeyttä. Ulkopuolisen rahoituksen kasvu on myös antanut aihetta pohtia yliopistojen tavoitteiden toteutumista ja perustehtävien asemaa, kohdistuuhan ulkopuolinen rahoitus yleensä muuhun kuin perustoimintaan. Yliopistojen ulkopuolista rahoitusta ja valvontaa tarkastelleen työryhmän raportissa täydentävä rahoitus hyväksyttiin yliopistolaitoksen tavoitteiden mukaiseksi. Perusteh-tävät kuitenkin eroteltiin budjettirahoituksella hoidettaviksi.

Työryhmä toteaa, että yliopistojen täydentävä rahoitus on yliopistolaitoksen ta-voitteiden mukaista. Lähtökohtana tulee kuitenkin olla, että yliopistojen perus-tehtävien, opetuksen ja tutkimuksen, sekä muiden yliopistojen perustehtävien, tärkein rahoitusmuoto on suora budjettirahoitus. Täydentävä rahoitus parantaa

yliopistojen perustehtävien laatua ja lisää vuorovaikutusta yhteiskuntaan. (OPM 2001d, 10)

Selkeä toteamus oli, että yritystoiminta ei kuulu yliopistolaissa säädettyihin tehtäviin ja maksullisen toiminnan tulisi tapahtua julkisen sektorin säännösten alla.

Yliopistojen tehtävistä säädetään yliopistolaissa. Yritystoiminta ei kuulu näihin tehtäviin. Yliopistot suorittavat täydennyskoulutustehtävät ja tilaustutkimukset maksullisena palvelutoimintana noudattaen maksuperustelain sekä kilpailulainsäädännön määräyksiä. (OPM 2001d, 18)

Alueiden innovaatiotoiminta ja elinkeinoelämän palvelutehtävä

Korkeakoulujen alueellinen kehittäminen -muistiossa (OPM 2001a) palvelutehtävä kohdistui luonnollisesti alueeseen, sen innovaatioprosesseihin ja kilpailukykyyn. Esi-tettiin toivottavana, että yliopistojen alueelliset vaikutukset heijastuisivat laajalti ympäristöönsä ja loisivat kehittymismahdollisuuksia alueilla. Tämän mahdollistamiseksi osaamisverkostojen kautta todettiin, että yliopistojen oli verkostoiduttava nykyistä voimakkaammin alueen elinkeinoelämän ja muiden toimijoiden kanssa.

Tutkimustoiminta, uusien innovaatioiden syntyminen ja niiden tuotteistaminen edellyttävät osaamisverkostojen synnyttämistä. Yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen onkin nykyistä voimakkaammin ja varhaisessa vaiheessa verkostoiduttava alueen elinkeinoelämän ja muiden toimijoiden kanssa. (OPM 2001a)

Ulkoisen toiminnan tulisi nykyistä paremmin tukea myös yliopistojen perustehtäviä, erityisesti koulutusta ja tutkimusta. Yliopistojen profiilien ja painoalueiden määrittely avaa myös paremmat mahdollisuudet yhteensovittaa yliopistojen ja alueiden tavoitteenasettelua. Onhan keskeisenä toimintatavoitteena lisätä yliopistojen ja työelämän yhteyksiä ja samalla yliopistojen alueellisia vaikutuksia kuitenkin pitäen kiinni valtakunnallisista tutkimus- ja koulutuspoliittisista tavoitteista. (OPM 2001a)

'Yhteiskunnallinen palvelutehtävä' käsitteenä mainittiin ensimmäisen kerran vuonna 2002 yliopistojen tulosohjauksen kehittämisen työryhmän muistiossa (OPM 2002b). Sen todettiin olleen yliopistojen nopeimmin kasvanut tehtäväalue 1990-luvulla. Työryhmän ehdotuksissa oli esillä yliopistojen vaikuttavuus erityisesti alueellisuuden näkökulmasta, vaikka lähtökohtana oli se, että myös alueellisessa toiminnassa lähdetään kansainvälisesti korkeatasoisesta tutkimuksesta ja opetuksesta. Ajatuksena oli, että yliopistot vaikuttavat alueelliseen kehitykseen ja sitä kautta kansalliseen innovaatiojärjestelmään. (OPM 2002b, 15.)

Yliopistojen tehtävät ovat viime vuosien aikana moninaistuneet. Nykyisin yliopistojen tehtävistä voidaan erottaa ainakin kolme osa-aluetta: tutkimus, opetus ja yhteiskunnalliset palvelutehtävät. Kaksi ensimmäistä perustuu yliopistolakiin; viimeksi mainittu on kuitenkin nopeimmin kasvanut tehtäväalue 1990-luvulla.

Yhteiskunnallisiin palvelutehtäviin katsotaan yleensä kuuluvaksi erityisesti tutkimustulosten ja osaamisen hyödyntäminen, toiminnan vaikuttavuuden vahvistaminen sekä alueellisen kehityksen tehtävät ja monet aikuiskoulutuksen muodot. (OPM 2002b, 11)

Työryhmä kannatti aiemmin tehtyä ehdotusta kolmannen tehtävän lisäämisestä yliopistolakiin, sillä koko maan taloudellisen ja sivistyksellisen kehittämisen nähtiin edellyttävän yliopistojen panostusta alueelliseen kehittämistoimintaan.

Ehdotusta [lakiehdotus kolmannelta tehtävältä] on perusteltu yliopistojen keskeisellä roolilla alueellisessa kehittämistoiminnassa ja tutkimustulosten hyödyntämisen edistämiseksi. Yliopistojen tärkeänä tehtävänä nähtiin verkostoyhteistyössä huolehtia osaltaan siitä, että maan eri alueille saadaan riittävästi korkeatasoista työvoimaa, ja että alueille syntyy kestäviä, itseään vahvistavia ja kansainvälisesti kilpailukykyisiä innovaatioprosesseja. Sosiaalisten ja kulttuuristen innovaatioiden merkitys aluekehityksessä vahvistuu tulevaisuudessa. Koko maan tasapainoinen, taloudellinen ja sivistyksellinen kehittäminen edellyttää myös yliopistojen panostusta alueelliseen kehittämistoimintaan. (OPM 2002b, 16)

Tässäkin dokumentissa kuitenkin muistutettiin, että tutkimus ja siihen perustuva opetus olivat edelleen yliopistojen päätehtävät, vaikka yliopistot siirtävätkin yhä enemmän tietoa yhteiskuntaan (OPM 2002b, 16). Vuonna 2001 julkaistun korkeakoulujen alueellisen kehittämisen työryhmän muistion lisäksi vuonna 2003 julkaistiin toinen dokumentti, jossa painotus oli koulutuksen alueellisessa vaikutuksessa: Koulutus- ja tiedepolitiikan aluestrategia vuoteen 2013 (OPM 2003). Strategian visiossa kansainvälisesti korkeatasoisen ja alueellisesti kattavan korkeakoululaitoksen nähtiin toimivan vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa ja olevan voimakas vaikuttaja alueellisessa kehittämisessä (OPM 2003, 12). Kiviniemen selvityksessä tutkimuslähtöisen toiminnan menettelyistä ja periaatteista yliopistoissa painotettiin edelleen tutkimustulosten hyödyntämiseen kohdistuvia odotuksia. Nyt mainittiin myös uusien yritysten synnyttäminen. Lisäksi peräänkuulutettiin tutkimuslähtöisen yritystoiminnan edistämiseen liittyvien tavoitteiden, tehtävien ja strategioiden tarkempaa määrittämistä. Perusteluna oli se, että käytännössä ei vielä tiedetty, ”millainen rooli yliopistoilla tulee olla uusien tutkimuslähtöisten yritysten syntymisen ja kehittymisen edistämiseksi ja mikä on sen suhde yliopiston perustehtäviin, opetukseen ja tutkimukseen” (Kiviniemi 2003, 35).

Yliopistoissa ja korkeakouluissa (jäljempänä ”yliopistoissa”) tapahtuvan innovaatiotoiminnan merkitys on viime vuosikymmenien aikana kasvanut. Samalla kun tutkimustoiminnan rahoitus ja rahoitusmahdollisuudet ovat lisääntyneet, tutkimustulosten hyödyntämiseen kohdistuvat odotukset ovat voimistuneet. Kehitys on asettanut uusia vaatimuksia yliopistoille. Perinteisen opetus- ja tutkimustyön ohella yliopistoilta odotetaan nyt tasapuolista, tuloksellista ja kustannustehokasta toimintaa tutkimustulosten hyödyntämisessä ja uusien yritysten synnyttämisessä. (Kiviniemi 2003, 6)

Jälleen kuitenkin mainittiin, että näitä uusia tehtäviä tuli hoitaa tavalla, joka sopi yliopiston tavoitteisiin, tehtäviin ja strategioihin (Kiviniemi 2003, 35).

Myös Rantasen selvityksessä yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen tutkimuksen rakenteesta (Rantanen 2004) alueellisen kehittämisen lisäksi kolmanteen tehtävään liitettiin kuuluvaksi yritystoiminnan edistäminen. Liiketoimintaosaamista ja innovaatiopalveluja tuli kehittää ja tehostaa tutkimustulosten kaupallista hyödyntämistä. Tässä taloudellisesta ajattelusta poiketen tuli kuitenkin pyrkiä myös tutkimuksen ja osaamisen sosiaaliseen ja kulttuuriseen hyödyntämiseen.

Yliopistojen odotetaan tutkimuksellaan tukevan myös suoraan yritysten kehittämistyötä ja erityisesti pk-yritysten syntyä ja kehittämistä. Näitä toimintoja voidaan tehostaa yliopistojen ns. kolmannen tehtävän puitteissa ja yhteistyössä ammattikorkeakoulujen ja muiden alueellisten toimijoiden kanssa. (Rantanen 2004, tiivistelmä)

Yliopistot ja ammattikorkeakoulut tiivistävät yhteyksiään elinkeinoelämään kehittämällä liiketoimintaosaamistaan ja innovaatiopalvelujaan sekä tehostamalla tutkimustulosten kaupallista hyödyntämistä. Yliopistot ja ammattikorkeakoulut pyrkivät aktiivisesti tutkimuksensa ja osaamisensa sosiaaliseen ja kulttuuriseen hyödyntämiseen. (Rantanen 2004, 33)

Selvitysmies Rantanen esitti, että kolmas tehtävä ei saa redusoitua taloudelliseksi toiminnaksi vaan se on nähtävä laaja-alaisena. Se tuli myös ymmärtää vasta kolmantena tehtävänä perustehtävien jälkeen, jotka eivät saa vaarantua ensisijaisina. Kommentoidessaan hallituksen esitystä yliopistojen tehtäviä koskevan lainsäädännön muutoksesta sekä sivistysvaliokunnan lausuntoa, hän päätyi näiden mukaisesti esittämään seuraavaa perustehtävien ensisijaisuudesta:

Yliopistojen kolmas tehtävä tulee ymmärtää laaja-alaisena ja tärkeänä, mutta vasta kolmantena tehtävänä perustehtävien eli tutkimuksen ja koulutustehtävien jälkeen. Kaikissa oloissa yliopistojen perustehtävien toteutus, kehittäminen ja voimavarat tulee turvata. (Rantanen 2004, 42).

Yrittäjyys yliopistojen tehtävänä? -selvityksessä kerrattiin yliopistojen roolia innovaatioketjussa, talouden tarpeisiin vastaamisessa, yritysten osaamisen kehittämisessä, ympäröivän alueen moottoreina ja yrittäjyyden edistämisessä. Samalla yliopistojen ja elinkeinoelämän välisen suhteen nähtiin olevan muutoksessa: jyrkkä raja käytännön toiminnan sekä teorian ja korkeimman tieteellisen tutkimuksen ja opetuksen välillä oli hämärtyneessä (Paasio 2005, 77).

Yliopistoilla on innovaatioketjussa keskeinen rooli, mikä asettaa niille moninaisia haasteita. Yliopistojen tulisi tunnistaa talouden tarpeita ja haasteita sekä vastata niihin alueellisesti ja valtakunnallisesti. Yliopistoissa tulisi harjoittaa aktiivista ja kiinteätä vuorovaikutusta elinkeinoelämän kanssa ja turvata korkeantason osaaminen ja sen kehittäminen yrityksissä. Myös yliopistollisen osaamisen kau-

pallistaminen ja joustavat koulutusohjelmat ovat yliopistoissa haasteena. (Heinonen 2004.) (Paasio ym. 2005, 14)

Raportissa tuotiin esiin, kuinka yrittäjyys on ”perinteisesti” ollut vieras ja jopa kielletty elementti yliopistoissa. Tässä viitattiin lähinnä siihen, kuinka vaikea asia yrittäjyys on yliopistoissa asenteiden kannalta.

Yrittäjyys on perinteisesti ollut vieras ja tietyssä mielessä jopa kielletty elementti yliopistoissa. Ensinnäkin opetus yliopistoissa on luonteeltaan teoreettispainotteista eikä siihen ole katsottu sopivaksi yhdistää konkreettiseksi miellettyä yrittäjyyttä. Toiseksi virkamiehen on oletettu olevan ennen muuta virkamies, eikä työskentelevän akateemisen työnsä ohella esimerkiksi yrittäjänä. – – Yrittäjyys näyttäytyy suomalaisissa yliopistoissa vielä suhteellisen marginaalisena ilmiönä. Huolimatta yleisestä yrittäjyysmyönteisestä ilmapiiristä, yrittäjyyttä ei oikein koeta yliopistojen omimmaksi alueeksi. (Paasio ym. 2005, 13, 76)

Yliopistojen tulostuotannon kehittämissuunnitelman III:n muistiossa todettiin, että ”yliopistojen yhteiskunnallinen vaikuttavuus toteutuu pääosin yliopistojen koulutus- ja tutkimustehtävien kautta” (OPM 2005c, 29). Perustehtävät haluttiin pitää pääosassa siis tässäkin vaiheessa. Vuonna 2005 elinikäistä oppimista yliopistoissa pohtineen työryhmän raportissa yliopistojen täydennyskoulutukseen vaadittiin hyvin tuotteistettuja, työelämälähtöisiä, korkealaatuisia ja toiminnan yliopistollista luonnetta korostavia koulutuskokonaisuuksia (OPM 2005a, 77). Yliopistollisuuden vaatimus oli edelleen mukana.

Palvelutehtävän yhteydessä käytetty kieli on muuttunut dokumenteissa suuresti. Opetuksen ja tutkimuksen ulkopuolelle jäivät muut tehtävät tuotiin esiin jo 1980-luvulla, mutta silloin korkeakouluista puhuttiin alueensa yleisinä kehittäjinä ja kulttuurikeskuksina. Tuolloin jo nähtiin tärkeänä lisätä avoimuutta yhteiskuntaan päin. Seuraavalla vuosikymmenellä avoimuuden ja yhteistyön tiivistämistä korostettiin entistä voimakkaammin, mutta sitä haluttiin suunnata varsinkin yritysmaailmaan. Sitä mukaa kun ”ylimääräiset” tehtävät lisääntyivät, lisääntyivät myös varoitukset siitä, että uudet tehtävät ja liiketaloudelliset intressit saattaisivat aiheuttaa uhkia yliopiston ydintehtäville. Tämän voi ajatella olevan jonkinlaista häveliäisyysdiskurssia: palvelutehtävästä kirjoitettiin varovaisesti. Sen seikan korostus, että muiden tehtävien olisi tuettava perustehtäviä, kulki läpi koko tutkitun ajanjakson. 2000-luvulla alettiin käyttää ”kolmannen tehtävän” käsitettä. Palvelutehtävää koskeva puhe keskittyi alueiden innovaatioprosesseihin ja kilpailukykyyn, uusien yritysten synnyttämisen ja yritystoiminnan edistämisen tematiikkaan sekä liiketoiminnan kehittämiseen eli yhä enemmän taloudelliseen hyödyntämiseen ja vaikuttavuuteen. Kaupallisen hyödyntämisen lisäksi puhuttiin kuitenkin myös tiedon sosiaalisesta ja kulttuurisesta hyödyntämisestä.

Alkuun esiintyi runsaasti otteita, jotka viittasivat suoraan tiettyihin palveluihin ja yhteiskunnan ja alueen kehittämiseen. Myöhemmin teksteissä vain viitattiin yliopiston yleiseen hyötyyn ja vaikutukseen yhteiskunnalle, elinkeinoelämälle tai muulle taholle (esim. ”alueellinen vaikuttavuus”). Tällainen epämääräisempi puhe lisääntyi ajan myö-

tä. Enää ei puhuttu opetuksen tai tutkimuksen vaikutuksesta tai käytetty palvelutehtävän käsitettä, vaan yleisesti yliopiston vaikutuksesta. Myöhemmin oli siis vaikeampi hahmottaa, mitä dokumenteissa tarkalleen ottaen sanottiin.

6.5 Yhteenveto tehtävien muutoksesta

Kaikki kolme yliopiston ”virallista” tehtävää ovat muuttuneet samansuuntaisesti tarkasteltujen kahden vuosikymmenen aikana. Muutoksista voidaan hahmottaa trendi, jossa sivistystehtävä on vähitellen häipymässä taustalle, kun taloudellista kilpailukykyä tukevalle välineelliselle tehtävälle on annettu yhä enemmän tilaa. Oheinen taulukko kuvaa kullekin vuosikymmenelle keskeiset teemat tehtävittäin.

Taulukko 2. Yliopiston tehtävien muutos 1980–2000-luvuilla: keskeiset teemat

	Tutkimus	Opetus	Palvelu
1980-luku	Tutkimustehtävän vahvistaminen Yhteiskunnallisen kehityksen edistäminen Perustutkimuksen ja tutkimuksen itsensä tärkeys Taloudelliset hyötynäkökohdat alkavat näkyä vähitellen	Työvoimatarve Sivistykselliset tavoitteet	Korkeakoulu alueensa yleisinä kehittäjänä ja kulttuurikeskuksina Avoimuuden lisääminen yhteiskuntaan päin
1990-luku	”Tiedon ja osaamisen tuotanto” Yritystoiminnan, teollisuuden, tuotannon ja innovaatiojärjestelmän edistäminen Kansainvälisen kilpailukyyn huomioiminen Kulttuurinen ja yhteiskunnallinen kehitys	Sivistys vuosikymmenen puolivälissä Nopea ja joustava reagoiminen yhteiskunnan muutoksiin Tietoyhteiskunnan kehittyminen Tuottavaan toimintaan vaikuttaminen Innovaatiojärjestelmän kehittäminen ja kilpailukyyn parantaminen	Yritysyhteistyön tiivistäminen Varoitukset uusien tehtävien ja liiketaloudellisten intressien aiheuttamista uhista yliopiston ydintehtäville
2000-luku	Kilpailukyyn kehittäminen innovaatiojärjestelmään vaikuttamisen kautta Kaupallistaminen ja liike-elämän vahvempi mukaantulo Tiedon tehokas hyödyntäminen – tutkimus tuotannon perustana Yritystoiminnan synnyttäminen Tieteen edistymisen huomioimattaminen sekä kulttuurinen ja sivistyksellinen tehtävä edelleen mukana	Työelämän kehittämistarpeet Osaavan työvoiman tuottaminen Taloudellinen kilpailukyky Opetuksen laatu ja tehokkuus innovaatiojärjestelmän osana Opetuksen tieteellinen relevanssi	”Kolmas tehtävä” käsitteenä Tiedon kaupallinen, sosiaalinen ja kulttuurinen hyödyntäminen Alueiden innovaatioprosessit ja kilpailukyky Uusien yritysten synnyttämisen ja yritystoiminnan edistäminen Liiketoimintaosaamisen kehittäminen

Kilpailukyvyyn ja innovaatiojärjestelmän korostaminen liittyi vahvimmin tutkimustehtävään, mutta se tuli esille myös opetus- ja palvelutehtävän kohdalla. 1980-luvulla puhuttiin yhteiskunnan kehittämistä ja yhteiskunta painottui tutkimuksesta hyötyvänä tahona. 1990-luvulla yhteiskunta oli vielä sanana mukana, mutta muuten sanasto keskittyi enemmän innovaatiojärjestelmään ja tuotantoon. Yritystoiminnan, teollisuuden ja tuotannon edistäminen tuli enenevässä määrin mukaan tutkimuksen kehittämisen perusteluihin. Perustutkimuksestakin tehtiin väline kilpailukyvyyn kehittämiseen.

Opetustehtävä on pysynyt eniten samanlaisena kautta ajanjakson. Dokumentit keskittyivät työelämän tarpeisiin. Mutta kun 1980-luvulla ja myös hetkellisesti 1990-luvun puolessa välissä sivistystavoitteet saivat jalansijaa, 2000-luvulla opetuksen laadun ja tehokkuuden kehittämistä perusteltiin ennemminkin innovaatiojärjestelmän edistämisen ja sitä kautta taloudellisen kilpailukyvyyn parantumisen kautta.

Suurin diskursiivinen muutos tapahtui palvelutehtävän kohdalla, otettiinhan se lakiin mukaan vasta 2000-luvulla. 1980-luvulla puhuttiin avoimuuden lisäämisestä yhteiskuntaan päin ja yliopistot nimettiin alueensa yleisiksi kehittäjiksi ja kulttuurikeskuksiksi. Vähitellen vuorovaikutuksen tiivistämisen tavoite alkoi kohdistua yhteiskunnan sijaan enemmän yritysmaailmaan. 2000-luvulla suuntaus jatkui siten, että kieli keskittyi yhä enemmän ja selkeämmin yritystoiminnan edistämiseen ja liiketaloudelliseen toimintaan.

Palvelutehtävän yhteydessä korostettiin sitä, että yliopistojen tulee pitää kiinni perustehtävistään ja yliopistollisesta toiminnastaan, vaikka tuleekin uusia tehtäviä, jotka vievät yliopistoja lähemmäs elinkeinoelämää. Yliopiston erityisyys ja opetuksen ja tutkimuksen yliopistollisuus sekä tieteellisyys tulivat esiin myös opetuksen ja tutkimuksen kohdalla. Dokumenteista oli löydettävissä joitakin suoria mainintoja yliopistojen erityisluonteisuudesta. Suoraan sanottiin esimerkiksi, että ”korkeakoululaitoksella tulee olla erikoisasema kansallisten instituutioiden joukossa” (OPM 1985, 1). Yliopisto haluttiin instituutiona myös erottaa yrityksistä. Perustehtävistä huolehtimista korostettiin kautta ajanjakson, mutta varsinkin palvelutehtävän ja liiketaloudellisten intressien vahvistumisen myötä.

Kulttuurinen ja yhteiskunnallinen sekä sivistystehtävä ovat kuitenkin koko ajan pysyneet teksteissä mukana jossain määrin. Sivistystehtävä siis sinnitteli vielä 2000-luvun alussakin korkeakoulupolitiikan asiakirjoissa, mutta ajatus yliopiston toimintojen välineellisestä hyödyntämisestä vankistui vuosi vuodelta.

6.5.1 Hyödyn ja tuottovaatimusten diskurssi valtaa alaa

Hyödyn ja tuottovaatimusten diskurssilla tarkoitan sitä, että yliopistojen toiminnan odotetaan vaikuttavan muun muassa kansalliseen kilpailukykyyn, innovaatiojärjestelmään, tuottavuuteen, talouden kehitykseen, alueelliseen kehitykseen, yritysten menestymiseen ja vastaavan yhteiskunnan tarpeisiin joustavasti. Lähes kaikki nämä vai-

kutukset kietoutuvat talouteen. Voidaan puhua myös välineellisestä tehtävästä. Siihen liittyvät maininnat yliopiston palvelutehtävästä, tiedon ja osaamisen hyödyntämisestä sekä vuorovaikutuksesta muun yhteiskunnan kanssa. Tässä luvussa vedän yhteen tämän diskurssin sisältöä dokumenttiaineistossa.

Yliopistojen perustehtävä on nykyisen yliopistolain (SA 558/2009), kuten myös vuosi- en 1997 ja 2005 yliopistolakien, mukaan kasvattaa opiskelijoita palvelemaan isänmaa- ta ja ihmiskuntaa. Asiat voidaan kuitenkin esittää monella tavalla. Esimerkiksi yliopis- tojen opetustehtävä ilmaistaan usein muodossa ”tuottaa työvoimaa”, mikä antaa ai- van toisen vaikutelman kuin ”kasvattaa palvelemaan ihmiskuntaa”, mikä puolestaan on yliopistolaissa käytetty muotoilu. Tarkasteluajanjaksolla voimassa olleiden yliopis- tolakien kieli ei ole kovin välineellistä. Laki sanoo yleisesti, että yliopistojen tehtävä on edistää vapaata tutkimusta ja tieteellistä ja taiteellista sivistystä: tutkimuksen ja sivi- sytyksen edistäminen itsessään on siis tärkeää. Niissä myös todetaan, että yliopistojen tehtävä on antaa tutkimukseen perustuvaa opetusta, muttei määritellä mihin tämän tehtävän pitäisi kohdistua. ”Kolmas tehtävä”, yhteiskunnallisen vaikuttavuuden edis- täminen, on vain yksi osa tarkastelujakson viimeistä lakia. Tarkalleen ottaen sitä ei edes mainita tehtäväksi; laissa todetaan, että kahta tehtäväänsä hoitaessaan yliopis- tojen tulee toimia vuorovaikutuksessa yhteiskunnan kanssa ja edistää vaikuttavuutta. Silti dokumenteissa puhutaan pääosin tästä tehtävästä.

Korkeakoululaitoksen tehtävänä on edistää ja harjoittaa vapaata tutkimusta, antaa siihen perustuvaa tieteellistä ja taiteellista ylintä opetusta sekä muu- toinkin edistää kulttuuria ja tieteellistä sivistystä. (Laki korkeakoululaitoksen kehittämisestä SA 1052/1986)

Yliopistojen tehtävänä on edistää vapaata tutkimusta sekä tieteellistä ja tai- teellista sivistystä, antaa tutkimukseen perustuvaa ylintä opetusta sekä kas- vattaa nuorisoa palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa. (Yliopistolaki SA 645/1997)

Yliopistojen tehtävänä on edistää vapaata tutkimusta sekä tieteellistä ja tai- teellista sivistystä, antaa tutkimukseen perustuvaa ylintä opetusta sekä kas- vattaa opiskelijoita palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa. Tehtäviään hoi- taessaan yliopistojen tulee toimia vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa sekä edistää tutkimustulosten ja taiteellisen toiminnan yhteiskunnallis- ta vaikuttavuutta. (Laki yliopistolain muuttamisesta SA 715/ 2005)

Kaiken kaikkiaan dokumenttien kieli loi kuvan yliopistojen vankasta asemasta yhteis- kunnassa. Yleisen vankan aseman lisäksi yliopistojen merkitys korostui erityisesti pe- rustutkimuksessa sekä innovaatiojärjestelmän osana. Tärkeää asemaa korostivat esi- merkiksi muotoilut ”keskeinen instituutio” (OPM 1985, 1), ”johtavassa asemassa” (OPM 1995, 26), ”poikkeuksetta merkittävä rooli” (Paasio 1998, 14), ”olennainen merkitys” (Kiviniemi 2003, 7) ja ”keskeisessä asemassa” (Rantanen 2004, 10). Nämä maininnat kohdistuivat niin kulttuurin ja identiteetin kannalta merkittävään rooliin

(OPM 1985, 1) kuin rooliin alueellisissa kehittämissuunnitelmissa (Paasio 1998, 15), edelläkävijänä ja suunnannäyttäjänä kansainvälistymisessä (OPM 2002b, 13), uusimman osaamisen ja teknologian tuottajina ja tutkimukseen ja osaamiseen perustuvien yritysten syntyminen ja kehittämisen edistäjinä (Kiviniemi 2003, 7) sekä T&K-toiminnan kehittämisessä ja luovan työn ympäristöinä (Rantanen 2004, 10, 18).

Lisäksi dokumenteissa toistuivat toteamukset kovista ja lisääntyvistä odotuksista yliopistoja kohtaan. Paasio (1998, 7) totesi selvityksessään, että on vaikea enää löytää sektoria, jolla yliopistoilta ei odotettaisi lisäarvoa joko kehittämisen tai kriittisen analyysin muodossa. Samana vuonna Tutkimusedellytystyöryhmä 98 totesi, ”että toimintaympäristön muutokset ja yliopistoihin kohdistuvat kasvavat odotukset sekä tehtävien lisääntyminen heijastuvat yliopistojen ohjausmekanismeihin ja yliopistojen rakenteisiin” (OPM 1998a, 16). Alueellisen kehittämisen työryhmä nosti esiin sen, kuinka korkeakouluilta odotettiin paljon enemmän kuin takavuosina.

Takavuosina pelkkä korkeakoulun tulo paikkakunnalle aiheutti alueen toiminnan laajenemista ja taloudellisten vaikutusten lisäksi toi monia sosiaalis-kulttuurisia vaikutuksia. Tänä päivänä korkeakouluilta odotetaan paljon enemmän. Korkeakoulujen tuottaman osaamisen toivotaan synnyttävän sellaisia innovaatioita, jotka voidaan tuotteistaa ja sitä kautta saada aikaan myönteistä kasvukehitystä alueiden elinkeinorakenteissa ja työllisyydessä. (OPM 2001a)

Kiviniemen (2003, 6) selvityksessä kiinnitettiin huomio siihen, että perinteisten opetus- ja tutkimustehtävien lisäksi yliopistoilta odotettiin uudessa tilanteessa – tutkimustoiminnan rahoituksen ja rahoitusmahdollisuuksien lisääntyessä ja innovaatiotoiminnan merkityksen kasvaessa – myös tiedon hyödyntämistä ja uusien yritysten synnyttämistä. Korkeakoulututkimuksen viitekehitys -muistiossa (OPM 2005b, 14) nähtiin yliopistojen mahdolliset henkilöstövähennykset ongelmana, ei siksi, että toiminta siinänsä heikentyisi, vaan koska yliopistoihin kohdistuu kansallisen kilpailukyvyyn kannalta aiempaa suuremmat odotukset.

Työvoiman tarve, yhteiskunnan tarpeet, yhteiskunnan kehitys ja vuorovaikutus esiintyivät aineistossa läpi ajanjakson, mutta vähitellen kielellinen painotus siirtyi yhteiskunnasta elinkeinoelämän ja yritysten tarpeisiin. Innovaatiojärjestelmän, kilpailukyvyyn ja hyödyn teemat ja kieli alkoivat nousta esiin 1990-luvulla, vahvistuen tutkimusajanjakson loppua kohti.

Yhteiskunnan tarpeet ja kehittäminen oli teema, jolla viitattiin yleensä *työvoiman tarpeeseen* ja yliopistojen koulutustehtävään. Riittävän ja osaavan työvoiman tuottamisesta puhuttiin kautta ajanjakson. Tähän liittyi myös vaatimus yliopistojen joustavuudesta ja nopeasta reagointikyvystä, tosin kyseinen teema esiintyi vain 1980-luvulla ja 1990-luvun alun dokumenteissa. Yliopistojen merkitystä *yhteiskunnan kehittämiseen* pidettiin yllä 1980- ja 1990-luvuilla. Tarkemmin sanoen ilmaisua ”yhteiskunnan kehittäminen” käytettiin tuolloin, mutta ei enää 2000-luvulla, jolloin muut ilmaisut suurelta osin korvasivat sen. Vuonna 1985 mainittiin, että korkeakoulujen tutkimuksen ja ope-

tuksen vaikutukset yhteiskunnan kehittämiseen ovat pitkäjänteisiä (Kesu 1985, 37). Korkeakoulujen piti seurata ja ottaa huomioon yhteiskunnassa tapahtuvaa kehitystä ja toisaalta itse vaikuttaa tähän kehitykseen (OPM 1985, 4). Korkeakoulujen merkitys nähtiin henkisen, sosiaalisen ja taloudellisen kehityksen kannalta keskeisenä ja että se tulisi vielä korostumaan (Kesu 1987, 4). Yhteiskunnan kannalta oli välttämätöntä, että sillä oli käytössään riittävästi korkeasti koulutettua työvoimaa (OPM 1989, 3). Tietopääoman ajantasaistaminen yliopistollisen täydennyskoulutuksen kautta loi yhteiskunnan kehittymisen infrastruktuuria (OPM 1996b, 7). Tutkimusjärjestelmän osaamiskokonaisuudessa yliopistojen tehtävän nähtiin olevan ylläpitää monipuolista tietopohjaa ja kouluttaa tutkijoita muun muassa kulttuurisen ja yhteiskunnallisen kehityksen turvaamiseksi (OPM 1997, 19). Yliopistoilta odotettiin lisäarvoa kehittämisen tai kriittisen analyysin muodossa (Paasio 1998, 7).

Vuorovaikutuksesta muun yhteiskunnan kanssa oli puhetta jo palvelutehtävän kohdalla. Vuorovaikutus suuntautui yhteiskuntaan, työelämään tai yrityksiin. 1980-luvun dokumenteissa vuorovaikutus suuntautui yhteiskuntaan. Korkeakoulujen tuli kehittää suhteita ympäröivään yhteiskuntaan (Kesu 1985, 25), seurata ja ottaa huomioon yhteiskunnassa tapahtuva kehitys (OPM 1985, 4) sekä lisätä avoimuutta yhteiskuntaan päin (OPM 1987, 4). 1990-luvun ajan dokumenteissa patistettiin yliopistoja läheisempään yhteistyöhön yritysten ja työelämän kanssa. Koulutusyhteyksiä elinkeinoelämän ja työelämän välillä tuli lisätä tietoyhteiskunnan kehittämiseksi (OPM 1992, 3–4; OPM 1995, 26). Teollisuuden ja elinkeinoelämän kanssa yhteistyötä piti lisätä innovaatiojärjestelmän vahvistamiseksi ja osana EU-strategiaa (OPM 1992, 3; OPM 1995, 25; OPM 1997, 11). 2000-luvun alussa ”vaikuttavuudesta” tuli keskeinen käsite vuorovaikutuksesta puhuttaessa. Korkeakoulujen alueellisen kehittämisen työryhmä käytti sanaa hyvin paljon, olihan kyseessä usein alueellinen vaikuttavuus.

Työryhmä on vaikuttavuutta arvioitaessa korostanut taloudellista näkökulmaa. Korkeakoulujen toiminnalta toivotaan entistä selkeämpää vaikuttavuutta niin uusien innovaatioiden, osaamisen luomisen kuin levittämisenkin kannalta. (OPM 2001a)

2000-luvulla vuorovaikutus suuntautui paljolti elinkeinoelämään mutta myös yhteiskuntaan ja työelämään. Nämä toki myös kietoutuivat yhteen toistensa kanssa. Koulutusyhteyksiä elinkeinoelämän ja työelämän kanssa tuli lisätä talouden kasvuun ja työllisyyteen vaikuttamiseksi (OPM 2000, 5). Yliopistojen oli verkostoiduttava elinkeinoelämän ja muiden toimijoiden kanssa uusien innovaatioiden syntymisen ja niiden tuotteistamisen takia (OPM 2001a) ja korkean tason osaamisen ja sen kehittämisen turvaamiseksi yrityksissä (Paasio ym. 2005, 14). Yliopistojen yhteistyö elinkeinoelämän kanssa olikin arvioitu jo kiinteäksi ja tuottoisaksi, minkä todettiin olevan vahvuus kansainvälistä kilpailukykyä arvioitaessa (OPM 2001b). Yliopistojen tuli edistää tutkimuslähtöisten yritysten syntymistä ja kehittymistä vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa ja tutkimustulosten yhteiskunnallisen vaikuttavuuden edistämiseksi (Kiviniemi 2003). Yliopistojen tuli kehittää tutkimuksen ja työelämän uusiin vaatimuksiin vastaavia maisteriohjelmia ja vahvistaa työelämäkytkentöjään (OPM 2005c, 13).

Kolme käsitettä, *innovaatiojärjestelmä, kilpailukyky ja hyödyntäminen* ovat nousseet merkittävään rooliin dokumenteissa 1990-luvun alusta lähtien. *Innovaatiojärjestelmä* tuli tässä aineistoissa käsitteenä esiin vuonna 1992. Korkeakoulut ja rakennemuutos - raportissa todettiin yksinkertaisesti, että ”korkeakoulut ovat tärkeä osa innovaatiojärjestelmää” (OPM 1992, 1). Tästä lähtien yliopistojen merkitykseen innovaatiojärjestelmän osana viitattiin useasti, useimmiten koskien yliopistojen tutkimustoimintaa. Esimerkiksi yliopistojen tulosohjauksen kehittämistä tarkastelleen työryhmän muistiossa todettiin näin:

Yliopistojen yhteisten tavoitteiden lähtökohtana on valtioneuvoston hyväksymä koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelma, jossa päätetään yliopistolaitoksen tavoitteista osana kansallista innovaatiojärjestelmää sekä vahvistetaan toiminnan määrälliset puitteet. (OPM 1996c, 12)

Vuonna 1999 opetusministeriön työryhmä korosti yliopistojen perusrahoituksen turvaamisen tärkeyttä, jotta voitaisiin taata edellytykset yliopistojen toiminnan pitkäjänteiselle kehittämiselle ja vakaalle kehittämistyölle. Sivulauseessa mainittiin kuitenkin tämän olevan välttämätöntä myös innovaatiojärjestelmän tehokkuuden ja toimivuuden kannalta. (OPM 1999, 13.)

Vuoden 2003 kehittämissuunnitelmassa todettiin yliopistojen merkityksen alueellisen ja kansallisen innovaatiojärjestelmän osana kasvavan entisestään ja kirjoitettiin muun muassa näin: ”Innovaatiojärjestelmän kulmakivenä on koulutuksen ja tutkimuksen korkea laatu. Yliopistoilla on vastuu tutkintoon johtavasta tieteellisestä ja taiteellisesta jatkokoulutuksesta sekä yliopistoissa harjoitettavasta tutkimustoiminnasta.” (Kesu 2003, 48.) Vaikka yhteyttä ei kirjoitettu auki, yliopistoilla oli vastuu innovaatiojärjestelmän toiminnasta jatkokoulutuksen ja tutkimuksen osalta. Kuten jo luvussa 7.2 mainittiin, myös perustutkimuksen merkitys liittyi innovaatioiden tuottamiseen 2000-luvun vaihteessa.

Osaamisen kehittäminen on jo vuosia ollut keskeinen osa Suomen kansallista kilpailukykystrategiaa globaalissa toimintaympäristössä. Korkeakouluilla on merkittävä rooli uuden osaamisen luomisessa ja kansallisen ja alueellisten innovaatiojärjestelmien kehittämisessä. (OPM 2004a, 36)

Uusien innovaatioiden synnyn taustalla on korkeatasoinen ja laaja-alainen perustutkimus, jonka päävastuu on yliopistoilla. Perustutkimuksen laadun varmistaminen edellyttää riittäviä voimavaroja ja riittävää kansainvälistä yhteistyötä yliopistoilta. (OPM 2001a)

Innovaatiojärjestelmä-teema kietoutui dokumenteissa läheisesti yhteen kilpailukykyyn kanssa. Kansainvälinen kilpailukyky mainittiin siis ensi kertaa tässä aineistossa vuonna 1993, kun korkeakoulujen tutkimuksen oli määrä tukea kansainvälisesti kilpailukykyisen teollisuuden kasvua (VNp 18.6.1993, 12). Kilpailukyvyllä perusteltiin asioita, joilla voisi olla muutakin arvoa. Esimerkiksi todettiin, että koulutuksen korkea laatu parantaa kilpailukykyä ja on edellytys yhteiskunnan rakennemuutoksen hallittuun toteut-

tamiseen. Koulutuksen laadulla voisi olla muitakin perusteita, mutta Euroopan unionin korkeakoulupolitiikka -raportissa (OPM 1995) peruste oli kilpailukyky. Myös suomalaisen korkeakoululaitoksen kansainvälistyminen nähtiin investointina, joka pitkällä tähtäimellä vahvistaa merkittävästi Suomen taloudellista ja sosiaalista kilpailukykyä (OPM 2001b). Suomen korkeakouluverkon tiheyttä ja alueellista kattavuutta perusteltiin sillä, että näin korkeakoulujen osaamista voitaisiin hyödyntää laajasti kansallisen kilpailukykyimme ja hyvinvointimme kehittämisessä (OPM 2006a, 5).

Kilpailukyvyssä lienee kyse lähinnä taloudellisesta kilpailukyvyistä. Tämä mainittiin suoraan joissakin kohdin, mutta yleensä puhuttiin vain kilpailukyvyistä tai kansallisesta kilpailukyvyistä. Yliopistojen merkitykseen taloudellisen kehityksen kannalta viitattiin suoraan 1990-luvun lopulla ja 2000-luvulla. Mielenkiintoisesti talousteemassa kolme ensimmäistä mainintaa, jotka tulivat esille 1980-luvun puolelta, kommentoivat taloudellisten arvojen nousua: Koulutuksen ja tutkimuksen taloudellisen ja yhteiskunnallisen merkityksen todettiin korostuneen sivistys- ja kasvatustehtävän sijaan (OPM 1985, 1). Poliitikassa esiintyneitä pyrkimyksiä nostaa tutkimuspanostusta selitettiin sillä, että taustalla oli taloudellinen intressi, tutkimus osana elinkeinoelämää (KM 1989:42, 73). Kansainvälisen opiskelijavaihdon työryhmän muistiossa muistutettiin, että korkeakoulujen kansainvälistymiskehityksessä kyse ei ole pelkästään taloudellisesta intressistä (OPM 1989, 4). Tämän jälkeen yliopistojen merkitystä talouden kehittämiselle alettiin pitää arvossa dokumenteissa. Esimerkiksi Korkeakoulututkintojen järjestelmän kehittäminen -muistiossa todettiin näin:

Kansallisen koulutusjärjestelmän kyky palvella työelämän tarpeita riippuu ratkaisevasti siitä, onko koulutuksen ja työelämän välillä riittävästi vuorovaikutusta. Tiivissä vuorovaikutuksessa työelämän kanssa kehitettävä koulutus voi nopeastikin vaikuttaa talouden kasvuun ja työllisyyteen. Riittävän vuorovaikutuksen synnyttämiseksi korkeakouluissa tarvitaan sekä tutkintorakenteiden että -sisältöjen uudistamista. (OPM 2000, 5)

Vuoden 2003 kehittämissuunnitelmassa tieteelliseen tutkimukseen perustuvan tiedon tuottamisen ja hyödyntämisen merkityksen nähtiin korostuvan taloudellisen kehityksen varmistamiseksi (Kesu 2003, 7).

2000-luvulla yliopistojen odotettiin edistävän myös tuotantoa ja yritystoimintaa. Kaksiportaisen tutkintorakenteen toimeenpanoa suunnitellut työryhmä oli huolissaan uuden tuotannon syntymisestä ja yritysten menestymisestä, jonka suurimmaksi esteeksi nähtiin muodostuvan pula osaavista ihmisistä (OPM 2002a, 9). Kehittämissuunnitelmassa vuonna 2003 nähtiin, että tieteellisen tutkimuksen ja tutkimus- ja kehitystyön asema palvelujen ja tavaroiden tuotannon perustana vahvistuisi tulevaisuudessa (Kesu 2003, 11). Kiviniemen (2003, 7) raportissa yliopistojen merkitys uusimman osaamisen ja teknologian tuottajana sekä myös uusien tutkimukseen ja osaamiseen perustuvien yritysten syntymisen ja kehittämisen edistäjinä nähtiin olennaisena. Rantasen (2004, tiivistelmä) selvityksessä yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen rakenteista odotettiin, että yliopistot osana kolmatta tehtävää tukisivat suoraan yritysten

kehittämistyötä ja erityisesti pk-yritysten syntyä ja kehittämistä. Samoin Paasion ja muiden (2005, 14) selvityksessä yrittäjyyden edistämisen nähtiin olevan monilla tavoin läsnä yliopistojen toiminnassa.

Hyödyntäminen mainittiin kehittämissuunnitelmassa tässä aineistossa ensimmäistä kertaa vuonna 1991. Silloin haluttiin, että kotimaisen tutkimuksen ja tutkijankoulutuksen edellytyksiä parannettaisiin, jotta Suomessa pystyttäisiin ”tehokkaasti hyödyntämään uusimpia tieteen ja teknologian tuloksia sekä antamaan oma panos kansainväliseen tieteelliseen yhteistyöhön” (Kesu 1991, 24). Seuraavaksi Paasio (1998, 118) esitti selvityksessään yliopistojen yhden tehtävän olevan tiedon ja osaamisen ulkoinen hyödyntäminen. 2000-luvulla hyödyntämisen käsitettä alettiin käyttää enenevässä määrin. Hyödyntää haluttiin yleisimmin tietoa ja osaamista tai tutkimustuloksia. Hyödyntämisen tavoitteet ovat olleet laajat: menestyksellinen yritystoiminta, uusien työpaikkojen synnyttäminen, alueelliset innovaatiosovellukset (OPM 2001a), taloudellinen kehitys, sosiaalinen ja kulttuurinen hyödyntäminen, alueelliseen kehitykseen vaikuttaminen (Kesu 2003), kilpailukyvyyn ja hyvinvoinnin kehittäminen (OPM 2006a) sekä kaupallinen hyödyntäminen (Rantanen 2004, Paasio ym. 2005, OPM 2005c, OPM 2006a). Varsinkin vuoden 2003 kehittämissuunnitelmassa hyödyntämisen käsitettä käytettiin useaan kertaan.

Kaiken kaikkiaan kieli muuttui siten, että yleisemmästä yhteiskunnan tarpeisiin vastaamisesta siirryttiin talouden hyötymiseen. Ilmaisua ”yhteiskunnan kehittäminen” käytettiin 1980–1990-luvuilla, mutta 1990-luvun alusta lähtien innovaatiojärjestelmän, hyödyntämisen ja kilpailukyvyyn terminologian esiinmarssi vähitellen syrjäytti tämän ja 2000-luvulla sitä käytettiin enää harvoin. ’Vuorovaikutuksesta’ puolestaan siirryttiin ’vaikuttavuuteen’. Tässä oli selvä ero eri vuosikymmenten välillä: 1980-luvulla puhuttiin avoimuuden lisäämisestä, suhteiden kehittämisestä ja yhteiskunnassa tapahtuvan kehityksen huomioon ottamisesta. 1990-luvulla alettiin viitata yhteistyöhön yritysten, teollisuuden ja työelämän kanssa innovaatiojärjestelmän ja tietoyhteiskunnan edistämiseksi. 2000-luvun käsite oli vaikuttavuus. Tuolloin vuorovaikutuksella haluttiin vaikuttaa innovaatioiden syntymiseen ja niiden tuotteistamiseen, talouden kasvuun ja työllisyyteen sekä yritysten syntymiseen. Yliopistoilla oli koko ajan vankka asema ja sille suunnattiin paljon odotuksia. Vaikuttavuusodotukset kuitenkin kietoutuivat yhä enemmän talouteen ajan kuluessa.

6.5.2 Sivistysdiskurssi sinnittelee muistutuksina

Sivistysdiskurssi, jossa painottuu yliopiston sivistystehtävä, on painettu taka-alalle hyödyn ja tuottavuuden diskurssin vallatessa alaa. Suomalainen yliopistoperinne pohjautuu sivistysyliopiston käsitteelle, joka painottaa yliopistojen kulttuurista tehtävää. Siihen nähden sivistyksen vähittäinen hiipuminen poliittisesta diskurssista on merkittävä asia. Sivistysyliopiston käsitettä käytettiin tässä dokumenttiaineistossa ainoastaan kolme kertaa, ja niistäkin toisella kertaa (Ahonen 1994, 1) toistettiin vain lähes sama virke kuin edellisessä oli ollut (VNp 18.6.1993). Sivistysyliopisto-sanaa käytettiin myös vuoden 1995 kehittämissuunnitelmassa, jolloin haluttiin korostaa yliopistojen

sivistystehtävää (Kesu 1995). Miettiä voi, miksi sivistysyliopiston käsitettä haluttiin käyttää, sillä korkeakoulutuksen kohdalla ei muuten puhuttu sivistyksestä, esimerkiksi kansalaisten kasvattamisesta tai henkisestä kehityksestä. Sen sijaan sivistys määrittyi kilpailuna, kansainvälistymisenä ja resurssien vapauttamisena.

Sivistysyliopiston kehittämisperiaatteina korostuvat opetuksen ja tutkimuksen laatuun perustuva kilpailu, monipuolinen kansainvälistyminen sekä resurssien vapauttaminen uusiin kohteisiin rakenteellisen kehittämisen avulla. (VNp 18.6.1993, 24)

Kyseessä saattaa olla diskursiivinen siirtymä, jossa sivistysyliopiston käsitettä alettiin käyttää väljemmin tai huolettomammin. Yhdellä sanalla pystyttiin tuomaan esiin yleisesti hyväksytty tavoite, vaikka puhe muuten keskittyi muihin asioihin kuin sivistystehtävään. Tässä luvussa tarkoitan sivistystehtävällä viittauksia paitsi suoraan sivistyksen käsitteeseen, myös esimerkiksi kansalliseen kulttuuriseen tehtävään, kansalaisten kasvattamiseen, yhteiskunnan henkiseen kehitykseen, elinikäiseen oppimiseen, kulttuuriin innovaatioihin ja osaamisen kulttuuriseen hyödyntämiseen.

Tarkasteltuna ajanjaksona tämä tehtävä oli edelleen läsnä, mutta ei kovin vahvasti. Se esitettiin usein ”muistutusdiskurssissa”. Tämä tarkoittaa, että silloin tällöin teksteissä tuli muistutuksenomaisesti esiin, että muiden – usein taloudelliseen hyödyntämiseen liittyvien – tehtävien lisäksi myös sivistystehtävä on tärkeä osa yliopistoja. Sivistyksen mainittiin olevan myös kansallisen kilpailukyvyn taustalla, jolloin silläkin on välineellinen hyödyn tehtävä. Esimerkiksi ”henkisen pääoman” käsite saattaisi viitata osaamisen taloudelliseen hyödyntämiseen (esim. OPM 1997, 25; OPM 1999, 12; vrt. inhimillisen pääoman teoria). Esimerkiksi Euroopan unionin korkeakoulupolitiikka -selvityksessä korkean sivistystason säilyttäminen oli yksi korkeakoulutuksen kehittämispolitiikan päätavoitteita, mutta jo sitä ennen lähtökohtana oli koulutuksen ja tutkimuksen keskeinen rooli Suomen selviytymisstrategiassa ja innovaatiojärjestelmän tasapainoisessa kehittämisessä (OPM 1995, 24). Tällöin näyttää siltä, että korkean sivistystason säilyttäminen johtaa muun muassa innovaatiojärjestelmän kehittämiseen.

Olen aiemmin (Koivula 2004, 96) todennut, että 1990-luvun puolivälissä alkoi suomalaisessa korkeakoulupolitiikassa ”sivistyksen välivaihe”, jonka tulkitsin jonkinlaisena vastauksena OECD:n korkeakoulutuksen maatuminnan huoleen sivistyksen unohtamisesta Suomen korkeakoulupolitiikasta. Sivistys näkyi lähinnä vuosien 1995 ja 1999 koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmissa. Kuten ylempänä mainitsin, vuoden 1995 kehittämissuunnitelmassa korostettiin yliopistojen sivistystehtävää. Vuoden 1999 kehittämissuunnitelmassakin lähdettiin liikkeelle sivistyksestä. Kuitenkin samalla tuotiin vahvasti esiin kilpailukyky ja tuotanto. Väestön osaamistason nostaminen tuki Suomen kehittymistä sivistyskansana mutta myös kilpailukykyä. Samoin tieto ja osaaminen olivat osa sivistystä, mutta myös keskeisin tuotannontekijä.

Suomen tulevaisuus on riippuvainen osaamisesta, kyvystä hyödyntää osaamista ja luoda uusia innovaatioita. Koko väestön osaamistason nostaminen tukee Suomen kehittymistä sivistyskansana ja Suomen kilpailukykyä. – – Suomalaisessa

tietoyhteiskunnassa tieto ja osaaminen ovat osa sivistystä ja keskeisin tuotannon tekijä. (Kesu 1999)

Diskurssin muuttumisesta kertoo se, että esimerkiksi avoin korkeakoulutus oli mahdollista vielä 1980-luvun puolessa välissä nimetä korkeakoulututkintoa suorittamattoman aikuisväestön ”väljätavoitteiseksi sivistysharrastukseksi” (Kesu 1985, 29) tai etä kirjoitettiin ”kulttuurin monipuolisuuden vaalimisesta” (OPM 1985, 6). Jälleen pitää mainita, että Korkeakoulujen toiminnan arviointimenetelmät -muistio (OPM 1985) oli kielenkäytössään poikkeuksellinen korostaessaan sivistystä, ja todetessaan, että yleinen sivistys- ja kasvatustehtävä on jäänyt taloudellisen ja yhteiskunnallisen merkityksen jalkoihin. Dokumentissa muistutettiin, että korkeakoulujen toimintaa voi tarkastella myös yhteiskunta- ja kulttuuripoliittisesta näkökulmasta. Kulttuurinäkökulma otettiin siis esille tehokkuuden ja tuloksellisuuden vastapainona.

Kun korkeakoulujen toimintaa tarkastellaan yhteiskunta- ja kulttuuripoliittisesta näkökulmasta, ei tehokkuusajattelua voi luontevasti soveltaa. Päinvastoin toiminta, joka tehokkuuskriteereillä ei sijoitu kovin korkealle, voi silti olla tarkoituksenmukaista, esim. aluepoliittisista syistä tai kulttuurin monipuolisuuden vaalimiseksi. On myös otettava huomioon, että sellaistaikin tutkimusta, jossa ei päästä kansainvälisen huipun tuntumaan, voi olla tarpeen harjoittaa kansallisen ”tieto-omavaraisuuden” takaamiseksi. (OPM 1985, 6–7)

Edellä mainittu muistutusdiskurssi tuli esiin jo 1980-luvulla. Esimerkiksi vuoden 1985 kehittämissuunnitelmassa muistutettiin, että korkeakoulutuksen mitoittaminen ei voi perustua pelkästään työvoimatarvearvioihin, vaan myös sivistykselliset tavoitteet oli otettava huomioon.

Korkeakoulutuksen mitoittamisessa on otettava huomioon myös korkeakoulujen sivistykselliset tavoitteet. Tällainen käsitys korkeakoululaitoksesta puoltaa jonkin verran korkeampia aloituspaikkamääriä kuin pelkästään työvoimatarvearvioihin pohjautuvat. Korkeakoulutuksen saanut väestö on jo sinällensä huomattava yhteiskunnallinen voimavara. (Kesu 1985, 23)

Otteessa työvoimatarve ja muut yhteiskunnan tarpeet ovat pääasiallinen lähtökohta, mutta sivistyksestä muistutetaan. Siitä käy ilmi myös, että on olemassa erilaisia käsityksiä yliopistoista, ja Suomessa 1980-luvun puolivälissä vallalla ollut käsitys korkeakoululaitoksesta sisälsi myös sivistykselliset tavoitteet.

Joidenkin dokumenttien kohdalla vaikutti siltä, että sivistystehtävään viittaavat kommentit oli lisätty jälkepäin erillisinä huomautuksina, ikään kuin ne olisivat unohtuneet tekstin ensimmäisestä versiosta. On tietenkin mahdoton tietää, onko asia todella ollut näin. Tällainen tilanne esimerkiksi on, kun perustutkimustyöryhmän mietinnössä on ensin selvitetty laajasti perustutkimuksen merkitystä taloudelliselle kehitykselle ja lopuksi huomautetaan, ettei tarve vahvistaa perustutkimuksen edellytyksiä ”tietenkään” seuraa vain taloudellisista hyötynäkökohdista.

Tarve vahvistaa ja kehittää perustutkimuksen edellytyksiä ei tietenkään seuraa vain taloudellisista hyötynäkökohdista. Tiede on keskeinen osa kansallista kulttuuria, ja perustutkimukseen luonnostaan kuuluva kansainvälisyys vain korostaa tutkimuksen kansallisen kehittämisen tärkeyttä. (KM 1989:42, 73–74)

Toinen esimerkki on korkeakoulujen kansainvälisen opiskelijavaihdon työryhmän raportti, jossa myös muistutettiin, kuten yllä jo on mainittu, että kansainvälistyminen ei ole arvokasta vain taloudellisen kilpailun vuoksi vaan myös kulttuuriyhteistyö ja sivistyneiden, kansojen välistä ymmärrystä edistävien nuorten koulutus on tärkeää (OPM 1989, 4). Erityisen selvä muistutus oli Korkeakoulut ja rakennemuutos -raportissa, jossa maininta kansallisen kulttuurin ja henkisen perinnön siirtämisestä vaikuttaa täysin muusta tekstistä erilliseltä virkkeeltä.

Korkeakoululaitos jo perinteisesti kansainvälisen tiedeyhteisön osana ei ole poikkeus. Korkeakoulut ovat keskeinen osa kansallista innovaatiojärjestelmää. Korkeakouluissa ja korkeakoululaitoksessa toteutettavat kehittämistoimet määrittävät pitkälle sen, onko meillä mahdollisuuksia kansainvälistyä myös kotimaassa vai ainoastaan ulkomailla, mikä uhkakuvana usein esitetään. Kansallisen kulttuurin ja henkisen perinnön siirtäminen ja kasvattaminen ovat yhtä lailla tärkeitä korkeakoulujen tehtäviä. (OPM 1992, 14)

Myös korkeakoulujen alueellisen kehittämisen työryhmä esitti muistutuksen, että sosiaalisten ja kulttuuristen innovaatioiden merkitystä aluekehityksessä ei tulisi unohtaa kaupallisen tuotteistamisen rinnalla.

Korkeakouluissa tehtävä tutkimus muuttuu innovaatioiksi useimmiten vasta tuotteistamisen ja liiketoimintainvestointien myötä, joskaan tässä yhteydessä ei sovi myöskään unohtaa sosiaalisten ja kulttuuristen innovaatioiden tärkeää merkitystä aluekehityksessä. (OPM 2001a, 68)

Muistutuksen lisäksi sivistys mainittiin muiden tehtävien rinnalla tai arvona sinänsä. Esimerkkinä rinnalla mainitsemisesta on lausahdus ”ajateltiinpa tiedettä osana elinkeinoelämää, yhteiskunnan kehittämistä tai kansallista kulttuuria, kaikilla tahoilla on meneillään voimakas kansainvälistyminen” (KM 1989:42, 77). Tai kun tutkijanuran kehittämistyöryhmä totesi yliopistojen tehtävän olevan ylläpitää monipuolista tietopohjaa ja kouluttaa tutkijoita sekä innovaatiotoiminnan että kulttuurisen ja yhteiskunnallisen kehityksen turvaamiseksi (OPM 1997). Myös yliopistojen kaksiportaisen tutkintorakenteen toimeenpanoa valmistellut ryhmä mainitsi, että yliopistojen peruskoulutuksen tavoitteissa painottuvat sekä sivistykselliset että työelämän tarpeet (OPM 2002a, 23). Yliopistojen tulosoikaisuksen kehittämistyöryhmä muistutti, että ”yliopistoilla on ainutlaatuinen kulttuurinen ja sivistyksellinen tehtävä” sen ohella, että ne tuottavat ja levittävät uutta tietoa ja sitä kautta edistävät työn tuottavuutta (OPM 2002b, 10). Tämän lisäksi korkeakoulujen rakenteellisen kehittämisen periaatteita tarkastellut ryhmä asetti tavoitteeksi tutkintojen ja koulutusohjelmien kehittämisen siten, että sekä yhteiskunnan asiantuntija- että sivistystarpeet kyetään täyttämään (OPM 2006a, 14).

Silloin tällöin oltiin huolissaan sivistyksen asemasta. Yliopistojen täydennyskoulutus-toiminnan liikelaitostamista tutkinut työryhmä oli sitä mieltä, ettei toiminnan laajamittainen yksityistäminen ole tarkoituksenmukaista, sillä kannattavuustasosta ja yliopistojen valmiudesta toimia kilpailutilanteessa ei ollut näyttöä. Suurimpana vaarana he kuitenkin pitivät täydennyskoulustoiminnan irtautumista ja vieraantumista koulutuspoliittisista tavoitteistaan, ”mikä merkittäväällä tavalla muuttaisi koulutustarjonnan kirjoa ja samalla kaventaisi elinikäisen oppimisen mahdollisuuksia yliopistoissa” (OPM 1996b, 43).

Yliopistojen perusrahoituksen turvaamista pohtinut työryhmä muistutti, että sellainenkin toiminta, joka ei näy suurina kasvulukuina mutta luo pohjaa henkiselle ja kulttuuriselle kasvulle, on tärkeää.

Kansainvälisessä kehityksessä on tärkeää kansallisen identiteetin ylläpito ja kehittäminen sekä sivistysperinnön vaaliminen ja kartuttaminen. Tämä edellyttää panostusta myös sellaiseen toimintaan, joka ei välttämättä näy suurina kasvulukuina tuotannollisessa toiminnassa, mutta luo pohjaa henkiselle ja kulttuuriselle kasvulle. Tulevaisuudessa tulee myös edelleen huolehtia koulutukseen ja tutkimukseen liittyvien eettisten arvojen säilymisestä. OPM 1999, 13)

Mielenkiintoisesti tämäkin tehtävä, joka oli otsikoitu ”sivistystehtävästä huolehtiminen”, kietoutui innovaatiojärjestelmän kehittämiseen, sillä kyseinen tehtävä oli yksi neljästä, joita eri toimijoiden piti yhteistyössä edistää ja tämän yhteistyön puolestaan nähtiin olevan keskeistä innovaatiojärjestelmän kehittämisen kannalta.

7 KOKEMUKSET KOLMESSA YLIOPISTOSSA: HAASTATTELUAI- NEISTON ANALYYSI

Edellisessä luvussa käsittelin yliopiston tehtäviin liittyvän ”virallisen” diskurssin muutosta valtiovallan tahtona opetus- ja kulttuuriministeriön dokumenteissa. Tässä luvussa käyn ensin läpi niitä käytännön yliopistotason muutoksia, jotka tulivat esiin kolmessa yliopistossa johtohenkilöille tehdyissä haastatteluissa. Sitten siirryn tarkastelemaan niitä teemoja, jotka nousivat yliopistoissa esiin yliopistolaitoksen muutoksesta.

7.1 Taustaksi: käytännön muutokset yliopistotasolla

Suomalainen yliopistolaitos oli vuonna 2005, kuten koko 2000-luvun alun, muutosten kourissa (Vanntaja 2010). Näkyviä keskustelunaiheita tuolloin olivat muun muassa kaksiportainen tutkintojärjestelmä, lukukausimaksujen käyttöönotto, huippuyliopistopolitiikka, opetusministeriön hallinnonalan tuottavuusohjelma ja ranking-listat. Seuraavassa käyn läpi muutoksia, jotka olivat pinnalla yliopistomaailmassa yleisesti ja tapausyliopistoissa erityisesti vuonna 2005 tai tapahtuneet siihen mennessä. Tämä taustoitus näyttää samalla haastattelujen aikaisen tilanteen ja ne olosuhteet yliopistoissa, joihin haastateltavien puhe peilautuu.

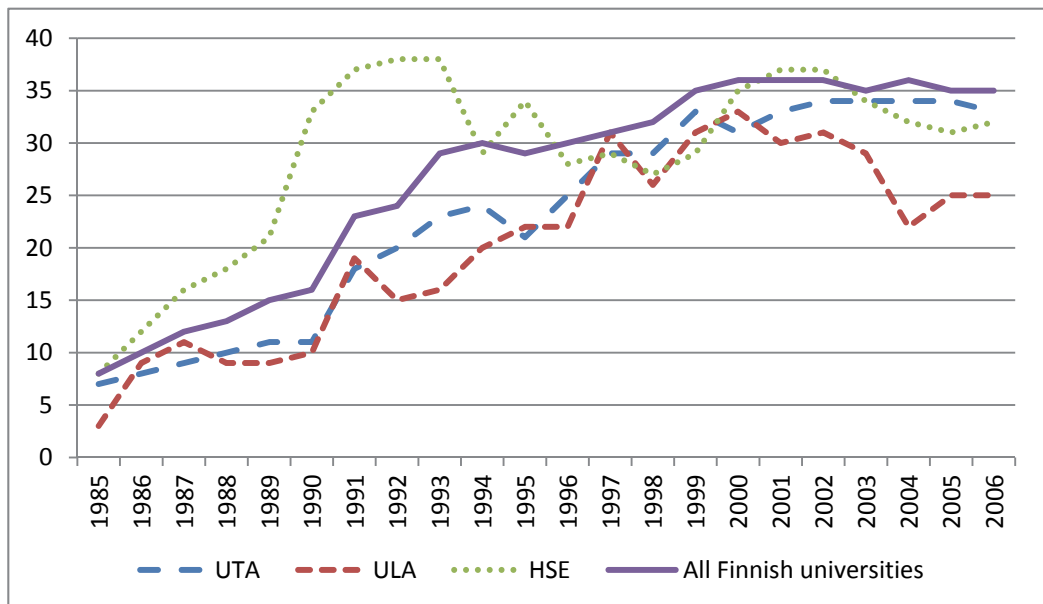
Strategioiden, ohjauksen ja rahoituksen muutoksia

Yliopistoissa tehtävä tutkimus näyttää viime vuosina saaneen osakseen lisääntyvää huomiota sekä kansallisena suuntauksena että EU:n tasolla. Tapausyliopistoista Tampereen yliopisto on perinteisesti suuntautunut ammatilliseen koulutukseen ja opetukseen, mutta 1990-luvulta lähtien sen tärkeimmäksi strategiseksi päämääräksi oli valittu tutkimuksen aseman vahvistaminen. Helsingin kauppakorkeakoulun tehtävänä on vanhastaan pidetty ekonomien kouluttamista, mutta 1990-luvulla sekin otti uudeksi visiokseen tulla Euroopan johtavaksi tutkimukseen perustuvaksi kauppakorkeakouluksi. (Koivula ym. 2009.) Suosittu trendi yliopistojen tutkimuksen vahvistamisesta oli suoraa seurausta vallalla olleesta tietoyhteiskuntadiskurssista, mikä korosti tiedon tuotannon merkitystä innovaatiojärjestelmässä. Paitsi tutkimuksen korostaminen, myös kansainvälistyminen oli suosittu teema yliopistojen strategia-asiakirjoissa. Monet haastateltavat jakoivat näkemyksen, että juuri kansainvälistyminen on ollut viimeisten reilun kymmenen vuoden suurin muutos. Esimerkkinä tästä mainittiin Bolognan prosessia myötäilevä tutkinnonuudistus, joka tuli Suomessa voimaan vuonna 2005. (Koivula ym. 2009.)

Siirtyminen autonomian politiikkaan 1990-luvulta lähtien on merkinnyt periaatteessa vallan siirtymistä kohti yliopistoja. Uuden ohjausjärjestelmän korostama arvioinnin vastaava lisääntyminen paljasti kuitenkin selvästi kolikon kääntöpuolen. Selvän valtiokontrollin vähentyminen teki arvioinnin kriteerien määrittelyn kautta tilaa entistä voimakkaammalle koulutuksen hallinnon ja ohjauksen kontrollille. Korkeakoulupolitiikan tasolla tavoitteeksi oli asetettu, että yliopistot lisäisivät yhteistyötään ulkopuolisten tahojen kanssa. Tätä silmällä pitäen vuonna 1997 yliopistolakiin lisättiin kohta, jolla mahdollis-

tettiin yliopiston ulkopuolisten henkilöiden valitseminen yliopiston hallitukseen. Vuoden 2000 mennessä kuitenkin vain viisi yliopistoa oli käyttänyt tätä mahdollisuutta. Vuoden 2005 lakiuudistuksessa vähintään yhden ulkopuolisen henkilön ottaminen hallitukseen tehtiin lopulta pakolliseksi. Tapausyliopistoissakin ulkopuolisia henkilöitä oli otettu hallitukseen vasta vuonna 2004 (HSE ja UTA) ja 2005 (ULA). Hallintojärjestelmän muutoksissa haastateltavat kritisoivat erilaisten hallintotehtävien kasvua. Tällä viitattiin niin opetusministeriön ja yliopiston väliseen kuin yliopiston keskushallinnon ja laitosten väliseen byrokraatiaan. Hallinnon kasvu liittyy pitkälti valtion uuteen hallintatapaan, jonka seurauksena suunnittelutyö, arviointi, suoritusten esillepano, kilpailuttaminen ja projektirahoitus olivat lisääntyneet. (Koivula ym. 2009.)

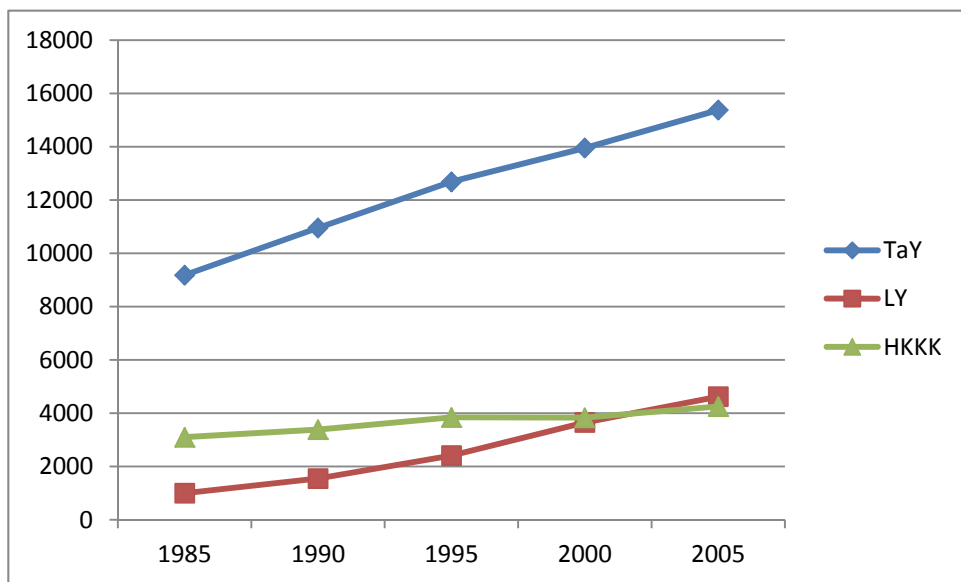
Ulkopuolisen rahoituksen osuus suomalaisissa yliopistoissa kasvoi voimakkaasti tutkimusajanjakson aikana (ks. kuvio 8). Vuonna 1985 osuus oli keskimäärin alle 10 prosenttia. Nykyään jo yli kolmannes rahoituksesta on valtion budjetin ulkopuolelta tulevaa rahoitusta, lähinnä kilpailtua julkista rahoitusta. Näin ollen yliopistot ovat joutuneet sopeuttamaan toimintaansa uusiin rahoitusmalleihin ja -periaatteisiin. Yritysrahoituksen suhteellinen osuus ulkopuolisesta tutkimusrahoituksesta ei ole suuresti kasvanut ja näyttääkin siltä, että tutkijoiden ja yritysten yhteistyö tapahtuu suuressa määrin julkisrahoitteisten (ministeriöt, Tekes, EU) hankkeiden kautta (Hakala ym. 2003, 45). Suomalaisen yliopistojen keskimääräinen ulkopuolisen rahoituksen osuus 2000-luvun puolessa välissä oli noin 35 %. Tampereen yliopisto ja Helsingin kauppakorkeakoulu olivat tällä keskimääräisellä tasolla, Lapin yliopistossa osuus oli laskenut hieman viimeisimpinä vuosina, 25 prosenttiin 2000-luvun alun korkeammista vuosista.

Kuvio 8. Ulkopuolisen rahoituksen osuus tapausyliopistoissa vuosina 1985–2006 (%) (KOTA-tietokanta)

Kauppakorkeakoulun tapauksessa täytyy pitää mielessä, että sen yhtiöiden rahoitus ei sisälly vuosikertomuksiin eikä tilastoihin vuodesta 1997 lähtien, jolloin johtamiskoulu- tus ja tutkimuspalveluja yhtiöitettiin. Jos nämäkin sisällytettäisiin kauppakorkeakou- lun rahoitukseen, ulkopuolisen rahoituksen osuus olisi suurempi. Lapin yliopistossa ulkopuolinen rahoitus on suurelta osin EU-rahoitusta, tarkemmin sanottuna rakenne- rahoitusta. Esimerkiksi vuonna 2003 41 % yliopiston ulkopuolisesta rahoituksesta oli peräisin EU:sta, kun keskimääräinen EU-rahoituksen osuus suomalaisissa yliopistoissa oli vain 11 %. Rakennerrahoituksen väheneminen myös selittää ulkopuolisen rahoituk- sen osuuden pienenemistä.

Kuviosta yhdeksän nähdään tapausyliopistojen erot opiskelijamäärien suhteen sekä opiskelijoiden määrän kasvu. Lapin yliopisto ja Helsingin kauppakorkeakoulu olivat haastatteluajankohtana suunnilleen samaa kokoluokkaa, mutta Tampereen yliopis- tossa opiskelijamäärä oli lähes nelinkertainen näihin verrattuna.

Kuvio 9. Tapausyliopistojen opiskelijamäärän kasvu vuosina 1985–2005

Lapin yliopisto on nuorin Suomen yliopistoista ja sen kasvu on ollut nopeaa. 20 vuo- den aikana sen opiskelijamäärä nelinkertaistui. Tampereen yliopistossa opiskelijamää- rä lähes kaksinkertaistui ja Helsingin kauppakorkeakoulussakin kasvoi yli neljänneksel- lä. Kasvussa näkyy korkeakoulutuksen jatkuva massoittuminen (vrt. Rinne 2012).

Uudet yksiköt tiedon tuottajina ja hyödyntäjinä

Yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen lisääntyminen aiheutti muutoksia yliopistojen ra- kenteisiin ja uusi tutkimus vaati tutkimusorganisaatioiden kehittämistä. Tällaiset uu-

det yksiköt voivat toimia tutkimuksen kehittämisen ja profiloitumisen välineenä. Lisäksi yhteiskunnan tarpeisiin vastaaminen vaatii monialaisia näkökulmia, mikä puolestaan vaatii moni- ja poikkitieteellisiä yksiköitä. Kaikkiin tapausyliopistoihin oli tutkimusajanjakson aikana perustettu uusia yksiköitä, jotka poikkesivat perinteisistä tieteenalaperustaisista ainelaitoksista ja toimivat yliopiston ja ympäröivän yhteiskunnan rajapinnalla.

Taulukko 3. Tapausyliopistoihin perustettuja perinteisen tieteenalarakenteen ulkopuolelle sijoittuvia yksiköitä

Lapin yliopisto	Tampereen yliopisto	Helsingin kauppakorkeakoulu
Muotoilu- ja yrityspalveluyksikkö Kemiin 1994	Lääketieteellisen teknologian instituutti 1995	JOKO Executive Education 1996
Pohjoisen ympäristö- ja vähemmistöoikeuden instituutti 1994	Solu- ja kudosteknologiakeskus Regea 2004	LTT-Tutkimus Oy 1998
Design Park 1997	Uusi informaatiotieteiden tdk 2001	Tiedon ja innovaatioiden tutkimuskeskus CKIR 1999
Meri-Lappi-instituutti 1998	Porin yksikkö	
Arviointi- ja ennakoitikeskus 2001	Yhteiskuntatutkimuksen keskus 2002	
Aluepalveluiden erillislaitos 2005	Kauppakorkeakoulu 2004	
	Kauppa- ja hallintotieteiden tdk 2004 (uusi laitosjako)	

Lapin yliopistossa oli kehitetty temaattista lähestymistapaa ensimmäisestä kirjoitetusta strategiasta, eli vuodesta 1990 lähtien. Pienenä yliopistona se pyrki keskittymään yhteen teemaan, pohjoisuuteen, ja panostamaan tieteidenväliseen yhteistyöhön. Lapissa ajateltiin, että tulevaisuudessa temaattiset yksiköt ja yhteistyö yksiköiden välillä tulevat lisääntymään. Lapissa myös kehitettiin joustavia uusia ratkaisuja, kuten kauppatieteiden ja matkailun verkostotiedekunta. Helsingin kauppakorkeakoulussa kehitettiin ohjelmajohdosta tutkintorakennetta – työelämää vastaavia ohjelmia – jotta voitaisiin paremmin vastata elinkeinoelämän ja yhteiskunnan vaatimuksiin.

Tiedon ja innovaatioiden hyödyntäminen tapahtuu yhä enemmän yhteistyössä elinkeinoelämän ja muiden yhteistyökumppaneiden kanssa. Haastattelujen toteuttamisajankohtana kaupallistaminen oli kuitenkin hyvin vähäistä suomalaisissa yliopistoissa. Kaikissa yliopistoissa nähtiin, että pääasiassa heidän tieteenaloillaan ei ole kovin paljon mahdollisuuksia tiedon kaupallistamiseen, mutta poikkeuksiakin oli. Esimerkiksi Helsingin kauppakorkeakoulun kahdella yrityksellä ja CKIRillä (Center for Knowledge and Innovation Research) oli hyvät mahdollisuudet hyödyntää tietoaan ja asiantuntijuuttaan myös kaupallisesti. Tampereen yliopiston IMT (The Institute of Medical Technology) nähtiin yksikkönä, jolla on läheistä yhteistyötä elinkeinoelämän

kanssa. Yhteistä näille yksiköille on, että ne ovat poikkitieteellisiä yksiköitä, jotka toimivat perinteisen laitosrakenteen ulkopuolella. Lisäksi yliopistoihin on perustettu myös yksiköitä, joiden kautta osaamisen hyödyntämistä hoidetaan. (Koivula ym. 2009.)

Seuraavassa, luvuissa 7.2–7.5, käyn läpi haastatteluissa esiin tulleita teemoja. Luvussa 7.2 käsittelen yliopistoinstituution erityisyyttä verrattuna muihin instituutioihin yhteiskunnassa. Luvussa 7.3 tarkastelen haastateltavien näkemyksiä yritysmäisyyden ja yritysmäisten toimintatapojen tuomisesta yliopistoon pohjautuen edellisessä aluvuussa kuvattuihin yliopiston erityispiirteisiin. Luku 7.4 painottuu yliopiston perustehävien korostamiseen ja luku 7.5 tieteenalojen välisten erojen tarkastelemiseen suhteessa yritysmäistymiseen. Lopuksi luvussa 7.6. vedän muutoksen yhteen ja vertailen kolmessa tapausyliopistossa esiin tulleita eroja ja yhtäläisyyksiä.

7.2 Yliopistoinstituution ainutlaatuisuus: kokemuksia vanhasta ja uudesta yliopistosta

Tässä luvussa käsittelen haastateltujen näkemystä yliopiston erityisyydestä verrattuna muihin instituutioihin yhteiskunnassa. Haastatteluissa nostettiin spontaanisti esiin yliopistollisen instituution piirteitä, perinteistä olemusta ja ”vanhaa yliopistomaailmaa”. Yliopiston omalaatuisuutta korostivat myös maininnat akateemisen työn erityisyydestä, yliopiston erillisyydestä muusta yhteiskunnasta ja pesäeron tekeminen ammattikorkeakouluihin. Yliopistojen toimintatapojen omalaatuisuutta arvioitaessa korostuivat aikaisempi yritysyhteistyön vähäisyys, toiminnan pitkäjänteisyys, perinteisen organisaation ja ainejakoisuuden jäykkyys sekä johtajuusongelmat.

7.2.1 Olemus: akateemisuus, yliopistollisuus ja erillisuus

Haastatellut näkivät yliopistoissa olevan käynnissä suuren muutoksen. Muutosta tahtui toimintatavoissa, mutta mikä ehkä vielä tärkeämpää, kulttuurissa ja asenteissa. Kulttuuriset ja asenteelliset muutokset näkyivät esimerkiksi yhteistyön lisääntymisessä yliopiston ja ympäröivän yhteiskunnan välillä tai tieteenalojen välillä ja opetuksen kokoamisessa uusiin kokonaisuuksiin entisen tiukan tieteenalajaon sijaan. Puhe tällaisesta muutoksesta heijastaa sitä, millaisena yliopistokulttuuri on ennen nähty. Yliopiston perinteinen olemus heijastui esimerkiksi puheesta, jossa pohdittiin yhteistyön tekemistä muiden tahojen kanssa. Yksi haastateltava nimesi yliopistojen perinteiseksi perustehtäväksi ”puhtaan” totuuden etsimisen, mikä aiemmin oli ollut riittävä määre yliopistolle ja tietelle. Hän jatkoi, että ”edelleenkin se totuuden etsiminen on se meidän perustehtävä, mutta nyt sitä tehdään paljon enemmän yhdessä ja yhteistyössä” (UTA H7). Toisessa kohdassa sama haastateltava mainitsi, että ”perinteisille laitoksille” on riittänyt ”perussivistusyliopisto”. Hän piti ”perussivistusyliopistoa” ja humboldtilaista identiteettiä yliopiston perinteeseen kuuluvana, mutta näki sen myös tilanteena, josta pitäisi pyrkiä vähitellen laajemmille vesille. Yleistä muutosta heijastivat myös ilmaukset ”vanhasta yliopistomaailmasta”, ”vanhasta yliopistosta” ja ”perinteisestä akateemisesta”. Alla olevat otteet paljastavat, että ennen asiat ovat olleet toi-

sin: vähitellen yliopistot ovat nousseet vahvemmin esiin yhteiskunnassa, henkilökunnan ajattelutapa on muuttunut joustavammaksi verrattuna perinteiseen akateemiseen kulttuuriin ja yliopistomaailmassa arvot ovat muuttuneet kovempaan suuntaan.

Et yliopistosta keskustellaan enemmän julkisuudessa, yllättävän paljon vois sanoa, varsinkin Hesarissa on uskomattoman paljon yliopistojuttuja ja myös kriittistä keskustelua on paljon enemmän kuin vanhassa yliopistossa oli totuttu, et ehkä vanhassa yliopistomaailmassa poliitikkojen kuva yliopistosta ei ollut kaksinen. (UTA H1J)

Mutta tämmönen perinteinen akateeminen, siinä minä en näe siis esteitä. Ei se enää ole mikään tämmönen. Meil on hyvin joustavat, joustava tämmönen, henkilökunnassa ajattelutapa. (ULA H2J)

Kyllähän siis ihan selkeästi yliopistomaailmassakin ja Lapin yliopistossakin arvot ovat menneet kovempaan suuntaan. (ULA H4J)

Myös puhe itse muutosprosessin luonteesta luo kuvaa yliopistosta: Eräs haastateltava totesi muutoksen yliopistoissa tapahtuvan hitaasti, koska ihmiset vaihtuvat hitaasti. Toisin kuin yrityksissä, joissa ”potkastaan porukka pellolle ja uudet sisään”, yliopistossa muutoksen läpivieminen kestää yhden sukupolven (HSE H5)¹⁹. Toisen haastateltavan mielestä itse asiassa yliopistolliseen instituutioon sopivatkin oikein hyvin muutosta jarruttavat tekijät, koska muutos sinänsä ei ole itseisarvo.

Et kyl ne rajoitukset tulee enemmän varmaan niistä traditioista, perinteistä, ihmisten asenteista, jotka sinänsäkään, välttämättä muutokseen ei oo sinänsä itseisarvo. Että musta niinkun sekin on hyvä, että meillä on näitä hidastavia voimia. Se sopii musta hirveen hyvin yliopistolliseen instituutioon. (UTA H7)

Näin yliopisto näyttäytyy yrityksistä poikkeavana instituutiona, johon hidas toiminta sopii hyvin. Sen sijaan mainostaminen ei tunnu sopivan yliopistojen perinteiseen olemukseseen. Ainakaan ennen ei voinut uneksiakaan, että yliopistolla olisi yhteyksiä mainostoimistoon (HSE H1J), mutta tässäkin suhteessa yliopistoissa on alettu ajatella asioita uudella tavalla. Silti ehkä mieluummin puhutaan vielä markkinoinnista ja tiedon levittämisestä kuin ”mainonnasta” (JSE H1J). Tiedon levittämisestä, markkinoinnista ja mainonnasta puhuttaessa yliopistot näyttäytyivät korkea-arvoisina instituutioina, jotka eivät voi alentua mihin tahansa. Eräs haastateltava esimerkiksi mietti, voiko yliopistoa olla ”tyrkyttämässä”.

---

¹⁹ Olen antanut kullekin haastateltavalle koodin siten, että nähtävissä on, mistä yliopistosta hän on. Helsingin kauppakorkeakoulu = HSE, Tampereen yliopisto = UTA ja Lapin yliopiston = ULA. Lisäksi kirjain J haastateltavan numeron perässä merkitsee, että haastateltava kuuluu yliopiston ylimpään johtoon (kansleri, rehtori, talouspäällikkö tai hallintojohtaja).

Nää on kaikki kauheen tärkeitä, jokainen on oma funktio, mut sitä se kertoo, että yliopisto haluaa olla tunnettu tässä ympäristössä. En mä tiedä tehdääks me vielä tarpeeks sen eteen. Sit on kysymys siitä, kuinka paljon sitä täytyy tehdä. Saako sitä olla tyrkyttämässä. (UTA H8J)

Mainostamisen kautta tehtiin myös pesäero yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen välille. Yliopistolla, toisin kuin ammattikorkeakouluilla, ei ole ensinnäkään varoja mainostamiseen ja imagomarkkinointiin. Toiseksi yliopistolle ei nähdä soveliaana tehdä radio- ja tv-mainoksia niin kuin ammattikorkeakoulut tekevät. Se on ollut jopa tabu. Yliopistojen pitää pärjätä muilla tavoin, vakavammilla keinoilla kuin ”helppoheikkihommalla”, joka ei kuulu yliopiston imagoon.

Mutta tietysti sekin vie varoja että eihän sitäkään voi tehdä niinku... Jos tässä saisi nyt lohkaista: ei voi tehdä niinkun ammattikorkeakoulut et otetaan tv- ja radiomainoksia. Et ei yliopistolla semmosia rahoja oo että voitais ihan tämmöseen yleiseen imagomarkkinointiin pistää valtavia summia. (UTA H4)

Että eihän yliopistot sillä tavalla oo, jos kattelee tota lehdistöö, niin tota eihän ne myy itseensä sillä tavalla kun jotku ammattikorkeakoulut hirveillä ilmotuksilla. Tule media-assistentin koulutukseen! (UTA H9J)

Mut kyl tää kenttä niin eihän me sitä niin hyvin hallita kuin sen voisi hallita. Et jos se niin kuin todella viimeisen päälle ammattimaisesti tehdään, niin sit se vaatis kyllä resursseja toisaalta. Sit jos mennään tämmöseen niin kuin mainontapuolelle, täs oli yks kysymys markkinoinnista, niin kyllä tää TV-mainonta esimerkiks on nyt sitten tabu paitsi ehkä ammattikorkeakouluilla voi olla jonkun mielestä okei. Mut en tiedä onks se rahapula vai onks se imago, luulen et se on Suomessa aika paljon tämmönen imagojuttu, että ei haluta niin kuin lähteä tällaseen helppoheikkihommaan. (HSE H1J)

Kaikki eivät kuitenkaan jakaneet tätä käsitystä mainonnan soveltumattomuudesta yliopistoihin. Alla olevassa otteessa näkyy selvästi kyllä, kuinka markkinointi ei ole ollut tyypillistä yliopistolle ja jälleen sitä verrataan ammattikorkeakoulujen aggressiivisempaan mainontaan. Haastateltava kaipaasi kuitenkin näkyvyyttä myös yliopistoille.

Mutta kyllä mielestäni kaiken kaikkiaankin tätä yliopistoo voisi markkinoida enemmän. Esimerkiks ammattikorkeakoulut, joissa on muotoilulaitoksia, samantyyppisiä, niinkun meillä täällä, niin heillä on huomattavasti näkyvämpi ja aggressiivisempi se mainonta, mutta täällä ollaan niin kyllä... (ULA H5)

Kuvaa yliopiston erilaisuudesta tai erillisyydestä muusta maailmasta loivat myös puheet akateemisen työn erikoisuudesta ja yritysten ja yliopiston erilaisista tavoitteista. Kun haastateltavan mielestä akateemisten palkkojen pitäisi olla akateemisten ihmisten arvioimia eikä pelkästään hallintotyöntekijöiden päätettävissä (UTA H1J), voi päätellä, että akateeminen työ on sellaista, jota tätä työtä tuntematon ei voi pätevästi arvioida. Tässä tulee esiin myös selvä erottelu akateemisen ja hallintohenkilökunnan vä-

lillä. Kun taas haastateltava huomauttaa, että vaikka täydennyskoulutuskeskukseen rekrytoitavien sosiaaliset taidot korostuvat, myös yliopistollisen osaamisen täytyy tiedeyhteisössä olla hallinnassa (ULA H3), hän kategorisoi yliopiston työpaikaksi, jossa ei pärjää pelkästään hyvillä persoonallisilla ominaisuuksilla. Edelleen puhessa erilaisista tavoitteista yliopistot näyttäytyvät niin erikoisina, että puolin ja toisin ei välttämättä aina ymmärretä, mitä toisella voisi olla tarjottavaa. Yliopiston ulkopuolella ei osata odottaa, mitä yhteistyö yliopiston kanssa voisi tuottaa. Toisaalta myöskään yliopistos- sa työskentelevät eivät aina osaa pukea toimintaansa ja sen tuloksia yleistajuiseen muotoon.

Ja jos kattoo sitte taas vaikkapa julkisyhteisöjen, vaikkapa kaupunkien yhteistyö, niin siinä on myöskin se juuri, että niinkun ne odotukset ei oo aina realistisia puolin eikä toisin ehkä, et yliopistolta ei välttämättä aina osata oikeesti odottaa sitä mitä se tuottaa. Yliopistoväki ei aina ehkä osaa sanoakaan mitä sieltä tulee ulos. (UTA H7)

Nyt jo erilliseksi ja korkea-arvoiseksi asettunut yliopisto-instituutio nostettiin joissakin kommentteissa ikään kuin muun yläpuolelle. Kouluttamattomien yrittäjien ei uskottu ymmärtävän, mitä yliopisto voisi tarjota heille eikä edes pystyvän ymmärtämään, mitä yliopistolla tuotetaan, vaan näiden maailmojen väliin tarvitaan välittäjäorganisaatioita. Opiskelijoilla ei välttämättä ole tietoa yliopisto-opiskelun mahdollisuuksista, ennen kuin he tulevat sinne. Se on niin erillään tavallisesta jokapäiväisestä elämästä, että nuorilla ei ole tietoa siitä. Eräs haastateltava piti avointa yliopistoa alueella toimijana, jota kautta tavallinenkin kansa pääsee kiinni yliopiston tarjoamaan sivistykseen.

Siis kun jos on muutaman hengen perheyryitys ja heiltä puuttuu vetäjiltäkin koulutustausta, niin ei siellä ole ymmärrystä siihen, mitä se yliopiston apu voisi olla. Ja ne ei pysty ehkä itse, ei ajan vuoksi tai muuten lukemaan sitä mitä täällä tuo-. Kuuntelemaan, ymmärtämään sitä mitä täällä tuotetaan, vaan siinä tarvitaan jotain välittäjäorganisaatioita. (ULA H1J)

Opiskelijoilla ei ole etukäteen niin selkeätä kuvaa mitä ne haluaa, kun ne ei oo vielä opiskellu. Et siinä on se ongelma. Et sit niille yhtäkkiä avautuu joku uus maailma, mitä ne ei oo voinu kuvitellakaan. (HSE H4)

Että enemmänkin voi aatella, että se on tämmöstä yleisempää, niinkun jonkun avoimen yliopiston kautta, että siellä alueella sitte ihmiset pääsee opiskelemaan ja pääsee siihen yliopistollisen opetuksen, siihen sivistykseen kiinni tai ainakin näin me halutaan se sanoo. (UTA H2)

Yksi haastateltavista koki, että yliopistotraditiossa halutaankin jättäytyä arkipäiväisen arvioinnin yläpuolelle, eli nostetaan yliopiston toiminta muuta toimintaa ylemmälle tasolle, vaikka vastuun rahoittajille pitäisi olla itsestänselvyyys (UTA H6). Yliopisto siis määrittyi haastateltavien puheessa olemukseltaan muusta maailmasta erilliseksi, erillaiseksi, korkea-arvoiseksi ja jopa muun yläpuolella olevaksi instituutioksi, joka ei voi

alentua mihin tahansa. Muutosta oli kuitenkin tapahtunut, sillä aikaisemmassa traditiossa oli ollut vielä erillisempi ”vanha yliopistomaailma”.

7.2.2 Toiminta: avautuminen, pitkäjänteisyys ja johtajuusongelmat

Monen haastateltavan esiin tuoma selvä muutos oli yliopiston avautuminen yhteiskuntaan. Yliopiston nähtiin avautuneen 1990-luvulta alkaen, kuten jo aiemmin on tuotu esiin. Eräs haastateltava muisteli, että 1980-luvun lopulla joillain laitoksilla oli vielä ollut keskustelua siitä, onko väärin tehdä yhteistyötä ulkopuolisten kanssa (UTA H8J) ja yhteistyö oli ollut jopa kirosana tietyillä aloilla (UTA H9J). Myöhemmin yliopistollakin on nähty sidosryhmien kanssa käytävä keskustelu tärkeänä. Tutkijoiden verkostoituminen, yhteistyö alueellisten toimijoiden kanssa sekä ympäröivän yhteiskunnan palveleminen ovat lisääntyneet (ULA H6).

Haastateltavien puhuessa yhteistyön lisääntymisestä käy selväksi, että perinteisessä yliopistossa toiminta on ollut hyvin suljettua ja että kulttuurinmuutos on ollut huomattava. Yliopistoissa on alettu ymmärtää niiden uusi muuttuva rooli yhteiskunnassa (UTA H5), alettu nähdä tärkeänä käydä keskustelua sidosryhmien kanssa (UTA H8J) ja ottaa huomioon varsinkin paikallisten toimijoiden intressit ja toiveet (ULA H7). Norsunluutornista ei enää voida puhua (ULA H2J) ja yksilö-tieteentekemisen kulttuuri on väistymässä suurempien yhteisöjen tieltä (UTA H7). Toisaalta joissakin puheenvuoroissa edelleen arvioitiin, ettei kolmatta tehtävää kaikilla tieteenaloilla täysin tunnustettaisi.

No, niin kyl se on selvästi muuttunut tässä viime vuosina ja tällä hetkellä mun mielestä tota yliopiston johto, johdossa on niin kun ihan selvästi, selvästi niinku nähdään tavallaan tää kolmas tehtävä myös niinku keskeisenä ja. Mä aika huolesti tunnen tota humanistista ja yhteiskuntatieteellistä puolta sillee, et voi olla että tota siellä, siellä niinkun toimijatasolla ehkei niinku joka puolella siihen ihan niin vahvasti vannota sen nimeen mutta tota tää nyt on enemmän vähän tämänönen mututuntuma. (UTA H6)

Kyllä kai täältä vielä löytyy niinku semmostaki väkeä joka on sitä mieltä, että kaikki yritys yhteistyö on pahasta. (UTA H4)

Eräs haastateltava piti jo yliopistojen julkaisutraditiota sellaisena, että yritysten kanssa tehtävää yhteistyötä ei arvosteta. Hänen mielestään yritysten kanssa tehtävään yhteistyöhön ei edes ole aikaa, joten käytännössä yliopiston ytimessä olevat professorit eivät tiedä siitä maailmasta mitään. Tämä oli äärimielipide haastateltavalta, joka itse ei toimi yliopiston ytimessä eli perinteisellä tieteenalalaitoksella, mutta se edustaa myös puhetta yliopiston perinteisestä toiminnasta, jossa siis vakiintuneet perinteet ovat estäneet yhteistyön.

Siellä ei julkaisutraditio ole sellainen, että se arvostaa tutkimusta, sä et saa edes kunnolla läpi, joka perustuu voimakkaaseen yhteistyöhön yritysten kanssa ja empiirisen datan käyttöön. Eli jos sä haluat pätee tieteellisen disiplinaarin sisällä ja

julkaista, niin se ohjau-, ja sitten sulla on valtava perusopetuslasti. Sehän on jo todettu, että meillä on liian vähän per opiskelijamäärä proffia. Ja sillen se julkasutraditio on tämä. Niin se johtaa ajankäytöllisesti siihen, et sulla ei oo itse asiassa aikaa ja intressiä olla yrityksiä lähellä, eli sä et ymmärrä siitä yhtään mitään. (HSE H2)

Yksi yliopiston ja muun maailman, varsinkin yritysmaailman, yhteistyötä haastava tekijä on yliopiston toiminnan pitkäjänteisyys. Koska yliopisto toimii pitkällä aikajänteellä, yhteistyö muiden toimijoiden kanssa ei tarkoita, että nämä toimijat välittömästi ohjaisivat yliopistojen toimintaa. Haastateltavat muistuttivat myös, että huippuosaaminen ei synny yhtäkkiä eikä tutkimuksen hyötyä voi mitata sillä, muuttuuko se lyhyellä aikavälillä rahaksi. Pitkän tähtäimen kehityksen turvaaminen yliopistolaitoksessa nähtiin tärkeänä.

Nää on hyvin pitkiä prosesseja ja ei voida ajatella et... niin kun lehdissä näyttää olevan yleinen käsitys, et niks naks nyt rahat jotenkin suunnataan johonki kohteeseen ja tosta saneerataan ja nää lyödään yhteen ja siitä syntyy yhtäkkiä joku valtava huippuosaaminen. Niin ei se näin tuu koskaan tapahtumaan. (UTA H4)

Ja sitten tutkimus on se joka hyvin huonosti muuttuu lyhyellä aikavälillä rahaks, siis nimenomaan tämmönen kansainvälinen huippututkimus. Siitä ei pidä tehdä sitä johtopäätöstä, ettei sitä kannata tehdä koska pitkällä aikavälillä se on hirvee määrä. (HSE H1J)

Ehkä just suurin ongelma on, miten tuetaan yliopistoissa sitä pitkän tähtäimen kehitystä, jonka tulokset näkyy kymmenen tai kahdenkymmenen vuoden kuluttua. Ja miten vältetään se kvartaalitalouden kuoppa täs yliopistomaailmassa. (UTA H8J)

Yliopiston johtaminen on perinteisesti nähty vaikeana. Tämänkin tutkimuksen haastatteluissa yliopistoille tyypillinen johtaminen tai sen puute nostettiin esiin. Tähän nähtiin syynä esimerkiksi se, että ”eihän meillä oo mitään välineitä ohjata yliopistoa” (UTA H1J). Haastateltava näki tämän johtuvan sekä hallintokulttuurista että säännöistä, joiden myötä tiedekunnat olivat hyvin autonomisia ja niiden esityksiä jouduttiin odottamaan ennen päätösten tekemistä. Saman henkilön mukaan yliopisto on pohjimmaiselta luonteeltaan opetusorganisaatio eikä tutkimuksen hallinnointi, joka on työlästä ja hankalaa, siksi onnistu.

Ja sit kun sitä ei oo myöskään keskitetty, niin sit se on niin kuin amatööriprofessorien vastuulla ja pätkätyöläiset toteuttaa. Et yliopisto ei toimi niin kuin ammatimainen tutkimuslaitos, joka ottaa vastaan tutkimusrahaa, vaan se toimii niin kuin aika surkeesti. (UTA H1J)

Helsingin kauppakorkeakoulun joidenkin haastateltavien taholta esitettiin voimakasta kritiikkiä vallinnutta hallintojärjestelmää kohtaan. Heistä epäyhtenäinen hallintojärjestelmä vaati vahvistamista, selkeyttämistä ja järjeistämistä. He kaipasivat liikkeen-

johdollisempaa johtamistapaa ja aitoa johtajan roolia rehtorille. Erään haastateltavan mielestä yliopistoyhteisö on demokraattinen systeemi, jossa – koska hallitukset ja esimiehet valitaan sisältäpäin – pohja on konsensushakuinen eivätkä kovat rakenteelliset uudistukset ole mahdollisia (HSE H3J). Eräs haastateltava totesi kovin sanoin, että kaikissa yliopistoissa johtamisjärjestelmät eivät ole kunnossa vaan niissä eletään kuin pellossa: ”Mieluummin mä lähtisin siitä, et mä antasin yliopistoille taloudellisen autonomian ja ... okei, kaikki ei kestä sitä, koska niillä ei oo management-järjestelmä kunnossa ja ne elää kuin pellossa. Mutta sittenhän katottas kuka kestää.” (HSE H2)

Yliopistojen perinteinen johtajuus nimettiin myös ”kierrätettäväksi luottamustehtäväksi” (ULA H1J). Seuraava haastateltava vahvisti saman ajatuksen johtajan tehtävän kierrättämisestä, samalla tiivistäen yliopiston johtajuusongelman siihen, että yliopisto ei rakennu vahvan johtajuuden varaan eivätkä yliopistolaiset halua olla johdettavia.

Siis tää, yliopistoissahan on selkeesti johtajuusongelma. Ja sehän lähtee niinkun kaikilta tasoilta, niinkun meillä laitosjohtamisen tasolta, tiedekunnan johtamisen tasolta ja sit koko yliopiston johtamisen tasolta. Et ei voi olettaa tietenkään, et johtajuus on mitenkään kauheen pörhääkkää, jos siihen pitää ihmisiä maanitella, tai suurin piirtein se menee vuorokiertosysteemissä, et kenelle se nakki nyt niin sanotusti heilahtaa. Yliopistohan ei koskaan myöskin sisäsyntyisesti siinä on tämmönen ristiriita, et yliopistohan ei niinkun rakennu vahvan johtajuuden varaan ja yliopistolaiset ei itse asiassa kovin mielellään halua olla johdettavia. Siinä tulee tämmönen niinkun oma ristiriitansa. Et tää on haaste musta. (UTA H7)

Yliopisto näyttäytyy siis asiantuntijaorganisaationa, jolle ei ole ollut ominaista johtajuuden korostaminen tai arvostaminen. Yliopiston toimintaympäristön muutosta ajatellen eräs haastateltava näkikin tarpeelliseksi miettiä johtajuuden asemaa yliopistossa. Yliopistoissa ei välttämättä ole riittävästi johtajuusosaamista tämän päivän toimintaympäristön kovia vaatimuksia ajatellen. (ULA H3) Yhteistyön ja ulkopuolisten sidosten lisääntyessä, tulosvastuun vaatimusten myötä ja tehokkuutta, vaikuttavuutta ja yritysmäisyyttä tavoiteltaessa uusia johtamistapoja kuitenkin tarvitaan. Johtotehtävistä on saattanut tulla suurikin työtaakka joillekin henkilöille.

Johtajuus on muuttunu sikäli, että ennen vanhaanhan johtajan rooli oli, varsinkin jos ajatellaan nyt ensin tiedekuntatasoo, niin oli olla tämmönen akateeminen, meilläkin sama ihminen hoiti 16 vuotta dekaanin virkaa hyvin sivutoimisesti eikä se paljon hänen normaalielämäänsä haitannu. Ja kun peilaa sitä viivisen viiden vuoden ehkä jänteellä, niin ihan täyspäivästä työtä ja opetus ja tutkimus on siinä ehkä enemmän sivuasiasia. (ULA H7)

Haastateltavat vaikuttaisivat siis kaivanneen parempia johtamisvälineitä yliopistoon. Kritiikki ei tässä kohtaa niinkään osunut siihen, että hallintotehtävät ovat kasvaneet, vaan nimenomaan johtajuuskulttuurin puutteeseen. Uutta vuoden 2009 yliopistolakia voisi siis pitää vastauksena tähän, sillä sitä on osaltaan markkinoitu juuri helpottamaan johtamista yliopistoissa.

Yliopiston perinteinen toiminta tiivistyi haastateltavien puheessa sulkeutuneisuuteen, pitkäjänteisyyteen ja johtamisen puutteeseen. Yliopiston perinteiseen organisaatiorakenteeseen ja perusrahoituksella toimimiseen liitettiin myös jonkinlainen jäykkyys, mikä piirtyi esiin vastakkaisena uudenmuotoisten yksiköiden toiminnalle. Uudet yksiköt tekevät toiminnasta vapaampaa tai väljempää (ULA H7), ketterämpää, nopeampaa ja dynaamisempaa (UTA H7) kuin perinteisillä laitoksilla on ollut. Yliopistojen avautumista yhteiskunnan suuntaan pidettiin pelkästään hyvänä asiana, joten sulkeutuneisuus oli nähty haitallisena. Toiminnan aikajänteen osalta sen sijaan oli selvää, että pitkäjänteisyys oli säilytettävä. Yliopisto rakentui instituutiona, joka ei voi alentua kvartaalitalouden nopeasti tulosta -ajatteluun, sillä tutkimuksen tekemisen periaatteet ovat erilaiset. Sekä olemuksen että toiminnan osalta yliopisto määrittyi ainutlaatuisena instituutiona, joka kuitenkin oli aikaisempaan verrattuna lähentynyt muuta maailmaa.

Taulukko 4. Ainutlaatuisen yliopiston piirteitä

Olemus	Toiminta
Erillisuus, erilaisuus, muun yläpuolella	Perinteisesti suljettu
Akateemisen työn erikoisuus	Pitkäjänteisyys
	Johtamiskulttuurin puuttuminen

7.3 Yliopisto ei ole yritys: erityiset juurtuneet toimintatavat ja ideologia

Tässä luvussa painotus on yritysmaailman ja edellisessä luvussa esiin tuotujen yliopistomaailman toimintatapojen erilaisuudessa sekä yliopiston mahdollisuudessa yritysmaiseen toimintaan. Puhe yritysmaisten toimintatapojen sopimattomuudesta yliopistoon paljastaa ajatuksia siitä, mitä yliopistojen on perinteisesti oletettu olevan ja millaisena instituutiona sen tulisi pysyä. Usein puhutaan ”yliopiston perustasta” ilman, että selitetään, mitä sillä tarkoitetaan. Vastakkainasettelut kuitenkin paljastavat, mitä perustalla tarkoitetaan. Esimerkiksi autonomia on osa yliopistojen perustaa ja se asetetaan helposti vastakkain ulkoisen toiminnan kanssa.

Selvitys ei antanut viitteitä siitä, että ulkoisen toiminnan osuuden lisäys millään tavalla murentaisi yliopistojen perustaa tai edes johtaisi olennaisiin eettis-autonomisiin ongelmiin. Tulevaisuuden yliopistomme kykenevät onnistuessaan vähintään nykyisen tasoiseen autonomiaan. (Paasio 1998, 122)

Siitä, että yliopisto on erityinen instituutio seuraa, että jotkin asiat vain eivät kuulu yhteen yliopiston kanssa. Haastatteluissa muistutettiin esimerkiksi, että yliopisto ei uppoa nykyään käytettäviin kapeisiin tuloskriteereihin. Vahvimmin tuli esiin puhe yritysmaisten toimintatapojen sopimattomuudesta yliopistoihin sellaisenaan, mutta yritysmaisuuden tulosta esitettiin myös myönteisiä näkemyksiä. Tässä yhteydessä haastateltavat myös kritisoivat sekä yliopiston mennyttä että nykyistä toimintaa monesta eri näkökulmasta.

7.3.1 Yritysideologia ei sovitettu yliopiston laajaan ja julkiseen rooliin

Yritysmäisyys ei tuntunut sopivan yliopiston ideologiaan. Eräälle haastateltavalle esimerkiksi oli vaikea mieltää yritysmäisyyttä yhteydessä yliopistoon lainkaan. Kyseessä saattoi olla haastattelijan puutteellinen määrittely, mutta myös se, että se oli aivan uutta kyseiselle henkilölle.

Koivula: Voidaanko Lapin yliopistossa puhua jonkinlaisesta yritysmäisestä organisaatiokulttuurista, jos ajatellaan suhteessa muihin suomalaisiin yliopistoihin?

ULA H6: Toi oli varmasti vierain kysymys, mitä siellä oli, et siis mä en, must toi ei oo relevantti kysymys meillä. Siis täähän on niinku, siis mähän en tiä mitä tää niinku – –

Koivula: Entä jos ajatellaan ihan tämmöstä markkinaistumista?

ULA H6: No kun musta sekin on vähän. Se vähän riippuu, et mitä sä tarkoitat.

Koivula: No vois ajatella, että on tämmöstä kovaa yritysmäisyyttä, et ajetaan kaupallistumista ja yritysmäistymistä yliopistoihin.

ULA H6: Mä luulen, et se on täällä aika vierasta.

Haastateltava viittasi jäljempänä tosin siihen, että Lapin yliopistossa ei ole tieteenaloja, joille yritysmäinen toiminta olisi luonnollista. Taiteiden tiedekunta saattaisi olla poikkeus, mutta haastateltava epäröi, voiko sitäkään vielä sanoa yritysmäiseksi. Myös toinen Lapin yliopiston haastateltava totesi, että yliopistomaailma on oma maailmansa, jossa yritysmäinen ajattelu on vielä vierasta. Hän viittasi ”tiedekuntapuoleen”, tarkoittaen todennäköisesti, että perinteisen yliopistorakenteen ulkopuolella tilanne saattaisi jo olla toinen. Kolmaskin haastateltava myönsi, että ”aika huonosti tämmönen ymmärretään” vaikka ajattelutapa yksiköissä oli yritysmäisempään suuntaan kulkenut (ULA H1J).

Kyllä täällä yliopistomaailmassa on vielä vierasta tällanen yritysmäinen ajattelu monissa kohdin. Vaikka se on kovaa vauhtia muuttumassa ne asenteet, mut meillä on tietenkin niinkun tiedekuntapuolella on vielä semmosia näkemyksiä esimerkiksi kolmannen tehtävän osalta, että onko se ylipäänsä ollenkaan. Et pitäskö meidän keskittyä siihen kovaan perustutkimukseen ja perusopetukseen ja unohtaa koko kolmas tehtävä. Et jopa tämmösiä äärimielipiteitä on olemassa. (ULA H3)

Yritysmäisen toiminnan vieraudesta kertoo myös esimerkiksi se, että kysymys henkilöstön palkitsemisjärjestelmistä sai muutaman haastateltavan vitsailemaan asialla. Tällaiset järjestelmät eivät ole olleet osa yliopistojen toimintakulttuuria.

Meil on vuoden henkilöpalkinto, heh. Herkkukori. Tota... – No jos aatellaan niin kyl me on aktiivisesti pyritty niinkun vaikuttamaan positiivisesti henkilöstön niinkun tähän palkkaukseenkin, mut ne on ollut tähän asti hyvin rajalliset ne mahdollisuudet. (UTA H6)

Niin eihän meillä mitään oo palkitsemisjärjestelmiä todella ollu, että se on. Kahdenkymmenen vuoden palveluksesta saa hopeisen ja kolmenkymmenen vuoden palveluksesta kultaisen merkin rintaan, mutta eipä oo muita bonuksia. UPJ varmaan joskus, kymmenen vuoden päästä voi olla, pessimistinen arvio. Se voi tuda vähän väljyyttä sitte tähän hommaan. (UTA H9J)

Akateemisuus, humboldtilainen sivistysyliopisto ja yliopistomaisuus asetettiin vastakkain markkinaorientoituneisuuden tai yritysmäisyyden kanssa. Kysyttäessä yliopistossa työskentelevien todennäköistä suhtautumista, jos yritysmäistä kulttuuria alettaisiin ajaa yliopistoon, eräs haastateltava oli sitä mieltä, että se ei oikein sovi yliopistoon ja ”akateemiseen kuvioon” (UTA H9J). Seuraavassa otteessa haastateltava puolestaan kuvaa, kuinka Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskus ei ole samalla tavalla markkinaorientoitunut kuin muut täydennyskoulutuskeskukset, vaan sitä kuvaa pikemminkin akateemisuus.

Mutta kyl mä silti näkisin, että, kun täällä on juur joku kysymys siitä, että millä tavalla on esimerkiksi markkinaorientoitu, niin ei TYT oo ollenkaan niinkun monet muut täykkärit, enkä näe myöskään että yliopisto on sillä tavalla että. Jonkun Kauppakorkeekoulun perustaminenkin tänne, jossa oli Kauppakamarin ulkoiset paineet pirunmoiset niin siinä oli sitä vastustusta, taikka ei vastustusta, vaan et ei nyt lähdetä. Et siin on semmonen tietyllä tavalla semmonen akateemisuus, mutta dynaamisuus tässä. (UTA H2)

Hastatteluissa luotiin puhetta, jossa kaupallisuus koetaan vääränä suuntana, ei-yliopistollisena toimintana. Kaupallistaminen ja yhtiöittäminen eivät ole tätä päivää, eikä tarvitsekaan olla, ei välttämättä tulevaisuuttakaan, sillä se ei kuulu yliopistojen toimintaan. Yritysmäisyys ei sovi humboldtilaiseen sivistysyliopistoon, mutta kuitenkin ”tiettyjä toimintoja”, joilla on kaupallista merkitystä, voisi yritysmäistä.

Mutta sitte jos ajatellaan sitä, että minkälaista halukkuutta, intoa olisi lähteä kaupallistamiseen, tällaseen, et lähteä yhtiöittämään erilaisia toimintoja esimerkiksi, niin ei se ehkä ole ihan vielä tätä päivää. Enkä mä tiedä tarviikokaan sen olla tätä päivää, tai vielä tulevaakaan. – Ja minusta tuntuu, että täällä ei ole vielä sellasta..., ei halua, mutta ei myöskään ehkä semmosta, se koetaan ehkä vähän jollakin tavalla semmosena vääränä suuntana. Et se ei ole yliopistomaista toimintaa. (ULA H4J)

Mut et siitä vähästä mikä ihmisillä on, niin ne haluu pitää kiinni ja mä luulen, et se kohtais aika kovaa vastarintaa muutta näitä yritykseks. Enkä mä välttämättä tämmösen humboldtilaisen sivistysyliopiston näkökulmasta näe siinä mitään niinkun. Mutta ehkä tiettyjä toimintoja vois hyvinkin yrittää. Semmosia, joil on vähänkin taloudellista, kaupallista merkitys, niin yrittää yritysmäistä. (ULA H7)

Sellainenkin ei aivan yliopiston perinteisimpään ytimeen kuuluva laitos, joka toimii osaltaan linkkinä tiedon hyödyntämisessä yliopiston ja ympäristön välillä, tekee ensisijaisesti sen, mikä on heidän ydinosaamistaan, eli tuottaa innovaatioita, osaajia ja osaamista. Muut huolehtivat sitten hyödyntämisestä.

Mut tota, kyl me niinkun, kyllä meidän niinkun se meidän osaamisemme ja meidän mahdollis- todellinen mahdollisuutemme tuottaa niitä innovaatioita, tuottaa osaajia, tuottaa sitä ekspertiisiä ja tämmösiä core- niinkun semmosia tutkimusrakenteita, joita niinkun muut pystyvät sitten hyödyntämään. – – Et sanotaan, et se on osa, tärkeä osa tätä meidän toimintaa, mut se ei oo meidän päämissiomme ei oo toimia minään tuotekehityslaitoksena. (UTA H6)

Yritysmäisyyden ei koettu sopivan yliopiston ideologiaan, koska sillä ajateltiin olevan enemmän annettavaa kuin vain vastata maksukykyisten ihmisten ja yritysten tarpeisiin. Yliopiston erottaa yrittäjistä tieteellisyys ja sen vaatimat toimintatavat, mikä voi aiheuttaa ristiriitoja yritysten pyrkiessä lähinnä maksimoimaan voittonsa. Yliopistojen ensimmäinen intressi ei ole tuottaa bisnesetua, vaan sen tehtävä on saada aikaan pitkäjänteistä osaamisen ja tietämyksen kehittymistä, joka voi jalostua erilaisiksi asioiksi yhteiskunnassa ja maailmassa (UTA H7).

Joo, kyllä siinä noin niin, niinkun oli tää opetusministeriön kansliapäälliköitten ja muitten hokema, että hallintomallista tarjontamallin kautta kysyntämalliin. Niin kyllä se siihen vie, että ei tehdä muuta kuin missä on maksukykyistä kysyntää. Tätä vastaan me ollaan tapeltu. Koska mulla on itsellä näkemys siitä, että yliopistossa on näkemystä tulevaisuuteen ja se pystyy tuottamaan koulutusta esimerkiksi sellasiin tarpeisiin, jotka ei oo vielä muodostunu markkinoilla kysynnäks. (UTA H2)

Siis, kyllä aivan varmasti niitäkin on ja aina joskus niihin törmätäänkin, mutta ei se onneksi, se ei oo kuitenkaan mikään semmonen hallitseva piirre. Mutta totta kai se on ihan selvä, että kun puhutaan esimerkiksi yrittäjien kanssa, niin siellä on kuitenkin aina se voitontavottelu, sehän on ihan selvää! Ja meillä taas lähtökohdana täytyy olla semmonen tieteellisyys ja sellanen, että ei me nyt niitä tuloksia voida pimittää tai mitään tällasia. Eli kyllähän näihin aina törmätään joskus, mutta kyllä niistä kaikista on aina keskustelun kautta selvitty. (ULA H4J)

Yliopisto nostettiin siis kaupallisen toiminnan yläpuolelle toteamalla, että sillä on enemmänkin annettavaa kuin tuottaa rahasta ratkaisuja eri toimijoille. Eräs haastateltava oli huolissaan siitä, että yliopistossakin on alettu tehdä ”konsulttityötä” ja työtä, joka ei enää ole akateemista tutkimusta eikä koulutusta. Oikea kysymys olisi hänen mielestään, onko sellaista tutkimusta järkeä tehdä yliopiston puolella kun ne voisivat keskittyä omaperäiseen yliopistolliseen työhönsä. (HSE H7) Toinen, yliopiston toimintatapoihin hyvin kriittisesti suhtautuva haastateltava, oli myös vahvasti sitä mieltä, että yliopiston ytimeen yritysmäisyyttä ei pitäisi päästää, koska yritysmäisyys toimii aivan eri periaatteiden alla kuin yliopisto.

Eli tällä tavalla toimintatavoissa täytyy ottaa mikä on tehokas tapa johtaa ja organisoida ja resurssoida, niin voi ottaa yrityksistä, mutta yritysmäisyyttä muuten en kyllä. Siis yliopistolaitos ytimeltään on niin upea ihmiskunnan tuote, että jostain semmosta mikä siinä on aivan ytimessä, niin sinne mä en päästäis tätä. Eli se on kuitenkin, se perustuu yksilöön tai ihmisyyteen ja ihmisen tiedonluomiseen ja oppimiseen. Sehä on ihan eri, kun yrityshän joutuu, se on ihan toisen dynamiikan alla. Yritys ei ole inhimillisen kasvun yhteisö, vaan se on taloudellinen yhteisö, jossa ihminen on enemmän tai vähemmän väline ja resurssi ja heitetään ulos heti kun. (HSE H2)

Samalla yliopiston yhteiskunnallinen rooli nähtiin laajana sekä ehdottomasti julkisena ja julkista hyvää tuottavana. Tämä oli toinen perustelu sille, että yliopisto ei voi olla yrityksille voittoa tuottava eikä se voi pitää tietoa omana omaisuutenaan. Yliopisto ja yritys eivät voi tehdä tutkimusta samalla tavalla, koska toisin kuin yritys, joka palvelee asiakkaita, yliopisto tuottaa julkista tietoa kaikille eikä sen tehtävä voi rajoittua vain siihen, mistä markkinoilla maksetaan. Sivistysyliopisto on yleishyödyllinen ja kaikkia laajasti hyödyttävä ja siinä on suuri periaatteellinen ero markkinatoimijuuteen. Samasta syystä eräs haastateltava näki, että ulkopuolista rahoitusta ja rahoituksesta kilpailua ei pitäisi lisätä, vaan yliopistojen yleinen perustoiminta tulisi turvata julkisin varoin (ULA H1J).

Mutta se, että pitäskö meidän sitten toimia yritysmäisesti, niin ei mun mielestä. Kyllä meidän pitää toimia niin kun tiedeyliopisto toimii ja sen periaatteiden mukaan. Yksinkertaisesti sen takia, että tutkimustulokset on julkisia. Ei yritysten päätökset oo, ne on yksityisiä, ne tehdään hyvin sen omistajatahon intressien mukaisesti. Mutta yhteiskunnan tehtävä on tuottaa tietoa ja tieto on julkisesti kaikkien saatavilla. (HSE H5)

Joskus ruhtinaat anto rahat, joskus kirkko anto, ja joskus joku muu taho anto rahat, valtio tuli sitte ja sivistysyliopiston idean toteuttamisen kautta tuli valtiolle tällanen yleishyödyllinen ja yhteishyödyllinen tehtävä. Nyt luullaan, että vapaat markkinat antaa tämän! Jos ne antasivatkin, ilman oman voiton pyyntiä, niin ok! – – Täs on erittäin suuri periaatteellinen ja käytännöllinen ero, että onko tämä yliopistolaitos tämmönen tuota markkinatoimija, vai onko se tämmönen yhteisöllinen, yleishyödyllinen systeemi. Josta koko yhteiskunta hyötyy ja sitä kautta se edistää tällasta yhteiskunnallista kehitystä. Vai rajoittuuko se vain ansaitsemaan itselleen rahaa markkinoilta ja siltä pohjalta sitte tekemään vain sellasia asioita, jollasia markkinat kysyvät ja joista markkinat maksaa. (ULA H2J)

Rahan perässä juokseminen ei ole yliopistojen tehtävä, jos ei mietitä minkä takia ja mihin tarkoitukseen rahaa haetaan. Siinä mielessä yliopistojen ei pidä toimia yritysmäisesti. Seuraavassa otteessa näkyy jälleen yritysmäisyyden määritelmän vaikeus suhteessa yliopistoihin. Mikäli sillä tarkoitetaan kustannuskuria, vaikuttavuuden ja tulosten aikaansaamista tai ulkopuolisen rahoituksen hankkimista, yritysmäisyys on hyväksyttävää, mutta rahan tekeminen ei yliopistoinstituutiossa voi olla tavoite. Silloin yliopisto olisi menettänyt merkityksensä yhteiskunnassa (HSE H5).

Jos yritysmäisyydellä tarkotetaan esimerkiksi sitä, et pyritään harrastamaan kustannuskuria, ohjaamaan toimintaa relevanttien asioiden suuntaan, siis akateemisen maailman sisälläkin voi tehdä joko asioita joilla on käytännön merkitystä tai ei oo. Esimerkiksi nää asiat, silloin se ei mun mielestä oo mikään negatiivinen asia. Mut jos sillä tarkotetaan jotain muuta, niin kun mä ymmärrän, et sillä ajatellaan esimerkiksi sitä, et juostaan vaan kaiken rahan perässä mikä on, ilman et mietitään minkä takia sitä tehdään, sit se on negatiivinen asia. Mut tohon kysymykseen ei oo yksiselitteistä vastausta (HSE H7)

Yliopistoon liitettiin tässä keskustelussa akateemisuus ja yliopistomaisuus, joiden kanssa yritysmäisyys on vahvasti ristiriidassa. Haastatteluista muodostui myös kuva, että yliopisto ei olisi vakavasti otettava yrityksenä. Yliopiston pitää keskittyä siihen, mitä se osaa, koska sillä on enemmän annettavaa yhteiskunnalle ja ihmiskunnalle kuin vain tuottaa nopeita ratkaisuja hetkellisiin ongelmiin. Tämän näkemyksen voi ajatella nostavan yliopiston jälleen, ellei kaiken muun yläpuolelle, niin ainakin yritysmäisen toiminnan yläpuolelle.

Yritykset, Nokiakin on vaan 140 vuotta vanha, Helsingin yliopisto on paljon vanhempi. Että kyllä se, et yliopistot on näin vanhoja, ja niille silti on kysyntää, hyvä maine, niin täytyy perustuu siihen, että niillä joku niin kun mielekäs yhteiskunnallinen tehtävä, joka ei oo sidottu siihen, miten asiat on just tällä hetkellä Suomessa. (HSE H5)

7.3.2 Yritysmailman käytänteistä poikkeavat toimintatavat ja rakenteet

Ideologian ohella toinen ristiriitanäkökulma liittyi siihen, että yliopiston rakenteet ja toimintatavat poikkeavat yritysmailman käytännöistä. Ensinnäkin nähtiin, että yliopiston perinteiset rakenteet, hallinto ja säännökset eivät anna myöden muuttaa toimintatapoja. Yliopistojen haastattelujen aikaisessa (2005) organisationaalisessa ympäristössä yritysmäinen toiminta ei onnistunut. Yliopistotalous ei esimerkiksi mahdollistanut starttirahan irrottamista uusien avauksien tekemiseen ja riskinottoon, mikä olisi yritysmäiselle toiminnalle ominaista. Eräs haastateltava pohti, että ulkopuolisen rahoituksen kasvanut määrä tuki ajatusta yritysmäisemmästä toiminnasta yliopistoissa, ja se vaatisi yritysmäisempää toimintaa, mutta muut rakenteet hankasivat sitä vastaan. Hänen mukaansa jäykkä ja tieteellinen hallintomalli ei sopinut lainkaan yhteen tulohjousajattelun kanssa. Vaikka yritysmäiseen suuntaan haluttaisiin mennä, vanha yliopistollinen hallintokulttuuri ja -rakenne eivät sovellu siihen.

Näin ollen se [yliopiston tukisäätiö] on hyvin joustava toimimaan ja se on melkein sama kuin yliopisto, mutta se on kuitenkin muodollisesti yksityinen toimija ja se voi toisin sanoen lähteä mukaan tällaseen yritystoimintaan ihan eri tavalla kuin tää perinteinen vanha yliopisto, jossa on hyvin vaikeat muodot päästä mukaan tämän tyyppiseen toimintaan, niin kuin tiedätte. (UTA H3J)

Ja tota sit, sitte kun ne riskit rupee kasvamaan, yleensähan yritysmäiseen toimintaan liittyy riskinotto, et siinä voidaan käyttää varoja jonkun tulevan tulon hankkimiseksi niin tota ei semmoseen oo tän tyyppisessä järjestelmässä kauheesti

mahdollisuuksia. Kyllä yliopistotalous elää usein vähän niinku sillä ajatuksella että rahat pitäis jo olla ennenkuin aletaan mitään tekemään. Se on vähän vaikee tietysti uusien avauksien kannalta. Ei nyt kokonaan näin tietenkään oo, mutta aika helposti se ajautuu tämmöseen tilanteeseen, että minkään uuden avauksen tekeminen oikein mahdollista kun ei pystytä irrottamaan semmosta starttirahaa. (UTA H4)

Mä näen tän, jos ihan johtajan näkökulmasta kattoo, niin tää on semmonen, et joka päivä yrittää kerätä seuraavan päivän rahat -tyyppistä touhua, eli ihan täyspäivästä. Ja mun mielestä tää nykyinen hyvin jäykkä tieteellinen, akateeminen hallintomalli ei vaan sovellu enää tähän nykyseen tulosohjaus- ja tulosyksikköajatteluun. – – Mut mun mielestä tässä on suuri ongelma se, että nää järjestelmät ei kohtaa toisiaan. On tämmönen yritysmäinen, johon halutaan ja sit on tää vanha yliopistollinen hallintokulttuuri ja hallintorakenne, jotka ei sovellu toisiinsa, ei oikeestaan millään tavalla. (ULA H7)

Kauppakorkeakoulussa kritisoitiin kovalla kädellä yliopistojen asemaa valtion laitoksena: ”Et ne ovat täysin täysin alisteisia valtion tilivirastoja joita kohdellaan muiden tilivirastojen siinä niin kuin jonon jatkona. Niin tää on selvä rakenteellinen heikkous, joka aktiivisesti heikentää meidän kilpailukykyä täs kansainvälises yliopistojen joukossa.” (HSE H3J). Valtio-organisaation alaisuudessa toimimisen todettiin myös olevan sekavaa, valta ja vastuu olivat eri paikoissa, jolloin yritysmäinen toiminta nähtiin mahdotomana:

Et jos vallankäyttö on jossakin ja sieltä voi milloin tahansa tulla ja minkälaisia sääntöjä tahansa ja sä joudut ottaan vastuun, niin se on aika mahdoton ympäristö toimia, ihan siis niin kuin oikeesti yritysmäisesti. Leikkiähän voi ja simuloida kaikkia pikku juttuja, mut et ei se niin kuin ratkee ennen kuin annetaan yliopistoille valta tehdä asioita niin kuin sillä tavalla, kuin ne näkee hyväks ja sit täydellinen vastuu siit omasta. (HSE H1J)

Haastateltavien puheessa oli myös viittauksia perinteisiin laitoksiin ja perinteiseen yliopistoon, joihin yhdistettiin tietynlainen pysähtyneisyys. ”Perinteisessä vanhassa yliopistossa” on vaikea päästä mukaan yritysmäiseen toimintaan (UTA H3J) eikä ”perinteisillä alueilla” ole nähty ”näitä mahdollisuuksia” (yritysmäiseen toimintaan) niin selvästi vielä (UTA H8J). Toisaalta joillakin ”laitoksillakin on semmosia, jotka haluis toimia vähän enemmän yritysmäisesti, mutta sit on tietysti näitä, jotka arvostaa sitä akateemista toimintatapaa. Et saa opettaa ja tehdä tutkimusta, eikä tartte hankkii sitä rahoitusta ulkopuolelta.” (HSE H6J) Näissä puheenvuoroissa perinteinen toiminta ja rakenteet näyttävät negatiivisina.

Useampikin haastateltava totesi, että jos yliopistossa on yritysmäisyyttä, se tapahtuu mitä todennäköisimmin erillään ”puhtaasta” tai ”perinteisestä” laitosrakenteesta: ”Ne on sit enemmän tämmösiä Design Park -tyyppisiä erillisiä juttuja, mut et jos ajatellaan ihan puhtaasti tiedekunta, laitosrakennetta, niin en mä nää siinä oikein mitään yritysmäisyyttä” (ULA H7). Perinteiset yliopistorakenteet ja toisaalta palvelututkimusta

harjoittavat laitokset ja monitieteiset yksiköt asetettiin siis toistensa vastakohtiksi. Perinteisissä rakenteissa yritysmäinen kulttuuri ei ole päässyt leviämään.

Mutta ne ei oo niinkun, täytyy tehdä ero, tääkän ei oo oma laitoksensa, vaan se on tietyn organisaation kylkeen niinkun palvelututkimusta harjottava laitos. Joku Eduta-instituutti, niin kasvatustieteiden tiedekunnassa lähinnä, niin taas sitte järjestää koulutuspalveluja kaikkee tämmöstä. Mut sekun on taas sitte oma organisaationsa. Et en mä nää, että puhtaasti laitoksilla olis erityisesti tämmöset kulttuurit. (UTA H9J)

Ja kyl mää niinkun tän tuntemuksen pohjalta niin rohkensisin sanoa, että nää tavallaan nää perinteiset laitokset siellä hyvin vähän on tämmösiä yrittäjämäisen toiminnan juttuja olemassa. Enempikin ne on mitä tapahtuu, niin ne ovat jotenkin tämmösiä tuota poikkitieteellisiä yksiköitä, monitieteisiä yksiköitä, ne ovat jopa yksiköitä, joissa tehdään, jotka on perustettu jotakin uutta tehtävää suorittamaan. Mutta että se yrittäjämäisen toiminnan kulttuuri niin kyl se hyvin niinkun hitaasti on levinnyt tai leviämässä näihin perinteisiin yliopistorakenteisiin. (UTA H5)

Siis tämmöset, joilla on suurta kysyntää näillä palveluilla tai sillä osaamisella. Niin ne on pystynyt hyvin sitte liittoutumaan ja hakemaan yhteistyömuotoja. Sitte on hyvin perinteisiä laitoksia, joissa ei oo tota tän tyypistä ajattelua [*yritysmäisen kulttuurin ajattelua*] esiintynyt. Jotka on nähneet sen, perinteisen opetustehtävän tärkeemmäksi. (UTA H8J)

Puhuttaessa yliopistojen ja yritysten yhteistyöstä ja toisaalta yliopistojen mahdollisuudesta yritysmäiseen toimintaan, tuli esiin yritysten ja yliopistojen aikajänteen erillaisuus. Yritysten ihmisten nähtiin olevan niin kiireisiä, etteivät he ehdi paneutua akateemisiin kysymyksiin ja lisäksi rahoitus on lyhytjänteistä (HSE H4). Yksi haastateltavista kiinnitti huomiota myös siihen, että yliopiston tavoitteet ja ihanteet eivät aina kohtaa opetusministeriönkään tavoitteiden kanssa, sillä yliopistolla on halu pitkäjänteiseen suunnitteluun ja oman tavoitetilansa määrittelyyn ilman että sitä mietittäisiin vuosittain (UTA H7). Eräs haastateltava ei kokenut yliopistojen olleen kovin menestyksellisiä hyödyntämään tutkimustuloksia, mutta muistutti samaan hengenvetoon, että yliopistossa toiminta on hyvin pitkäjänteistä ja aikajänne on aivan eri kuin yritysmaailmassa.

Oikeestaan mun mielestä kyllä Suomessa kaikkienensakaan niin ei sillä polulla olla mitenkään erityisen menestyksellisiä oltu tänä päivänä katsottuna. Mut siin tälläkin alalla täytyy sit muistaa se, että oikeestaan kvartaali täällä ei oo neljännesvuosi vaan se on neljännesvuosisata. (UTA H6)

Haastatteluissa esiintyi myös puhetta siitä, että yliopistot ja muut toimijat eivät välttämättä aina ole samalla aaltopituudella vaikka mitään ylitsepääsemättömiä ristiriitoja ei esiintyisikään. Yliopistossa toimintasykli on paljon pidempi ja tutkimuksen tulok-

sia ei voida tiivistää monen sadan sivun pituisista väitöskirjoista yhdelle paperille suoraan hyödynnettäväksi konkreettiseksi tiedoksi.

No siis totta kai, ei ehkä yhteen sovittamattomia, mut on selvää, että yrityselämän sykli on lyhyt ja kiihkeä, tulokset pitäisi olla huomenna ja tota välittömästi hyödynnettävissä kaupallisesti heidän liiketoiminnassaan. Yliopistossa se sykli on pitkä ja meidän ensimmäinen intressi ei oo suinkaan tuottaa bisnesetua jollekin vaan saada pitkäjänteisempää osaamisen ja tietämyksen kehittymistä aikaan, joka sitten jalostuu aikanaan eri asioiksi tässä yhteiskunnassa ja maailmassa. Sitäkin on opittu ymmärtämään ja se on jo paljon kun ymmärretään se lähtökohdasta. (UTA H7)

Yhtenä yliopistomaailman piirteenä, joka vaikuttaa yliopistojen mahdollisuuksiin toimia yritysmäisesti, pidettiin akateemisen vapauden perinnettä. Osa haastateltavista näki sen aiheuttavan ongelmia hallinnolle ja luovan jopa anarkistisen luonteen työnteolle. Sen takia akateeminen kulttuuri ja akateemisen tekemisen traditio estää saamasta ihmisiä toimimaan niin kuin yritys toimisi.

Kun kaikissa tahtoo olla aika helposti nostettavissa esiin myöskin niin kuin semmonen ei-yhteistyöhakuinen ulottuvuus, mikä tulee sieltä ennen kaikkea yliopiston historiasta, et niin kun ei oo ollut ainoastaan tutkimuksen ja opetuksen vapaus, vaan työnteon vapaus. Ja se on katastrofi jokaiselle organisaatiolle, et työntekijöillä on työnteon vapaus. Tarkoittaa sitä, et millon, miten, missä he haluavat osallistua siihen työhön, mistä heille palkka maksetaan. No joo, että tää johtamisjärjestelmä on ihan alkutekijöissään. (UTA H1J)

Täs on tapahtunut selvä muutos ja mä sanoisin että tämä niin kuin henkisesti pitkään vallalla ollut tällainen hyvinkin anarkistinen ja yksilökohtainen vapaan tutkimuksen traditio, niin nyt tähän on tulossa kyllä selvä semmonen niin kuin ohjelmallisempi ote ja muutos. (HSE H3J)

Mä olen monasti sanonu opiskelijoille, et akateeminen vapaus on onnistuttu tarvelemään tästä yhteiskunnasta, mikä mun näkemyksen mukaan pitää paikkansa, mut että se viimeinen linnake mikä on ihmisillä täällä, on se oman tutkimuksen vapauden kunnioittaminen ja sen ajan löytäminen jostain sille tutkimukselle. Toki se on ehkä nykyään hirveen vaikeeta, ehkä siitä puhutaan kans kun puhutaan taloudesta, mut että, kun koko ajan työllistetään lisää ja lisää ja resurssit ei seuraa perässä. Mut et siitä vähästä mikä ihmisillä on, niin ne haluaa pitää kiinni ja mä luulen, et se kohtais aika kovaa vastarintaa muuttaa näitä yritykseks. (ULA H7)

Akateeminen vapaus nähtiin myös liikaa ihannoituna. Tällä viitattiin kuvitelmaan, jossa tutkijan tai opettajan ei tarvitse olla kenellekään tilivelvollinen tekemisistään. Seuraavassa otteessa puhuvan haastateltavan mukaan yliopiston pitää kuitenkin luonnollisesti olla vastuussa rahoittajilleen ja tutkimuksesta on jollakin kriteerillä oltava hyötyä.

Ja sen lisäksi ehkä vielä jollain tavalla semmonen tota... niin, ehkä sitä voi kutsua sitte akateemiseksi perinteeksi. Ajatellaan, et ikään kuin jokainen yliopiston tutki- ja on niinkun, asuu... jonkinlaisessa irrallisessa kosmoksessa ja jolla pitäis olla täys vapaus tehdä tai olla tekemättä sitä mitä hän haluaa. Sitä kauniisti voi kutsua sitten niinku akateemiseksi vapaudeksi. (UTA H6)

Akateemisen vapauden ja yleisemmän akateemisen kulttuurin perinteen uskottiin suoraan estävän muutosta yliopistossa, sillä tällaisen kulttuurin seurauksena uudentyyppisten haasteiden edessä esiintyy muutosvastarintaa ja vaikeutta sopeutua muutokseen (HSE H3J). Eräs haastateltava sanoi ulkopuolisen rahoituksen lisääntymisen tuoneen suuren kulttuurimuutoksen yliopistoon, kun rahoittajilla on tietyt aikataulut, joiden mukaan on toimittava. Hänen mukaansa tutkijan voi olla vaikeakin mieltää, että hanke on saatettava päätökseen tietyssä ajassa. Tämä kuvaa haastateltavan näkemystä yliopiston perinteisestä toiminnasta, jossa tutkimusta tehtiin niin kauan, että se tuli valmiiksi. (HSE H6J) Rakenteiden ja toimintatapojenkin osalta yliopisto asemoitiin siis selvästi vastakkaiseksi yritysmaailman kanssa. Toimintatapojen kohdalla yliopistosta puhuttiin kuitenkin kriittisemmin kuin ideologian kohdalla. Kun edellisessä alaluvussa painotus oli siinä, että yritysmaisyys ei sovi yliopiston rooliin ja ideologiaan, tässä varsinkin yliopiston rakenteet ja akateeminen vapaus nähtiin esteinä yritysmaisyelle toiminnalle. Uudella yliopistolailla on pyritty ratkaisemaan haastateltavien mainitsemia ongelmia, joten lain perustelemisen yliopistoista esitetyillä toiveilla näyttäisi näiden puheenvuorojen perusteella oikeutetulta.

7.3.3 Myös puoltoääniä yritysmaisyydelle

Edellinen alaluku antoi jo viitteitä siitä, että yritysmaista toimintaa ei pidetä yliopistoissakaan pelkästään huonona asiana, koska yritysmaisyuden esteitä kritisoitiin. ”Yritysmaisyudella” voidaan kuitenkin viitata erityyppisiin toimintoihin. Erään haastateltavan sanoja mukaillen yritysmaisyys voitaisiin jakaa ”pehmeään yritysmaisyudteen” ja ”kovaan yritysmaisyudteen”. Kova yritysmaisyys olisi puhtaasti kaupallistamista ja markkinatoimintaa, pehmeän yritysmaisyuden sisältäessä esimerkiksi tulostavuuksiin. Pehmeää ”yritysmaisyudetta” kannattivat esimerkiksi haastateltavat, joiden mielestä yliopistot eivät voi olla erillisiä saarekkeitä, vaan yliopistollista työtä tehdessään niiden pitäisi samalla hyödyttää yhteiskuntaa omalla tavallaan (HSE H7). Tällöin kuitenkin yliopiston haaste on tasapainotella kovatasoisen tieteellisen tutkimuksen ja sovellettavuuden välillä. Hyvän tutkimuksen pitäisi olla sovellettavissa ja tarjota jotakin yritysmaailmalle, mutta yritysten palvelijaksi ei voida jäädä. Kauppakorkeakoulussa suhtautuminen tiedon hyödynnettävyyteen ja yritysmaisyudteen oli positiivisempaa kuin muissa yliopistoissa, mutta sielläkin mietittiin, kuinka pitkälle yritysmaisyudessä voi mennä. Erään haastateltavan oletus oli, että yleinen asenne yritysmaisyudetta kohtaan on kohtuullisen hyvä, mutta ”kaupallistamisen ääri-ilmiöiden” kohdalla todennäköisesti alkaisi nousta vastarintaa. (HSE H1J) Yritysmaisyistä toimintatavoista varsinkin jonkinlaista tulostavuuksiin pidettiin hyvänä asiana, sillä se ylläpitäisi kustannuskuria ja asioiden ohjaamista relevanttiin suuntaan (HSE H7). Yliopistollakaan ei voi olla vapautta tehdä mitä tahansa olematta vastuussa yhteiskunnalle ja rahoittajille.

Totta kai ne kaikki toimii sitten yksittäisen yksikön tasolla, että pakkohan täs on tulosvastuuta korostaa nyky maailmassa. -- Ja se on johtanut siihen, et me yrittään katsoo sitä prosessia, että missä ne ongelmat on. Ja täs suhteet kyl on paljon tehty asioiden eteen. Ennen oli niin, et opiskelijat tuli sisään ja valmistu kun valmistu, ei kukaan kantanu suurta huolta heistä, mutta täs suhteessa tää on lisääntyny, parantunu paljon ja me tiedetään mistä ne meidän rahat tulee ja mihin ne menee. (HSE H5)

Monet yksittäiset kommentit puhuivat yrittäjähenkisen ja maksullisen toiminnan puolesta johonkin rajaan saakka. Se, että haastateltavat pitivät yliopistokeskuksen aktiivista yrittäjähenkistä toimintaa (UTA H4) ja lain suomaa mahdollisuutta yliopistojen yksiköitten yhtiöittämiseen (UTA H2) positiivisena, toivoivat autonomian lisäämistä liikelaitostyyppisten piirteiden lisäämiseksi (UTA H4), pitivät markkinaperustaista toimintaa oikeana toimintapana täydennyskoulutuskeskuksissa (ULA H3), ajattelivat, että yliopistojen pitäisi pystyä koulutusvientiin (HSE H3J) tai moittivat laitosten toimintaa siitä, että markkinaistumismahdollisuuksia ei oltu mietitty tarpeeksi (UTA H5) kertoi yritysmäisyyden kannatuksesta. Eräs haastateltava oli hyvillään siitä, että yliopiston yksiköt olivat ottaneet markkinatalouden haasteet vastaan ja lähteneet hyvin markkinaisempaan toimintaan mukaan. Hänen puheessaan ei ollut minkäänlaista kritiikkiä markkinaisempaa toimintaa kohtaan. Myös kilpailun lisääntymistä hän piti positiivisena. Haastateltava puhui sujuvasti yliopiston tehosta, markkinaisemman toiminnan mahdollisuuksista, kilpailusta laadun mittarina varsinkin tutkimuksen alueella ja siitä, että kilpailu pitää yllä sisäistä tehokkuutta ja laadun kilpailukykyä.

Lähdettiin siitä, että tää yliopistolaitos, Suomi muuttuu tämmöiseksi, hitaasti, mutta varmasti, markkinataloudeksi, mitä me ei varmaankaan oltu vielä 80-luvun lopulla. Kyllähän Suomi aikamoinen säännöstelytalous oli. Ja ajateltiin ihan selkeästi, et se kehitys ulottuu yliopistolaitokseen myöskin. Ja kyllä nää meidän yksiköt on ottaneet selvästi tän haasteen vastaan. Lähteneet siihen toimintaan tuossa hengessä mukaan ja hankkimaan rahoitusta ja sitoutuman siihen, että se heidän tuloksensa, jota täällä tehdään, se edesauttaa sitten koko yliopiston tuloista ja me ollaan ikään kuin kilpailukykyisiä tässä perusvoimavarojenkin jaossa suomalaisilla markkinoilla. -- Kaiken kaikkiaan se, että on kilpailuasetelma syntynyt, niin se on mun näkökulmasta ja Tampereen Yliopiston näkökulmasta ollut hyvin positiivinen asia. Me ollaan hyvin positiivisesti otettu vastaan se mahdollisuus, että toimitaan ikään kuin markkinallisemmin ehdoin. (UTA H3J)

Osa myönteisemmin yritysmäisyyteen suhtautuneista haastateltavista näki kuitenkin yritysmäisyyden toteuttamisen yliopistoissa vain puuhasteluna. Yritysmäisyyttä yrittään, mutta koska siitä puuttuu koordinointi, se on vain jotakin sinne päin. Yliopistoa ei välttämättä pidetä hyvänä kaupallistajana ja tuotekehittäjänä ja siksi esimerkiksi patentit on annettu sopimuksilla ulkopuolisille yliopistolta syntyvien yritysten piiriin (UTA H3J).

Että juuri siinä ulospäin menossa, niin siinä reagoidaan vähän kaikkeen ja suostutaan kaikkeen ja se on tällasta, eikä niin mietitä mikä on todella meidän edun

mukasta. Ja juuri tässä tilanteessa mihin on jouduttu, niin ulkopuoliset tahot kilpailuttaa näitä laitoksia, jotka tarjoo palveluksiaan kun siitä puuttuu tää koordinointi. Että vaikka tää yritysmäisyys on menny, niin se on sellasta lepsua yritysmäisyyttä, eikä oikeeta. (UTA H2)

Sitte kokonaan oma lukunsa on tää pusaaminen näitten tilaustutkimusten kanssa, mut se on vielä enemmän semmosta ad hoc -hommaa ja, tai, no, joo. (UTA H9J)

Mä jonkin verran vierastan sitä, että me puhutaan tämmösestä yrittäjämäisestä työskentelytavasta julkishallinnon organisaatioissa, siis sitähan se on, se on kuitenkin eri asia. Yrittäjäperheen kasvattina kun tietää mitä on yrittäjyys, niin ei täällä meillä kannata yrittäjyydestä vielä, eikä oo tarpeenkaan puhua. (ULA H3)

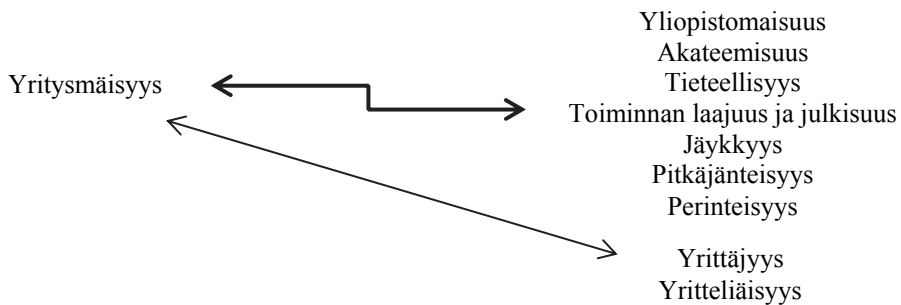
Osa haastateltavista toi esiin, että yliopiston perinteisessä toiminnassa itsessään on tiettyä yritysmäisyyttä, jota pitäisi edelleen kehittää. Yliopistossa on esimerkiksi ”sisäistä yrittäjyyttä, sisäisen yrittäjyyden henkeä” (ULA H4J). Juuri tällaisten kommenttien yhteydessä voidaan puhua ”pehmeästä yritysmäisyydestä”. Eräs haastateltava halusi antaa yliopistoista puhuttaessa yritysmäisyydelle aivan toisen merkityksen, koska yliopisto ei ole yritys. Hän puhui mieluummin yritteliäisyydestä, joka tarkoittaisi esimerkiksi yhteistyöhakuisuutta ja valmiutta toimia uudenlaisissa rakenteissa. Toisen haastateltavan mielestä yliopistolla ihmiset ovat aktiivisia ja yrittäjyyttä täynnään, koska ydintehtävissä on jokaisesta itse kiinni millaisiin tuloksiin pyrkii, ja tämä on kuulunut aina yliopistojen perusluonteeseen.

Joo, kun mä aattelin kuitenkin niinkun se yliopisto on yliopisto, eikä yritys, siis firma. Niin sillon se tuo, niinkun se, miten yliopisto toimii niinkun tässä kontekstissa, miten se toimii sidosryhmiensä suhteen, miten se elää täs ympäristössä. Se on sitä yliopiston yritteliäisyyttä. Et se yrittää löytää... Se on hyvin pitkälle niin kuin tommonen yhteistyöhakuisuus ja valmius toimii erilaisissa rakenteissa kun aikasemmin. Et ehkä se on, jos multa kysyttäs miten mä sen määrittelin. (UTA H8J)

Ei kyllä mä, tämä pitää nyt ymmärtää sillä tavalla, että mä nään nyt sen, että aktiiviset, luovat ihmiset ovat tätä sisäistä yrittäjyyttä niinkun täynnään. Että eihän siitä ole kysymys, eli jokainen joka pyrkii omalla ammattialallaan, omalla tehtäväsektorillaan saamaan vaikuttavuutta ja tuloksia aikaan, niin sehän heijastaa tämmöstä yrittäjyyden näkökulmaa. Koska täähän ei ole sitä, että joku sanois, että tee tuo, tee tää ja niin edelleen. Eihän näissä ydintehtävissä kukaan ole sanomassa, sehän on vapaata yrittäjyyttä sitte päästä tuloksiin ja tavoitteisiin ja saada vaikuttavuutta. Eli tässä mielessä minusta niinkun tämä asia on selvä, että se on kuulunu aina yliopistojen niinku luonteeseen, se siellä tämmönen lainausmerkeissä yrittäjähengi. (ULA H2J)

Sekä ”pehmeä” että ”kova” yritysmäisyys saivat siis puoltoääniä. Tässä aiheessa henkilöiden näkemykset kuitenkin vaihtelivat hyvin paljon. Varsinkin pehmeää yrittäjyyttä ja yritteliäisyyttä kannatettiin, mutta myös kovaa markkinoille menemistä ja kaupallis-

tamista. Yliopiston tieteellisyys ja yhteiskunnallinen julkinen vastuu haluttiin kuitenkin edelleen pitää mielessä. Yritysmäynteiset puheet ovat vastadiskurssia luvun alkuosal- le, jossa vahvasti todettiin, että yliopisto ja yritysmäyisyys eivät sovi yhteen. Kun vedetään koko luvun puheet yritysmäyisyydestä ja yliopistosta yhteen, voidaan piirtää seu- raavanlainen kuvio, jossa yliopistoon liitetyt ideologiset arvot ja käytänteet asettuvat vastakkain yritysmäyisyyden kanssa. Yritysmäyisyyteen liittyvä yritteliäisyys sen sijaan sopii yhteen yliopiston kanssa.

Kuvio 10. Yliopiston ja yrityksen vastakkaisuus ja yhteneväisyys

7.4 Yliopistollisuudesta ei luovuta: ehtoja ja vahvaa uskoa

Perustehtävät nousivat sekä dokumenteissa että haastatteluissa yliopiston keskei- simmiksi toimintoiksi, jotka haluttiin erotella muista yliopiston toiminnoista. Yliopis- ton ydin haluttiin erottaa muusta toiminnasta ja myös tieteenalalaitokset eroteltiin muista yksiköistä. Uudet tehtävät hyväksyttiin, mutta niihin piti mennä yliopiston eh- doilla ja siten, että perustehtävät eivät vaarannu. Haastatteluissa korostui lisäksi ”oi- kean” tieteen puhtaus. (Huippu)tutkimuksen tekemisen uskottiin tekevän yliopistosta todellisen yliopiston. Kuitenkin todettiin, että akateemistakin tutkimusta on voitava tehdä yhteistyössä ympäristön toimijoiden kanssa. Haastatteluissa ilmeni myös vahva usko siihen, että yliopistojen perusta tulee säilymään muutoksista huolimatta. Toi- saalta jonkin verran oli pelkoa kriittisyyden katoamisesta esimerkiksi ulkopuolisen ra- hoituksen lisääntyessä.

7.4.1 Perustehtävät kunniaan: uusiin tehtäviin yliopiston ehdoilla

Haastatteluissa pohdittiin yliopiston perustehtäviä muun muassa suhteessa ulkopuoli- seen rahoitukseen, hanketoimintaan ja ammattikorkeakouluihin. Perustehtävien, eli akateemisen tutkimuksen ja opetuksen, korostettiin olevan lähtökohta, josta pitäisi lähteä vastaus siihen, mitä yliopistossa tehdään (esim. HSE H7). Jälleen korostettiin si-

tä, että yliopiston on erottauduttava omalla osaamisellaan, joka ”ei voi olla mitään muuta” kuin yliopiston ytimeen perinteisesti liitetyt kaksi tehtävää.

Ja sillä tavalla niinkun, yliopisto on haastettu aika monesta paikasta. Ammattikorkeat Suomessa haastaa omalta osaltansa, tekemällä hyvää työtä siellä puolelta. Eli tavallaan meidän pitää niinkun profiloida ja nähdä se oma, et mikä on se meidän juttumme. Ja se meidän juttu on se vahva tutkimus ja siihen perustuva korkeatasoinen opetus. Ei se voi olla mitään muuta. (UTA H7)

Lapin yliopiston haastateltavat olivat huolissaan hankkeistumisesta ja sen vaikutuksista perustehtävistä huolehtimiseen. Eräs haastateltava korosti, että toiminnan lisäarvo pitäisi saavuttaa nimenomaan perustehtävien kautta, koska opetus ja tutkimus ovat yliopiston toiminnan ydintä. Hän ei nähnyt hankkeistumista, siitä seuraavaa toiminnan pirstoutumista pieniin palasiin eikä myöskään ulkopuolisen rahoituksen jatkuvaa kasvua hyvänä kehityksenä, sillä se ei palvele perustehtäviä. Yliopiston perustehtävien ylläpitäminen vakaalla pohjalla ei haastateltavan mielestä onnistu kilpaillulla rahoituksella, vaan siihen on panostettava perusrahoitusta, sillä muuten niitä ei voida turvata.

Musta se lisäarvo on nimenomaan opetuksessa ja tutkimuksessa, ei tämmösten hankkeiden itseisarvoistamisessa. Ja nyt kun kattoo rahoitusperiaatteita 2007–2009, niin perusrahoituksen taso on vieläkin niukentamassa, kaikki raha siirtyy tähän kilpailtuun rahaan. En mä kilpailua vastaan oo millään tavalla, se on ihan oikein, mut pitäis aina miettii se, mikä se lisäarvo on mikä sillä saavutetaan tän perustyön kannalta. Ja mun näkemyksen mukaan, toki sil on tutkimuksellista arvoa ja opetuksellista arvoa siinä pienessä projektissa tietyis määrin. Mut ei se tätä peruskonseptia palvele, joka mun mielestä taas on yliopiston keskeinen tehtävä. Siis opetus ja tutkimus ja tutkintojen tuottaminen. (ULA H7)

Haastateltavat olivat kiinnittäneet huomiota siihen, että yliopistolla alkoi olla enemmän projekteihin liittyviä työnimikkeitä kuin esimerkiksi tutkijoita, kun ulkopuolinen rahoitus oli lisääntynyt ja projekteista tullut arkipäivää. Suunnittelijoiden ja projekti-johtajien joukko on tarpeellinen hankkeiden kannalta, mutta se ei palvele yliopiston perustoimintaa. Hallinnon kasvu liittyy pitkälti valtion uuteen hallintatapaan, jonka seurauksena suunnittelutyö, arviointi, suoritusten esillepano, kilpailuttaminen ja projektirahoituksen, kilpailuttamisen, suoritusten mittauksen ja suunnittelutyön lisääntyminen on myös lisännyt akateemisen henkilökunnan ”toimistotyötä”, joka vie aikaa yliopiston perustehtävien toteuttamiselta.

Se on luonu tänne, sekä tietysti tiedekuntaan, mut erityisesti yliopistolle tämmösen jumalattoman suuren suunnittelijoiden ja projekti-johtajien joukon, joiden olemassaolo sinänsä on hyödyllistä näiden hankkeiden kannalta, mutta joka ei oikeestaan palvele yliopiston tutkimus- ja opetustoimintaa millään tavalla. (ULA H7)

Mut et toinen puoli tossa EU-rahassa ja hankerahoituksessa yleensä on se, et nyt kun UPJ:n yhteydessä katottiin virkanimikkeistöä, kyl siä yllättävän paljon on sit

meillä virkanimikkeitä, jotka liittyy projekteihin. Projektisuunnittelijoita, projektisihteereitä. Ehkä sillä tavalla se on suunnannu tämmöseen hanketoimintaan ja ehkä olis parempi, et siellä ois enemmänki tutkijanimikkeitä ja muita. (ULA H6)

Yksi haastateltavista erotteli yliopiston perustehtävät ja ”niitä välittömästi palvele-mattoman toiminnan” (ULA H2J). Tämä muu toiminta on kasvattanut kokonaistoimin-nan volyymia, mutta johtanut myös hankkeiden haalimiseen vain rahan hankkimisen takia. Tällöin ollaan menossa väärään suuntaan, koska ”se sisällöllinen työ, jota pitä-s tehdä, siis tutkimuksen ja siihen perustuvan opetuksen osalta, niin se muuttuukin sitte rahanansaitsemiseksi. Ja ei näitä yliopistoja oo sen takia tehty, että niiden keskeisin tehtävä ois rahanansaitseminen markkinoilta!” Tällaisessa tilanteessa yliopisto menet-täisi merkityksensä, koska yliopiston itseisarvo perustuu siihen, että se tekee pysyvää tutkimustoimintaa ja siihen perustuvaa opetustoimintaa. Kyseinen haastateltava tote-si, että ulkopuolisen rahoituksen osuus ei saisi nousta ainakaan yli puoleen rahoituk-sesta, koska silloin ”vaarantuu se itse yliopiston perustehtävä, eli tämmösen niin sa-notun perustutkimuksen, pitkäjänteisen tutkimuksen ja sitte siihen tukeutuvan koulu-tuksen keskeinen rooli.” (ULA H2J)

Vastakkainasettelut perustehtävien ja muiden toimintojen, kuten ulkopuolisen rahoit-uksen hankkeiden, välillä heijastavat yliopiston ytimeksi mielletyn ja sen ympärille vähitellen kerääntyneiden toimintojen erottelua. Osa haastateltavista pohti, mikä yli-opiston perustehtävä lopulta on ja kuuluuko kolmas tehtävä yliopistoon lainkaan. Eräs haastateltava myönsi itsekkin joskus pohtineensa, olisiko yliopiston keskityttävä ”ko-vaan” ja laadukkaaseen perustutkimukseen ja perusopetukseen ja jätettävä alueelli-nen kehittäminen ammattikorkeakouluille. Hän uskoi yliopistolla vielä olevan sellai-siakin ”äärinäkemyksiä” kolmannen tehtävän osalta (ULA H3). Oma lukunsa perusteh-tävien korostamisessa oli vertailu ammattikorkeakouluihin ja kärjistyksen ”huuhaa”-kurseista, joilla yritetään tehdä pesäeroa yliopistojen akateemiseen toimintaan.

Aina kysytään sitä, että onko yliopisto valmis lähtemään tämmösiin, niin kuin ennen sanottiin, lampaan keritsemiskursseihin, niin me ollaan yritetty pitää huoli sitä, että me ollaan akateemisilla aloilla. Se vähän selkeyttää pelisääntöjä. (UTA H3J)

Toisaalta eräs haastateltava toi esiin, että vaikka termiä kolmas tehtävä käytetään, ”ehkä tavallaan niinkun ne jotenkin terminologisesti tuodaan esille eri tavalla kun ai-emmin, mut että monet näistähän ovat sitä ihan normaalia perustehtävää” (ULA H4J). Näin haastateltava sisällyttää yliopiston perustehtävään muutakin kuin puhdasta aka-teemista tutkimusta ja opetusta.

Kolmannen tehtävän, alueellisen vaikuttamisen ja yhteistyön kohdalla korostettiin si-tä, että tällaiseen yliopiston perustehtävistä poikkeavaan uuteen toimintaan pitää mennä yliopiston omilla ehdoilla ja maltillisesti. Vaikka alueellista vaikuttamista ja yhe-teistyötä pidettäisiin tärkeinä, niin sen pitäisi olla ”järkevissä mitoissa” (UTA H7) suh-teessa yliopiston perustoimintaan. Oleellisinta on, että yliopisto tekee yhteistyötä omilla ehdoillaan ja omiin kokonaistavoitteisiinsa sopien, mutta silti hyvässä yhteis-

työssä muiden kanssa. Yliopiston pitää hyödyttää yhteiskuntaa, mutta on mietittävä millä tavalla se tapahtuu. Yliopistot eivät voi hyödyttää yhteiskuntaa samalla tavalla kuin yritykset tekevät. (HSE H7) Yliopistolaisten tulisi kohottaa itsetuntoaan, ja olla ylpeitä siitä, mitä heillä siellä on ja tätä myötä pitää kiinni omista tavoitteistaan.

Ja sitte sen yhteistyön pitää tukea tavallaan sitä meidän kuitenkin sitä juttua miks me ollaan täällä olemassa. Me ei niinkun ehkä enää silmittömästi rynnätä kaikkeen yhteistyöhön, vaikka sitä ois paljon tarjolla sekä kansallisesti että kansainvälisesti. Pyritään niinkun tekemään sitä yhteistyötä sitten meidän ehdoilla ja sillä tavalla, että se sopii meidän kokonaistavoitteisiin. (UTA H7; haastateltava painotti alleviivattuja sanoja)

Samaa puhetta yliopiston ehdoilla toimimisesta edusti se, että haastateltavat pitivät tärkeänä, että yritysten toimintamalleja ei tuoda sellaisenaan yliopistoon, vaan asiat tehdään yliopiston omista lähtökohdista. Eräs haastateltava oli esimerkiksi sitä mieltä, että opintokustannusten kuriin saamiseksi pitää kyllä olla keinoja, mutta totesi, ettei tähän ole vielä olemassa yliopistolle sopivia malleja: ”Että sillä tavalla me tarvitaan toisaalta selkeemmät nuotit tähän tuloihin ja kustannusten hallintaan. Mut millä tavalla se tehdään, niin siinä ei oo oikein vielä hyviä malleja. Yrityksistä ei voi välttämättä näitä business-process-re-engineering-malleja tänne tuoda.” (HSE H4) Myös tehokkuus, tuloksellisuus ja laadunvarmistus pitäisi osata määritellä paremmin yliopiston omalta kannalta. Tehokkuuden osalta ei pitäisi katsoa liikaa yritysmaailman kriteereitä, tuloksellisuuskriteereissä olisi laajentamisen varaa ja laadunvarmistuksen kannalta oleellinen kysymys on, mikä on oikea tapa juuri yliopiston laadun kehittämiseen.

Tää ylenpalttinen tehokkuuden korostaminen, mikä tulee siitä yritysmaailman terminologiasta, sekin varmaan meidän pitäis täällä yliopistomaailmassa osata määritellä vähän paremmin just näitten omien lähtökohtien, omien tavoitteiden mukaisesti. Ja eikä ehkä liikaa tuijottaa sitte näitä yritysmaailman kriteereitä ja näitä. (UTA H7)

Mutta sitten tämmönen tulostietoisuus, tuloksellisuusvaatimukset, ne on varmaan valtion osalta kiristyneet. Sitten voidaan tietysti niistä kriteereistä olla montaa mieltä, onko siellä oikeat kriteerit, joilla arvioidaan ja ohjataan yliopiston toimintaa. Ne on varmaan monelta osin puutteelliset. (ULA H3)

Tampereen yliopiston strategiaan oli kirjattu, että palvelututkimuksen piti liittyä luontevasti muuhun yliopistolliseen tutkimukseen ja sisäsyntyisiin intresseihin eikä ihan mitä vain voida lähteä tekemään. Myös Lapin yliopistossa todettiin olevan erilaisia periaatteita siitä, kuinka ulkopuolisen rahoituksen pitäisi liittyä yliopiston varsinaiseen toimintaan. Kuitenkin toiminnan jatkuvuuden turvaaminen voi vaatia ulkopuolisen rahoituksen hankkimista sinänsä ja periaatteista voidaan joutua tinkimään.

No, me, meidän tossa viimesessä strategiassa oli sanottu sillä tavalla, että palvelututkimusta tehdään, mutta omilla ehdoilla. Siis omilla sanoilla, muista kuinka se kauniisti kirjoitettu, mutta siis henki on se, että palvelututkimusta tehdään sil-

lon kun se liittyy sitten luontevasti muuhun yliopistolliseen tutkimukseen. Ja että mihin tahansa ei lähdetä mukaan. Ihan se takia, että saatais rahaa. Sillon haluttiin painottaa, varsinkin edellisen rehtorin johdolla, kun strategiaa tehtiin. Että sillä täytyy olla tietty liittymäkohta ulkosessa rahoituksessakin niin tota yliopiston omiin sisäsyntysiin tutkimusintresseihin. (UTA H9J)

Ja niinkun monesti muullonkin, niin kylhän siinä tulee se toiminnan jatkuvuuden, esimerkiksi henkilöstön aseman turvaaminen ja muut, jotka. Et vaikka on erilaisia periaatteita siitä meillä niinkun yleensäkin, että miten ulkopuolisen rahoituksen pitäis liittyä varsinaiseen yliopiston toimintaan, tukea sitä. (ULA H1J)

Haastateltavat korostivat yliopiston perustehtävien tärkeyttä ja sitä, että olisi tarkasti mietittävä, millaiseen näiden tehtävien ulkopuoliseen toimintaan yliopiston kannattaa lähteä. Yliopiston omat lähtökohdat olisi aina otettava huomioon. Rahoitusta esimerkiksi ei pidä hankkia vain rahoituksen hankkimisen vuoksi, sillä monenlainen hanke-toiminta ja lyhytjännitteisyys ovat uhka perustehtävien toteuttamiselle. Omilla ehdoilla toimimisen korostaminen tuo esiin me (yliopisto) – muut asetelman. Varautuneisuus sen suhteen, minkälaista yhteistyötä yliopistolla voidaan tehdä, heijastaa kriittisyyttä ja etäisyyttä muihin toimijoihin nähden. Yliopiston olemusta rakennetaan jälleen erillisenä ja erityisenä.

7.4.2 Akateemisen ja muun tutkimuksen erottelu

Aiemmin on jo mainittu, kuinka eräs haastateltava viittasi ”puhtaaseen” tieteeseen ja totuuteen puhuessaan yliopiston perustehtävästä. Toinen haastateltava muotoili puhtaasta akateemisen tutkimuksen ainakin erilaiseksi kuin projektit, joissa luodaan ulkomaisia suhteita.

Jos ajattelee just CKIRiä, eli Seija Kulkkia, niin tavallaan, Seijalla oli just silloin kun mä tulin, ensimmäinen Tekes-projekti, niin se jotenkin, se hänen projektinsa lähiti mun, luomaan tämmösiä ulkomaisia suhteita, vähän erityyppistä kun puhdas akateeminen tutkimus. Et sitä kautta on tavallaan syntynyt semmonen yks uus yksikkökin sitte aikanaan. (HSE H6J)

Yleisemmin riippumaton akateeminen tutkimus haluttiin erotella esimerkiksi päätöksenteon tarpeisiin suunnatusta tutkimuksesta, rokotuskokeiluprojekteista ja selvitystutkimuksista. Yliopistojen tehtävä ei ole tehdä tutkimusta saadakseen rahoitusta tai jonkin tahon tarpeisiin, vaan tehdä riippumatonta tutkimusta (HSE H5). Tampereen yliopiston haastateltavat nostivat esiin rokotetutkimuksen suuren osuuden yliopiston rahoituksesta. Rokotetutkimus nostaa ulkopuolisen rahoituksen määrää tilastoissa, mutta haastateltavat tekivät eron sen kokeiluprojektimaisuuden ja oikean akateemisen tutkimuksen tai ”suuren tieteen” välille. Se nähtiin praktisena toimintana, joka ei välttämättä ole edistänyt tutkimustoimintaa sinänsä (UTA H9J). Yliopisto haluaisi profiloitua tutkimusyliopistona ja siinä auttaisi tutkimusrahoitus oikeaan akateemiseen tutkimukseen. Pelkän rokotetutkimuksen ei nähty luovan oikeanlaista profiilia.

Siis meillä on ollut kansainvälistä yritysrahaa tosi paljon jo suhteessa verrattuna suomalaisiin yliopistoihin, mutta se on mennyt ennen muuta rokotetutkimuksen organisointiin pitkin maata, et se ei o ollut mitään kauhean suurta tiedettä siinänsä, vaan ennemminkin niin ku vaan kokeilun toteuttamista Suomessa. (UTA H1J)

Meillähän on just nää tämmöset isot rokotetutkimusprojektit ja muut, jotka siinänsä on kauheen tärkeitä, mutta Akatemian rahoitus on sitä mitä, tai Tekesin tai EU-rahoitus näähän ne on, meille erityisesti Akatemian rahoitus, josta, joka kertos meille, et me menestyään hyvin myös tämmösessä niinkun akateemisen tutkimuksen kilpailussa. Siis sen osuus olis hyvä saada suuremmaks. (UTA H8J)

Tieteellinen tieto eroteltiin myös selvityksistä. Eräs haastateltava pohti, että oikeustieteessä kaupallisesti hyödynnettävät tutkimustulokset ovat todennäköisesti selvityksiä, joita ei voi kutsua tieteelliseksi tiedoksi. Toinen haastateltava näki, että joihinkin yliopiston ytimen ulkopuolisiin yksiköihin, ”palvelulaitoksiin”, yritysmäinen toiminta oli saattanut kotiutua. Mutta näissä ei sitten tehdäkään välttämättä ”suoranaista tutkimusta” vaan ”tilaushommaa” ja ”kaikenlaista ulkopuolisille”.

Ei meil sellasia tutkimustuloksia, tai oikeustieteessä ylipäänsäkään semmosia tutkimustuloksia, jotka olis jotenkin kaupallisesti hyödynnettävissä on aika niukoja. Ehkä ne on enemmän tämmösiä selvityksiä sitten ja muuta, mut en mä niitä tieteelliseks tiedoks kutsus siinä mielessä kun mä sen ymmärrän. (ULA H7)

Sitten niinkun mä sanoin, meil on jotain palvelulaitoksia niinkun esimerkiks hypermedialaboratorio, joka tekee aika paljon tommosta tilaushommaa, erilaista, ei nyt suoranaista tutkimusta, mut kaikenlaista ulkopuolisille. Mä luulen, et sinne on tietysti jonkun verran iskostunu. (UTA H9J)

Esiin tuli vielä tutkimuksen tieteellisyyden ja käytännönläheisyyden erottelu ja yhdistäminen. Kauppakorkeakoulun haastateltava totesi, että viime vuosina oli jouduttu jossain määrin tekemään kompromisseja tieteellisyyden ja käytännönläheisyyden välillä. Tähän syynä olivat yhteishankkeet, jotka olivat akateemisia hankkeita, ja joita rahoitettiin julkisin varoin, mutta joissa tehtiin käytännön yhteistyötä yritysten kanssa. Haastateltavan näkemys oli, että tutkimuksen pitää edelleen tapahtua tieteen ehdoin, mutta hyvässä yhteistyössä liike-elämän kanssa, jotta myös yhteiskunta hyötyisi. Yliopiston piti tehdä tutkimusta, joka on kansantalouden kannalta tärkeää, mutta toisaalta myös tiedeyhteisön edistymisen kannalta tärkeää.

Kyllä se pitää mennä sen tieteen ehdoin. Kauppakorkeakoulun pitää vaan olla niin viisas tässä strategiassaan, että osaa yhdistää liike-elämän, suomalaisen elinkeinoelämän tarpeet ja tieteellisen tutkimuksen suunnan. Ja sillon pitäis pystyä ohjaamaan sitä tutkimusta. Ei tutkimuksen sisältöä ja tapaa, mutta niitä alueita, joita tutkitaan, sillä tavoin, että ne olis jotenkin relevantteja suomalaiselle yhteiskunnalle. (HSE H5)

Me tehdään tutkimusta niistä aiheista, mitkä meitä kiinnostaa, mitkä me koetaan suomalaisen kansantalouden kannalta tärkeiksi yhtäältä ja sitten toisaalta tiedeyhteisön, se missä se kansainvälinen tutkimus menee, niin kyllä me siinä yritetään olla eturintamassa. (HSE H5)

Toki haastatteluissa esiintyi myös näkemyksiä, että perustoiminnan lisäksi tutkimuksessa pitää olla sovellettavuutta käytäntöön. Yliopiston toiminnassa pitää olla pitkäjänteistä perustyötä mutta myös soveltavaa ulospäin suuntautuvaa toimintaa.

Ja tottahan toki sit vakuuttavalle yksikölle kuuluu niin sanotusti tällanen pitkäjänteinen perustyö, jossa vaikutukset voi näkyä ehkä vasta viidenkymmenen vuoden päästä. Ja sit sen sisällä pitää olla tietysti myöskin tämmöstä soveltavaa ja lähellä ulkoista toimintaympäristöä olevia asioita. Plus sit jopa ihan puhtaita tämmösiä... on puhuttu siitä et patentoidaan ja tulee spin-offeja yliopistoista, joku alottaa yritystoiminnan. Nää kaikki tukee toinen toisiaan, et ne ei oo erillisiä asioita. (UTA H4)

Sit se on niin kuin haaste tänne meidänkin puolelle yliopistolla, et meillä pitää olla annettavaa yrityksille, eikä vaan niin kuin, ei pelkkää tutkimuksellista tietoa vaan myöskin sen sovellettavuutta sitten käytäntöön. (HSE H1J)

Yliopiston tehtävänä pidettiin riippumatonta tutkimusta. Yliopistoissa haluttiin myös profiloitua oikeaan tieteelliseen tutkimukseen, eikä tilaustutkimusta ja selvityksiä arvostettu lainkaan samalla tavalla. Tieteellisyyden vastakohtaksi asetui käytännönläheisyys ja sovellettavuus. Vaikka osa haastateltavista korosti, että yliopisto ei voi eristäytyä täysin, näissäkin puheenvuoroissa yliopistoon itsestään selvästi kuuluva tieteellisyys oli vastakkainen sovellettavuudelle. Sovellettavuus ja käytännönläheisyys eivät siis automaattisesti liittyneet yliopiston tekemään tutkimukseen.

7.4.3 Vahva usko perustan ja autonomian säilymiseen

Monenlaisista muutoksista huolimatta uskottiin, että yliopiston perusta, lähtökohdat ja ideat tulevat pysymään tulevaisuudessakin. Haastateltavilla oli hyvin varmojakin näkemyksiä siitä, etteivät esimerkiksi yliopiston perustehtävät ja perusarvot tule muuttumaan. Eräs haastateltava esimerkiksi kuvaili yliopistossa tapahtuvia muutoksia, mutta totesi, että samaan aikaan yliopistossa pyritään kuitenkin pitämään kiinni perustasta ja takaamaan toiminnan jatkuvuus ja pitkäjänteisyys (UTA H7). Toinen haastateltava totesi ykskantaan, että ”eihän ne perusarvot minnekään muutu” (ULA H6) ilmentäen näin vahvaa uskoaan yliopiston pysyvyyteen. Eräs haastateltava puolestaan oli varma, että vaikka yliopiston muuta toimintaa alettaisiin yhtiöittää, se ei tulisi koskemaan opetusta ja tutkimusta. Yliopiston ydin näyttäytyi haastateltavien puheessa siis erittäin vankkana ja pysyvänä pohjana, jota eivät pienet muutokset heilauta.

Tohon mä en osaa vastata, eli se tarkoittaa sitä, et ei ainakaan viime aikoina oo sillä tavalla puhuttu. Että pikemminkin se on ollu näin, että tutkimuspalveluyhti-

vain tarjoamalla rahaa ulkopuolelta, vaan siihen tarvitaan myös yliopiston aloitteellisuutta ja sitoutumista. Hänen mukaansa esimerkiksi tieteenalarakenteen muutokseen Tampereen yliopistossa on ollut syynä yliopiston pyrkimys seurata alueen ja maan tarpeita ja aloitteet ovat tulleet lähinnä yliopiston sisältä. Sama haastateltava uskoi autonomian lisääntyneen ulkopuolisen rahoituksen lisääntyessä, koska rahoitushakemukset lähtevät laitoksilta eikä kukaan ole tyrkyttämässä rahaa ja sanelemassa miten tutkimus pitää tehdä. Toinen haastateltava vahvisti tämän sanoman toteamalla, että tarve lahjoitusprofessoreihin on yleensä yliopistossa havaittu, joten ei voida ajatella, että lahjoittamalla rahaa voitaisiin ohjata yliopiston toimintaa (UTA H8J).

Kyllä mä sen koen ilman muuta niin, että se autonomia on lisääntynyt. Joskus siten kritisoidaan sitä, että ulkopuolinen rahoitus ikään kuin liikaa ohjaisi toimintaa, et sen suhteen ei oltais kauheen autonomisia, mutta ne on aina kuitenkin sopimuksiin perustuvia. Täältä se rahoitushakemus lähtee, meidän laitoksilta, meidän tulosyksiköiltä. Ei sitä rahaa niille kukaan tyrkytä, ei sitä väkisin anneta, vaan kyllä ne sen itse anoo ja niihin projekteihin sitoutuu ja ikään kuin tekee sen oman osuutensa. (UTA H3J)

Haastateltavien puhe viittasi vakuuttuneisuuteen siitä, että akateeminen henkilö voi ”edelleen olla vapaa valinnoissaan” (UTA H4). Joidenkin haastateltavien puheista oli kuitenkin tulkittavissa, että vaikka rahoittajat eivät suoraan vaikuta toimintaan, se mihin rahoitusta on saatavilla, vaikuttaa tutkimuksen ja muun toiminnan suuntaamiseen: ”Ei se tätä meidän perustoimintaa niin kun ohjaa mitenkään. Et se tietenkin on sillä tavalla ehkä tutkimusteemojen valinnassa. Tutkitaan semmosia teemoja, jotka ihmisiä, rahottajia kiinnostaa, niin kun sanotaan. Mut en mä nää siinä semmosta yleisempää ohjausta.” (ULA H7) Saman haastateltavan mielestä ulkoisten intressien ja toiveiden huomioonottaminen oli kuitenkin lisääntynyt huomattavasti. Hän myönsi, että sitä kautta ulkopuolisten toimijoiden vaikutus oli kasvanut ja ollut paljon suurempaa kuin esimerkiksi opetusministeriön visioiden vaikutus sellaisenaan.

Ja kyl niitten ajatusten ja ehkä tavoitteiden ja varsinkin paikallisten toimijoiden tämmösten intressien ja toiveiden huomioonottaminen on varmaan yliopistolaitoksessa ainakin täällä huomattavasti paljon kasvanut. Pyritään tutkimaan sellasia asioita, että ne hyödyttäis paikallisia toimijoita. Joko niin, et impulssi tulee heiltä tai sitte impulssi tulee täältä ja tietenkin myös luomaan semmosia hankkeita, et ne on niinku rahottajille kiinnostavia. Et nimenomaan tän rahoituksen näkökulmasta mä luulen, et sen vaikutus on ollu huomattavasti paljon suurempi yliopiston strategiaan kun erilaisten opm:n yksittäisten visioiden tai ajatusten. (ULA H7)

Eräs haastateltava oli hyvin varovainen puhuessaan ulkopuolisen rahoituksen ohjauvuudesta. Hän halusi puhua yliopiston olevan vapaa ohjauksesta ja puhui mieluummin vaikutuksesta ja siitä, että ulkopuoliset tahot ovat joutuneet asettamaan joitakin ehtoja rahoitukselleen. Samoin yliopiston neuvottelukunnasta puhuessaan hän korosti, että se antaa ehdotuksia, ei käskyjä: ”Ja toisaalta se on aika merkityksellinen siinä, että ulkopuolelta tulee impulsseja. Ei niinkään, et pitäis tehdä jotain, vaan että onko yli-

opisto ajatellut, että näinkin vois tehdä.” (ULA H6) Edelleen sama haastateltava painotti, että EU-rahoitus ei vaikuttanut toiminnan sisältöihin vaan se näkyi lähinnä byrokratian lisääntymisenä.

Me ollaan tietysti aika tiukasti eri ulkopuolisen rahoituksen kanssa tekemisissä niinkun alueellisten toimijoiden kanssa. Ne vaikuttaa niiltä osin kuin he ikään kuin asettavat, tai on joutunut asettaa joitain ehtoja niille rahoituksille. Eli joitakin, joihinkin tarkoituksiin saa rahaa, joihinki ei. Ja sama ku tutkimusrahoituksessa, et jotkut alueet saa herkemmin rahaa kun jotkut toiset. Se tulee tavallaan sitä kautta se ohjaus. Tai ei ohjaus, vaan vaikutus. (ULA H6)

Kyseinen haastateltava halusi painottaa, että ulkopuoliset tahot eivät aktiivisesti pyri vaikuttamaan tai ainakaan pysty vaikuttamaan yliopiston toimintaan. Rahoituksen varsinaiseen ohjausvaikutukseen ei siis uskottu, vaan luotettiin siihen, että yliopisto-toimijoiden intressit edelleen lähtevät omista tavoitteista ja tieteen edistymisen lähtökohdasta. Usko – tai halu uskoa – tähän vaikutti välillä hyvinkin vahvalta. Siitä huolimatta haastateltavat saattoivat eri kysymysten kohdalla esittää ristiriitaisia näkemyksiä, esimerkiksi todeten ensin, että rahoitus suuntaa toimintaa sinne, mistä sitä on saatavilla ja myöhemmin, että rahoitus ei vaikuta tieteenalojen painopistemutoksiin, vaan se on kiinni yliopiston omista visioista ja strategioista (ULA H1J). Kaiken kaikkiaan yliopisto kuitenkin nähtiin kykenevänä vastustamaan ulkoa tulevia vaikutteita ja sen ydintoiminnasta muodostui kuva peruskalliona, johon pienet muutokset eivät vaikuta. Perusarvot ja perustehtävät tulisivat pysymään keskeisimmällä sijalla yliopistoissa jatkossakin.

7.4.4 Pelkoa kriittisyyden katoamisesta

Vaikka yliopiston perustan pysymiseen uskottiin, esiintyi myös pelkoa siitä, että yliopisto saattaisi kadottaa kriittisyytensä ja innovatiivisuutensa muutosten seurauksena. Tämä liittyi aineistossa lähinnä ulkopuolisen rahoituksen kasvuun ja siihen liittyviin ilmiöihin. Varsinkin ulkopuolisen rahoituksen liian suuri osuus suhteessa perusrahoitukseen saattaisi vaarantaa perustehtävien asemaa.

Mä sanosin niinku, että meillä se on ollu noin kolmannes tämä ulkopuolinen ja sitte kaks kolmasosaa perusrahoituksen puolella. Mä sanosin, että jos toiminta kasvas sillä samalla suhteella, niin se olis jollakin tavalla mielekäs, mutta jos mennään siihen, että puolet, jopa enemmän koko toimintarahasta joudutaan hankkimaan ulkopuolelta, niin sitte vois sanoo, että kyllä siinä jo vaarantuu se itse yliopiston perustehtävä, eli tämmösen niin sanotun perustutkimuksen, pitkäjänteisen tutkimuksen ja sitte siihen tukeutuvan koulutuksen keskeinen rooli. (ULA H2J)

Erään haastateltavan mukaan yliopistolla on kyky tehdä innovatiivisia, riskipitoisia avauksia, mutta budjettirahoituksen vähentyessä mahdollisuudet siihen kapenevat. Hän uskoi, että ulkopuolisen rahoituksen hankkimiseen käytetty aika ja vaiva eivät vastaa saatua rahoitusta, vaan varsinkin pienempien summien kohdalla sama raha on

jo voitu käyttää hakemusten valmisteluun. Tämän hän uskoi johtavan siihen, että vain muutamat aktiiviset yrittäjähengellä toimivat ihmiset jaksavat ruljanssia. Osa keskittyy perustehtävien hoitamiseen ja loput lähtevät yliopistolta muualle. Riskipitoisten avustusten tekeminen saattaa vähetä, kun ihmisillä ei ole aikaa tai rahoituksen haussa otetaan varman päälle.

Joo, tää on hyvin mielenkiintoinen juttu, et nyt kun budjettitalous kiristyy, mikä tarkoittaa et aika monet alkaa keskittymään joko puhtaasti siihen perustehtävän hoitamiseen, opettamiseen, kouluttamiseen, maisterituotantoon ja tän tyyppiisiin asioihin tai tekee johtopäätökset ja toteaa, et täs vois tehdä jotain muitaki hommia ja lähtee joko kokonaan pois korkeakoululaitoksesta tai sitte siirtyy johonki toiseen yksikköön. Niin riski on nimenomaan sit se, että tämmösten uusien avauksien rakenteleminen ja kehittäminen, se voi niinku tyrehtyä. (UTA H4)

Lisäksi, jos kaikki ulkopuolelta saatava rahoitus ja osin perusrahoituskin menee soveltavaan tutkimukseen, perustutkimuksen mahdollisuus voi kaventua. Tutkimuksen johtajan suuri päänsärky onkin usein se, miten taata myös ”perustaltaan pidempään elävää tutkimustietoa” aikaiseksi eikä vain ”jatkuvia sovelluksia”. (UTA H4) Lääketieteessä oli Tampereen yliopistossa käynyt niin, että kliinisen tutkimuksen tarpeesta huolimatta tutkimus keskittyi muille alueille, joille oli saatavilla rahoitusta, koska jollakin tavalla oli varmistettava jatko-opiskelijoiden ja työntekijöiden rekrytointi.

Et yleensä perustutkimusta ei voi tehdä ellei oo riittävän iso massa sillä tutkimusryhmällä ja saattaa tulla tilanteita jossa lahjakkaat perustutkimuskyvykkydet menetetään. Koska ei oo sitä, ei oo mahdollista antaa perusrahoitusta. Kaikki menee, jos menee kaikki vaan niinku suoraan soveltavaan tai jopa tuotekehitystason hankkeistuksiin niin voi olla että se perustyö jää tekemättä. (UTA H4)

Joo, siis tää intressi varmistaa eloonjääminen ja uusien ihmisten rekrytointi ja kaikki muu, on niin vahva, et siis koko aika on semmonen vähemmistökritiikki siitä, et tää suuntautuu väärin, sanotaan lääketieteessä on ihan selvä sisäinen kritiikki siinä, että niinku biotieteellinen tutkimus on ihan liian vahva ja kliininen tutkimus liian heikkoa, vaikka potilaat tarttis sitä kliinistä tutkimusta nimenomaan. Sille ei rahottajaa löydy, mutta uusien lääkeaineiden etsimiselle löytyy rahaa pilvin pimein. Tää kritiikki on koko aika olemassa, mut et se ei oo yleensä edes julista, vaan se on sitä mitä puhutaan yliopiston sisällä. (UTA H1J)

Eräs haastateltava ajatteli yliopiston kaupallistumisen muuttaneen yhteiskuntatieteiden luonnetta rajusti. Se oli menettänyt kriittisen otteensa ensinnäkin ilman rahoitusta jäämisen pelossa ja toiseksi kansainvälisen julkaisemisen paineen vuoksi. Rahoituksesta jäämisen pelko johtaa siihen, että ”ei oteta ollenkaan niin kärkeästi kantaa kaikelelaisiin asioihin, joissa eliitti olis maalitauluna, niin kuin aikaisemmin on tehty” vaan tuotetaan ”eliitille” ja ”kaiken maailman organisaatioille” palvelututkimusta.

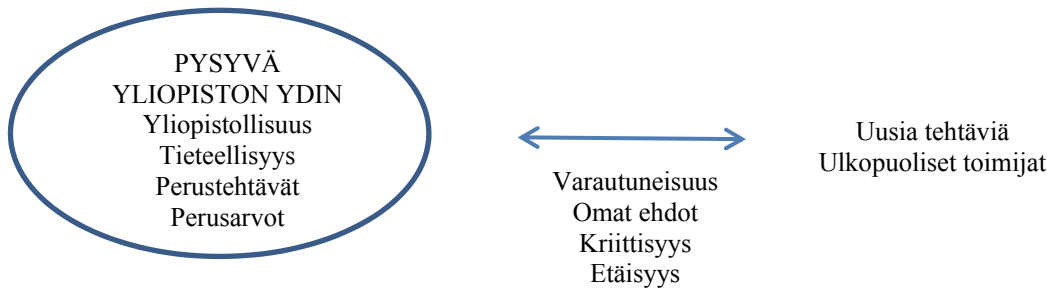
Mut, et sit sen funktio täs, se on ehkä kokenut kaikist suurimpana tän, niinku yliopiston kaupallistumisen tuottaman sisällöllisen muutoksen. Et yhteiskuntatiede ei ole enää kriittistä. Ja eikä se oo sillain suomalaisen kansalaisen yhteiskuntakriittikin palvelija ku se on ollut ehkä aina. Ja tää liittyy mun mielest kahteen asiaan, jotka molemmat on ulkoisia. Toinen on, että kun raha on tullut mukaan, niin professorit ovat varovaisia. Jokainen eliitin jäsen, joka tulee vastaan on potentiaalinen rahoittaja. (UTA H1J)

Lapin yliopiston täydennyskoulutuksessa uusi rahoitusmalli oli jo johtanut siihen, että he olivat opetelleet toimimaan bisnesmaailman periaatteilla. Mutta samalla he joutuivat keskittymään maksukykyisten asiakkaiden hankkimiseen. Tämä saattaisi pidemmällä aikavälillä johtaa toiminnan kapenemiseen tai uudelleensuuntautumiseen.

Mutta että se kasvu mikä nyt on tulossa, niin se ei johdu siitä, et olis rahoituskellisesti tapahtunu mitään suuria muutoksia, vaan se on sitä, että me ollaan ehkä pikkasen opittu toimimaan tässä. Me tiedetään ne alueet, missä tämmösillä bisnesmaailman periaatteilla pärjätään. Mutta se on johtanu, mä oon sanonu sillä tavalla taas vähän karrikoiden, se on johtanu tää tilanne, rahoitusmalli siihen, että meillä ei oo varaa köyhien kanssa seurustella. Elikä me haetaan vain maksukykyisiä asiakkaita. (ULA H3)

Varsinkin lisääntyvän ulkopuolisen rahoituksen tuomat uhkakuvat oli tunnistettu. Pahimmassa tapauksessa se saattaisi johtaa yliopiston perusperiaatteiden murenemiseen tai toiminnan kapenemiseen. Pitkäjänteisen perustutkimuksen ja riskipitoisten avausten tekeminen esimerkiksi voisivat jäädä paitsioon keskityttäessä tutkimukseen, johon on varmasti saatavissa rahoitusta. Tässä oli siis selvä ristiriita suhteessa edellisessä luvussa esiin tulleeseen uskoon yliopiston kyvystä vastustaa ulkopuolisen rahan vaikutusta. Enää yliopisto ei ollutkaan samalla tavalla vahva instituutio, vaan altis rahan houkutuksille.

Muutoksesta puhuttaessa yliopistossa korostui ydin – perustehtävät, perusarvot – josta haluttiin pitää kiinni, vaikka ympärillä tapahtuisi mitä. Yliopiston erityisyys paikantui nimeomaan tähän ytimeen. Osa sitä on esimerkiksi tieteellisyys, joka itsestään selvästi kuului yliopistoon, kun taas sovellettavuuden ja käytännönläheisyyden sopivuutta perusteltiin erikseen. Yliopisto asettui jälleen erilleen muista instituutioista, jolloin syntyi eräänlainen me ja muut -asetelma. Haastateltavien puheesta kuvastui varautuneisuus, kriittisyys ja etäisyys muihin toimijoihin nähden. Yliopistollinen ydintoiminta hahmottui pysyvänä peruskalliona, johon ympärillä tapahtuvat muutokset eivät vaikuta – vaikka vastakkaisia näkemyksiäkin tuli esiin.

Kuvio 11. Yliopiston perustan pysyvyys

7.5 Tieteenalojen välillä on suuret erot

Edellä olevissa luvuissa on kuvattu eri näkökulmista, miten yliopistoon perinteisesti liitetyt piirteet ja yliopiston muutos on suhteutettu yhteen. Yliopisto ei ole kuitenkaan homogeeninen yhteisö vaan se koostuu hyvin erilaisista tieteenaloista. Jopa yhden tieteenalan yliopistoissa oppiaineiden erot saattavat olla suuria. Haastatteluaineistossa tieteenalojen erot korostuivatkin keskusteltaessa muutoksesta yritysmäisempään toimintaan yliopistoissa. Selkeä erottelu tehtiin toisaalla tekniikan, lääketieteen ja luonnontieteen ja toisaalla humanististen ja yhteiskuntatieteen alojen välillä. Vaikeutta saada ulkopuolista rahoitusta tai kaupallistaa tutkimustuloksia selitettiin usein sillä, että se ei ole ominaista omalle tieteenalalle. Varsinkin tekniikan alan koettiin poikkeavan muista tieteenaloista alana, jolla on muita paremmat mahdollisuudet yritysmäisiin toimintatapoihin.

Ensinnäkin kaikilla aloilla ulkopuolinen rahoitus ei voi kasvaa kovin korkeaksi. Nämä maininnat keskittyivät Tampereen ja Lapin yliopiston työntekijöiden haastatteluihin, yliopistojen humanistis-yhteiskuntatieteellisen painotuksen takia. Tampereella ajateltiin, että ulkopuolinen rahoitus voisi tuskin paljon enää kasvaa juuri tieteenalarakenteen takia. Yksi haastateltavista piti jo kolmasosaa kokonaisrahoituksesta isona saavutuksena.

Tässä tilanteessa kun ajattelen, niin ei tää nyt kauheen, ei tää nyt ylisuuri oo, mut ei se varmaan tavattomasti enää, tän tyyppisellä alalla kuin me ollaan, voi kasvaa. Koska me ollaan kuitenkin niin... meillä ei oo tekniikkaa, eikä luonnontieteitä kovin paljon, vaan tää on tämmönen humanistis-yhteiskuntatieteellislääketieteellinen yliopisto. Niin kyllä täällä se raja jossain vastaan tulee. (UTA H3J)

Ja kyllähän se aika iso juttu on, jos kolmasosa meidänkin yliopiston budjetista on... taikka siis kokonaisrahoituksesta on tota ulkopuolista rahaa, niin se on aika iso juttu, ottaen huomioon meidän alat, että meillä on humanistit ja yhteiskun-

tatieteelliset alat... aika ison lohkasee. Eikä ne nyt oo ollu perinteisesti kauheen innokkaita myymään ulkopuolisille palveluja. (UTA H9J)

Lapin yliopistossa oltiin kaikkein vastahakoisimpia ajatukselle, että yliopistot toimisivat markkinasääntöjen ja -ohjauksen mukaisesti. Tätä selittää osaltaan yliopiston syrjäinen sijainti, jossa potentiaalisia maksavia asiakkaita ei yksinkertaisesti ole, mutta myös tieteenalarakenteesta. Lapissa todettiin, että esimerkiksi Tekesiltä yliopiston tieteenaloilla ei ole mahdollista saada rahoitusta. Myös Suomen Akatemian rahoituksen nähtiin suuntautuvan pääasiassa muille kuin heidän aloilleen. Taiteiden tiedekunta oli ainoa poikkeus, jolla saattaisi olla mahdollisuuksia saada rahoitusta Tekesistä tai Sit-rasta, sillä heillä ”on hyvä konsepti kaupallistaa omaa toimintaansa” (ULA H7).

Ja tietysti Akatemia, Tekes samalla lailla, ehkä Tekes nyt vasta pikku hiljaa rupee meihin vaikuttaan. Koska se nyt vasta pikkuhiljaa nää Tekesin kuviot rupee aukeen tässä. Meidän tieteenalapohja niinku, siinä vieras. (ULA H6)

Tällasta suoraa yritysrahoitusta on erittäin vähän ollu tietenkin meillä näillä koulutusaloilla millä toimitaan. Niillehän ei nyt sitä kanavoidu, eli meillä ei ole tekniikkaa eikä lääketiedettä, joka tämmöstä tuota suoran yritysrahoituksen kohteena normaalisti on. (ULA H2J)

Palvelujen myynti ulos ja yritysrahoituksen saaminen oli myös kiinni tieteenalarakenteesta, mutta myös sijainnista, sillä alueen pienyrityksillä harvoin on varaa kustantaa yhteistyötä yliopiston kanssa: ”Että täällä se, voluomit ympäristössä ovat varsin pienet, ja ostokyky myöskin varsin heikko, ja jos aatellaan vielä, että jossakin, esimerkiksi kasvatustieteiden tai yhteiskuntatieteen aloilla, ei siellä ole maksajia” (ULA H1J).

Kauppakorkeakoulun osalta tilanne on hieman erilainen, joten sieltä nousi vain yksi eri tieteenalojen rahoitusmahdollisuuksia koskeva kommentti. Haastateltava näki, että ”teollisuus syytää rahaa” tekniikan alalle, jolloin siellä myös ulkopuoliset toimijat ohjaisivat toimintaa enemmän.

Ehkä teknisellä alalla vois ajatella, että siel on vielä enempi semmosta, et se ohjautuu sit tietylle. Et kun kattoo noita lehtijuttuja, mihin kaikkeen, nyt Porissakin oli hirveen monta professuuria lahjoitusvaroin perustettu. Teollisuus syytää rahaa, meil ei oo niin paljon semmosia rahoituslähteitä näihin lahjoitusprofessuureihin käytettävissä, niin ei niin paljon ohjaa meidän oppiaineitten uudelleenja-kookaan. (HSE H6J)

Tiedon hyödyntäminen on myös aivan eri asia riippuen siitä, onko kyse tekniikan tai lääketieteen alasta vai muista aloista. Eräs haastateltava veti hyödyntämisestä kysytässä ensimmäisenä esiin sen tosiseikan, että Tampereen yliopistossa ei ole tekniikan aloja: ”Meillä ny ei oo näitä tekniikan aloja, mutta nimenomaan lääketiede, hallinto, kauppatieteet, kasvatustieteet, niin tuleeahan siellä just tämmösii sosiaalisii innovaatioita ja tämmöstä” (UTA H8J). Samaisen yliopiston toinen haastateltava huomautti myös, että heidän yliopistonsa aloilla valtaosin ei ole kovin paljon kehitettävää ja myy-

tävää, mutta ”mä en nyt taas puhu lääke- ja luonnontieteestä. Ne on ihan luku sinänsä. Niittenhän ympärille on tonne syntyny erilaista firmaa vaikka kuinka.” (UTA H9J.) Kauppakorkeakoulun haastateltava totesi, että heillä kyllä on erilaisia meknaismeja levittää tietoa, mutta se on eri asia kuin tekniikan alalla, jossa tieto sitoutuu johonkin tekniseen ratkaisuun tai tuotteeseen (HSE H5). Lapin yliopiston haastateltava totesi jälleen taiteen alan erityisyyden verrattuna yliopiston muihin aloihin. Vaikka taiteessa kaupallistamista saattaa tapahtua, muilla aloilla se on vielä kaukana ja systemaattinen kaupallistaminen tuskin tuleekaan olemaan näillä aloilla arkipäivää. Hän näki selkeästi kaupallistamisen teknisten yliopistojen ja osin lääketieteen ”ongelmana”.

Siis kaupallistaminen on vielä täällä musta aika kaukana. Toki jossain taiteen puolella saattaa olla, et niitä. Mut semmonen systemaattinen kaupallistaminen puuttuu vielä. Enkä mä tiedä tuleekokaan se koskaan niin kun siinä mielessä kuin jossain muualla. – – kun se on kuitenkin teknisten yliopistojen ongelma ehkä kaikist selkeimmin ja varmasti osin lääketieteen. (ULA H6)

Haastatteluissa tulivat esiin myös selvät tieteenalojen väliset kulttuuriset erot. Haastateltavat tuottivat kuvaa siitä, mikä on esimerkiksi luontaista millekin tieteenalalle. Eräs haastateltava näki kolmannen tehtävän, alueellisen vaikuttamisen ja yritys yhteistyön sopivan ”luontaisesti” nimenomaan kauppakorkeakoululle. Hän epäili, että yliopistolta saattaisi vielä löytyä ”semmostaki väkeä joka on sitä mieltä, että kaikki yritys yhteistyö on pahasta”, mutta yhä enemmän niitä, jotka uskovat yhteistyöstä avautuvan mielenkiintoisia tutkimusmahdollisuuksia. Hän näki, että kauppakorkeakoulussa yhteistyötä kuitenkin pidetään hyvänä.

Varmaan tässä yks ajatus on se, että kun puhutaan kolmannesta tehtävästä ja alueellisesta vaikuttamisesta, niin kyllähän siinä Kauppakorkeakoululla on merkittävä rooli täs yliopistossa, toteuttaa niitä. Ei se tietenkään poista muiltakaan sitä, mut et luontaisestihan se sopii kauppakorkeakouluun, tällanen vaikuttavuusasiat ja näkyvyys ja palvelutehtävä. (UTA H4)

Lapin yliopistossa kaupallistumisen ja yritysmaistymisen todettiin olevan vierasta ”täähän maailmaan”, jossa ei ole aloja kuten lääketiede ja ”insinööritieteet”, joilla tällainen toiminta on tutumpaa. Oikeustieteen professoreilla arveltiin olevan liiketoimintaa, mutta se ei tapahdu suhteessa yliopistoon (ULA H6). Taiteiden tiedekunnan kulttuurinen erillaisuus todettiin tässäkin yhteydessä. Siellä arveltiin olevan vahvempi tuotteistamis- ja yritysmaäinen ajattelutapa ja paljon hankkeita. Mutta eräs haastateltava epäili, ettei toiminta sielläkään vielä loppujen lopuksi ole kovin yritysmaistä: ”mä mietin, et miten, sä varmasti oot, et taiteen tiedekuntahan meil joutuu toimiin vähän eri tavalla, et siellä on pahuksen paljon hankkeita ja muuta, mut et onkse sielläkään vielä sit” (ULA H6).

Mut sitten se on niinku vieraampaa varmasti meillä esimerkiks täällä Lapin yliopistossa, jos ajatellaan meidän kasvatustieteitä, yritysmaäinen ajattelu ei ehkä niin vahvasti siellä näyttäydy, yhteiskuntatieteiden tiedekunnassa ehkä samaa tilannetta vielä, oikeustieteiden tiedekunta myöskin, ei siellä tämmönen yritys-

mäinen ajattelu sillä tavalla ole pinnalla. Taiteiden tiedekunta meillä taas on, siellä on design-puolta, management-puolta vahvasti, että siellä taas on, sieltä ehkä löytyy, jos ajatellaan tiedepohjan kautta, vahvemmin esimerkiksi tuotteistamis- ja yritysmäistä ajattelutapaa. Et kyllä se tulossa on, mutta mä olen vahvasti sitä mieltä, että tiedetausta vaikuttaa siihen. (ULA H3)

Taiteiden tiedekunnasta vahvistettiin heidän tiedekuntansa tosiaan olevan vähän erilaisista ”kuin tuo muu porukka” eli muut tiedekunnat: ”laitoksilla yleensä, jos puhutaan ihan opetushenkilökunnasta, niin tääl ei oo semmosia kauheen luutuneita, van et se kuuluu taiteen tekemiseen ja muotoiluun, että koko ajan kaikki on muutoksessa, et täällä me ollaan vähän erilaisia kuin tuo muu porukka” (ULA H5). Omana ryhmänään haastatteluissa nousivat esiin ”perinteisemmät tieteenalat”, ”akateemisemmat alat” tai ”perustieteet”. Näillä viitattiin aloihin, jotka eivät välttämättä ole eturintamassa menossa kohti yritysmäisyyttä, hankkimassa ulkopuolista rahoitusta tai tekemässä yhteistyötä ulkopuolisten kanssa. ”Ja tää on varmaan sit eri asia noilla perinteisemmillä tieteenaloilla. Toimintakulttuuri on aika erilainen.” (ULA H5)

Ja siinä on erilaisia tiedekuntakulttuureja ja näkemystä. On niinkun ikään kuin semmosia akateemisempia aloja. Tai semmosia aloja, et meidän tehtävä on nimenomaan kouluttaa tähän yhteiskuntaan opettajia tai kieliammattilaisia tai muuta, niin ettei meidän tehtävä oo juosta ulkopuolisen rahoituksen hankkimisessa. (UTA H8J)

Haastateltavat totesivat muutoksen rytmien olevan erilainen eri laitoksilla ja eri aloilla. Tieteenalojen välillä on eroja siinä, miten ne muuttuvat vastatessaan yhteiskunnan muutoksiin. Esimerkiksi kauppakorkeakoulun haastateltavan mukaan kauppakorkeakoulut ovat uusien asioiden kokeilijoita paljon enemmän kuin perustieteet, joilla on oma logiikkansa, ja jotka eivät ota huomioon ympäröivän yhteiskunnan muutosta, kuten globalisaatiota (HSE H4). Erilaiset laitokset ”elää eri tempossa ja tilanteissa tän ympäröivän yhteiskunnan suhteen tietenkin” (UTA H7). Yritysmäisyys liitettiin osin yliopiston laitamilla oleviin uudempiin yksiköihin, mutta ei niinkään ytimen perinteisiin tieteenalalaitoksiin, kuten on tullut esiin jo aikaisemmissa luvuissa epäsuorasti. Esimerkiksi eräs Tampereen yliopiston haastateltava määritteli hyperlaboratorion proaktiiviseksi yksiköksi, joka rakentaa aidosti koko ajan kansallista yhteistyötä ja verkostoja ja elää jatkuvassa muutoksessa ja epävarmuudessa. Tässä ääripäässä ovat teknologian ja lääketieteen alat, jotka ovat lähellä ”yhteiskunnan murrostekijöitä”. Toisaalla ovat perinteiset laitokset, joilla on vahvat opetus- ja tutkimustraditiot ja joille oli aiemmin riittänyt ”perussivistysyliopisto” ja ”humboldttilainen identiteetti” (UTA H7). Hän myös kuvaili värikkäästi joitakin humanistisia aloja ”perinteisiksi sydänten akatemioiksi”.

Joo, kyllä jos meilläkin mennään johonkin tänne etnomusikologian laitokselle niin kyllä se on tosi ylio-, tai mennään Helsingin yliopistossa jonnekin afrointialaisiin kielipuolelle tai muihin niin kyllä nää on aika perinteisiä sydänten akatemioita vielä. Sitten taas kun tullaan tälle alueelle, jotka on lähellä yhteiskunnan murrostekijöitä, teknologiaa, keskeisiä asioita, lääketiedettä, niin siellähän ollaan hyvin

vahvasti koko ajan siinä rajapinnassa. Ja sit niihin liittyy tietenkin taas isot rahat tuolla yritysmaailmassa, joka sit taas tekee sen että ovat mukana siinä. (UTA H7)

Tieteenalojen erot tulivat esiin erittäin vahvasti itsestäänselvyyksinä. Teknillisillä yliopistoilla nähtiin esimerkiksi olevan pitkät perinteet yritysyritysteistyössä, kun taas ”perinteisemmät humanistiset yliopistot”, pois lukien ”tietenkin” lääke- ja biotiede olivat edenneet sillä tiellä hitaammin (UTA H7). Lapin yliopiston haastateltava toi esiin jälleen alueelliset eroavaisuudet ja uskoi, että pääkaupunkiseudulla ollaan edellä kauppalistamiseen ja markkinoilla oloon liittyvissä asioissa. ”Tietenkin kauppakorkeakoulut ihan oma lukunsa vielä” (ULA H4J).

Mutta ei se oikein kyllä istu tänne. Mutta tota tietysti tämmöstä yritysmäistä otetta mä voisin nähdä ja nimenomaan aika vahvasti sitten niin bio- ja lääketieteisiin liittyen. Et siellä on tiettyjä ehkä ryhmiä, ehkä yksilöitä, jotka niinkun saattaa ajatella näin ja on ehkä omaa jotakin pientä firmaa pystytetään tai jotain muuta vastaavaa. (UTA H3J)

Maailma ei enää oo niin pienissä yksiköissä tutkimusta tekevä kun yksi professori on. Siis nyt mä puhun teknistieteellisestä, tietysti jossain arkeologiassa voi, mut siis tämmöset kovat tieteet, jossa täytyy tehdä nopeesti näyttöjä. (HSE H2)

Toisaalta eroista puhuttiin myös varovaisesti, arvellen, että näin asia saattaisi olla toisella laitoksella. Tämä antoi kuvan, että toimintaa muilla tieteenaloilla ei kovin tarkasti tunneta. Esimerkiksi kysyttäessä suhtautumisesta markkinaistumiseen yliopistossa yksi haastateltavista totesi, että kolmas tehtävä nähdään keskeisenä, mutta tilanne saattaa olla toinen humanistisilla ja yhteiskuntatieteellisillä aloilla.

Mä aika huonosti tunnen tota humanistista ja yhteiskuntatieteellistä puolta sillee, et voi olla että tota siellä, siellä niinkun toimijatasolla ehkei niinku joka puolella siihen ihan niin vahvasti vannota sen nimeen mutta tota tää nyt on enemmän vähän tämmönen mututuntuma. (UTA H6)

Haastateltavat nostivat spontaanisti esiin tieteenalojen erot suhteessa yritysmaailmaan, joko itsestäänselvyytenä tai omana näkemyksenä ja arviona. Kaikilla tieteenaloilla ei yksinkertaisesti ole mahdollisuutta saada ulkopuolista rahoitusta tai hyödyntää osaamistaan taloudellisesti. Lisäksi tieteet ovat luonteeltaan erilaisia. Joidenkin olemukseen kuuluu yhteistyö yritysmaailman kanssa, kun taas joissakin tieteissä keskitytään perustutkimukseen.

7.6 Yhteenvedo kokemuksista yliopistoissa

Haastatteluaineisto ilmentää pääosin yhtä diskurssia: diskurssia yliopistoinstituution erityisyydestä. Kaikki edellä esitellyt teemat tukevat tätä puhetapaa. Ensinnäkin haastatteluissa tuotiin esiin yliopistolaitoksen perinteet sekä kulttuurierot ja erillisyydet suhteessa muihin instituutioihin. Haastateltavat käyttivät ilmaisuja ”perinteiset laitokset” ja ”perussivistysyliopisto”. Akateemisuutta ja yliopistollisuutta korostettiin. Mainos-

taminen oli tabu, joka ei sopinut yliopistoon samalla tavalla kuin ammattikorkeakouluun. Yliopistot jopa nostettiin muun yhteiskunnan yläpuolelle. Yliopiston todettiin olevan hidas muuttumaan, jäykkä organisaatioiltaan verrattuna uusiin ketteriin yksiköihin, ja lisäksi johtajuus nähtiin ongelmaksi yliopistoissa. Yliopisto toimii pitkäjänteisellä tyyllillä. Haastatellut näkivät kuitenkin yliopistoissa olevan käynnissä suuren muutoksen niin toimintatavoissa, kulttuurissa kuin asenteissakin. Puhe tällaisesta muutoksesta heijastaa sitä, millaisena yliopistokulttuuri on ennen nähty.

Siitä, että yliopisto on erityinen instituutio seuraa, että jotkin asiat vain eivät kuulu yhteen yliopiston kanssa. Haastatteluissa todettiin esimerkiksi, että yliopisto ei uppoa nykyään käytettäviin kapeisiin tuloskriteereihin. Vahvimmin tuli esiin puhe yritysmäisten toimintatapojen sopimattomuudesta yliopistoihin sellaisenaan, vaikka yritysmäisyyden tulosta esitettiin myös myönteisiä näkemyksiä. Yritysideologia on vastakkainen yliopistojen julkiselle ja laajalle roolille. Yritysmäisyys on siis vieras ajatus yliopistossa, koska periaatteet ovat erilaiset. Yritysmäisyys astettiin vastakkain akateemisuuden, sivistyksen ja yliopistomaisuuden kanssa. Erilaisista toimintatavoista esiin nostettiin se, että perinteinen yliopistolaitosrakenne ei istu yritysmäiseen toimintaan, ja että yliopistohallinnon tyyli ei anna eväitä yritysmäiseen toimintaan. Lisäksi pitkäjänteinen toiminta ja akateemisen vapauden periaate tekevät yritysmäisen toiminnan vaikeaksi. Näistä syistä jotkut haastateltavat olivatkin sitä mieltä, että yritysmäinen toiminta yliopistossa on ollut lähinnä puuhastelua, jota ei voi ottaa tosissaan. Puhe oli hieman vähättelevää. Yritysmäinen toiminta sai jossain määrin ja jollakin tavalla toteutettuna kuitenkin myös puoltoääniä. Ensinnäkin jotkut haastateltavista totesivat yliopistossa itsessään ja sen toimintatavoissa ja toimijoissa olevan yritysmäistä otetta, ”sisäistä yrittäjyyttä”. Nähtiin esimerkiksi, että yliopisto ei voi enää pysyä vain omien seinensä sisällä, vaan tutkimuksen on oltava sovellettavissa ja opetuksen otettava huomioon työelämän ja opiskelijoiden tarpeet. Yliopiston pitäisi siis tasapainotella tieteen vaatimusten ja arkipäiväisemmän käytännön toiminnan välillä. Yritysmäinen toiminta hyväksyttiin silloin, kun se tapahtuu yliopiston omilla ehdoilla ja sen toimintatapojen mukaisesti.

Perustehtävät, opetus ja tutkimus, nousivat sekä dokumenteissa että haastatteluissa yliopiston keskeisimmiksi toiminnoiksi, jotka haluttiin erotella muista yliopiston toiminnoista, sillä yliopiston rooli pohjautuu näille tehtäville. Toki uusien tehtävien ottamista ja yliopiston ulkopuolisten toimijoiden kanssa vuorovaikutuksessa toimimista pidettiin välttämättömänä ja positiivisenakin asiana, mutta tämän oli tapahduttava yliopiston omilla ehdoilla ja siten, että perustehtävien asema tärkeimpinä tehtävinä ei vaarannu. Toiseksi yliopiston perustehtävää korostettiin sillä, että akateeminen tutkimus eroteltiin muusta tutkimuksesta. Esimerkiksi raketitutkimusta ja selvityksiä ei pidetty samalla tavalla arvossa kuin ”oikeaa akateemista tutkimusta”. Tieteellisyyden ja käytännönläheisyyden vastakkainasettelu oli myös osa tätä erontekoa.

Haastateltavilla oli hyvin vahva, melkein päi naiivi usko siihen, että yliopiston perustehtävät, perusarvot ja autonomisuus tulevat säilymään jatkossakin. Ulkopuolelta tulevan rahoituksen ei uskottu vaikuttavan suuresti eikä ainakaan suoranaisesti tutkimukseen.

Kuitenkin ulkoisten intressien huomioiminen oli lisääntynyt. Rahoitushakemuksia myös suunnattiin tarkasti sen mukaan, mihin rahoitusta uskottiin olevan saatavilla. Tässä asiassa esiintyi hyvin erilaisia näkemyksiä tieteen autonomisuudesta. Osa ei nähnyt vaikutusta olevan, osa taas näki vaikutuksen lisääntyneen. Samakin haastattelutapa saattoi olla hieman eri linjoilla haastattelun eri vaiheissa. Vahvasta uskosta huolimatta esiintyi myös pelkoa kriittisyyden katoamisesta ja siitä, että ulkopuolinen rahoitus saattaa olla uhka perustehtäville ja että budjettirahoituksen kavetessa toiminnan laajuus saattaa kaventua.

Haastatteluaineistossa tieteenalojen erot korostuivat keskusteltaessa muutoksesta yritysmäisempään toimintaan yliopistoissa. Selkeä erottelu tehtiin toisaalla tekniikan, lääketieteen ja luonnontieteen ja toisaalla humanististen ja yhteiskuntatieteen alojen välillä. Vaikeutta saada ulkopuolista rahoitusta tai kaupallistaa tutkimustuloksia selitettiin usein sillä, että se ei ole ominaista omalle tieteenalalle. Varsinkin tekniikan alan koettiin poikkeavan muista tieteenaloista alana, jolla on muita paremmat mahdollisuudet yritysmäisiin toimintatapoihin. Tieteenalojen erojen lisäksi yliopistojen eroja suhteessa yritysmäisyyden määrään tai osuuteen yliopistoissa voidaan arvioida, vaikkakin se on vaikeaa, koska se voi ilmetä monella tavalla. Silti voidaan sanoa, että Helsingin kauppakorkeakoululla on ollut pyrkimyksiä toimia jollakin tavalla yritysmäisenä yliopistona. Se on pyrkinyt hyviin tuloksiin rankingeissa ja akkreditoinneissa ja haastattelujen aikoihin yliopisto oli luomassa ”HSE-brändiä” ollakseen näkyvämpi. Kauppakorkeakoulun haastateltavat olivat tämän tutkimuksen mukaan eniten tiukkaa valtionohjausta vastaan, halukkaita kilpailemaan kansainvälisillä koulutusmarkkinoilla, ottamaan riskejä, luomaan todelliset koulutusmarkkinat myös Suomeen ja luomaan manageriaalista hallintojärjestelmää. Kauppakorkeakoululla oli läheinen suhde elinkeinoelämään ja siellä oltiin kiinnostuneita edelleen kasvattamaan ulkopuolisen rahoituksen osuutta budjetistaan. Yliopistolla oli monia itsemääriteltäviä visioita ja tavoitteita, mutta yliopistossa nähtiin, että korkeakoulujärjestelmässä oli liikaa rajoitteita niiden toteuttamista silmälläpitäen.

Yleinen mielipide haastateltavien keskuudessa olikin, että valvonta oli vahvistunut huolimatta yliopistolain suomasta tietynlaisesta vapaudesta päättää toiminnoista ja sisäisestä resurssijaosta. Helsingin kauppakorkeakoulun edustajat kokivat tiukan valtiokontrollin kaikkein rajoittavimpana. Joissakin yksiköissä katsottiin kuitenkin, että heillä on toimintansa suhteen tosiasiallisesti melko laaja autonomia. Näitä yksikköjä yhdistävä tekijä oli se, että ne olivat kaikkein yritysmäisimpiä verrattuna muihin yliopistoyksiköihin ja laitoksiin ja toimivat pitkälti ulkoisen rahoituksen varassa. Lapin yliopistossa oltiin kaikkein vastahakoisimpia ajatukselle, että yliopistot toimisivat markkinasääntöjen ja -ohjauksen mukaisesti. Tätä selittää osaltaan yliopiston syrjäinen sijainti, jossa potentiaalisia maksavia asiakkaita ei yksinkertaisesti ole. (Koivula ym. 2009.)

Lapin yliopistossa yritysmäisyyden nähtiin olevan lähinnä ”pehmeää yritysmäisyyttä”, tarkoittaen sitä, että yliopisto toimi läheisessä yhteistyössä ympäröivän yhteiskunnan kanssa ja yritti vastata alueen tavoitteisiin, mutta ei pyrkinyt maksimoimaan tällä toi-

minnalla tulojaan. Yliopisto oli soveltanut temaattista lähestymistapaansa vuodesta 1990 alkaen. Yliopistossa pyrittiin edelleen myös vahvistamaan temaattista lähestymistapaa; haastatteluajankohtana asetukset, jotka säätelivät yliopistojen toimintaa, olivat kuitenkin vielä liian tieteenalaperusteisia. Suhteellisen pienelle ja nuorelle yliopistolle oli ominaista myös jatkuva organisaation uudelleenrakentelu. Yliopistossa haluttiin varmistaa, että organisaatio toimii sujuvasti ja tehokkaasti erilaisissa tilanteissa. Matkailun verkostotiedekunta ja menetelmätieteiden laitos, joka kattaa kaikki yliopiston tieteenalat, olivat innovatiivisia ratkaisuja, joiden nähtiin todennäköisesti yleistyvän tulevaisuudessa. Yliopistojärjestelmän lähestymistä kohti markkinamallia ei pidetty houkuttelevana. Ensinnäkin sen nähtiin taistelevan yliopiston periaatteita vastaan, mutta myös siksi, että Lapin yliopiston toiminta-alueella ei ole paljon potentiaalisia asiakkaita. Taloudellisten rajoitusten nähdään olevan merkittävimpiä yritysmäisemmän toiminnan rajoitteita Lapissa.

Lapin yliopistossa tehdyistä haastatteluista voi kuitenkin päätellä, että yliopistossa oli tapahtunut selvää muutosta uudenaikaiseen, kenties yritysmäisempään kulttuuriin. Täydennyskoulutuskeskuksen henkilökunnan keskuuteen oli iskostunut yrittäjämäinen ajattelutapa ja oli tiedostettu, että resurssit toimintaan on hankittava itse. Ulkopuolisen rahoituksen lisääntymisen nähtiin muuttaneen yliopiston toimintakulttuuria ja toimintatapaa myös siten, että oli tärkeää yrittää vaikuttaa siihen, mitä rahoittajat rahoittavat. Osa tätä kehityskulkua oli johtajuuden todellistuminen: managerointi oli lisääntynyt.

Mutta se, et mennään tällä tavalla markkinoiden ehdoilla aikasempaa enemmän, niin se on selvä muutos. Et semmonen, no siinä määrin yrittäjämäinen ajattelutapa, niin kyllä se on kyllä iskostunu meidän henkilöstön keskuuteenkin, et me tiedostetaan täällä se, et meidän toiminta perustuu ulkopuoliseen rahoitukseen ja meidän on itse tehtävä ja hankittava ne resurssit. (ULA H)

Ja sitte taas toisaalta, ainakin näin tuntuu, että sitten näiden Akatemian, erillisten rahoituslähteiden, Tekesin ja näiden ohjausvoima, sehän perustuu tähän rahoituksen mahtiin. Elikä sitähän sitä täytyy yrittää tehdä mihin rahoitusta on saatavissa. Tavallaan se on muuttanut sitä meidän omaa toimintakulttuuria sillä tavalla, että meidän on hirveen tärkeä yrittää itse vaikuttaa siihen, mitä Tekes rahoittaa, mitä Akatemia rahoittaa. Se on tuonu ihan tämmösen uudenlaisen toimintatavan. (ULA H4J)

Ja sen myötä on sitte, kun on näitä, yliopiston strategia esimerkiksi, niin tähän johtajuuteen on tullu tietysti sitä kautta semmosta lisää sellasta roolia, tai mikskä sitä sanois. Että sitä myöten se johtajuuskin kasvaa semmoseksi.... Tai siihen on tullu uudennäköisiä aspekteja. Et kaiken kaikkiaan, onhan sitä lehdistössäkin puhuttu, yliopistomaailmassa puhuttu. Mehän ollaan tämmönen niinku joku yritys kohta, ja et semmosta se sitte alkaa olla, ja kun meilläkin on aika paljon noita projekteja niin tuota sitä myöten joutuu sit myös olemaan. (ULA H5)

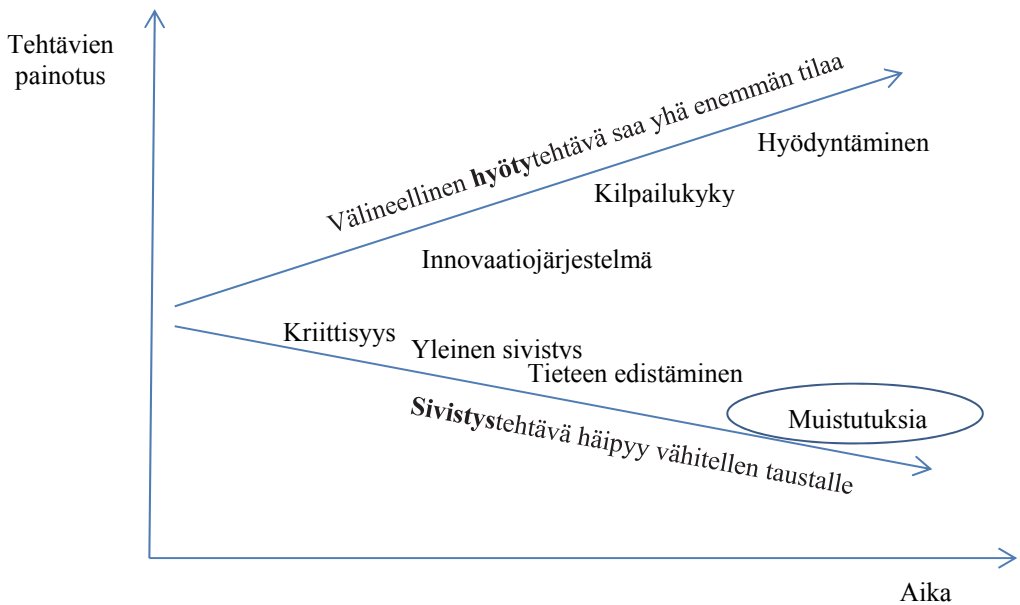
Tampereen yliopistolle oli ominaista, että sen yksiköt olivat hyvin eri vaiheissa suhteessa yritysmäistymiseen. Vaikka kokonaisuutena näistä kolmesta yliopistosta sen voidaan sanoa olevan perinteisin yliopisto, erityisesti lääketieteen ja informaatioteknologian alueella oli yksiköitä, joiden voitiin nähdä toimivan hyvinkin yritysmäisesti. Osa yksiköistä oli toiminut tämän trendin mukaisesti jo vuosikymmenen, jotkut olivat vasta aloittelemassa toimintaansa. Yliopiston haastateltavien näkemyksistä onkin vaikea sanoa mitään yleistä, sillä näkökulmia oli monenlaisia. Tämä saattaa heijastaa sitä, että Tampereen yliopisto on tapausyliopistoista selvästi suurin. Suuressa talossa ei ole välttämättä löydettävissä yleisiä linjauksia, mikä tuli esiin joissakin haastatteluissakin kun jotkut haastateltavat kertoivat yliopiston hajanaisuudesta ja hallinnon ja kentän etäisyydestä.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksessa olen etsinyt vastausta kysymyksiin, miten puhe yliopistojen tehtävistä on muuttunut opetusministeriön asiakirjoissa, ja miten yliopistojen johtohenkilöiden kokemukset yliopiston muutoksesta ilmenevät heidän puheessaan. Lisäksi olen tarkastellut, miten valtiovallan tahto ja kokemus ja näkemys yliopistoissa ovat muuttuneet ja eroavat toisistaan. Johtopäätösluku rakentuu näiden kolmen tutkimuskysymyksen mukaan.

8.1 Hyötydiskurssi vie tilaa sivistysdiskurssilta korkeakoulupolitiikassa

Ensimmäinen kysymykseni suuntautui siis siihen, miten valtiovallan tahtoa heijastava puhe on muuttunut. Puhe suomalaisten yliopistojen roolista on selvästi muuttunut 1980-luvulta 2000-luvulle ulottuvalla ajanjaksolla. Dokumenttiaineiston analyysi osoittaa, kuinka hyödyn ja tuottavuuden diskurssi on ottanut ylivoimaa sivistysdiskurssista, joka ei kuitenkaan ole täysin kadonnut. Hyödyn ja tuottavuuden diskurssissa korostuu yliopiston välineellinen tehtävä ja sivistysdiskurssissa sivistystehtävä. Sivistys sinnittelee edelleen mukana sivistysyliopistoperinteen mukaisesti. Ottaen huomioon, että suomalainen yliopisto pohjautuu sivistysyliopiston ajatukselle, sivistystehtävän vähittäistä hupenemista voidaan kuitenkin pitää merkittävänä ilmiönä. Sivistystehtävän alamäen voidaan katsoa alkaneen jo 1950–1960-luvuilla, jolloin siirryttiin akateemis-traditionaaliseen korkeakoulupolitiikan kaudesta kehittämisdoktriiniin tai modernin korkeakoulupolitiikan aikaan, jolloin korkeakoulutuksen yhteiskuntakytkennät ja vaikutus talouteen nousivat esiin inhimillisen pääoman painottamisen myötä (Kivinen ym. 1993, 194; Nevala 1999, 51, 85).

Kuvio 12. Hyöty- ja sivistysdiskurssin suhteen muutos Suomen korkeakoulupoliitikassa 1985–2006

Muutoksista voidaan hahmottaa trendi, jossa sivistystehtävä vähitellen häipyy taustalle, kun taloudellista kilpailukykyä tukevalle välineelliselle tehtävälle annetaan yhä enemmän tilaa. Sivistystehtävä esiintyy dokumenteissa usein muistutuksina. Nämä tehtävät olivat 1980-luvulla vielä rinta rinnan, mutta vähitellen suhteet muuttuivat. Lisäksi hyötydiskurssin sanasto on ollut erilaista 1980-luvulla kuin 2000-luvulla. Samansuuntainen muutos on näkyvässä kaikkien yliopiston kolmen perustehtävän kohdalla. Välineellisen tehtävän korostaminen liittyi vahvimmin tutkimustehtävään, mutta se tuli esille myös opetus- ja palvelutehtävän kohdalla.

Tutkimuksesta hyötyvänä tahona painottui 1980-luvulla yhteiskunta, ja mukana oli myös ajatus tieteen teosta sen itsensä vuoksi. 1990-luvulla yhteiskunta sanana oli edelleen jonkin verran mukana, mutta muuten sanasto keskittyi enemmän innovaatiojärjestelmään ja tuotantoon. Yritystoiminnan, teollisuuden ja tuotannon edistäminen tuli enenevässä määrin mukaan tutkimuksen kehittämisen perusteluihin ja perustutkimuksestakin tehtiin väline kilpailukykyyn kehittämiseen. Opetustehtävän osalta dokumentit keskittyivät läpi ajanjakson lähinnä työelämän tarpeisiin. Mutta kun 1980-luvulla ja myös hetkellisesti 1990-luvun puolessa välissä sivistystavoitteet saivat jalansijaa, 2000-luvulla opetuksen laadun ja tehokkuuden kehittämistä perusteltiin enemminkin innovaatiojärjestelmän edistämisen ja sitä kautta taloudellisen kilpailukykyyn parantumisen kautta. Suurin diskursiivinen muutos tapahtui palvelutehtävän kohdalla. 1980- ja 1990-luvuillahan tätä ”kolmatta tehtävää” ei vielä oltu laissa määri-

teltty yliopiston perustehtäväksi. 1980-luvulla puhuttiin avoimuuden lisäämisestä yhteiskuntaan päin ja yliopistot nimettiin alueensa yleisiksi kehittäjiksi ja kulttuurikeskuksiksi. Vähitellen vuorovaikutuksen tiivistämisen tavoite alkoi kohdistua yhteiskunnan sijaan enemmän yrity maailmaan. 2000-luvulla suuntaus jatkui siten, että kieli keskittyi yhä enemmän ja selvemmin yritystoiminnan edistämiseen ja liiketaloudelliseen toimintaan.

Muutosta kielenkäytössä voidaan todentaa muun muassa käytettyjen käsitteiden muutoksella. Kuten edellä totesin, esimerkiksi yhteiskunnan tarpeiden korostamisesta siirryttiin elinkeinoelämän tarpeisiin. Kun aiemmin oli painotettu tieteen ja yhteiskunnan kehittymistä, alettiin enenevässä määrin keskittyä yritystoiminnan, teollisuuden ja tuotannon edistämiseen. Vuorovaikutus ja avoimuus suhteessa yhteiskuntaan puolestaan muuttuivat vaikuttavuudeksi. 2000-luvulla ei enää esiintynyt viittauksia esimerkiksi kansallisen kulttuurin ja henkisen perinnön siirtämiseen, vaan näkyvämpää oli liiketaloudellinen hyödyntäminen, kaupallistaminen ja tuotteistaminen. Kieli ei muuttunut yhtäkkiä, vaan asteittain. Edelleenkin korkeakoulupolitiikan teksteissä kirjoitetaan toki yhteiskunnasta ja tieteestä, mutta painotukset ovat erilaiset. Edellä mainitut ja alla taulukossa esitety esimerkit saattavat siis olla kielen ääripäitä, mutta ne ovat esimerkkejä sanoista ja ilmaisuista, joita ei käytetty vielä 1980-luvulla ja toisaalta kielestä, jota ei enää 2000-luvulla kovinkaan paljon esiinny korkeakoulupolitiikan dokumenteissa.

Vanhoja ilmaisuja	Uusia korvaavia ilmaisuja
Yhteiskunnan tarpeet Tieteen ja yhteiskunnan kehittyminen	Elinkeinoelämän tarpeet, liike-elämä, yritystoiminnan, teollisuuden ja tuotannon edistäminen
Vuorovaikutus, avoimuus	Vaikuttavuus
Sivistystason nousu	Tuotanto, talouden kasvu
Kansallisen kulttuurin ja henkisen perinnön siirtäminen	Liiketaloudellinen hyödyntäminen, kaupallistaminen, tuotteistaminen Innovaatiojärjestelmä 1992 Hyödyntäminen 1991 Kilpailukyky 1993

Taulukko 5. Kielen ja käsitteiden muutos opetusministeriön dokumenteissa

On mielenkiintoista verrata tapahtunutta muutosta Anu Kantolan tarkasteluun uusliberalismin sanastosta. Kantolan mukaan suomalaiseen politiikkaan rakentui 1980- ja 1990-luvuilla kilpailuvaltion sanasto, kun yrity maailman käsitteet valuivat politiikkaan. Tähän kuuluu puhe maailman muutoksesta, kilpailukyvyistä, innovaatioista, osaamisesta ja kannustamisesta. Muutoksesta tuli perustavaa laatua oleva oletus maailman luonteesta ja sen haasteista. Kilpailukyky muuttui yritysten kilpailukyvyistä tietyn teollisuudenalan kilpailukyvyksi, ja vähitellen se siirtyi poliittiseen sanastoon. Kansalliseen kilpailukykyyn vetoamalla oli helppo vaikuttaa kansalliseen politiikkaan. (Kantola 2006, 157–166.) Samalla kun yritystälouden käsitteet ja puhettavat valuivat

politiikkaan, ne ottivat siellä keskeisten ongelmien ja ratkaisumallien paikan. Talouden merkitys hallitusohjelmissa kasvoi ja talouskasvun aktiivisesta takaamisesta tuli politiikan tärkein tavoite ja sisältö. Muuta mahdollisuutta ei kenties edes ole:

”Kansainvälistyneiden pääomien ja yritysten painoarvo uudessa hallintatavassa on niin suuri, että niiltä peräisin oleva käsite tunkeutuu myös muille alueille alkaen määrittellä niiden ongelmia ja tavoitteita. Poliitiikka voi näin osoittaa uskotavuuttaan, tilannetajuun ja realismiaan vain puhumalla samalla tavoin kilpailukyvyyn nimissä sekkin.” (Kantola 2006, 176.)

Myös Nokkala (2007, 210, 215) on todennut, että kilpailu- ja kilpailukykydiskurssi on saavuttanut lähes dominoivan aseman Suomen ja EU:n nykyasiakirjoissa. Yliopiston roolin käsitteellistyksessä on tapahtunut muutos: suhteellisen autonomisesta ja sellaisenaan hyödyllisestä on tullut instrumentaalinen ja ehdollinen – yliopistojen toiminnalla odotetaan aina olevan hyötyä johonkin ulkopuoliseen tarkoitukseen (Nokkala 2007, 216). Tutkimusajanjaksolla yliopistojen vaikuttavuudelle asetettiinkin runsaasti odotuksia, jotka kietoutuivat paljolti talouteen. (Kansan)taloudelliset seikat lienevät toki ennenkin olleet taustalla, mutta niitä ei ole tuotu esiin ja painotettu samalla tavalla. Häyrynen-Alestalo ja Peltola (2006, 254) ovat kuvanneet yliopistojen roolin muutosta Suomessa ”hyvinvointivaltion palvelijoista uusliberaalin valtion rakentajiksi”. On hyvä pohtia, huomaisiko kukaan enää nykyään mitään puuttuvan, jos kulttuuri- ja sivistysmaininnat jätettäisiin kokonaan pois korkeakoulupolitiikan teksteistä ja mukana olisivat vain talous- ja innovaationäkökulma. Välimaa (2011, 111) on jo huomauttanut, että vuoden 2009 yliopistolakia valmistelleista asiakirjoista sivistys ja oppiminen sa-noina puuttuivat lähes kokonaan.

Sivistystehtävä siis kuitenkin sinnitteli vastadiskurssina vielä 2000-luvun alussakin korkeakoulupolitiikan asiakirjoissa, vaikka ajatus yliopiston toimintojen välineellisestä hyödyntämisestä vankistui vuosi vuodelta. Sivistystehtävä nousi esiin silloin tällöin muistutuksenomaisesti, ikään kuin velvollisuudentunnosta mainita tämäkin tehtävä. Nämä muistutukset, jotka saattoivat olla myös muusta tekstistä irrallisia lausahduksia, voivat olla seurausta myös siitä, että tekstit harvoin ovat yhden ihmisen tuottamia. Teksteissä neuvotellaan diskursiivisista eroista (ja sitä kautta vallasta), ja niistä voidaan jäljittää toisistaan eroavia diskursseja (Wodak & Meyer 2009, 10). Useamman ihmisen työryhmässä muistutukset saattavat olla yhden tai muutaman henkilön toimomia lisäyksiä. Sivistysdiskurssi oli vastadiskurssi tehokkuudelle, kilpailukyvyille ja talouspuheelle, mutta ei pelkästään vastakkainen, vaan välillä myös osa hyötydiskurssia.

Dokumenteissa pidettiin yllä myös puhetta yliopiston erityisyydestä instituutiona ja sen perustehtävistä. Tästä kertoivat tieteellisyyden ja yliopistollisuuden korostaminen. Näitä sanoja käytettiin, kun haluttiin tehdä ero yliopistojen ja muiden instituutioiden välillä. Tutkimukselle annettiin usein etuliitteeksi ”tieteellinen”, mikä joissakin kohdin lienee vain määre, joka kuuluu yliopistojen yhteyteen koska se on jo laissa mainittu. Kehittämissuunnitelmissa esimerkiksi todettiin, että yliopistojen toiminnassa painotetaan tieteellistä tutkimusta tai tieteellistä perustutkimusta (Kesu 1995, 9;

Kesu 2003, 55). Toisin paikoin tieteellisyydellä haluttiin kuitenkin erotella esimerkiksi yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen toimintaa:

Yliopistojen tutkimustoiminnassa painotetaan tieteellistä perustutkimusta. Ammattikorkeakoulujen tutkimus- ja kehitystyöllä vahvistetaan erityisesti alueellista innovaatiotoimintaa. (Rantanen 2004, 33)

Tutkimus, tutkijankoulutus ja tieteelliseen tutkimukseen perustuva koulutustoiminta profiloi yliopistot suhteessa ammattikorkeakouluihin. (OPM 2001c, liite)

Yliopiston erityisyys ja opetuksen ja tutkimuksen yliopistollisuus sekä tieteellisyyden tulivat esiin kaikkien kolmen tehtävän kohdalla ja kautta ajanjakson, mutta se korostui varsinkin palvelutehtävän kohdalla palvelutehtävän ja liiketaloudellisten intressien voimistumisen myötä. Teksteissä painotettiin sitä, että yliopistojen tulee pitää kiinni perustehtävistään ja yliopistollisesta toiminnastaan, vaikka mukaan tuleekin uusia tehtäviä, jotka vievät yliopistoja lähemmäs elinkeinoelämää. Yliopisto haluttiin instituutiona myös erottaa yrityksistä. Yliopistojen erityisyyden korostuminen olikin ilmeistä siinä puheessa, joka koskee yritysmäisten käytäntöjen tuomista yliopistoihin. Yliopistot nähtiin julkista hyvää tuottavina julkisina instituutioina, joten mitä tahansa yritysmäisiä käytäntöjä ei voi tuoda sellaisenaan yliopistoon. Dokumenteissa asetettiin esimerkiksi rajoituksia sille, millaisia toimintoja ulkopuolisella rahoituksella voidaan järjestää.

Yliopiston ja yritysmäisyyden ristiriita tuli esiin lähinnä niissä raporteissa, jotka käsitelivät yrittäjyyttä yliopistossa tai täydennyskoulutustoimintojen liikelaitostamista. Lisäksi esiin tuli tuloksellisuuden määrittelyn ongelma yliopistossa. Tuloksellisuuden määrittelyä yliopistotyössä pohdittiin, koska koulutuksen ja tutkimustyön vaikutuksia on vaikea mitata.

On ymmärrettävää, että juuri korkeakoulujen kohdalla tällaisen tuloksellisuuden [*kuinka hyödyllinen organisaatio on ulkopuolisten silmin ja kuinka paljon se käyttää voimavaroja/JK*] määrittäminen on vaikeata, koska koulutuksen ja tutkimustyön ulkoisia vaikutuksia ja tavoitteita on vaikea mitata. (OPM 1985, 6)

Yliopistolaitoksen tulosohjauksen kehittämistyöryhmä (OPM 1996c) pohti tulosohjauksen kansainvälistä kehitystä esitellessään yliopistojen toiminnan erityisluonteisuutta. Yliopistoja todettiin erottavan muista organisaatioista erityisesti se, että yliopistoissa tuotetaan ja käsitellään tietoa. Lisäksi mainittiin opiskelijoiden mukanaolo tavoitteita asetettaessa ja toiminnan pitkäjänteisyys. (OPM 1996c, 5.) Alla oleva ote on yliopistojen tulosohjauksen kehittäneen työryhmän referointia tuolloisen kansainvälisen tilanteen arvioinnista. He eivät itse todenneet tulosohjauksen olevan sopimaton yliopistoon tai että yliopiston tuloksen määrittäminen olisi ongelmallista, vaan totesivat, että näin on nähty muilla tahoilla. Asian ottaminen esiin kuitenkin kertoi myös työryhmän myöntävän, että tulosohjauksen tuominen yliopistoon vaati asian pohtimista ja yliopistojen erityislaadun huomioonottamista. Näiden seikkojen vuoksi tulosohjauksen soveltaminen yliopistoon saattaisi olla hankalaa. Tulosohjauksen jo hy-

vää vauhtia vakiintuessa 2000-luvun alussa yliopistojen erityisluonteisuudesta haluttiin edelleen pitää kiinni.

Toisaalta tulosohjauksen on sanottu [*tulosjohtamiseen kohdistuva kritiikki eri maissa*/JK] sopivan huonosti tai olevan täysin yhteensovittamaton yliopistoon sen organisaation ja toiminnan omaleimaisuuden vuoksi. Yliopistojen toiminnan erottaa muista organisaatioista erityisesti se, että yliopistoissa tuotetaan ja käsitellään tietoa. Kaikki tieteenalat toimivat osana kansainvälistä tiedeyhteisöä, jonka jäsenten tavoitteet eivät välttämättä ole yhteneväiset yksittäisen yliopistoinstituution tavoitteiden kanssa. Yliopiston organisatorista erityisluonnetta korostaa myös vaihtuvien opiskelijoiden mukanolo tavoitteita asetettaessa ja niitä kohti pyrittäessä. Lisäksi toiminnan ja tuloksen laadulla on arvo sinänsä ja toiminnan on oltava erityisen pitkäjänteistä. Tästä johtuen yliopistojen tuloksen määrittäminen ja mittaaminen on nähty erittäin vaikeaksi. (OPM 1996c, 5)

Julkisen hallinnon kehittämisen viitekehysessä on tarpeen päättää, miten yliopistojen erityisluonteisuutta voidaan tukea ja niiden asemaa innovaatiojärjestelmässä vahvistaa ohjausjärjestelmän keinoin. (OPM 2002b, 10)

Vuonna 1996 julkaistu yliopistojen täydennyskoulutustoiminnan liikelaitostamista tai yhtiöittämistä selvittäneen työryhmän muistio *Voiko yliopistollisuutta hinnoitella?* (OPM 1996b) kyseenalaisti yliopistojen ja maksullisuuden yhteensoveltuvuuden jo raportin nimessä. Samalla tavoin vuonna 2005 tehdyssä raportissa *Yrittäjyys yliopistojen tehtävänä?* (Paasio, Nurmi & Heinonen 2005), jonka tarkoituksena oli muodostaa kokonaiskuva yrittäjyyden asemasta Suomen yliopistoissa, jo nimestä käy ilmi, että yrittäjyys yliopistoissa ei ole selvä asia. Ei liene merkityksetöntä, että aineiston ainoat kysymyksen muotoon otsikoidut dokumentit käsittelivät yrittäjyyttä ja liiketoimintaa yliopistoissa. Tämä heijastaa epävarmuutta yrittäjyyden ja yliopiston suhteesta ja yhteensopivuudesta.

8.2 Yliopiston erityisyys -diskurssi muutoksen heijastajana yliopistoissa

Toisessa tutkimuskysymyksessä kysyin, millaista puhetta yliopistomaailmassa on syntynyt aikana, jolloin yliopistoille on suunnattu vaatimuksia yritysmäisiin toimintatapoihin siirtymisestä ja niitä on alettu ohjata uusliberaalien hallintateknologioiden mukaisesti. Kyse oli siis siitä, miten yliopistoa koskeviin muutoksiin on reagoitu.

Haastatteluissa syntyi puhetta yliopiston perustasta ja ideasta ja esiin nousi vahvasti diskurssi, jonka olen nimennyt yliopiston erityisyys -diskurssiksi. Yliopiston ja yritysmäisyyden yhdistäminen synnytti siis tarpeen korostaa yliopiston erityisyyttä. Tämä näkyi aineistossa useampina diskursiivisina teemoina: 1) yliopistolla on sekä olemuksen että toiminnan tasolla erityispiirteensä, jotka erottavat sen muista instituutioista; 2) yritysideologia ja yritysmäiset käytänteet eivät sovellu sellaisenaan yliopistoon; 3) akateeminen ja muu tutkimus erotellaan toisistaan; 4) yliopiston erityisen perustan ja perusarvojen säilymiseen uskotaan. Yliopistoon liitetyt piirteet kuvaavat yliopistojen johtohenkilöiden käsitystä yliopiston ideasta ja perinteestä. Vaikka osin muutos oli

toivottavaa, pääosin yliopiston perusta ja ydin haluttiin säilyttää. Yliopistoa oli suojeltava ja sen erityisyys säilytettävä.

Yliopistojen erityisyyttä tuotettiin ensinnäkin puhumalla yliopistojen perinteisestä olemuksesta, organisaatorakenteen ja johtamiskulttuurin tyyppillisistä piirteistä, pitkäjänteisestä toimintatavasta, eroista ammattikorkeakouluihin sekä yliopistomaailman ja sen ulkopuolisen maailman kohtaamattomuudesta. Näistä asioista ei suoraan kysytty haastatteluissa, mutta haastateltavat käyttivät niitä esimerkiksi selittämään yliopistojen toimintaa, ja heijastuspintana muutoksille ja niiden sopivuudelle yliopistoon. Näen tämän jonkinlaisena suojelu- tai puolustusreaktiona muutosten kourissa taistelevalle yliopistolle. Kyse saattaa olla osittain siitä, että ulkopuoliset intressit ovat päässeet yliopiston sisälle (vrt. Koski 1993) ja niitä vastaan on käytävä valtataistelua.

Toiseksi yritysmäisyys ja yliopistollisuus asetettiin paljolti vastakkain. Yritysmäisyyden ei mielletty sopivan yliopiston ideologiaan eikä toimintatapoihin sellaisenaan. Toisaalta osa haastateltavista toi esiin sen seikan, että yliopistoihmissä on tietynlaista ”sisäistä yrittäjyyttä”. Erään haastateltavan mukaan on olemassa ”pehmeää” ja ”kovaa” yritysmäisyyttä, jolloin ”pehmeä yritysmäisyys” viittaa juuri yrittäjyyteen ja yritteliäisyyteen ja ”kova yritysmäisyys” taloudelliseen hyötymiseen. Yritysmäisyydessä voi siis olla erilaisia vivahteita. Pääpaino oli kuitenkin siinä näkemyksessä, että yliopistot eivät voi olla yrityksiä, sillä silloin yliopisto menettää merkityksensä.

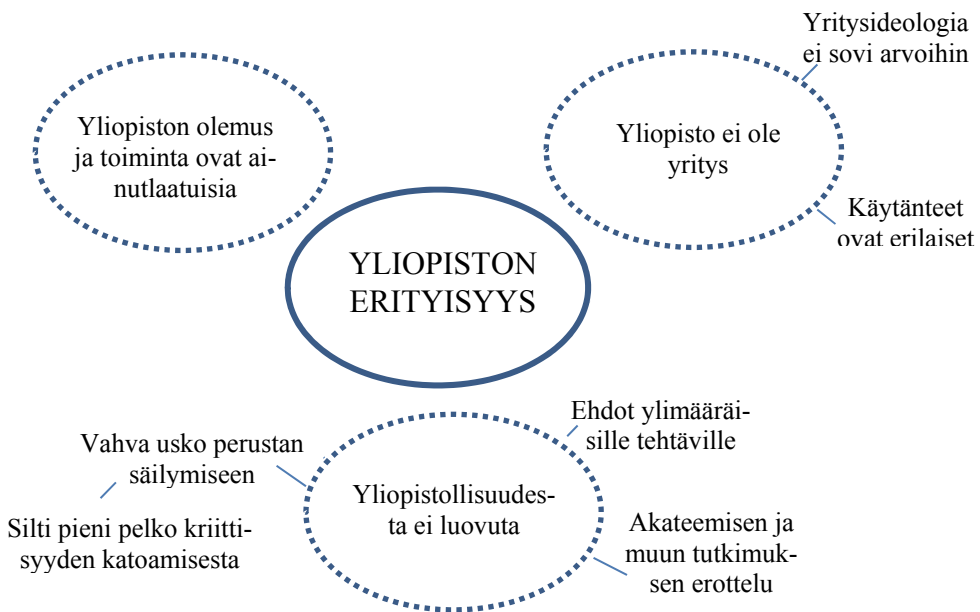
Kolmanneksi perustehtävien, opetuksen ja tutkimuksen, painotettiin edelleen olevan yliopiston ensisijaiset tehtävät. Uudet tehtävät, kuten palvelu- ja muut ”ylimääräiset” tehtävät hyväksyttiin, mutta niitä piti toteuttaa yliopiston omilla ehdoilla ja siten, että perustehtävät eivät vaarannu. Esimerkiksi ”palvelututkimuksen” tuli luontaisesti liittyä akateemiseen tutkimukseen. Moni haastateltava myös painotti ”oikean” tutkimuksen saamista yliopistoon tärkeänä. Pelkät selvitykset ja rokoteprojektit eivät olleet riittäviä profiloimaan yliopistoa hyväksi tutkimusyliopistoksi. Myös Slaughterin ja Rhoadesin (2004, 322) tutkimuksessa kävi ilmi, että laitosten johtajat, nekin, jotka panostivat ankarasti yhteistyöhön yritysmaailman kanssa ja rahoituksen hankkimiseen sitä kautta, pitivät tärkeämpänä valtion rahoitusta ja vertaisarvioituja apurahoja kuin yksityisen sektorin tukea. Oikeanlaisella rahoituksella oli nimittäin vaikutusta virkoihin pääsyyn, uran etenemiseen ja laitoksen arvostukseen.

Yliopiston perustan ja idean säilymiseen myös uskottiin monista muutoksista huolimatta. Haastateltavat uskoivat vahvasti, että ulkopuolisilla rahoittajilla ja muilla toimijoilla ei ole mahdollisuutta ohjailla yliopistojen toimintaa. Tätä vahvaa uskoa voisi pitää jopa naiivina, koska tunnettua on, että maailmalla, ja Suomessakin, on tullut esiin tapauksia, joissa rahoittajalla on ollut vaikutusta esimerkiksi tutkimustulosten julkaisemisajankohtaan ja jopa tuloksiin (Salmi 2007, 235; Vanttaja 2010, 66–67). Vahvasta luottamuksesta huolimatta esiintyi myös pelkoa siitä, että yliopistot saattaisivat menettää kriittisyytensä ja innovatiivisuutensa. Tätä voidaan pitää pelkona siitä, että markkinakulttuurissa yliopiston oleminen kapenee (vrt. Barnett 2011). Toiminnan kapenemista pelättiin myös siltä osin, että keskitytään niihin tehtäviin, joissa rahoitus on

varmaa ja riskinotto vähenee. Eräs haastateltava huomautti, että osa elinkeinoelämän keskustelusta ja muutosvaatimuksista yliopistoissa tuntui kohdistuvan vain teknisen puolen koulutukseen. Tämäkin tarkoittaisi hyvin kapeaa näkemystä yliopistojen toiminnasta.

Jaa-a, no elinkeinoelämä tietysti painostaa tietyllä tavalla, ja mul on se oletta-
mus, että osa siitä keskustelusta on keskustelua, joka ei kohdistu niinkään yli-
opistolaitokseen, kun ehkä esimerkiks insinöörikoulutukseen ja teknisen puolen
koulutukseen, vaan niinkun menee sitte, ehkä yks vaihtoehto on nähdä se näin.
(ULA H6)

Kuvio 13 esittää vielä tiivistettynä, kuinka yliopiston erityisyys -diskurssi rakentui haastatteluissa.

Kuvio 13. Yliopiston erityisyys -diskurssin rakentuminen

Yliopistoinstituution nostaminen erilaiseksi, erityiseksi ja ainutlaatuiseksi on tullut esiin aikaisemmassakin tutkimuksessa. Husén esimerkiksi on kuvannut tilannetta ilmaisulla "Agora kontra Akropolis", toriaukion ja kaiken muun yläpuolella olevan kukulan vastakkaisuudella. (Husén 1994, 177; 1996, 16.) Haastatteluissa näkyi myös, miten "yliopistosta" ja yliopiston ytimestä usein puhutaan yhtenä kokonaisuutena ilman, että selitetään, mitä sillä tarkoitetaan. Puhetapa ilmentää ajatusta, että olisi olemassa jokin yksi määritelmä tai yliopiston idea, joka pätee kaikkiin yliopistoihin tai että on itsestään selvää, mitä yliopiston ydin käsittää. Jo pelkästään eri haastateltavilla oli kui-

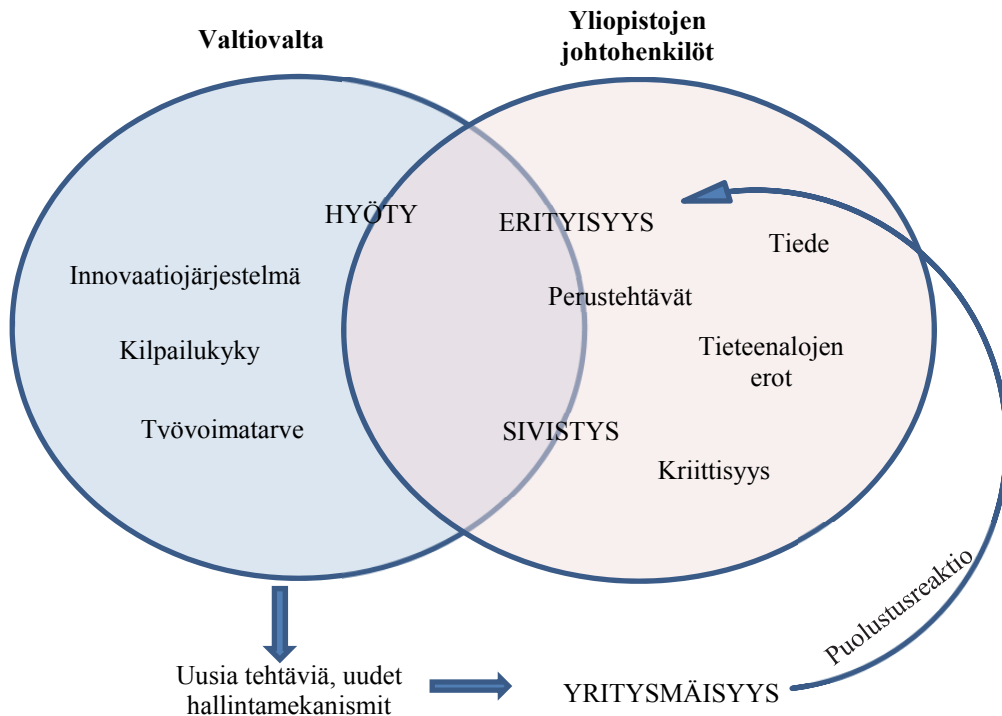
tenkin hyvin erilaisia näkemyksiä asioista. Kolmen yliopiston erot tulivat selvästi esiin ja haastattelujen perusteella voi todeta, että kunkin yliopiston sisälläkään näkemykset eivät olleet yhteneväisiä. Haastateltuja ei voi vastaustensa perusteella kategorisoida mitenkään yksiselitteisesti: ei hallinto- ja laitostasoon, ei tieteenalojen eikä eri yliopistojen mukaan. Näkemysten erot johtuivat siis lähinnä henkilökohtaisesta taustasta ja ajattelumaailmasta, henkilön aseman yliopistossa ja tieteenalan vaikuttaessa ajatukseen vähäisemmässä määrin.

Vahvimpana esiintyneelle erityisyysdiskurssille vastakkaisia puhetapoja olivat puoltäänet yritysmäisyydelle, tutkimustiedon sovellettavuudelle ja avautumiselle yhteiskuntaan. Yritysmäisyys sai puoltääniä varsinkin silloin kun se määriteltiin vastuunotona, kustannuskurina tai tulosten aikaansaamisena. Sovellettavuutta ja varsinkin avautumista yhteiskuntaan pitivät hyvänä asiana kaikki haastateltavat. Tältä osin yliopiston erityisyyttä ja etäisyyttä on siis lievennetty. Yhteistyöstä ympäröivän yhteiskunnan kanssa on tullut osa yliopiston normaalia toimintaa; maininnat jyrkästä suhtautumisesta aiemmin kertovat, ettei näin ole suinkaan aina ollut. Samalla tavalla nykyään yliopistolle vieraalta tuntuvista ajatuksista saattaa joku päivä olla tullut normaalia toimintaa. Ajattelutapojen muutokseen lienee monia tekijöitä, mutta diskurssimuutosten ideologisia vaikutuksia ei pidä väheksyä.

Sivistys näyttää eläneen yliopistojen johtohenkilöiden ihanteissa ainakin vielä 2000-luvun puolivälissä (vrt. Huusko 2006; Rinne ym. 2012). Haastatteluissa ei näkynyt kuitenkaan nostalgista kaipausta, eikä puhuttu menetetyistä sivistysihanteesta. Tämä tosin saattaa johtua siitä, että haastateltavat olivat johtohenkilöitä, jotka usein kannattavatkin muutosta, ovat lähinnä opetus- ja kulttuuriministeriötä ja jonka asemaan muutokset saattavat jopa tuoda parannuksia. Jos haastateltavina olisivat olleet ruohonjuuritaso toimijat, puhe sivistyksestä ja yliopiston perustan säilymisestä olisi saattanut olla vielä paljon vahvempaa. Todennäköisesti samasta syystä vastarintapuhetta tehokkuusdiskursseja ja kilpailukykydiskursseja vastaan ilmeni vähän. Osin puhuttiin jopa näiden diskurssien mukaisesti.

8.3 Valtiovallan tahto ja kokemukset yliopistoissa: yhtäläisyyksiä ja eroja

Edellisissä alaluvuissa olen vetänyt yhteen tutkimuksen kahdessa aineistossa esiintyneitä puhetapoja ja teemoja. Valtiovallan tahtoa todentavissa dokumenteissa hyötynäkökulma on vahva ja vahvistuu edelleen tutkimusajanjakson kuluessa, mutta yliopistojen erityisyys ja sivistys otetaan myös huomioon. Yliopistoissa puolestaan korostetaan yliopistojen perustehtäviä, erityisyyttä ja sivistystehtävää, mutta hyväksytään myös hyötynäkökulma ja yritysmäisyys yliopiston ehdoilla toimittaessa. Painotukset ovat siis erilaiset. Tässä luvussa tarkastelen vielä näiden kahden toimijatahon suhdetta toisiinsa. Kuvio 12 esittää toimijoiden diskurssipainotukset 2000-luvun alussa ja valtiovallan toimien seuraukset sekä toimintaan että puheeseen.

Kuvio 14. Valtiovaltan ja yliopistojen johtohenkilöiden 2000-luvun alun diskursipainotusten vertailu

Valtiovalta on antanut yliopistoille uusia tehtäviä ja uudet hallintamekanismit, joilla pyritään hyötymään yliopistoista taloudellista kilpailukykyä edistävällä tavalla. Nämä uudistukset vaativat tietynlaista (yritysmäistä) toimintaa, mutta kentällä näihin uusiin vaatimuksiin suhtaudutaan varauksella. Seurauksena on puolustusreaktio, joka ilmenee puheena yliopiston erityisyydestä. Erityisyysdiskurssi siis heijastaa muutosta. Diskurssit suhteutuvat toisiinsa siten, että hyötydiskurssin vahvistuessa ja sivistysdiskurssin heikentyessä, samalla kun siirrytään kohti yritysmäistä palveluyliopistoa, erityisyysdiskurssi nousee esiin, kun aletaan pelätä erityisyyden ja yliopistollisuuden katoamista. Haastatteluissa tämä oli useimmin toistuva tapa puhua yliopistosta ja sen muutoksesta. Dokumenteissa puolestaan yliopiston tehtävistä puhuttiin pääosin hyötydiskurssin kautta, sen jatkuvasti vahvistuessa ajan kuluessa. Sivistysdiskurssi oli kuitenkin mukana. Yliopistoissa sivistyspuhe oli osa erityisyysdiskurssia.

Valtiovaltan ja yliopistokentän näkökulma oli selvästi erilainen, vaikka yhteistä tahtoaikin löytyi siitä, että yliopiston perusta on säilytettävä ja perustehtävät pidettävä etusijalla. Yliopiston roolin kapenemisesta oltiin huolissaan varsinkin haastatteluissa, mutta myös dokumenteissa perustehtävien säilymistä korostettiin, ja muistutettiin sivistys-

tehtävästä. Valtionhallinnonkin taholta näyttäisi siis olevan toivoa yliopiston perustan ja sivistystehtävän säilymisestä, kuten haastatteluissa toivottiin.

Barnett (2011) on todennut, että nykypäivänä näyttää siltä kuin ainoa mahdollinen tapa puhua yliopistosta olisi ”performatiivisen yliopiston” kieli (*performative university*), mikä kaventaa yliopiston olemista ja olemusta (*being*). Ollaan pragmaattisessa maailmassa, jossa yliopiston mielikuvitukselliset mahdollisuudet katoavat. Hallitusten poliittiset tavoitteet yliopistojen ja korkeakoulujen tulevaisuudelle ovat kapeat ja yliopistojen missiot ovat usein hyvin samankaltaisia. Kaikki mysteerisyys on kadonnut yliopistoon liittyvästä puheesta ja yliopistot ovat asiapohjaisia paikkoja. (Barnett 2011, 15–16.) Tilaa yllätyksille ei ole. Dokumenttien osalta kaventumisesta voidaan olla huolissaan siksi, että yksilön näkökulma, tieteen edistymisen globaali näkökulma, totuuden etsiminen, kriittisyys tai kansalaisten kasvattaminen yliopiston tehtävänä eivät olleet niissä esillä. Haastatteluissa sen sijaan esimerkiksi yliopiston rooli tieteen edistymisessä ja kriittisyys tulivat useasti esiin. Huomion kiinnittää myös se, että dokumenteissa käytetty kieli sopii paremmin aloihin, joilla tiedon taloudellinen hyödyntäminen ja nopeat innovaatiot ovat mahdollisia. Näin ollen, jos ajatellaan, että dokumenttien kieli koskee lähinnä luonnontieteitä, tekniikkaa, lääketiedettä ja kauppatieteitä, on näkemys yliopistojen toiminnasta jo hyvin kapea. Dokumenteissa, toisin kuin haastatteluissa, ei kuitenkaan tehty eroa eri tieteenaloihin vaan puhuttiin yliopistosta yhtenä kokonaisuutena. Tämä hämärtää kuvaa yliopistosta heterogeenisenä instituutiona.

Hyödyn ja tehokkuuden diskurssista on kuitenkin muotoutunut valtaapitävä puhetapa korkeakoulupolitiikassa. Kuinka pakottavia tällaiset hegemoniset diskurssit tai puheet sitten ovat? Trowler (2001) on todennut, että (yliopistojen dialogisen olemuksen ansiosta) yksittäisen diskurssin vaikutus organisaationaalisiin käytäntöihin vähenee, koska diskurssia tulkitaan monin tavoin ja vaihtelevissa sosiaalisissa konteksteissa. Sillä ei ole siis vaikutusta sellaisenaan. Mekanismeja, jotka mahdollistavat jonkin diskurssin hylkäämisen, uudelleenrakentamisen, neuvottelun tai vaihtoehtoisen diskurssin luomisen ovat: 1) taustalla olevat rakenteet, kuten kasvatusideologiat, kertomukset tieteenalojen epistemologisesta luonteesta ja ulkopuolelta tulevat kulttuuriset vaikutteet; ja 2) toimintajärjestelmät yliopistoelämässä: yksilöiden ja ryhmien rooli rakenteiden tulkinnessa ja päivittäisten käytäntöjen kautta rakenteiden muuttamisessa. Omista lähtökohdistaan ihmiset saattavat siis taistella myös valtaapitäviä diskursseja vastaan. Tämä riippuu siitä, miten henkilön ideologiat osuvat yksiin diskurssin kanssa ja onko siitä hänelle hyötyä. Trowler haluaa kuitenkin varoittaa tuudittautumasta siihen, että kaikilla diskursseilla olisi yhtäläiset mahdollisuudet olla esillä. Sillä ensinnäkin jotta hegemonisen diskurssin vastustaminen olisi mahdollista, sille pitää löytyä vaihtoehtoja. Toiseksi, valtdiskurssin vastustaminen voi olla tilanteesta riippuvaa, kukin yksilö voi käyttää jopa aivan vastakkaisia diskursseja eri tilanteissa. Kolmanneksi, vahvimmat toimijat saadaan vahvistamaan valtdiskurssia tekemällä siitä helpommin omaksuttavan tai kannustamalla sen omaksumista. Esimerksi ylennyksen edellytyksenä saattaa olla tietyn diskurssin sujuva hallinta. Tällaiset rakenteet luovat rajoituksia vaihtoehtoisille puhetavoille. Kaikesta tästä seuraa, että valtaa kasvattavien diskurssien aktiivinen vastustaminen ja kyseenalaistaminen on tärkeää. Jos vaihto-

ehtoja ei luoda ja tuoda esiin, valtakurssi valtaa kaiken tyhjän tilan. Tasapuolisen merkityksenannon tilan mahdollistaa vain asialle omistautuminen, taistelu ja huomattava työ. (Trowler 2001, 191–197.)

Yliopistoissa pitäisi siis jaksaa taistella ja kiinnittää huomiota siihen, millaisilla diskursseilla me yliopistosta puhumme ja millä diskursseilla meitä hallitaan. Kuten tässä tutkimuksessa on nähty, yliopistosta ja sen tehtävistä voidaan puhua monella tavalla ja eri asioita korostaen. Huolestuttavaa on kuitenkin se, että Deemin mukaan parin viimeisen vuosikymmenen aikana yliopiston merkityksen tuottamiseen ja uusintamiseen ovat osallistuneet lähinnä yliopistojen johto, poliitikot, teollisuus ja kauppa, ylikansalliset organisaatiot ja kustannusyhtiöt (artikkelien julkaisuteollisuus). Akateeminen henkilökunta, opiskelijat ja kansalaisyhteiskunta ovat olleet poissa näistä prosesseista. (Deem 2008, 450.) Heidän äänensä ei ole päässyt kuuluviin, kuten ei valitettavasti tässä tutkimuksessa. Oleellista olisikin löytää ja ylläpitää foorumeita, joilla keskustelu yliopiston merkityksistä, rooleista ja tulevaisuudesta olisi mahdollista, ja joilla kaikki asianosaiset toimijat voisivat saada äänensä kuuluviin (vrt. Nokkala 2007, 236).

9 YLIOPISTON OLEMUS JÄLLEEN MURROKSESSA

Tässä tutkimuksessa tarkastelin korkeakoulupolitiikan kieltä ja yliopistojen muutokseen liittyvää puhetta. Olen tutkinut, miten yliopiston perinteinen olemus sekä tehokkuus ja yritysmäiset toimintatavat on yhdistetty toisiinsa yliopistojen rooliin, tehtäviin ja muutokseen liittyvässä puheessa. Tarkastelin ensinnäkin yliopistojen roolin määrittelyssä valtiovallan taholla vuosina 1985–2006 tapahtuneita muutoksia. Toiseksi tutkin yliopistojen johtavien henkilöiden näkemyksiä yliopistojen roolista ja sen muutoksesta. Kolmanneksi vertailin valtiovallan tahdon ja yliopistojen johtohenkilöiden kokemusten ja näkemysten eroja. Ennako-oletus oli se, että valtiovallan dokumenteissa sivistystehtävästä siirrytään vähitellen hyödyn ja tehokkuuden painottamiseen, niin kuin tapahtuikin. Se, että sivistys ei kokonaan ollut kadonnut, oli hieman odottamattomampaa. Yliopistojen johtohenkilöiden kokemukset olivat hyvin vaihtelevia, mutta vahva yhteinen näkemys oli siitä, että yliopisto on erityinen instituutio ja sen erityisyys pitää säilyttää. Tämä puhe erityisestä instituutiosta oli reaktio käynnissä oleviin muutoksiin ja varsinkin yliopiston yritysmäistämisyrittämyksiin. Vetoaminen erityisyyteen ja ”perinteisen yliopiston” piirteisiin heijastaa tyytymättömyyttä ja epävarmuutta yliopiston tilanteesta. Yliopiston perinteinen olemus ei siis yhdistynyt kovinkaan hyvin tehokkuuteen ja yritysmäisiin toimintatapoihin. Tämä erottelu tuli esiin myös valtiovallan taholla.

Yliopiston historia on ollut täynnä erilaisia murrosvaiheita. Tässä tutkimuksessa muutosta on verrattu 1980-luvun lopun tilanteeseen, jolloin uusi korkeakoulupolitiikan aikakausi oli Suomessa alkamassa ja edellinen aikakausi vielä näkyi korkeakoulupolitiikan teksteissä. Yliopisto on aina sidoksissa aikaansa, joten nyky-yliopiston vertaaminen esimerkiksi 1800-luvun lopun tilanteeseen olisi periaatteessa hyödytöntä. Kuitenkin, se mihin suomalaisen yliopiston nykytilaa usein verrataan, on juuri 1800-luvun lopun humboldtilainen ideaaliyliopisto. Tämä ihanne oli voimissaan 1980-luvun lopussakin esimerkiksi Magna Charta Universitatum-julistuksessa, jossa pidettiin esillä ”tosi yliopiston” (*true university*) käsitettä (Nokkala 2007, 219). ”Tosi yliopistoon” liitettiin sivistys ja tieto, autonomisuus, tutkimuksen ja opetuksen vapaus, suvaitsemattomuuden vastustaminen ja avoimuus keskustelulle. Julistuksen mukaan ihmiskunnan tulevaisuus olisi riippuvainen ”tosi yliopiston” tarjoamasta kulttuurisesta, tieteellisestä ja teknisestä kehityksestä. 1980-luvun lopulla yliopiston rooliin liitettiin jo taloudellisiakin tavoitteita, joten myös tätä julistusta voi pitää puolustusreaktiona muutokselle. Magna Charta oikeastaan tiivisti perinteisen yliopiston ideaalin, jota voitaisiin pitää lähtökohtana mille tahansa yliopistodiskurssin muutokselle (myös Nokkala 2007, 219). Näkisin, että näitä peruslähtökohtia voidaan edelleen pitää vertailukohtina yliopiston muutokselle, koska ne ovat ihmisten mielissä yliopiston perusta.

1980-luvun lopulta lähtien on tapahtunut murros, jossa yritysmäisen hyöty-yliopiston voidaan tosiasiallisesti nähdä rantautuneen Suomeen, vaikka sivistys edelleen pitää puheissa pintansa. Juhlapuheet ja realiteetit, samoin kuin käytännöt ja ideologia, eivät aina kohtaa. Yritysmäinen hyöty-yliopisto oli vahvasti nousussa jo haastattelujen tekemisen aikoihin 2000-luvun puolivälissä ja on vahvistunut edelleen sen jälkeen. Suuri

yliopistouudistus, jota reformin läpi vieneet poliitikot, muun muassa kokoomuksen silloinen opetusministeri Henna Virkkunen ja saman puolueen silloinen valtiovarainministeri Jyrki Katainen, kehuivat ”parhaaksi asiaksi, joka yliopistoille on tapahtunut niiden perustamisen jälkeen”, ja uusi yliopistolaki olivat yksi kulminaatiopiste tässä kehityksessä. Koska tämän tutkimuksen tarkasteluajanjakso päättyy vuoteen 2006, tutkimuksen perusteella ei voi arvioida nykypäivän tilannetta. Olisikin erittäin tärkeää jatkaa dokumenttiaineiston tutkimista vuodesta 2007 eteenpäin, jolloin suomalaisen yliopiston uudistamisen valmistelu toden teolla alkoi. Diskurssit saattavat olla aivan toiset nyt ja esiin on saatettu nostaa uusia käsitteitä. Ehkä sivistys on kokonaan kadonnut diskursseista tai ehkä kritiikin myötä onkin kääntynyt päinvastaiseen suuntaan. Yliopistouudistus on nimittäin saanut paljon kritiikkiä osakseen yliopiston ruohonjuuritason uudistuksen suunnitteluvaiheessa (Rinne ym. 2012) kuin sen jälkeenkin (Volanen 2012). Yliopistojen johdossa ollaan sen sijaan oltu tyytyväisempiä. Tämänkin tutkimuksen haastatteluista voidaan todentaa yliopistojen johtohenkilöiden osittain olleen halukkaita siirtymään yliopistouudistuksen mukaiseen suuntaan. Haastateltavista osa on todennäköisesti ollut tyytyväisiä ainakin lisääntyneeseen taloudelliseen autonomiaan ja johtamistapojen muutoksiin, sillä haastatteluissa he kritisoivat yliopistojen jäykkää toimintaa näiltä osin. Nykyinen yliopistopolitiikka vastaa siis toisaalta joidenkin haastateltavien toiveisiin, mutta toisaalta kenties myös toisten haastateltavien pelkoihin esimerkiksi siitä, että ulkopuoliset toimijat alkaisivat ohjata yliopistojen toimintaa. Kaiken kaikkiaan yliopistouudistus vaikuttaa siirtymältä nimenomaan kohti yritysmaailmaa, jota haastatteluissa pääosin pidettiin yliopistomaailmalle vastakkaisena.

Tutkimus osoittaa, miten murros on kielen osalta tapahtunut vähitellen 20 vuoden aikana, miten puhe yliopiston tehtävistä on muuttunut ja uudet sanat vakiintuneet käyttöön. Talouden, tehokkuuden ja hyödyn kieli tuli määrääväksi dokumentteihin 2000-luvun alussa, kehityksen alettua jo 1990-luvun puolivälissä. Ylikansallisten organisaatioiden, varsinkin EU:n ja OECD:n, vaikutteiden merkitys tässä kehityksessä oli hyvin vahva. Tällainen puheen muutos heijastaa ja myös vaikuttaa väistämättä siihen, miten yliopisto määrittellään. Opetusministeriön teksteissä toistuva innovaatio-, tuoteistamis- ja hyödyntämisspuhe viittaa enemmän luonnontieteisiin, tekniikkaan, lääketieteeseen ja kauppatieteeseen kuin humanistiseen ja yhteiskuntatieteisiin, vaikka dokumentit suoraan eivät korostaneetkaan näitä ”kovia” tieteitä. Yliopistoista puhuttiin useimmiten kokonaisuutena, tuomatta tieteenalojen eroja esiin, mutta koviin tieteisiin paremmin soveltuvien tavoitteiden ja toimenpide-ehdotusten esittäminen viinouttaa sekin tieteenalojen tasapuolisuutta. Yliopiston olemuksen kapeneminen saattaa olla edessä myös, jos tieteenaloista aletaan painottaa vain muutamia. Iso-Britanniassa on jo menty retoriikasta askel pidemmälle ja leikattu humanistististen tieteiden rahoitusta suhteessa ”hyödyllisempiin” tieteisiin.

Sivistystehtävä on ainakin tutkimusajanjakson kuluessa pitänyt pintansa suomalaisessa korkeakoulupolitiikassa. Tällä voi olla suuri merkitys yliopiston identiteetin kannalta, sillä sivistystehtävä on ollut paitsi yksi sen perustehtävistä, myös oleellinen osa yliopiston itseymmärrystä, joka määrittää yliopistoinstituutiota. Sivistystehtävän merki-

tyksen vähentäminen lieneekin yksi seikka, joka on saanut aikaan yliopistojen merkityskriisin, kun ne samanaikaisesti yrittävät pitää kiinni perinteistään ja toisaalta vastata moninaiisiin uusiin haasteisiin. Sivistyksen pitäisi kenties jopa määritelmällisesti sisältyä yliopiston käsitteeseen. Silloin voi pohtia, mihin edes tarvitaan käsitettä sivistysyliopisto. Sivistysyliopistosta puhuminen voi viitata tarpeeseen korostaa sivistystä, koska se ei ole enää itsestäänselvyys.

Välineellisestä hyödyn diskurssista on tullut lähes dominoiva puhetapa korkeakoulupolitiikassa ja sitä on joskus vaikea vältellä itsekkin. Kielenkäyttöön ovat vakiintuneet tietyt termit, joita käytetään ja niistä irti pääseminen saattaa olla hankalaa, tai ainakin vaatia hyvin tietoisia ponnistuksia. Tämä tutkimus on antanut muistutuksen siitä, että jos sivistyksestä halutaan pitää kiinni, sivistyksen asemaa puheessa olisi vaalittava ja kiinnitettävä huomiota vallitseviin diskursseihin. Toisaalta haastateltavien puhe kiinnittyi yllättävänkin paljon yliopiston perinteiseen olemukseen. Koska haastateltavat olivat yliopiston johtavaa henkilökuntaa, puhe olisi voinut olla vahvemmin hyödyn diskurssin pohjautuvaa. Kyse saattaa olla siitä, että arvot muuttuvat hitaasti ja niistä yritetään pitää kiinni, sillä muutos yliopistossa harvemmin on dramaattista (Hakala (2009). Täytyy muistaa, että diskursiiviset käytännöt eivät ole kaikkivoipia. Niitä rajoittaa se tosiasia, että ne tapahtuvat materiaalisessa maailmassa, jossa objektit ja subjektit ovat ”aikaisemmin rakentuneita”. Tästä syystä diskurssien rakentava (konstitutiivinen) prosessi tulisi nähdä dialektisena prosessina, jossa diskursiivisten käytäntöjen vaikutus riippuu siitä, miten ne ovat vuorovaikutuksessa aikaisemmin rakentuneen todellisuuden kanssa. (Fairclough 1992, 60.) Diskurssit eivät yksinään pysty muuttamaan yliopiston toimintaa.

Diskurssiaineistot ovat rikasta materiaalia, joten mahdollisuuksia analyysin tekemiseen ja valintojen tekemiseen on monia. Lähes poikkeuksetta aineistossa joutuu keskittymään vain tiettyihin seikkoihin ja jättämään muut asiat vähemmälle huomiolle. Analyysi ei voi koskaan myöskään olla täydellisen loppuun saatettua, vaan aina jää asioita, joista analyysiä voisi jatkaa. (Vrt. Taylor 2001, 39.) Tähän liittyy myös kysymys tutkijan objektiivisuudesta. Tutkijan kiinnostuksen kohteet, intressit, poliittiset näkemykset ja muut seikat vaikuttavat analyysin tekemiseen jo tutkimuksen kohteen valinnasta lähtien (mt. 17; Bacchi 2000). Siksi kriittisen diskurssianalyysin kannattajat pyrkivät olemaan tietoisia omasta roolistaan yhteiskunnassa. Tiede ei ole arvovapaata ja myös tieteellinen diskurssi tuotetaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. (van Dijk 2001, 352.) Itse yliopistossa työskentelevänä tutkijana katson järjestelmää sisältäpäin ja ruohonjuuritasolta. Asemani yliopistossa vaikuttaa ilman muuta tulkintoihini, sillä olen sosiaalistunut yliopistoyhteisön jäseneksi ja tutkijaksi ja omaksunut työyhteisöni asenteita. Diskurssi yliopiston sisällä on esimerkiksi usein hieman negatiivista opetusministeriötä kohtaan, mutta tutkimusta tehdessä tällaiset ajatustavat pitäisi siirtää syrjään. Myös muissa yliopistoissa tehtyjä haastatteluja tulkitsen oman ymmärrykseni ja kokemukseni pohjalta, vaikka toiminta voi erilaisissa laitoksissa olla hyvinkin erilais- ta.

Perinteisiä validiteettia, reliabiliteettia ja objektiivisuutta ei voida käyttää diskurssianalyttisen tutkimuksen laatuksiteereinä muokkaamatta niitä (Wodak & Meyer 2009, 31). Diskurssianalyysi kuuluu tieteentraditioon, jossa uskotaan sosiaalisen maailman monimutkaisuuden ja dynaamisen luonteen johtavan siihen, että tutkija vain harvoin voi tehdä luotettavia ennustuksia siitä. Tieto, jota diskurssianalyysillä saadaan, on osittaista, tilannekohtaista ja suhteellista (kuten yleisestikin laadullisessa tutkimuksessa). Väittelyjen tiedon mahdollisuudesta ja luonteesta on nähty johtaneen ”representaation ja legitimaation kaksoiskriisiin”. Representaatiokriisi johtuu siitä, että tutkija ei voi antaa objektiivista tietoa todellisuudesta, vaan näkemykset perustuvat henkilökohtaiseen tulkintaan. Legitimaatiokriisi puolestaan tarkoittaa, että saavutetun tiedon arviointiin ei ole olemassa vakiintuneita menetelmiä. Tämä siksi, että löytöjen ei oletetakaan olevan objektiivisesti arvioitavissa. Uusi arviointi antaa toisen yhtä subjektiivisen näkemyksen asiasta. (Taylor 2001, 12.) Tulkintaa ei voi siis tarkistaa kokeilemalla, pääseekö toinen tutkija samaan tulokseen, vaan aikaisempaa tulkintaa joko vahvistetaan tai kumotaan käyttämällä sitä tulevaisissa analyyseissä. (Wood & Kroger 2000, 97.) Oleellisinta on tutkijan aseman valottaminen ja tarkka kuvaus tutkimuksen toteutuksesta, mihin olen pyrkinyt.

Paitsi että tutkimuksessa tutkittiin valtiiovallan tahtoa ja kokemuksia yliopistoissa, aineisto tarjosi mahdollisuuden myös vertailla näitä kahta toimijatahoa. Kahden erilaisen aineiston yhdistäminen tarjosi kuitenkin haasteita, koska ne ovat eri tasoilla ja sijoittuvat ajallisesti eri tavalla. Niiden tuottamaa tietoa ei voi täysin rinnastaa toisiinsa. Kolmelle vuosikymmenelle sijoittuva ja muutosta kuvaava dokumenttiaineisto ja tarkasteluajanjakson loppuun sijoittuva haastatteluaineisto mahdollistivat kuitenkin aselman, jossa haastatteluaineistoa voidaan pitää reaktionä dokumenttiaineiston kuvaamalle muutokselle. 39 korkeakoulupolitiikan dokumenttia kattavat koko ajanjakson tasaisesti, joten ajallinen vertailu oli mahdollista. Uskon, että olen moneen kertaan lukemalla, teemoittelemalla, luokittelemalla, vertailemalla ja erilaisia taulukoita muodostamalla vähitellen päässyt sellaiseen lopputulokseen, joka mahdollisimman hyvin ottaa huomioon koko aineiston.

Haastatteluiden osalta on otettava huomioon, että tutkimus edustaa vain hallinto-henkilökunnan ja johtavan akateemisen henkilökunnan näkemyksiä. Ruohonjuurita-son yliopistolaisten näkökulmat eivät tulleet esiin tässä tutkimuksessa. Yliopistot joissa haastattelut tehtiin, valittiin siten, että ne edustaisivat mahdollisimman erilaisia yliopistoja kooltaan, iältään ja sijainniltaan. Kaksi yliopistoista oli monitieteisiä, mutta kolmanneksi valittiin kauppariikoulu, jonka ajateltiin edustavan erilaista näkökulmaa yritysmäisyyteen. Tapausyliopistojen joukossa ei ollut tekniikan alan yliopistoa, mikä on hieman harmillista, sillä nimenomaan niiden todettiin haastatteluissa poikkeavan muista yliopistoista suhteessa yritysmäisyyteen. Tekniikan alalla ajateltiin olevan parhaat mahdollisuudet saada ulkopuolista rahoitusta ja hyödyntää tutkimustuloksia kaupallisesti. Ajatukset yritysmäisyydestä saattaisivat teknillisissä yliopistoissa poiketa muiden yliopistojen henkilökunnan näkemyksistä. Haastattelujen tuloksia ei voida yleistää koskemaan kaikkien suomalaisten yliopistojen johtohenkilöitä, mutta

uskon näiden 23 haastattelun olleen riittävä määrä antamaan mielekäs tulkinta tämän ryhmän näkemyksistä.

Kuten usein tutkimuksessa, uusia kysymyksiä nousee enemmän kuin asetettuihin kysymyksiin saadaan vastauksia. Tämä tutkimus on synnyttänyt erityisesti halun pyrkiä käsitteiden ja käsitysten alkulähteille, oikeastaan ottaa askel taaksepäin.

Yliopiston ideasta ja yliopistollisuudesta puhutaan usein määrittelemättä, mitä se tarkoittaa. Puhutaan ”todellisesta yliopistosta” tai ”puhtaasta akateemisesta yhteisöstä”. Tämä tutkimus on hieman valottanut siihen liitettyjä seikkoja, mutta asian tarkempi ja monipuolisempi tarkastelu olisi tarpeen. Mielenkiintoista olisi tutkia asiaa eri näkökulmista, esimerkiksi henkilökunnan – hallinnon ja ydinhenkilökunnan – sekä opiskelijoiden näkökulmasta, valtionhallinnon, elinkeinoelämän tai niin sanotun tavallisen kansan näkökulmasta. Miten eri sidosryhmät määrittelevät ja käsitteellistävät yliopiston? Mikä on yliopiston perusolemus, miten ”yliopisto” käsitetään? Mikä se on ollut historiassa? Millainen nyky-yliopisto on? Millainen yliopiston tulisi olla?

Deem (2008) on osoittanut kuilun, joka vallitsee eurooppalaisten poliittisten päättäjäen ja korkeakoulututkijoiden välillä siinä, miten he tuottavat ja uusintavat yliopiston käsitettä ja sen merkitystä. Korkeakoulututkijoiden taholta tulevat negatiiviset viestit yliopiston tilasta eivät ole sitä, mitä poliitikot ja yliopistojen johto haluavat kuulla. He haluavat mieluummin selviä toimenpidesuosituksia siitä, kuinka heidän yliopistonsa saadaan nousemaan maailman kärkeen ranking-listoilla, miten yliopistoista tulee taloudellisen kasvun moottoreita ja miten ne parhaiten toimivat osaavan työvoiman tuottajina tietotaloudessa. (Deem 2008, 451–452.) Kuitenkin, ja oikeastaan juuri edellä mainitun suhtautumistavan takia, yliopiston perusajatusta ja sen suhdetta nykytilanteeseen olisi tärkeä edelleen tutkia. Perusajatusta voi muuttua ajan myötä, mutta sen ei pidä antaa tapahtua huomaamatta ja ilman kriittistä pohdintaa.

Käsitteiden osalta olisi kiinnostavaa tutkia myös uusien 1990-luvulla korkeakoulupoliitiikan teksteihin nousseiden käsitteiden määrittelyä. Osaamisen tuottamisesta, välittämisestä ja hyödyntämisestä puhutaan, mutta mitä niillä loppujen lopuksi tarkoitetaan? Kaiken kaikkiaan pureutuminen tarkemmin koulutuspolitiikassa käytettyyn kieleen tuntuu tärkeältä. Käsitteiden kielen merkityksestä muutoksessa ja diskursiivisen tutkimuksen silmiä avaavasta luonteesta on edelleen vahvistunut tämän tutkimuksen myötä.

Kataisen hallituksen 22.6.2011 päivätyssä hallitusohjelmassa sivistys saa suhteellisen ison painoarvon. Hallitusohjelmassa todetaan näin: ”Osaamiseen ja luovuuteen perustuva suomalaisen työn kilpailukyky edellyttää toimivaa koulutusjärjestelmää. Maailman parasta peruskoulua vahvistetaan tasa-arvoisten mahdollisuuksien takaajana. Sivistys on oma päämääränsä. Suomi tähtää kansainväliseen kärkeen niin ammattiosaamisessa, korkeakoulutuksessa kuin tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoiminnassa”. Sivistykselle on siis haluttu antaa kilpailukyvästä riippumaton päämääränsä. Tämäkin antaa toivoa siitä, että sivistys tulisi pysymään myös yliopistojen yhtenä tär-

keänä tehtävänä. Tällainen puhe olisi tärkeää saada takaisin politiikan kieleen laajemminkin, sillä vaikka viime aikoina virallisessa puheessa yliopistojen merkitys nimenomaan innovaatiopolitiikassa on koettu tärkeäksi, se on kuitenkin hyvin pieni osa siitä yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta, mikä yliopistoilla kaiken kaikkiaan on.

Mainitussa hallitusohjelmassa kyse on yhden maan, Suomen, asioiden edistämisestä. Kansalliset politiikkadokumentit toki keskittyvät lähinnä kansallisiin näkökulmiin. Silti 1980-luvun korkeakoulupolitiikan dokumenteissa otettiin kantaa myös tieteen yleiseen edistymiseen ja suomalaisten yliopistojen ja tutkijoiden osallistumiseen tähän kehitykseen. Olisiko nykyään edes mahdollista (jos se koskaan on ollutkaan todellista), että tutkimusta tehtäisiin yleisen hyvän vuoksi ja koko tiedeyhteisön ja yhteiskunnan parhaaksi? Tässä palataan kysymykseen yliopiston roolista universaalina versus kansallisena instituutiona. Universaalisti kysymys olisi ihmiskunnan hyväksi toimimisesta, kansallisesti kansakunnan hyvinvoinnista ja vauraudesta suhteessa muihin kansakuntiin. Historiallisestikin yliopistot ovat kohdanneet jännitteitä erilaisten tavoitteiden ja velvollisuuksien välillä: on ollut velvollisuus välittää ja tuottaa tietoa siten, että kansallisvaltio kehittyy; toisaalta on ollut akateeminen puhtaan tiedonjanon ajama tiedon tavoittelu. Yliopiston erityisyys lienee myös siinä, että sillä on monipuolinen roolinsa. Se on sekä kansallinen että universaali. Kaventumista tapahtuisi myös, jos yliopiston rooli jäisi pelkästään kansalliseksi.

Helsingin yliopiston aikaisempi rehtori Ilkka Niiniluoto korosti lukuvuoden avajaispuheessaan vuonna 2006, että sivistysyliopisto voi olla tehokas, jos sen tuloksia verrataan sen omiin tavoitteisiin eikä ulkopuolelta, esimerkiksi elinkeinoelämän näkemysten pohjalta, määriteltäviin tavoitteisiin. Tällaisia, tosin vaikeasti mitattavia, mittareita voisivat olla korkealaatuinen tutkimus, luovat tohtorit ja kriittiseen ajatteluun kykenevät maisterit. ”Tehokkuus” riippuu siis täysin siitä, mistä käsin tehokkuus- ja muut tavoitteet on asetettu. Steve Fuller (2005) puolestaan on pitänyt tärkeänä, että yliopistot eivät yritä toimia yrittäjinä muilla kuin omilla vahvuusalueillaan. Hän on muistuttanut, että useat organisaatiot voivat kyllä kilpailla yliopiston kanssa tutkimuksen tai opetuksen alueella, mutta yliopistot menevät edelle siinä, että niillä on kyky yhdistää nämä kaksi. Torsten Husén on edelleen huomauttanut, että vaikka yliopistojen olemassaoloa usein perustellaan kansallisen kilpailukyvyn kohottamisella, tosiasiasa hyvin harvat tieteenalat yliopistossa voivat suoraan vaikuttaa tähän. Yhtä tosiasiallisena olemassaolon oikeutuksena voitaisiin nähdä totuuden etsiminen, jolloin voitaisiin myös ajatella, että yliopisto palvelisi yhteiskuntaa parhaiten pysymällä paikkana, jossa harjoitetaan objektiivista ja tieteellistä ajattelua. (Husén 1996.) Eli myös hänellä on ajatus, että yliopisto toimii parhaiten pysymällä omana itsenään. Vaikka korkeakoulumaailmassa eletään jälleen murroskautta, on vain toivottava, että yliopistoinstituutio pystyy pitämään pintansa ja säilyttämään erityisyytensä ja laajan roolinsa jatkossakin.

Lähteet

- Aittola, H. 2006. Yliopistotutkimus, tieto ja akateeminen vapaus - kansalaisuus tietotaloudessa. Teoksessa J. Ursin & J. Välimaa (toim.) Korkea-koulutus teoriassa. Näkökulmia ja keskustelua. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos, 135–153.
- Allardt, E. 1982. Yliopiston tehtävät yhteiskunnassa. *Kanava* 10 (6), 338–341.
- Altbach, P. G. 1993. Patterns in Higher Education Development. Towards the year 2000. In Z. Morsy & P. G. Altbach (eds.) *Higher Education in International Perspective. Toward the 21st century*. New York: Garland Publishing, 21–35.
- Altbach, P. G. 2001. Academic freedom: International realities and challenges. *Higher Education* 41 (1–2), 205–219.
- Amaral, A., Fulton, O. & Larsen, I. M. 2003. A Managerial Revolution? In A. Amaral, V.L. Meek & I. M. Larsen (eds.) *The Higher Education Managerial Revolution? (Higher Education Dynamics 3)* Dordrecht, Boston & London: Kluwer Academic Publishers, 275–296.
- Amaral, A., Jones, G.A. & Karseth, B. 2002. Governing Higher Education: Comparing National Perspectives. In A. Amaral, G.A Jones & B. Karseth (eds.) *Governing Higher Education: National Perspectives on Institutional Governance. (Higher Education Dynamics 2)* Dordrecht, Boston & London: Kluwer Academic Publishers, 279–298.
- Amaral, A. & Magalhães, A. 2002. The Emergent Role of External Stakeholders in European Higher Education Governance. In A. Amaral, G.A Jones & B. Karseth (eds.) *Governing Higher Education: National Perspectives on Institutional Governance. (Higher Education Dynamics 2)* Dordrecht, Boston & London: Kluwer Academic Publishers, 1–21.
- Amaral, A. & Magalhães, A. 2003. The Triple Crisis of the University and its Reinvention. *Higher Education Policy* 16 (2), 239–253.
- Ash, M.G. 2008. From ‘Humboldt’ to ‘Bologna’: History as discourse in higher education reform debates in German-speaking Europe. In B. Jessop, N. Fairclough & R. Wodak. (Eds.) *Education and the knowledge-based economy in Europe*. Rotterdam: Sense Publishers, 41–61.
- Auranen, O. & Pölönen, J. 2012. Tieteellisten julkaisukanavien tasoluokitus. Julkaisufoorumi-hankkeen (2012–2012) loppuraportti. Tieteellisten seurain valtuuskunnan verkkojulkaisuja 1/2012. Saatavilla [www.muodossa: <http://www.tsv.fi/files/yleinen/julkaisufoorumi-hankkeen_loppuraportti.pdf>](http://www.tsv.fi/files/yleinen/julkaisufoorumi-hankkeen_loppuraportti.pdf) Viitattu 14.8.2012.
- Bacchi, C. 2000. Policy as discourse: what does it mean? where does it get us? *Discourse: studies in the cultural politics of education* 21 (1), 45–57.
- Ball, S. 1998. Big Policies/Small World: an introduction to international perspectives in education policy, *Comparative Education*, 34 (2), 119–130.
- Ball, S. 2001. Globaalit toimintaperiaatteet ja kansalliset politiikat eurooppalaisessa koulutuksessa. Teoksessa A. Jauhiainen, R. Rinne & J. Tähtinen (toim.) *Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit*. Suomen kasvatustieteellinen seura, Kasvatusalan tutkimuksia 1, 21–43.
- Ball, S. 2004. Suorituskeskeisyys ja yksityistäminen jälkihyvinvointivaltion koulutuspolitiikassa. *Kasvatus* 35(1), 6–20.
- Barnett, R. 1994. *The Limits of Competence. Knowledge, Higher Education and Society*. Buckingham: SRHE and Open University Press.
- Barnett, R. 2000. *Realizing the University in an Age of Supercomplexity*. Buckingham: SRHE and Open University Press.
- Barnett, R. 2003. *Beyond All Reason. Living with Ideology in the University*. Buckingham: SRHE and Open University Press.
- Barnett, R. 2011. *Being a University*. London and New York: Routledge.
- Becher, T. 1989. *Academic Tribes and Territories. Intellectual Enquiry and the Cultures of Disciplines*. Milton Keynes: SRHE & Open University Press.
- Becher, T. & Kogan, M. 1992. *Process and Structure in Higher Education*. 2nd edition. London and New York: Routledge.
- Beck, U. 1992. *Risk society: towards a new modernity*. London: Sage.
- Becker, R. 2005. Policy and management background to entrepreneurialism in UK universities. EU-EREK-projektissa tuotettu työskentelypaperi.

- Bell, D. 1973. *The coming of post-industrial society. A venture in social forecasting*. New York: Basic Books.
- Berger, P. & Luckmann, T. 1994. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Suom. Vea Raiskila. Helsinki : Gaudeamus.
- Brennan, J. & Teichler, U. 2008. The future of higher education and of higher education research. Higher education looking forward: an introduction. *Higher Education* 56 (3), 259–264.
- Butera, F. 2000. Adapting the Pattern of University Organisation to the Needs of the Knowledge Economy. *European Journal of Education* 35(4), 403–419.
- Carnoy, M. 1999. Globalization and educational reform: what planners need to know. Paris: Unesco, IIEP.
- Carrier, D. & van Vught, F.A. 1989. Recent Developments in the Governance of Higher Education and Higher Education Curricula. In F. A. van Vught (ed.) *Governmental Strategies and Innovation in Higher Education*. Higher Education Policy Series 7. London: Jessica Kingsley Publishers, 73–96.
- Castells, M. 1998. *End of Millennium*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Castells, M. 2000. *The Rise of Network Society*. 2nd edition. Oxford: Blackwell Publishers.
- Christensen, T. & Lægread, P. 2002. A Transformative Perspective on Administrative Reforms. In T. Christensen & P. Lægread (Eds.) *New Public Management. The transformation of ideas and practice*. Hampshire: Ashgate, 13–39.
- Clark, B. R. 1983. *The Higher Education System. Academic Organization in Cross-National Perspective*. Berkeley: University of California Press.
- Clark, B.R. 1998. *Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation*. Issues in Higher Education. Oxford: Pergamon Press for International Association of Universities.
- Clark, B.R. 2004. *Sustaining Change in Universities. Continuities in Case Studies and Concepts*. Maidenhead: SRHE & Open University Press.
- Cowen, R. 1991. The Management and Evaluation of the Entrepreneurial University: The Case of England. *Higher Education Policy* 4(3), 9–13.
- Cowen, R. 1996a. Coda: Autonomy, the Market and Evaluation Systems and the Individual. In R. Cowen (Ed.) *The Evaluation of Higher Education Systems*. World Yearbook of Education 1996. London: Kogan Page, 175–186.
- Cowen, R. 1996b. Performativity, Post-Modernity and the University. *Comparative Education* 32(2), 245–258.
- Cummings, W.K. 1999. The Service Orientation in Academia, or Who Serves in Comparative Perspective? In I. Fägerlind, I. Holmesland & G. Strömquist (eds.) *Higher Education at the Crossroads*. Studies in Comparative and International Education 48. Institute of International Education. Stockholm University, 223–232.
- Currie, J. 2003. Australian Universities as Enterprise Universities: Transformed Players on a Global Stage. In G. Breton & M. Lambert (eds.) *Universities and Globalization. Private Linkages, Public Trust*. Paris and Quebec: UNESCO Publishing, Université Laval and *Economica*, 179–194.
- Currie, J. & Newson, J. 1998. (Eds.) *Universities and Globalization. Critical Perspectives*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Dale, R. 2007. Repairing the deficits of modernity: The emergence of parallel discourses in higher education in Europe. Teoksessa D. Epstein, R. Boden, R. deem, F. Rizvi & S. Wright (toimi.) *World Yearbook of Education 2008. Geographies of Knowledge, Geometries of Power: Framing the Future of Higher Education*. New York: Routledge, 14–31.
- Davies, B. 2005. The (im)possibility of intellectual work in neoliberal regimes. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 26 (1), 1–14.
- Deem, R. 2001. Globalisation, New Managerialism, Academic Capitalism and Entrepreneurialism in Universities: is the local dimension still important? *Comparative Education* 37(1), 7–20.
- Deem, R. 2008. Producing and Re/producing the Global University in the 21st Century: Researcher Perspectives and Policy Consequences. *Higher Education Policy* 21 (4), 439–456.
- Delanty, G. 2001. *Challenging Knowledge. The University in the Knowledge Society*. Buckingham: SRHE and Open University Press.
- Delanty, G. 2003. Ideologies of the Knowledge Society and Cultural Contradictions of Higher Education. *Policy Futures in Education* 1 (1), 71–82.

- Denman, B. 2005. What is a University in the 21st Century? *Higher Education Management and Policy* 17 (2), 9–28.
- De Wit, K. 2003. The Consequences of European Integration for Higher Education. *Higher Education Policy* 16 (2), 161–178.
- Dill, D.D. 2003. Allowing the Market to Rule: The Case of the United States. *Higher Education Quarterly* 57(2), 136–157.
- Elbaz, E. 2000. Universities and Social Development: Partners and Stakeholders. In G. Neave (ed.) *The Universities' Responsibilities to Society. International Perspectives. Issues in Higher Education*. Oxford: Pergamon Press for International Association of Universities, 89–94.
- Elzinga, A. 1985. Research, Bureaucracy and the Drift of Epistemic Criteria. In Wittrock & A. Elzinga (eds.) *The University System. The Public Policies of the Home of Scientists*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 191–220.
- Elzinga, A. 1997. The Science-Society Contract in Historical Transformation with Special Reference to "Epistemic Drift". *Social Science Information* 36 (3), 411–445.
- Enders, J. 2002. Governing the academic Commons: About blurring boundaries, blistering organisations and growing demands. In *The Cheps Inaugurals 2002*. University of Twente, 70–105.
- Enders, J. 2004. Higher Education, Internationalisation, and the Nation-State: Recent Developments and Challenges to Governance Theory. *Higher Education* 47 (3), 361–382.
- Etzkowitz, H. 2003. Research Groups as 'Quasi-firms': The Invention of the Entrepreneurial University. *Research Policy* 32(1), 109–121.
- Etzkowitz, H., Webster, A., Gebhardt, C. & Cantisano Terra B.R. 2000. The Future of the University and the University of the Future: Evolution of Ivory Tower to Entrepreneurial Paradigm. *Research Policy* 29(2), 313–330.
- European Commission 2002. *Innovation Tomorrow. Innovation policy and the regulatory framework: making innovation an integral part of the broader structural agenda*. Innovation Papers no 28. Luxembourg.
- Fairclough, N. 1992. *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, N. 2009. A Dialectical-Relational Approach to Critical Discourse Analysis. Teoksessa R. Wodak & M. Meyer (toim.) *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage, 162–86.
- Fairclough, N. 2010. *Critical discourse analysis: the critical study of language*. 2. painos. Harlow: Pearson Education.
- Fairclough, N. 2013. Critical discourse analysis and critical policy studies. *Critical Policy Studies*, 7 (2), 177–197.
- Fairclough, N. & Wodak, R. 1997. *Critical Discourse Analysis*. In T. van Dijk (ed.) *Discourse as Social Interaction*. London: Sage.
- Field, J. 1998. *European Dimensions. Education, Training and the European Union*. Higher Education Policy Series 39. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Fuller, S. 2003a. Can Universities Solve the Problem of Knowledge in Society without Succumbing to the Knowledge Society? *Policy Futures in Education* 1 (1), 106–124.
- Fuller, S. 2003b. The University: a Social Technology for Producing Universal Knowledge. *Technology in Society* 25 (2), 217–234.
- Fuller, S. 2005. What makes universities unique? Updating the ideal for an entrepreneurial age. *Higher Education Management and Policy* 17 (3), 27–49.
- Fägerlind, I. & Strömqvist, G. 2004. Adapting the Nordic Model to the Future. In I. Fägerlind & G. Strömqvist (eds.) *Reforming Higher Education in the Nordic Countries – studies of change in Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden*. New Trends in Higher Education. Paris: IIEP, 245–265.
- García Garrido, J.L. 2002. The European University Looks ahead Towards the Future. In J.A. Ibáñez-Martin & G. Jover (eds.) *Education in Europe: Policies and Politics*. Dordrecht, Boston & London: Kluwer Academic Publishers, 141–165.
- Gibbons, M., Limoges, C., Nowotny, H., Schwartzman, S., Scott, P. & Trow, M. 1994. *The New Production of Knowledge. The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies*. London: SAGE Publications.
- Giroux, H. 2003. Selling Out Higher Education. *Policy Futures in Education* 1 (1), 179–200.

- Goedegebuure, L., Kaiser, F., Maassen, P. & de Weert, E. 1993a. Higher Education Policy in International Perspective: An Overview. In L. Goedegebuure, F. Kaiser, P. Maassen, L. Meek, F. van Vught & E. de Weert (eds.) Higher Education Policy. An International Comparative Perspective. Issues in Higher Education. Oxford: Pergamon Press for International Association of Universities, 1–12.
- Goedegebuure, L., Kaiser, F., Maassen, P., Meek, L., van Vught, F. & de Weert, E. 1993b. International Perspectives on Trends and Issues in Higher Education Policy. In L. Goedegebuure, F. Kaiser, P. Maassen, L. Meek, F. van Vught & E. de Weert (eds.) Higher Education Policy. An International Comparative Perspective. Issues in Higher Education. Oxford: Pergamon Press for International Association of Universities, 315–348.
- Gornitzka, Å. 2003. Science, Clients, and the State. A Study of Scientific Knowledge Production and Use. Enschede; CHEPS/University of Twente.
- Gornitzka, Å. & Maassen, P. 2000. Hybrid Steering Approaches with Respect to European Higher Education. Higher Education Policy 13 (3), 267–285.
- Hakala, J. 2009. Academic cultures in the Finnish mass research university: change and continuity. Acta Universitatis Tamperensis. Tampere University Press.
- Hakala, J., Kaukonen, E., Nieminen, M. & Ylijoki, O.-H. 2003. Yliopisto – tieteen kehdestä projektimyllyksi? Yliopistollisen tutkimuksen muutos 1990-luvulla. Helsinki: Gaudeamus.
- Haltia, N. 2012. Yliopiston reunalla. Tutkimus suomalaisen avoimen yliopiston muotoutumisesta. Annales Universitatis Turkuensis, sarja C osa 352. Turun yliopisto.
- Hay, D.B., Butt, F. & Kirby, D. A. 2002. Academics as Entrepreneurs in a UK University. In G. Williams (ed.) The Enterprising University. Reform, Excellence and Equity. Buckingham: SRHE & Open University Press, 132–141.
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt, T. & Perraton, J. 1999. Global transformations. Politics, economics and culture. Cambridge: Polity.
- Hellström, T. 2004. Between a Rock and a Hard Place: Academic Institutional Change and the Problem of Collective Action. Higher Education 48 (4), 511–528.
- Henry, M., Lingard, B., Rizvi, F. & Taylor, S. 2001. The OECD, globalisation and education Policy. IAU, Issues in Higher Education. Paris: Pergamon.
- Hilpelä, J. 2004. Järjen epäilyä ja suunnittelemattoisuuden ylistystä? Ekskursio uusliberalistiseen koulutuspolitiikkaan. Kasvatus 35(1), 55–65.
- Husén, T. 1994. Skola och universitet inför 2000-talet. En utbildningsforskarens perspektiv. Stockholm: Atlantis.
- Husén, T. 1996. The Idea of the University. Changing roles, current crisis and future challenges. In Z. Morsy & P.G. Altbach (eds.) Higher Education in an International Perspective. Critical Issues. New York: Garland Publishing, 3–20.
- Huusko, M. 2006. Sivistysyliopiston mahdollisuus. Teoksessa J. Ursin & J. Välimaa (toim.) Korkeakoulutus teoriassa. Näkökulmia ja keskustelua. Jyväskylän yliopisto: Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Huusko, M. 2009. Itsearvointi suomalaisissa yliopistoissa: arvoja, kehittämistä ja imagon rakentamista. Kasvatusalan tutkimuksia. Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Häyrinen-Alestalo, M. & Peltola, U. 2006. The problem of a market-oriented university. Higher Education 52 (2), 251–281.
- Häyrinen-Alestalo, M., Snell, K. & Peltola, U. 2000. Pushing the Universities to Market their Products. In R. Kalleberg, F. Engelstad, G. Brochmann, A. Leira & L. Mjøset (eds.) Comparative Perspectives on Universities. Comparative Social Research vol. 19. Stamford, CT: JAI Press, 165–212.
- Hölttä, S. 1995. Towards the Self-Regulative University. Publications in Social Sciences no. 23. University of Joensuu.
- Jacob, M. 2000a. Imagining the Future University. In M. Jacob & T. Hellström (eds.) The Future of Knowledge Production in the Academy. Buckingham: SRHE & Open University Press, 139–152.
- Jacob, M. 2000b. 'Mode 2' in Context: The Contract Researcher, the University and the Knowledge Society. In M. Jacob & T. Hellström (eds.) The Future of Knowledge Production in the Academy. Buckingham: SRHE & Open University Press, 11–27.
- Jacob, M. & Hellström, T. 2000. Introduction. In M. Jacob & T. Hellström (eds.) The Future of Knowledge Production in the Academy. Buckingham: SRHE & Open University Press, 1–7.

- Jessop, B. 2008. A cultural political economy of competitiveness and its implications for higher education. In B. Jessop, N. Fairclough & R. Wodak. (Eds.) *Education and the knowledge-based economy in Europe*. Rotterdam: Sense Publishers, 13–39.
- Jessop, B. Fairclough, N. & Wodak, R. 2008. (Eds.) *Education and the knowledge-based economy in Europe*. Rotterdam: Sense Publishers.
- Johnson, H. 2002. The Marketing Orientation in Higher Education: the Perspectives of Academics about its impact on their Role. In G. Williams (ed.) *The Enterprising University. Reform, Excellence and Equity*. Buckingham: SRHE & Open University Press, 142–153.
- Jolkkonen, A. 2005. Yrittäjäyliopistomaistuva ammatikorkeakoulu ja yliopisto – kenen identiteetti- kriisi? *KeVer* 1/2005. Verkkolehti, saatavilla [www-muodossa: <http://ojs.seamk.fi/index.php/kever/article/view/871/720>](http://ojs.seamk.fi/index.php/kever/article/view/871/720) Viitattu 5.10.2011.
- Jongbloed, B. 2003. Marketisation in Higher Education, Clark's Triangle and the Essential Ingredients of Markets. *Higher Education Quarterly* 57(2), 110–135.
- Jongbloed, B., Enders, J. & Salerno, Carlo. 2008. Higher education and its communities: interconnections, interdependencies and a research agenda. *Higher Education* 56 (3), 303–324.
- Jónasson, J. T. 2005. Counterpoint from an educationalist. In *Managing University Autonomy. University autonomy and the institutional balancing of teaching and research. Proceedings of the seminar of Magna Charta Observatory 15th September 2005*. Bologna: Bononia University Press, 179–197.
- Jónasson, J. T. 2008. *Inventing tomorrow's university. Who is to take the lead? An essay of the Magna Charta Observatory*. Bologna: Bononia University Press.
- Kallo, J. 2009. OECD education policy. A comparative and historical focusing on the thematic reviews of tertiary education. *Research in Educational Sciences* 45. Jyväskylä: Finnish Educational Research Association.
- Kankaala, K., Kaukonen, E., Kutinlahti, P., Lemola, T., Nieminen, M. & Välimaa, J. 2004. *Yliopistojen kolmas tehtävä*. Helsinki: Edita.
- Kantola, A. 2006. Suomea trimmaamassa: suomalaisen kilpailuvallion sanastot. Teoksessa R. Heiskala & E. Luhtakallio (toim.) *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Helsinki: Gaudeamus, 156–178.
- Kauko, J. 2011. Korkeakoulupolitiikan dynamiikat Suomessa. Kasvatustieteellisiä tutkimuksia. Helsingin yliopisto, Käyttätymistieteiden laitos.
- Kaukonen, E. 2003. Yliopiston yhteiskuntasuhde ja akateeminen tieteenharjoitus. Teoksessa J. Nikula & H. Melin (toim.) *Yhteiskunnallinen muutos*. Tampere: Vastapaino, 91–107.
- Kaukonen, E. 2004. Yliopistollisen tutkimuksen yhteiskunnallinen ulottuvuus. Teoksessa Kaukonen, E., Kutinlahti, P., Lemola, T., Nieminen, M. & Välimaa, J. *Yliopistojen kolmas tehtävä?* Helsinki: Edita, 69–86.
- Kerr, C. 1987. A Critical Age in the University World: accumulated heritage versus modern imperatives. *European Journal of Education* 22(2), 183–193.
- Kerr, C. 1990. The Internationalisation of Learning and the Nationalisation of the Purposes of Higher Education: two 'laws of motion' in conflict? *European Journal of Education* 25(1), 5–22.
- Kerr, C. 1994 (alkup. 1963). *The uses of the university*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Kim, L. 2002. Lika olikä. En jämförande studie av högre utbildning och forskning i de nordiska länderna. Högskoleverkets rapportserie 2002:40 R. Stockholm: Högskoleverket.
- Kivinen, O. & Rinne, R. 1996. Changing Higher-Education Policy. Three western models. In Z. Morsy & P.G. Altbach (eds.) *Higher Education in International Perspective. Critical Issues*. New York: Garland Publishing, 169–177.
- Kivinen, O., Rinne, R. & Mäntyvaara, J. 1990. *Muutuva yliopisto – korkeakoulupolitiikan tekijöiden näkemänä*. Koulutusosilogian tutkimuskeskusten raportti 3. Turun yliopisto.
- Kivinen, O., Rinne, R. & Ketonen, K. 1993. *Yliopiston huomen*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Koivula, J. 2004. OECD ja Suomen korkeakoulupolitiikka. OECD:n maatutkimusten yhteys Suomen korkeakoulupolitiikkaan kolmella vuosikymmenellä. *Julkaisematon pro gradu -tutkielma*. Turun yliopisto, kasvatustieteiden laitos.
- Koivula, J., Rinne, R. & Niukko, S. 2009. Yliopistot yrityksinä? Merkkejä ja merkityksiä Suomessa ja Euroopassa. *Kasvatus* 40 (1), 7–27.

- KOM(2003)58. Yliopistojen rooli tietojen ja taitojen Euroopassa. Komission tiedonanto 5.2.2003.
- KOM(2005)152. Euroopan aivokapasiteetti liikkeelle. Komission tiedonanto 20.4.2005.
- KOM(2006)208. Tuloksia korkeakoulujen nykyaikaistamisesta: koulutus, tutkimus ja innovaatiot. Komission tiedonanto neuvostolle ja Euroopan parlamentille 10.5.2006.
- Koski, L. 1993. Tieteen tahtomana, yliopiston tekemänä. Yliopiston sisäiset symboliset järjestykset. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja n:o 17. Joensuun yliopisto.
- Koski, L. 2009. Yliopiston sisäisen järjestyksen muutos 1980-luvulta 2010-luvulle. Teoksessa T. Tomperi (toim.) Akateeminen kysymys? Yliopistolain kritiikki ja kiista uudesta yliopistosta. Tampere: Vastapaino, 101–114.
- KOTA-tietokanta. <<https://kotaplus.csc.fi/>>
- Krejsler, J. 2006. Discursive battles about the meaning of university: the case of Danish university reform and its academics. *European Educational Research Journal* 5 (3–4), 210–220.
- Kuoppala, K. & Marttinen, K. 1995. Suomen tiedehallinnon määräytymisestä osana eurooppalaista korkeakoulujärjestelmää. Vaasan yliopisto, Länsi-Suomen taloudellinen tutkimuslaitos. Julkaisuja no. 60.
- Kutinlahti, P. & Kankaala, K. 2004. Tutkimuksen kaupallinen hyödyntäminen. Teoksessa Kaukonen, E., Kutinlahti, P., Lemola, T., Nieminen, M. & Välimaa, J. Yliopistojen kolmas tehtävä? Helsinki: Edita, 87–114.
- Kwiek, M. 2000. The Nation-State, Globalization and the Modern Institution of the University. *Theoria. A Journal of Social and Political Theory*. No. 96, Dec 2000, 74–99.
- Kwiek, M. 2001. Globalization and Higher Education. *Higher Education in Europe* 26 (1), 27–38.
- Kwiek, M. 2004. The Emergent European Educational Policies under Scrutiny: the Bologna Process from a Central European perspective. *European Educational Research Journal* 3 (4), 759–776.
- Kwiek, M. 2005. Poland: a Higher Education Policy review. EUERK-projektissa tuotettu työskentelypaperi.
- Kwiek, M. 2006. The University and the State. A study into global transformations. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Lampola, M. 2002. Yliopistotutkimuksen kaupallinen hyödyntäminen. Oikeudellinen arviointi. Sitran raportteja 21. Helsinki: Sitra.
- Lane, J-E. 2000. *New Public Management*. London and New York: Routledge.
- Lee, J. J. & Rhoads, R. A. 2004. Faculty Entrepreneurialism and the Challenge to Undergraduate Education at Research Universities. *Research in Higher Education* 45 (7), 739–760.
- Lorange P. 1999. Success in Academic Institutions: The Case of the Business School. In I. Fägerlind, I. Holmesland & G. Strömqvist (eds.) *Higher Education at the Crossroads. Studies in Comparative and International Education* 48. Institute of International Education. Stockholm University, 233–242.
- Lorange, P. 2001. Setting Strategic Direction in Academic Institutions: The Planning Dilemma. In W.Z Hirsch & L.E. Weber (eds.) *Governance in Higher Education. The University in a State of Flux*. London, Paris & Genève: Economica, 105–121.
- Maassen, P. 2003. Shifts in Governance Arrangements. An Interpretation of the Introduction of New Management Structures in Higher Education. In A. Amaral, V.L. Meek & I. M. Larsen (eds.) *The Higher Education Managerial Revolution? (Higher Education Dynamics 3)* Dordrecht, Boston & London: Kluwer Academic Publishers, 31–53.
- Magna Charta Universitatum 1988. Saatavilla [http://www.magna-charta.org/cms/cmspage.aspx?pageUid={d4bd2cba-e26b-499e-80d5-b7a2973d5d97}](http://www.magna-charta.org/cms/cmspage.aspx?pageUid={d4bd2cba-e26b-499e-80d5-b7a2973d5d97) Viitattu 21.3.2013.
- Marginson, S. 2000. Rethinking Academic Work in the Global Era. *Journal of Higher Education Policy and Management* 22 (1), 23–35.
- Marginson, S. 2011. The “public” contribution of universities in an increasingly global world. Teoksessa B. Pusser, K. Kempner, S. Marginson & I. Ordorika (toim.) *Universities and the public sphere. Knowledge creation and state building in the era of globalization*. New York, N.Y: Routledge, 7–26.
- Marginson, S. & Considine, M. 2000. *The Enterprise University. Power, governance and reinvention in Australia*. Cambridge: University Press.
- McLennan, G. 2008. Disinterested, disengaged, useless: conservative or progressive idea of the university? *Globalisation, Societies and Education* 6 (2), 195–200.

- Meek, V.L. 2003. Introduction. In A. Amaral, V.L. Meek & I. M. Larsen (eds.) *The Higher Education Managerial Revolution? (Higher Education Dynamics 3)* Dordrecht, Boston & London: Kluwer Academic Publishers, 1–29.
- Meira Soares, V. A. & Amaral, M. S. C. 1999. The Entrepreneurial University: a Fine Answer to a Difficult Problem? *Higher Education in Europe* 24 (1), 11–21.
- Mészáros, R. 1999. Vital Resources for Global Competition: Quality, Adaptability, and a Regional Role. *Higher Education in Europe* 24 (1).
- Miettinen, R., Tuunainen J., Knuuttila, T. & Mattila, E. 2006. Tieteestä tuotteeksi. Yliopistotutkimus muutosten ristipaineessa. Helsinki: Yliopistopaino.
- Morris, Z. S. 2009. The truth about interviewing elites. *Politics* 29 (3), 209–217.
- Mustajoki, A. 2002. Tuloksena yliopisto. Kokemuksia ja näkemyksiä yliopiston hallinnosta. Helsinki: Helsinki University Press.
- Naskali, P. 2009. Uusi häpeän yliopisto. Teoksessa T. Tomperi (toim.) *Akateeminen kysymys? Yliopistolain kritiikki ja kiista uudesta yliopistosta*. Tampere: Vastapaino, 93–100.
- Neave, G. 1988. On the Cultivation of Quality, Efficiency and Enterprise: an overview of recent trends in higher education in Western Europe, 1986–1988. *European Journal of Education* 23(1-2), 7–23.
- Neave, G. 1996. Homogenization, Integration and Convergence: The Cheshire Cats of Higher Education Analysis. In V. Lynn Meek, L. Goedegebuure, O. Kivinen & R. Rinne (eds.) *The Mockers and Mocked: Comparative Perspectives on Differentiation, Convergence and Diversity in Higher Education*. Issues in Higher Education. Oxford: Pergamon Press for International Association of Universities, 26–41.
- Neave, G. 2000. Introduction. Universities' Responsibilities to Society: An Historical Exploration of an Enduring Issue. In G. Neave (ed.) *The Universities' Responsibilities to Society*. International Perspectives. Issues in Higher Education. Oxford: Pergamon Press for International Association of Universities, 1–28.
- Neave, G. 2002. On Stakeholders, Cheshire Cats and Seers: Changing Visions of the University. In *The Chefs Inaugurals 2002*. University of Twente, 8–27.
- Neave, G. & van Vught, F. (Eds.) 1991a. *Prometheus Bound. The Changing Relationship Between Government and Higher Education in Western Europe*. Oxford: Pergamon Press.
- Neave, G. & van Vught, F. 1991b. Conclusion. Teoksessa G. Neave & F. van Vught (Eds.) *Prometheus Bound. The Changing Relationship Between Government and Higher Education in Western Europe*. Oxford: Pergamon Press.
- Nevala, A. 1999. Korkeakoulutuksen kasvu, lohkoutuminen ja eriarvoisuus Suomessa. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Nevala, A. & Rinne, R. 2012. Korkeakoulutuksen muodonmuutos. Teoksessa P. Kettunen & H. Simola (toim.) *Tiedon ja osaamisen Suomi. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 203–228.
- Nieminen, M. 2004. Lähtökohtia yliopistojen kolmannen tehtävän tarkastelulle. Teoksessa Kaukonen, E., Kutinlahti, P., Lemola, T., Nieminen, M. & Välimaa, J. (toim.) *Yliopistojen kolmas tehtävä?* Helsinki: Edita, 15–42.
- Nieminen, M. & Kaukonen, E. 2001. Universities and R&D Networking in a Knowledge-based Economy. *Sitra Report Series 11*. Helsinki: Sitra.
- Nikula, J. & Melin, H. 2003. Johdanto. Teoksessa J. Nikula & H. Melin (toim.) *Yhteiskunnallinen muutos*. Tampere: Vastapaino, 7–10.
- Niukkanen, S. 2006. 'Yhteistyötä ilman riskejä'? OECD:n rooli Suomen koulutuspolitiikassa. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C, *Scripta Lingua Fennica* Edita, osa 251.
- Nokkala, T. 2007. Constructing the Ideal University – The internationalisation of higher education in the competitive knowledge society. *Higher Education and Management Series*. Tampere University Press.
- Nousiainen 1994. Korkeakoulu ja valtio. Teoksessa O. Kivinen (toim.) *Korkeakoulu valtiovallan ohjauksessa ja markkinavoimien vietävinä*. Koulutussosiologian tutkimuskeskus, raportteja 21. Turun yliopisto, 15–86.
- Nóvoa, A. & Lawn, M. 2002. Introduction. In A. Nowoa & M. Lawn (eds.) *Fabricating Europe. The Formation of an Education Space*. Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers, 1–13.

- Nowotny, H., Scott, P. & Gibbons, M. 2001. *Re-Thinking Science. Knowledge and the Public in an Age of Uncertainty*. Cambridge: Polity Press.
- OECD 1999. *The response of higher education institutions to regional needs. Programme on institutional management in higher education*. Paris: OECD.
- Ollikainen, A. 1999. *The Single Market for Education and National Educational Policy. Europeanisation of Finnish education policy discourses 1987–1997. Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportti 49*. Turun yliopisto.
- Olssen, M. & Peters, M. A. 2005. *Neoliberalism, Higher Education and the Knowledge Economy: from the free market to knowledge capitalism*. *Journal of Education Policy* 20 (3), 313–345.
- Parker, I. 1992. *Discourse dynamics. Critical analysis for social and individual psychology*. London and New York: Routledge.
- Pelkonen, A. 2001. *Yliopistot ja innovaatiopolitiikan haasteet*. *Sosiologia* 38 (3), 161–173.
- Pettigrew, A. M. 2003. *Innovative Forms of Organizing: Progress, Performance and Process*. In A.M Pettigrew, R. Whittington, L. Melin, C. Sánchez-Runde, F. van den Bosch, W. Ruigrok & T. Numagami (eds.) *Innovative forms of Organizing. International Perspectives*. London: Sage Publications, 331–351.
- Power, M. 1993. *The Audit Society. Working Paper 93-12*. European Institute for Advanced Studies in Management.
- Powers, J. B. 2003. *Commercializing Academic Research. Resource effects on performance of university technology transfer*. *The Journal of Higher Education* 74 (1), 26–50.
- Readings, B. 1996. *The University in Ruins*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Reed, M.I., Meek, V.L. & Jones, G.A. 2002. *Introduction*. In A. Amaral, G.A Jones & B. Karseth (eds.) *Governing Higher Education: National Perspectives on Institutional Governance*. (Higher Education Dynamics 2) Dordrecht, Boston & London: Kluwer Academic Publishers, xv–xxxi.
- Rekilä, E. 2006. *Kenen yliopisto? Tutkimus yliopistojen valtionohjauksesta, markkinaohjautuvuudesta ja itseohjautuvuudesta suomalaisessa yliopistojärjestelmässä*. *Acta Wasaensia* No 159, Hallintotiede 11. Vaasan yliopisto.
- Rhodes, F. H. T. 2001. *The University at the Millennium. Missions and Responsibilities of Research Universities*. Teoksessa W.Z Hirsch & L.E. Weber (eds.) *Governance in Higher Education. The University in a State of Flux*. London, Paris & Genève: Economica, 3–14.
- Rinne, R. 1999. *The Rise of the McUniversity*. In I. Fägerlind, I. Holmesland & G. Strömqvist (eds.) *Higher Education at the Crossroads. Studies in Comparative and International Education* 48. Institute of International Education. Stockholm University, 157–169.
- Rinne, R. 2002. *Kansallisen koulutuspolitiikan loppu? Teoksessa R. Honkonen (toim.) Koulutuksen lummo – Retoriikka, politiikka ja arviointi*. Tampere: Tampere University Press, 93–119.
- Rinne, R. 2004. *Searching for the Rainbow: changing the course of Finnish higher education*. In I. Fägerlind & G. Strömqvist (eds.) *Reforming Higher Education in the Nordic Countries – studies of change in Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden*. *New Trends in Higher Education*. Paris: IIEP, 89–135.
- Rinne, R. 2010. *The Nordic University Model from a Comparative and Historical Perspective*. Teoksessa J. Kauko, R. Rinne & H. Kynkäänniemi (toim.) *Restructuring the Truth of Schooling – Essays on Discursive Practices in Sociology and the Politics of Education*. A Festschrift for Hannu Simola. Finnish Educational Research Association: Research in educational sciences 48. Jyväskylä: Jyväskylä University Press.
- Rinne, R. 2012. *Comparative Views on Continuing Massification of Higher Education and the Diversification of the System*. In A. G. Eikseth, C. F. Dons & N. Garm (Eds.) *Utdanning mellom styring og danning. Et nordisk panorama*. Trondheim: Akademika forlag, 255–279.
- Rinne, R. & Koivula, J. 2005. *The Changing Place of the University and a Clash of Values*. *The Entrepreneurial University in the European Knowledge Society. A Review of the Literature*. *Higher Education Management and Policy* 17 (3), 91–123.
- Rinne, R. & Koivula, J. 2009. *The dilemmas of the changing university*. Teoksessa M. Shattock (toim.) *Entrepreneurialism in universities and the knowledge economy. Diversification and organizational change in european higher education*. Maidenhead: Open University Press, 183–199.

- Rinne, R., Jauhiainen, A., Simola, H., Lehto, R., Jauhiainen, A. & Laiho, A. 2012. Valta, yliopistopoliittikka ja yliopistotyö Suomessa. Managerialistinen hallintapolitiikka yliopistolaisten kokemana. Suomen kasvatustieteellinen seura, kasvatusalan tutkimuksia 58. Jyväskylä.
- Ritzer, G. 2002. Enchanting McUniversity: Toward a Spectacularly Irrational University Quotidian. In: D. Hayes & R. Wynyard (eds.) *The McDonaldization of Higher Education*. Westport, CT & London: Bergin & Garvey, 19–32.
- Ritzer, G. 1999. *The McDonaldization Thesis. Explorations and Extensions*. London: SAGE Publications.
- Robertson, S. 2005. Re-imaging and rescripting the future of education: global knowledge economy discourses and the challenge to education systems. *Comparative Education* 41 (2), 151–170.
- Ruch, R. S. 2001. *Higher Ed, Inc: The Rise of the For-Profit University*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press.
- SA 1052/1986. Laki korkeakoululaitoksen kehittämisestä.
- SA 645/1997. Yliopistolaki.
- SA 715/2005. Laki yliopistolain muuttamisesta.
- SA 558/2009. Yliopistolaki.
- Saarijärvi, T. 2007. Quality on the move: discursive construction of higher education policy from the perspective of quality. *Jyväskylä Studies in Humanities*. University of Jyväskylä.
- Saarijärvi, T. 2008. Position of text and discourse analysis in higher education policy research. *Studies in Higher Education* 33 (6), 719–728.
- Sadlak, J. 2000. Globalization versus the Universal Role of the University. *Higher Education in Europe* 25 (2), 243–249.
- Salmi, J. 2007. Autonomy from the state vs. responsiveness to market. *Higher Education Policy* 20 (3), 223–242.
- Scott, P. 1998. Massification, Internationalization and Globalization. In P. Scott (Ed.) *The Globalization of Higher Education*. Buckingham: SRHE & Open University Press, 108–129.
- Scott, P. 2003a. Challenges to Academic Values and the Organization of Academic Work in a Time of Globalization. *Higher Education in Europe* 28 (3), 295–306.
- Scott, P. 2003b. Changing Players in a Knowledge Society. In G. Breton & M. Lambert (eds.) *Universities and Globalization. Private Linkages, Public Trust*. Paris and Quebec: UNESCO Publishing, Université Laval and Economica, 211–222.
- Scott, P. 2004. Ethics “in” and “for” higher education. *Higher Education in Europe* 29 (4), 439–450.
- Scott, J. C. 2006. The mission of the university. Medieval to postmodern transformations. *The Journal of Higher Education* 77 (1), 1–39.
- Shattock, M. 2005. European universities for Entrepreneurship: Their Role in the Europe of Knowledge. The theoretical context. *Higher Education Management and Policy* 17 (3), 13–25.
- Shattock, M. 2003. *Managing Successful Universities*. London: SRHE and Open University Press.
- Shattock, M. 2000. Strategic Management in European Universities in an Age of Increasing Institutional Self Reliance. *Tertiary Education and Management* 6(2), 93–104.
- Shattock, M. 2009. (Toim.) *Entrepreneurialism in Universities and the Knowledge Economy. Diversification and Organisational Change in European Higher Education*. London: Open University Press & Paris: IIEP, Unesco.
- Shattock, M. & Temple, P. 2006. *Entrepreneurialism and the Knowledge Society: Some Conclusions from Cross-National Studies*. Paper presented at the EAIR Forum, Rome.
- Slaughter, S & Leslie, L. L. 1997. *Academic capitalism. Politics, policies and the entrepreneurial university*. Baltimore/London: Johns Hopkins University Press.
- Slaughter, S. & Rhoades, G. 2004. *Academic capitalism and the new economy. Markets, state and higher education*. Baltimore : Johns Hopkins University Press.
- Smith, L. 2000. Universities, Social Transformation and Access to knowledge. In G. Neave (ed.) *The Universities’ Responsibilities to Society. International Perspectives. Issues in Higher Education*. Oxford: Pergamon Press for International Association of Universities, 177–182.
- Sporn, B. 2001. Building Adaptive Universities: Emerging Organisational Forms Based on Experiences of European and US Universities. *Tertiary Education and Management* 7(2), 121–134.

- Srisa-An, W. 2000. Universities and the International Knowledge Enterprise: a Southeast Asia Perspective. In G. Neave (ed.) *The Universities' Responsibilities to Society. International Perspectives. Issues in Higher Education*. Oxford: Pergamon Press for International Association of Universities, 141–149.
- Suomen virallinen tilasto (SVT)a: Ammattikorkeakoulukoulutus [verkkójulkaisu]. ISSN=1799-0033. 2003, Ammattikorkeakoulukoulutuksen uudet opiskelijat, opiskelijat ja tutkinnot 1992-2003. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 4.9.2012]. <http://www.stat.fi/til/akop/2003/akop_2003_2004-10-01_tau_001.html>
- Suomen virallinen tilasto (SVT)b: Yliopistokoulutus [verkkójulkaisu]. ISSN=1799-0599. 2003, Yliopisto-opiskelijat opiskelumaakunnan mukaan 1996-2003. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 4.9.2012]. <http://www.stat.fi/til/yop/2003/yop_2003_2005-02-03_tau_003.html>
- Taylor, S. 2001. Locating and conducting discourse analytic research. In M. Wetherell, S. Taylor & S. J. Yates (Eds.) *Discourse as data. A guide for analysis*. London: The Open University, 5–48.
- Teichler, U. 1988. Changing Patterns of the Higher Education System. The Experience of Three Decades. Higher Education Policy Series 5. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Teichler, U. 2006. Changing Structures of the Higher Education Systems: the increasing complexity of underlying forces. Higher Education Policy 19 (4), 447–461.
- Tirronen, J. 2005. Modernin yliopistokoulutuksen lähtökohdat ja sivistyskäsitteet. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 122. Kuopion yliopisto.
- Tomperi, T. (toim.) 2009. Akateeminen kysymys? Yliopistolain kritiikki ja kiista uudesta yliopistosta. Tampere: Vastapaino.
- Treuthardt, L. 2004. Tulosohjauksen yhteiskunnallisuus Jyväskylän yliopistossa: tarkastelunäkökulmina muoti ja seurustelu. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research*. Jyväskylän yliopisto.
- Treuthardt, L. 2005. Tulosohjaus yliopistossa – muotia ja seurustelua. Teoksessa H. Aittola & O-H. Ylijoki (toim.) *Tulosohjattua autonomiaa. Akateemisen työn muuttuvat käytännöt*. Helsinki: Gaudeamus, 207–226.
- Trow, M. 1974. Problems in the transition from elite to mass higher education. Teoksessa *Policies for Higher Education. General report on the Conference on Future Structures of Post-Secondary Education*. Paris 26th–29th June 1973. Paris: OECD, 55–101.
- Trow, M. 1996. Trust, markets and accountability in higher education: a comparative perspective. Higher Education Policy 9(4), 309–324.
- Trowler, P. 2001. Captured by the discourse? The socially constitutive power of new higher education discourse in the UK. *Organization* 8 (2), 183–201.
- Tuunainen, J. 2004. Hybrid Practices: The Dynamics of University Research and Emergence of a Biotechnology Company. Academic Dissertation. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia no. 244. Helsinki.
- Tuunainen, J. 2005. Hybrid practices? Contribution to the debate on the mutation of science and university. Higher Education, 50, 275–298.
- Unemar Öst, I. 2009. Kampen om den högre utbildningens syften och mål. En studie av svensk utbildningspolitik. Örebro Studies in Education 27. Örebro universitet.
- Vaira, M. 2004. Globalization and higher education organizational change: A framework for analysis. Higher Education 48 (4), 483–510.
- van Dijk, T. A. 2001. Critical discourse analysis. In D. Schiffrin, D. Tannen & H.E. Hamilton (Eds.) *The handbook of discourse analysis*. Malden (Massachusetts) and Oxford: Blackwell Publishers, 352–371.
- van Vught, F. A. (ed.) 1989. *Governmental Strategies and Innovation in Higher Education*. Higher Education Policy Series 7. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Vanttaja, M. 2010. Yliopiston villit vuodet. Suomalaisen yliopistolaitoksen muutoksia ja uudistuksia 1990-luvulta 2000-luvun alkuun. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja A:210. Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos.
- Varjo, J. 2007. Kilpailukykyvaltion koululainsäädännön rakentuminen. Suomen eduskunta ja 1990-luvun koulutuspoliittinen käänne. Helsingin yliopisto.
- Volanen, M. V. 2012. (toim.) *Toiseksi paras? Tieteen tekijät ja uusi yliopisto*. Helsinki: Tieteentekijöiden liitto.

- VTTN 1993. Tiedon ja osaamisen Suomi. Kehittämisstrategia. Valtion tiede- ja teknologianeuvosto.
- Välilmaa, J. 1997. Integraatio, differentaatio ja Clarkin kolmio. Teoksessa J. Välilmaa (toim.) Korkeakoulutus kolmiossa. Näkökulmia korkeakoululaitoksen muutoksiin. Jyväskylän yliopisto, Koulutuksen tutkimuslaitos, 13–34.
- Välilmaa, J. 2001. A Historical Introduction to Finnish Higher Education. In J. Välilmaa (ed.) *Finnish Higher Education in Transition. Perspectives on Massification and Globalisation*, 13–53.
- Välilmaa, J. 2004a. Kolmas tehtävä korkeakoulutuksessa: tavoitteena joustavuus ja yhteistyö. Teoksessa Kaukonen, E., Kutinlahti, P., Lemola, T., Nieminen, M. & Välilmaa, J. *Yliopistojen kolmas tehtävä?* Helsinki: Edita, 43–68.
- Välilmaa, J. 2004b. Nationalisation, Localisation and Globalisation in Finnish Higher Education. *Higher Education* 48 (1), 27–54.
- Välilmaa, J. 2011. The corporatization of national universities in Finland. In B. Pusser, K. Kempner, S. Marginson & I. Ordorika (Eds.) *Universities and the Public Sphere. Knowledge creation and state building in the era of globalization*. New York, NY: Routledge, 101–119.
- Välilmaa, J. & Hoffman, D. 2008. Knowledge society discourse and higher education. *Higher Education* 56 (3), 265–285.
- Välilmaa, J. & Ursin, J. 2006. Korkeakoulutuksen teoriaa kartoittamassa. Teoksessa J. Ursin & J. Välilmaa (toim.) *Korkeakoulutus teoriassa. Näkökulmia ja keskustelua*. Jyväskylän yliopisto: Koulutuksen tutkimuslaitos, 9–28.
- Whitehead, A.N. 1949. *The aims of education. And other essays*. New York: The New American Library.
- Williams, G. 2009. Finance and entrepreneurial activity in higher education in a knowledge society. Teoksessa M. Shattock (toim.) *Entrepreneurialism in universities and the knowledge economy. Diversification and organizational change in European higher education*. Maidenhead: Open University Press, 9–32.
- Williams, G. 2002. An Honest Living or Dumbing Down? In G. Williams (ed.) *The Enterprising University. Reform, Excellence and Equity*. Buckingham: SRHE & Open University Press, 3–19.
- Williams, G. & Kitaev, I. 2005. Overview of national policy contexts for entrepreneurialism in higher education institutions. *Higher Education Management and Policy* 17 (3), 125–141.
- Williams, P. J. 2007. Valid knowledge: the economy and the academy. *Higher Education* 54 (4), 511–523.
- Wittrock, B. 1985. Dinosaurs or Dolphins? Rise and Resurgence of the Research-Oriented University. In B. Wittrock & A. Elzinga (eds.) *The University System. The Public Policies of the Home of Scientists*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 13–37.
- Wodak, R. & Meyer, M. 2009. Critical discourse analysis: History, agenda, theory and methodology. In R. Wodak & M. Meyer (eds.) *Methods of critical discourse analysis*. London: Sage, 1–33.
- Wood, L.A. & Kroger, R.O. 2000. *Doing discourse analysis. Methods for studying action in talk and text*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- Ylijoki, O-H. 2003. Entangled in Academic Capitalism? A Case-Study on Changing Ideals and Practices of University Research. *Higher Education* 45 (3), 307–335.
- Ziman, J. 2000. *Real Science. What it is and what it means*. Cambridge: Cambridge University Press.

Liitteet

Liite 1.

Tutkimuksessa käytetyt dokumentit

1. Kesu 1985. Korkeakoululaitoksen kehittämissuunnitelma 1985–1986. Valtioneuvoston 24.1.1985 vahvistama. Helsinki: Opetusministeriö, korkeakoulu- ja tiedeosasto.
2. OPM 1985. Korkeakoulujen toiminnan arviointimenetelmien kehittämistyöryhmän muistio. Helsinki: Opetusministeriö.
3. Kesu 1987. Korkeakoululaitoksen kehittämissuunnitelma vuosille 1987–1992. Valtioneuvoston 19.2.1987 hyväksymä. Helsinki: Opetusministeriö, korkeakoulu- ja tiedeosasto.
4. KM 1989:5 Tutkijankoulustoimikunnan loppumietintö. Helsinki: Opetusministeriö.
5. KM 1989:42. Perustutkimustyöryhmä 89:n mietintö. Helsinki: Opetusministeriö.
6. OPM 1989. Korkeakoulujen kansainvälisen opiskelijainvaihdon työryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmien muistioita 1989:55. Helsinki: Opetusministeriö.
7. Kesu 1991. Koulutuksen ja korkeakouluissa harjoitettavan tutkimuksen kehittämissuunnitelma vuosille 1991–1996. Valtioneuvoston 20.11.1991 hyväksymä. Helsinki: Opetusministeriö, koulutus- ja tiedepolitiikan linja.
8. OPM 1992. Korkeakoulut ja rakennemuutos -työryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmien muistioita 1992:33. Helsinki: Opetusministeriö.
9. VNp 18.6.1993. Koulutuksen ja korkeakouluissa harjoitettavan tutkimuksen kehittämissuunnitelma vuosille 1991–1996.
10. Ahonen, E. 1994. Koulutussetelit korkeakouluissa. Opiskelijan asema korkeakoulujen rahoituksessa. Koulutus- ja tiedepolitiikan linjan julkaisusarja 17. Helsinki: Opetusministeriö.
11. Kesu 1995. Koulutus & tutkimus 2000. Koulutuksen ja korkeakouluissa harjoitettavan tutkimuksen kehittämissuunnitelma vuosille 1995–2000. Valtioneuvoston päätös 21.12.1995. Helsinki: Opetusministeriö.
12. OPM 1995. Euroopan unionin korkeakoulupolitiikka. Suomen korkeakoulupolitiikan EU-strategia. Opetusministeriön työryhmien muistioita 15:1995. Helsinki: Opetusministeriö.
13. OPM 1996a. Tutkimuksen perusrahoitustyöryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmien muistioita 39:1996. Helsinki: Opetusministeriö.
14. OPM 1996b. Voiko yliopistollisuutta hinnoitella? Yliopistojen täydennyskoulutustoiminnan liikelaitostamista tai yhtiöittämistä selvittäneen työryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmien muistioita 45:1996. Helsinki: Opetusministeriö.
15. OPM 1996c. Yliopistojen tulohajautuksen kehittäminen. Yliopistolaitoksen tulohajautuksen kehittämistyöryhmän loppuraportti. Opetusministeriön työryhmien muistioita 36:1996. Helsinki: Opetusministeriö.
16. OPM 1997. Tutkijanuran kehittämistyöryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmien muistioita 5:1997. Helsinki: Opetusministeriö.
17. OPM 1998a. Tutkimusedellytystyöryhmä 98:n muistio. Opetusministeriön työryhmien muistioita 17:1998. Helsinki: Opetusministeriö.
18. OPM 1998b. Yliopistojen toimintamenojen rahoitusjärjestelmän kehittäminen. Opetusministeriön työryhmien muistioita 20:1998. Helsinki: Opetusministeriö.
19. Paasio, A. 1998. Yliopistojen tiedon ja osaamisen tuotanto ja sen ulkoiset hyödyntämismahdollisuudet. Selvitysmiehen raportti. Opetusministeriö, koulutus- ja tiedepolitiikan osaston julkaisusarja 61. Helsinki: Opetusministeriö.
20. Kesu 1999. Koulutus ja tutkimus vuosina 1999–2004. Kehittämissuunnitelma 29.12.1999. Helsinki: Opetusministeriö.
21. OPM 1999. Yliopistojen perusrahoituksen turvaaminen lainsäädännöllä vuoden 2000 jälkeen. Opetusministeriön työryhmien muistioita 30:1999. Helsinki: Opetusministeriö.

22. OPM 2000. Korkeakoulututkintojen järjestelmän kehittäminen. Keskustelumuistio. Helsinki: Opetusministeriö.
23. OPM 2001a. Korkeakoulujen alueellisen kehittämisen työryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmien muistioita 28:2001. Helsinki: Opetusministeriö.
24. OPM 2001b. Korkeakoulutuksen kansainvälisen toiminnan strategia. Opetusministeriön työryhmien muistioita 23:2001. Helsinki: Opetusministeriö.
25. OPM 2001c. Liiketoimintaosaamisen kehittäminen korkeakoululaitoksessa. Yliopistojen kauppatieteellinen ala, ammattikorkeakoulujen hallinnon ja kaupan ala. Opetusministeriön työryhmien muistioita 1:2001. Helsinki: Opetusministeriö.
26. OPM 2001d. Yliopistojen ulkopuolisen rahoituksen valvontaa ja hallinnointia käsitelleen työryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmien muistioita 22:2001. Helsinki: Opetusministeriö.
27. OPM 2002a. Yliopistojen kaksiportaisen tutkintorakenteen toimeenpano. Opetusministeriön työryhmien muistioita 39:2002. Helsinki: Opetusministeriö.
28. OPM 2002b. Yliopistojen tulosohjauksen kehittämistyöryhmä II. Opetusministeriön työryhmien muistioita 26:2002. Helsinki: Opetusministeriö.
29. Kesu 2003. Koulutus ja tutkimus vuosina 2003–2008. Kehittämissuunnitelma 4.12.2003. Helsinki: Opetusministeriö.
30. OPM 2003. Koulutus- ja tiedepolitiikan aluestrategia vuoteen 2013. Opetusministeriön julkaisu ja 2003: 40. Helsinki: Opetusministeriö, koulutus- ja tiedepolitiikan osasto.
31. Kiviniemi, A. 2003. Tutkimuslähtöisen yrittäjyyden menettelyt ja periaatteet yliopistoissa. Opetusministeriön julkaisu 2003:30. Helsinki: Opetusministeriö.
32. Rantanen, J. 2004. Yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen tutkimuksen rakenneselvitys. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2004:36. Helsinki: Opetusministeriö.
33. OPM 2004a. Korkeakoulutuksen laadunvarmistus -työryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2004:6. Helsinki: Opetusministeriö.
34. Paasio, K., Nurmi, P. & Heinonen, J. 2005. Yrittäjyys yliopistojen tehtävänä? Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:10. Helsinki: Opetusministeriö.
35. OPM 2005a. Elinikäinen oppiminen yliopistoissa -työryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:38. Helsinki: Opetusministeriö.
36. OPM 2005b. Korkeakoulututkintojen viitekehys; Kuvaus suomalaisista korkeakoulututkinnoista. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:4. Helsinki: Opetusministeriö.
37. OPM 2005c. Yliopistojen tulosohjauksen kehittämistyöryhmä III. Opetusministeriön työryhmien muistioita 2005:24. Helsinki: Opetusministeriö.
38. OPM 2006a. Korkeakoulujen rakenteellisen kehittämisen periaatteet. Keskustelumuistio 8.3.2006. Opetusministeriön monisteita 2006:2. Helsinki: Opetusministeriö.
39. OPM 2006b. Tohtorikoulutuksen kehittäminen. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2006:3. Helsinki: Opetusministeriö.

Liite 2.

Haastateltavat

Tampereen yliopisto

Kansleri Jorma Sipilä
Rehtori Krista Varantola
Hallintojohtaja Timo Lahti
Suunnittelupäällikkö Mauri Pimiä (talous)
Professori Seppo Hölttä, johtamistieteiden laitos
Johtaja Jarmo Viteli, hypermedialaboratorio (informaatiotieteiden tdk:n opetus-, tutkimus- ja palveluyksikkö)
Apulaisjohtaja Jorma Taskinen, täydennyskoulutuskeskus
Johtaja Olli Silvennoinen, lääketieteellisen teknologian instituutti
Johtaja Mikko Ruuhonen, kauppakorkeakoulu

Lapin yliopisto

Rehtori Esko Riepula
Hallintojohtaja Juhani Lillberg
Suunnittelu- ja rahoituspäällikkö Tarja Särkkä
Johtaja, vararehtori Jukka Mäkelä, menetelmätieteiden laitos
Johtaja Kristiina Hänninen, tekstiili- ja vaatetusalan laitos
Varadekaani Markus Aarto, oikeustieteiden tiedekunta
Kehittämispäällikkö Antti Koski, Lapin yliopiston koulutus- ja kehittämispalvelut

Helsingin kauppakorkeakoulu

Rehtori Eero Kasanen
Hallintojohtaja Esa Ahonen
Toimistopäällikkö Ritva Marttila (talousosasto)
Professori Kari Lilja, markkinoinnin ja johtamisen laitos
Professori Matti Pohjola, kansantaloustiede
Toimitusjohtaja Toni Riipinen, LTT-Tutkimus Oy
Johtaja Seija Kulkki, Centre for Knowledge and Innovation Research

Liite 3.

EUEREK-haastattelurunko 23.9.2005

Yliopiston tehtävä, strategia ja kehitys

Miten yliopiston strategiaa ja tavoitteita on muutettu viimeisten viidentoista vuoden aikana? Missä määrin valtion politiikka vaikuttaa yliopiston tehtävään ja strategiaan sekä sen asemaan korkeakoulujärjestelmässä? Missä määrin strategia on itse määriteltyä ja suunniteltu täyttämään yliopiston omat tavoitteet?

Mitkä ovat olleet merkittävimmät muutuskohdat yliopiston toiminnassa viimeisen viidentoista vuoden aikana? Ovatko yliopiston muutokset osa jotakin yleistä suuntausta? (Bologna, UPJ, laadunvarmistus, ulkopuolisen rahoituksen kasvu)

Hallinto ja organisaatorakenne

Minkälaisia muutoksia yliopiston hallinnossa ja päätöksenteossa on tapahtunut viimeisen viidentoista vuoden aikana niin keskushallinnon kuin tiedekuntien ja laitostenkin tasolla? (Hallinto- ja laitosjakojen muutokset, uudet tiedekunnat, monitieteisten tutkimusyksiköiden, palveluyksiköiden, erillislaitosten ym. perustaminen) Minkälaisia muutoksia tieteenalarakenteeseen on tehty? Miksi? Mistä aloite muutoksiin on tullut?

Organisaatiokulttuuri

Voidaanko sanoa, että yliopistossa, tai jollakin sen laitoksista vallitsee ”yritysmäinen organisaatiokulttuuri”? Mitkä ovat eniten yritysmäisesti toimivat yksiköt yliopistossa? Mitkä yksiköt toimivat eniten ulkopuolisen rahoituksen varassa?

Ovatko korkeakoulutukseen ja muuhun akateemiseen toimintaan liitetyt arvot muutuneet yliopistonne piirissä? Ovatko markkinaperustaiset arvot lisääntyneet? Millainen yleinen asenne yliopistossa vallitsee markkinaistumiseen?

Rahoitus

Mistä lähteistä yliopiston valtion budjettirahoituksen ulkopuolinen rahoitus tulee? Mikä vaikutus ulkopuolisella rahoituksella ja sen lisääntymisellä on ollut yliopiston akateemiseen ja organisaatorakenteeseen sekä toimintakulttuuriin? Onko yliopiston autonomia lisääntynyt vai vähentynyt valtionrahoituksen osuuden vähetessä ja ulkopuolisen rahoituksen osuuden kasvaessa?

Yhteistyö elinkeinoelämän ja muiden tahojen kanssa

Minkälaista yhteistyötä eri sidosryhmien kanssa tehdään ja miten tämä on kehittynyt 1990-luvun alusta lähtien?

Onko akateemisten arvojen ja elinkeinoelämän ja muiden sidosryhmien vaatimusten välillä havaittavissa ristiriitoja?

Tiedon levittäminen, hyödyntämis- ja siirtämismekanismit

Miten yliopisto on järjestänyt tiedon ja tutkimustulosten levityksen suhteessa ulkopuolisten sidosryhmien vaatimuksiin? (Koulutus (ei normaali tutkinto-opetus), lyhytkurssit ulkopuolisille yleisöille, muita ”epätavallisia” keinoja?)

Mitä mekanismeja tiedon hyödyntämiseen ja tiedonsiirtoon on luotu? (Sivutoimibisnekset, patentit, lisenssit, yritysruusut)

Kilpailu

Millä toimintakentillä yliopisto kilpailee muiden yliopistojen kanssa ja mistä?

Millä alueilla yliopisto kilpailee muiden toimijoiden, esim. yritysten ja tutkimuslaitosten kanssa?

Täytyykö suomalaisten yliopistojen kilpailla ulkomaisten yliopistojen kanssa kansainvälisillä korkeakoulutusmarkkinoilla? Entä oman yliopistonne?

Imago ja markkinointi

Onko Suomessa tarvetta yliopistojen markkinointiin? Mistä lähtien niin on ollut? Miten yliopiston julkisuuskuvaa on pyritty muuttamaan?

Henkilöresurssien hallinta

Onko yliopistossa kehitetty jonkinlaisia henkilöstön palkitsemisjärjestelmiä? Ovatko palkitsemisjärjestelmät edistäneet tai estäneet yritysmäisen lähestymistavan omaksumista akateemisiin tai taloudellisiin toimintoihin?

Yritysmäisen toiminnan esteet

Mitkä tekijät estävät yritysmäistä toimintaa yliopiston, laitoksen tai yksilön tasolla? (Lainsäädäntö, historia ja perinteet, organisationaaliset tekijät, taloudelliset tekijät, muut?)

Kansainväliset vaikutteet ja EU

Mitä yhtäläisyyksiä tai eroja EU:n ja Suomen korkeakoulupolitiikassa on, ajatellen markkinaistumista? Mikä on ollut EU:n merkitys Suomen korkeakoulupolitiikan markkinaistumiskehityksessä? Entä markkinamekanismien ja yritysmäisyyden kehittymiseen omassa yliopistossanne?

Millä tavalla omassa yliopistossanne seurataan EU:n korkeakoulupoliittisia toimia?

Millaista EU-yhteistyötä yliopistossa tehdään ja missä määrin? Millä tavalla EU näkyy yliopiston toiminnassa ja toiminnan suunnittelussa? (Kansainvälistymisessä, rahoituksessa, tutkimuksessa, opetuksessa, hallinnossa)

Uhat, mahdollisuudet, toiveet tulevaisuudessa

Liite 4. Ote analyysin apuna käytetystä haastattelutaulukosta

Tekstit värikoodeineen	Olemusteemat	Tehtäväteemat	Diskursiiviset teho-keinot	Huomioita ja kommentteja
<p>siihen... edelleenkin se totuuden etsiminen on se meidän perustehtävä, mutta nyt sitä tehdään paljon enemmän yhdessä ja yhteistyössä. Sitä tehdään tieteen väliillä paljon enemmän kuin aikaisemmin, tehdään yhdessä, yhteistyössä, ympäröivän yhteiskunnan kanssa, tehdään kansainvälisesti paljon enemmän ja sitä pitää tehdä paljon enemmän. Ja sillä tavalla niinkun, yliopisto on haastettu aika monesta paikasta. Ammattikorkeet Suomessa haastaa omalta osaltansa, tekemällä hyvää työtä siellä puolella. Eli tavallaan meidän pitää niinkun profiloida ja nähdä se oma, et mikä on se meidän juttumme. Ja se meidän juttu on se vahva tutkimus ja siihen perustuva korkeatasoinen opetus. Ei se voi olla mitään muuta. Ja, mutta se, että ei enää tehdä yksin eikä eristäytyneenä, eikä enää niinkään yksilönä, vaan enemmän isompina yhteisinä, eli tommonen yksilö-tieteentelemisen kulttuuri on myöskin hiljaksiin väistymässä.</p> <p>Koivula: Nyt kun tää yhteistyö tässä nousi pinnalle, niin onko teidän yksikön osalta yhteistyö ympäröivään yhteiskuntaan jotenkin muuttunut 90-luvun alusta?</p> <p>Haastateltava: No sanotaan, ehkä se on sillä lailla ehkä muuttunu... tietenkin se on tavallaan hel-</p>	<p>Olemusteemat</p> <p>Eri-profil</p> <p>Per-usko</p> <p>Per-muutos</p> <p>Eri-perinteiset</p>	<p>Tehtäväteemat</p> <p>Teht-erottelu</p> <p>Teht-yhteistyö</p> <p>Tärk-suuntselvyys</p>	<p>Diskursiiviset teho-keinot</p> <p>Sitten muistuttaa taas yliopiston ”jutusta”, joka ei voi olla mitään muuta kuin opetus ja tutkimus. Muutos on kuitenkin niin, että työtä ei voi tehdä enää eristäytyneenä yksilönä, mikä oli perinteinen kulttuuri. [Miksi se oli sitten aiemmin mahdollista? Vai oliko se?] Tämä ehkä lähinnä opm:n tekstejä ja diskursseja tähän saakka.</p>	<p>Huomioita ja kommentteja</p> <p>”Puhdas” totuuden etsiminen oli aiemmin perustehtävä, joka riitti yliopistolle ja tieteele. Sitten muistuttaa, että niin se on edelleenkin, mutta se vain tapahtuu enemmän yhteistyössä.</p> <p>Profilointi suhteessa ammatikorkeakouluihin on tärkeää.</p>

<p>pompaa, koska se nyt joka puolella ollaan niinkun opittu näitä pelisääntöjä ja on niinkun tehty pelisääntöjä joustavimmiks. Tavallaan ympäröivä yhteiskunta myöskin tietää automaattisesti, että me ollaan niinkun halukkaita yhteistyöhön ja ollaan opittu niitä pelisääntöjä, että millä pelisäännöillä me tehdään yhteistyötä. Me ollaan itse opittu sitä ymmärtään paremmin, että et mikä on meidän oma tahtotila, mikä on meidän oma strategia tässä meidän omassa kehittämisessä. Ja sitte sen yhteistyön pitää tukea tavallaan sitä meidän kuitenkin sitä juttua miks me ollaan täällä olemassa. Me ei niinkun ehkä enää silmittömästi rynnätä kaikkeen yhteistyöhön, vaikka sitä ois paljon tarjolla sekä kansallisesti että kansainvälisesti. Pyritään niinkun tekemään sitä yhteistyötä sitten meidän ehdoilla ja sillä tavalla, että se sopii meidän kokonaista-voitteisiin. Ja niinkun kaikki muutkin tietysti tekevät. Enää ei... Aika harvat tekee yhteistyötä yhteistyön vuoksi, se kuuluu siihen ensimmäiseen vaiheeseen, kun lähdetään sitä rakentamaan niin se täytyy ehkä käydäkin se prosessi läpi. Mut määhän luulen, me ollaan nyt siinä vaiheessa, et me ollaan niinku aika tarkastikin katotaan, et miks me tota lähdetään tekemään.</p>		<p>Teht-ehtdot</p> <p>Teht-ehtdot</p>		<p>Yliopistolla on tietyt pelisäännöt, millä yhteistyötä tehdään ja yhteistyön pitää tukea sitä yliopiston omaa "juttua".</p>
---	--	---------------------------------------	--	---